



# **ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ У СИСТЕМІ ІНСТИТУТІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ**

**Збірник матеріалів  
IV Міжнародної науково-практичної конференції  
10 листопада 2022 року**

**Ніжин - 2022**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи  
НІЖИНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ  
Кафедра соціальної освіти та соціальної роботи  
НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА  
Кафедра соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності  
СУМСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА  
Кафедра соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук  
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ» ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА  
Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи  
ВОЛИНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ  
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи  
КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА  
Кафедра педагогіки початкової освіти; Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи  
ПРИКАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА  
Katedra Pedagogiki  
PAŃSTWOWEJ AKADEMII NAUK STOSOWANYCH W CHEŁMIE, POLSKA  
Zakład Pedagogiki  
AKADEMII ZAMOJSKIEJ, POLSKA

DOI 10.31654/SB-10-11-N-2022

# ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ У СИСТЕМІ ІНСТИТУТІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

## Збірник матеріалів

IV Міжнародної науково-практичної конференції

10 листопада 2022 року



КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ  
І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ  
НІЖИНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ  
ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ

*до 20-річчя кафедри  
соціальної педагогіки і соціальної роботи  
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*

**Ніжин – 2022**

УДК 364 (063)

П18

*Рекомендовано до друку на засіданні кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 5 від 26 жовтня 2022 року).*

*Схвалено до друку Вченою радою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 4 від 27 жовтня 2022 року).*

П18        **Партнерська** взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції (10 листопада 2022 р., м. Ніжин) / За заг. ред. О. В. Лісовця та С. О. Борисюк. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 216 с.

До збірника увійшли матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери», яка відбулася 10 листопада 2022 р. в Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя. На конференції були розглянуті актуальні проблеми партнерства державних закладів, установ, громадських організацій у наданні соціальної підтримки вразливим категоріям населення, у системі інклюзивної освіти; теоретико-методологічні засади соціального партнерства; особливості професійної підготовки фахівців соціальної сфери до партнерської взаємодії; шляхи налагодження взаємодії освітніх закладів різних типів і рівнів – ці й інші питання висвітлені на сторінках даного видання.

Для викладачів, науковців, молодих дослідників, фахівців соціальної сфери.

**УДК 364 (063)**

© НДУ ім. М. Гоголя, 2022

© О. В. Лісовець, С. О. Борисюк, редакція, 2022

# ЗМІСТ

## РОЗДІЛ I

### ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

|                                                                                                                                |    |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>Бурачок І. Г.</b><br>Партнерство у системі соціального страхування .....                                                    | 8  |
| <b>Кирилюк Г. В.</b><br>Прийняття громадянства дітьми: до питання партнерської взаємодії суб'єктів соціальної роботи.....      | 11 |
| <b>Корпач Н. І.</b><br>Соціальна активність людей похилого віку як чинник задоволення від життя .....                          | 14 |
| <b>Котикова О. М., Сухорукова А. Д.</b><br>Вимушена міграція: сучасні виклики для соціальної роботи .....                      | 16 |
| <b>Криловець М. Г., Пузікова А. Ю.</b><br>Використання валеологічних знань у практичній діяльності соціальних працівників..... | 18 |
| <b>Лісовець О. В.</b><br>Партнерство в реалізації соціальної політики держави в умовах воєнного стану .....                    | 21 |
| <b>Міхєєва О. Ю.</b><br>Налагодження партнерства в громаді як окремої складової соціальної роботи.....                         | 25 |
| <b>Риженко Н. М.</b><br>До питання теоретичних засад патріотичного виховання дітей та підлітків .....                          | 26 |
| <b>Тірон В. О., Гончаренко О. В.</b><br>Гендерний підхід до охорони репродуктивного здоров'я населення .....                   | 29 |
| <b>Хайлук Т. О.</b><br>Соціальне партнерство як чинник ефективної діяльності університетського кампусу .....                   | 32 |

## РОЗДІЛ II

### ПАРТНЕРСТВО ДЕРЖАВНИХ ЗАКЛАДІВ, УСТАНОВ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У НАДАННІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

|                                                                                                                                                                                                      |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>Борисюк С. О., Ступак С. М.</b><br>Партнерство у інформаційно-просвітницькій допомозі сім'ям учасників бойових дій в умовах територіальної громади .....                                          | 35 |
| <b>Войтко К. М.</b><br>Використання ресурсів громади у соціальній роботі з прийомною сім'єю .....                                                                                                    | 37 |
| <b>Гонтар В. В., Гончаренко О. В.</b><br>Залучення людей похилого віку до «Університетів третього віку»: вивчення зарубіжного досвіду .....                                                          | 41 |
| <b>Данько Д. В.</b><br>Партнерська взаємодія територіального Центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) із закладом вищої освіти в організації Університету «третього віку» ..... | 44 |

|                                                                                                                                              |    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>Дідиченко Р. С.</b>                                                                                                                       |    |
| Технологія дебатів у роботі з підлітками у виховному просторі взаємодії соціальних інститутів громади.....                                   | 45 |
| <b>Дрозд І. В.</b>                                                                                                                           |    |
| Соціально-педагогічна підтримка сімей з дітьми з числа внутрішньо переселених осіб.....                                                      | 48 |
| <b>Зінченко Т. В.</b>                                                                                                                        |    |
| Волонтерство старшокласників у недержавних організаціях як шлях до набуття досвіду у сфері надання соціальної допомоги.....                  | 50 |
| <b>Карпова І. Г.</b>                                                                                                                         |    |
| Соціальна реклама в Україні в умовах воєнного стану.....                                                                                     | 53 |
| <b>Клименко Л. В.</b>                                                                                                                        |    |
| Взаємодія закладів соціальної сфери в умовах територіальної громади з підготовки молоді до усвідомленого батьківства.....                    | 55 |
| <b>Конончук А. І.</b>                                                                                                                        |    |
| Партнерство державного і недержавного секторів у сфері надання соціальних послуг: зарубіжний досвід.....                                     | 58 |
| <b>Краліч К. С.</b>                                                                                                                          |    |
| Соціальна активність в дитячих та молодіжних організаціях.....                                                                               | 61 |
| <b>Лук'яненко А. В.</b>                                                                                                                      |    |
| Наставництво в організації соціально-педагогічної підтримки отримувачам послуг соціального гуртожитку.....                                   | 62 |
| <b>Малишко О. Є.</b>                                                                                                                         |    |
| До питання про роботу музейно-дозвілльового комплексу як центру спілкування за інтересами людей похилого віку.....                           | 65 |
| <b>Мартинюк Я. В.</b>                                                                                                                        |    |
| Співпраця волонтерських організацій у територіальних громадах.....                                                                           | 68 |
| <b>Петрук В. В.</b>                                                                                                                          |    |
| Організація діяльності територіальної громади у сфері соціального захисту населення.....                                                     | 70 |
| <b>Пономаренко Л. І., Кирпань Е. В.</b>                                                                                                      |    |
| Соціальне партнерство в системі соціальної роботи із малозабезпеченими сім'ями.....                                                          | 73 |
| <b>Савенко Т. І., Полянничко А. О.</b>                                                                                                       |    |
| Громадські організації як партнери держави у процесі надання соціальних послуг.....                                                          | 76 |
| <b>Серебреннікова Т. І., Клименко І. М.</b>                                                                                                  |    |
| Соціально-реабілітаційна робота з жінками на прикладі волонтерського проекту «Сорочка для захисника.....                                     | 78 |
| <b>Сичова В. В.</b>                                                                                                                          |    |
| Особливості соціального партнерства в Харківській області в умовах російсько-української війни.....                                          | 81 |
| <b>Скіпальська Г. Б.</b>                                                                                                                     |    |
| Партнерство громадських та державних організацій у наданні соціальних послуг постраждалим від гендерно-зумовленого насильства в Україні..... | 84 |

|                                                                                                                                                                                                     |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>Таран М. В., Гончаренко О. В.</b>                                                                                                                                                                |    |
| Система соціального забезпечення людей з інвалідністю в Канаді .....                                                                                                                                | 87 |
| <b>Тарасюк Я. І.</b>                                                                                                                                                                                |    |
| Сімейні групові наради як засіб профілактики соціального сирітства.....                                                                                                                             | 90 |
| <b>Чернета С. Ю., Майборода В. М.</b>                                                                                                                                                               |    |
| Особливості взаємодії державних закладів, установ, громадських організацій у наданні соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам в Луцькій територіальній громаді в умовах воєнного стану ..... | 93 |
| <b>Шаповалова І. М., Вакулик О. А.</b>                                                                                                                                                              |    |
| Роль соціального партнерства у діяльності Університету «третього віку» Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради .....                  | 96 |
| <b>Шелест Н. О.</b>                                                                                                                                                                                 |    |
| Взаємодія інститутів соціальної сфери у вирішенні соціальних проблем сучасної сім'ї .....                                                                                                           | 98 |

### **РОЗДІЛ III**

#### **ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

|                                                                                                                                           |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Skrzydlewski P.</b>                                                                                                                    |     |
| Rola i zadania snót społecznych w tworzeniu dobrego życia społecznego .....                                                               | 101 |
| <b>Знобей О. В.</b>                                                                                                                       |     |
| Виробнича практика як засіб підготовки майбутніх соціальних працівників до партнерської взаємодії .....                                   | 112 |
| <b>Кравченко О. О.</b>                                                                                                                    |     |
| Зв'язки з випускниками як стейкхолдерами у реалізації освітніх програм.....                                                               | 114 |
| <b>Коляда Н. М., Коляда Т. В.</b>                                                                                                         |     |
| Підготовка докторів філософії з соціальної роботи: міжнародний досвід у контексті партнерської взаємодії .....                            | 116 |
| <b>Левченко Н. В.</b>                                                                                                                     |     |
| Підготовка майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи: практичний аспект.....                                                  | 119 |
| <b>Рень Л. В., Махоткіна Л. Б.</b>                                                                                                        |     |
| Партнерство у формуванні соціальної активності студентської молоді соціономічних професій.....                                            | 122 |
| <b>Хлєбїк С. Р.</b>                                                                                                                       |     |
| Дуальна освіта у підвищенні якості підготовки фахівця соціальної сфери.....                                                               | 125 |
| <b>Шевченко Т. С.</b>                                                                                                                     |     |
| Використання анімаційних технологій для підготовки фахівців соціальної сфери з позиції партнерської взаємодії студентів і викладачів..... | 127 |

### **РОЗДІЛ IV**

#### **ПАРТНЕРСТВО В ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ПРОСТОРУ**

|                                                                                                                             |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Борсук Т. О.</b>                                                                                                         |     |
| Професійна діяльність психолога у партнерській взаємодії команди психолого-педагогічного супроводу: інклюзивний аспект..... | 131 |

|                                                                                                                                                     |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Бринявська Н. М., Прищепа І. В.</b><br>Досвід соціальної реабілітації дітей з інвалідністю в умовах громадської організації «Надія».....         | 134 |
| <b>Б'янка Г. Г., Мартиненко А. О., Прищепа В. М.</b><br>Впровадження принципу універсального дизайну як реалізація прав людини з інвалідністю ..... | 137 |
| <b>Довбиш О. Ф.</b><br>Розпис медово-імбирних пряників глазур'ю в роботі з дітьми з особливими потребами.....                                       | 139 |
| <b>Дяков О. О., Качалова Т. В.</b><br>Соціальна адаптація дітей з ООП в умовах інклюзивного освітнього середовища.....                              | 142 |
| <b>Кобезька В. С.</b><br>Розвиток творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами в гуртковій роботі .....                                | 146 |
| <b>Ковтун А. Ю.</b><br>Психологічні аспекти інклюзивної освіти.....                                                                                 | 149 |
| <b>Лопуга Л. С.</b><br>Ігрові технології у формуванні навичок спілкування дітей з РАС у закладах освіти.....                                        | 152 |
| <b>Мальчева Є. М.</b><br>Взаємодія соціального та емоційного інтелектів у соціальному розвитку особистості .....                                    | 155 |
| <b>Новгородський Р. Г.</b><br>Перспективи розбудови системи освіти для дітей з розладами аутистичного спектру.....                                  | 157 |
| <b>Ожема А. О.</b><br>Основні різновиди альтернативної комунікації з дітьми з особливими освітніми потребами в роботі соціального працівника .....  | 160 |
| <b>Сипливець Є. О.</b><br>Кінезіологічні вправи в роботі з дітьми з особливими потребами .....                                                      | 163 |
| <b>Уварова В. О.</b><br>Проблема реалізації права на освіту дітей з інвалідністю в умовах воєнного стану .....                                      | 166 |

## **РОЗДІЛ V**

### **ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

|                                                                                                          |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Алендарь Н. І.</b><br>Особливості соціального партнерства у сучасному закладі дошкільної освіти ..... | 171 |
| <b>Боєцька А. С.</b><br>Соціально-педагогічна взаємодія закладу освіти і сім'ї .....                     | 173 |
| <b>Вайнола Р. Х.</b><br>Університетський кампус: складові соціально-виховного середовища .....           | 176 |
| <b>Високос В. В.</b><br>Соціально-педагогічна робота з дітьми в умовах війни .....                       | 179 |

|                                                                                                                   |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Вунш Я. В.</b>                                                                                                 |     |
| Форми роботи соціального працівника з попередження домашнього насильства .                                        | 182 |
| <b>Голубєва О. С.</b>                                                                                             |     |
| Розвиток лідерських якостей підлітків в сфері позашкільної освіти<br>в умовах війни.....                          | 185 |
| <b>Каркач А. В.</b>                                                                                               |     |
| E-learning у системі геронтоосвіти в умовах Університету третього віку .....                                      | 189 |
| <b>Катруха К. В.</b>                                                                                              |     |
| Партнерська взаємодія закладів освіти у формуванні етичної культури<br>молодших школярів: теоретичні аспекти..... | 192 |
| <b>Кисорець Л. І.</b>                                                                                             |     |
| Партнерська взаємодія фахівців дошкільної освіти з сучасною сім'єю .....                                          | 194 |
| <b>Лісовець О. В.</b>                                                                                             |     |
| Нормативні засади взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю .....                                              | 197 |
| <b>Опанасенко О. О., Опришко С. В., Яо Ж.</b>                                                                     |     |
| Організація позааудиторної роботи зі школярами з позицій компетентнісного<br>підходу .....                        | 199 |
| <b>Острянін В. В.</b>                                                                                             |     |
| Витоки розвитку проблеми формування здорового способу життя молодого<br>покоління .....                           | 202 |
| <b>Пихтіна Н. П.</b>                                                                                              |     |
| Гіперактивність у дошкільників: сутність, різновиди, чинники детермінації, стан<br>та методика вивчення .....     | 206 |
| <b>Скорбач А. В.</b>                                                                                              |     |
| Форми роботи соціального працівника з батьками дітей з девіантною<br>поведінкою.....                              | 208 |
| <b>Созонова О. І.</b>                                                                                             |     |
| Законодавство України щодо профілактики залежності підлітків від ПАР у сфері<br>позашкільної освіти .....         | 211 |
| <b>Шеремет Ю. С.</b>                                                                                              |     |
| Способи корекції суїцидальної поведінки підлітків.....                                                            | 214 |



# РОЗДІЛ І

## ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

\*\*\*

**Бурачок І. Г.**

магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя  
(м. Ніжин, Україна)

### **ПАРТНЕРСТВО У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ**

Соціальне страхування відіграє важливу роль у забезпеченні добробуту населення держави, і є системою, яка має безпосереднє відношення фактично до кожної людини в процесі її життєдіяльності. Трактуючи соціальне страхування у соціальному аспекті, ми орієнтуємось на Конституцію України, яка визначає це поняття як форму соціального захисту, яка дозволяє у випадку настання соціального ризику зберегти необхідні стандарти рівня та якості життя, а значить, і соціальний статус родин робітників. Визначене ст. 46 Конституції право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, і гарантується «загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій» [1, ст. 46].

Найчастіше під соціальним страхуванням і мається на увазі «загальнообов'язкове державне соціальне страхування у вигляді системи прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення, страхові виплати та надання соціальних послуг застрахованим особам за рахунок коштів Фонду соціального страхування України» [3]. Для успішного функціонування цієї системи потрібні такі загальні передумови: соціальна політика держави, що відображає інтереси широких верств суспільства, стабільні й демократичні політичні структури, економічне зростання, повна зайнятість, ефективне державне управління і соціальна згода, партнерство держави і суспільного сектору в питаннях соціального захисту [4, с. 468].

Тобто, як бачимо, однією зі складових державного регулювання соціального страхування є партнерство, причому, на тристоронній основі: держава – роботодавці – профспілки. Саме це є запорукою успішного розвитку соціального страхування і відображає загальні принципи соціального партнерства (трипартизм, за якого у врегулюванні соціально-трудоких відносин беруть участь три сторони: організації, що представляють інтереси найманих працівників; об'єднання роботодавців; держава).

Ринкові механізми господарювання і передбачають наявність системи соціального страхування, побудованої на строго страховій основі і паритетній участі сторін соціального партнерства (роботодавців, профспілок, держави) в розподілі відповідальності за дію тих або інших соціальних ризиків. Такий принцип паритетності закладений законодавством України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування і реалізується, зокрема, в системі управління соціальним

страхуванням. Так, ст.5 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» вказує, що управління Фондом соціального страхування України здійснюється на паритетній основі державою, представниками застрахованих осіб і роботодавців [3, ст. 5]. На сьогодні до складу правління Фонду входять по сім представників держави, застрахованих осіб та роботодавців, які виконують свої обов'язки на громадських засадах. Представники держави призначаються Кабінетом Міністрів України, представники застрахованих осіб обираються (делегуються) репрезентативними на національному рівні всеукраїнськими об'єднаннями профспілок, а представники роботодавців – репрезентативними на національному рівні всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців [3, ст. 6].

Такий підхід відкриває шлях до повноцінного партнерства і дає змогу рівноправно захищати інтереси кожної зі сторін. Відповідно, соціальне партнерство ми розглядаємо як спільну діяльність суб'єктів відносин у сфері соціального страхування, що спрямована на погодження інтересів і вирішення наявних проблем. Науковці стверджують, що соціальне партнерство є особливим типом комунікативних відносин у соціально-трудої сфері, який передбачає застосування різноманітних форм і методів погодження інтересів найманих працівників, роботодавців і їхніх представницьких органів прагненням до спільних домовленостей договору, досягненням консенсусу, опрацюванням і спільною реалізацією заходів з різноманітних напрямів соціально-економічного розвитку.

До принципів соціального партнерства можна віднести: рівноправність сторін; повноважне представництво сторін; свобода вибору при обговоренні питань у сфері праці; добровільність прийняття на себе сторонами зобов'язань; пріоритетність примирних процедур при узгодженні різних інтересів і вирішенні соціально-трудоїх конфліктів; взаємна відповідальність сторін, їх представників за невиконання зобов'язань за колективними угодами, договорами; сприяння розвитку соціального партнерства з боку держави [2].

Вирішальна роль у партнерстві у сфері соціального страхування, безперечно, належить державі. Держава є головним суб'єктом, який виконує координуючі функції діяльності всіх суб'єктів соціального страхування і розробку стратегічних цілей і завдань для досягнення соціальної справедливості, а також здійснює контроль та регулювання діяльності соціально спрямованих установ, організації закладів та підприємств незалежно від форм власності та підпорядкування. За своїм потенціалом держава перевищує можливості інших суб'єктів цього процесу. Для здійснення соціальної функції держава використовує широкий спектр важелів – законодавче встановлення та забезпечення соціальних гарантій, фінансування соціальних програм, створення стимулів та преференцій для зростання добробуту громадян, створення умов для ефективної податкової політики, активної політики на ринку праці, а також політики доходів, що має своєю метою підтримання реальних доходів громадян країни на рівні, необхідному для забезпечення нормальних умов для поліпшення якості життя та розвитку особистості тощо [4, с. 54].

Спостерігається і зростання ролі профспілок у системі соціального страхування. Основними формами участі профспілок у функціонуванні цієї системи є:

- захист прав та законних інтересів застрахованих;

- контроль за дотриманням чинного законодавства про соціальне страхування;
- внесення змін до чинного законодавства про соціальне страхування;
- участь в управлінні соціальним страхуванням.

Основними засобами взаємодії профспілок із учасниками системи соціального страхування виступають: висловлювання думок, внесення пропозицій, ведення переговорів, консультування, участь у проведенні перевірок, представництво у суді [5, с. 120].

Оскільки зберігається проблема невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків страхувальниками при настанні страхових випадків, то актуальною є побудова ефективної системи захисту прав та законних інтересів застрахованих. В її основі покладено можливість здійснення громадського контролю за дотриманням прав та законних інтересів застрахованих уповноваженими органами, у тому числі профспілками. Це забезпечується шляхом участі всіх сторін у розслідуванні страхового випадку та визначенні ступеня провини застрахованого; у розгляді скарг застрахованих; у проведенні перевірок правильності призначення та виплати забезпечення зі страхування та ін.

Як бачимо, становлення соціального партнерства у соціальному страхуванні відбувається в умовах трансформації профспілкового руху, інституціалізації організацій (об'єднань) роботодавців, підвищення ролі держави як гаранта соціального партнерства, формування спеціалізованих його органів, активізації колективно-договірного процесу, розвитку примирно-посередницьких процедур вирішення колективних трудових спорів. В Україні процес становлення соціального партнерства ускладнюється браком дійової нормативно-правової бази. Варто підкреслити, що соціальний діалог незалежно від його форми – це не мета, а спосіб забезпечення колективного регламентування відносин між учасниками процесу праці. В усякому разі він залишається найбільш ефективним, переважним, динамічним і демократичним інструментом для обговорення проблем і пошуку новаторських компромісів між індивідуальними й колективними інтересами людей.

#### Література

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Москаленко О. В. Принципи управління в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр.; МОНмолодьспорт України; НУ ОЮА*. Одеса: Фенікс, 2012. Вип.. 45. С. 296-303.
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23 вер. 1999 р. № 1105-XIV. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>
4. Соціальне страхування / за ред. О.П. Кириленко та В.С. Толуб'яка. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 516 с.
5. Степанова М. Н. Современная роль профсоюзов в осуществлении социального страхования. *Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета*. 2019. №1 (75). С. 116-120.

\*\*\*

**Кирилюк Г. В.**

кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри соціальної роботи і  
менеджменту соціокультурної  
діяльності Сумського державного  
педагогічного університету імені А. С.  
Макаренка (м. Суми, Україна)

### **ПРИЙНЯТТЯ ГРОМАДЯНСТВА ДІТЬМИ: ДО ПИТАННЯ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

Реалії воєнного часу повсякчас на поряд денний висувають проблеми вимушеної еміграції, прийняття і втрати громадянства, подвійного громадянства, зокрема дітьми і молоддю. Відтак, актуалізується нагальна потреба налагодження партнерської взаємодії суб'єктів соціальної роботи щодо роз'яснення основних соціально-правових норм прийняття і втрати громадянства дітьми згідно із чинним законодавством, набуття громадянства дитини, яка народилася за кордоном та ін.

Висвітлюючи порушене питання, звернімо увагу на те, що термін «громадянство» має два основні значення: по-перше, громадянство як форма зв'язку між особою і державою, по-друге, громадянство як правовий інститут. Під громадянством України розуміють постійний політико-правовий зв'язок особи з державою, який зумовлює наявність у них взаємних прав, свобод та обов'язків, як на території країни, так і за її межами. Право на громадянство маємо розглядати в об'єктивному і суб'єктивному розумінні. Об'єктивне розуміння конституційного права на громадянство – це система нормативно-правових актів, в яких викладаються конституційно-правові норми та принципи, що регламентують взаємовідносини держави і людини у громадянстві. У суб'єктивному розумінні – це можливості людини мати постійний, необмежений у просторі, політико-правовий зв'язок з конкретною державою, заснований на юридичному визнанні державою цієї особи, внаслідок чого особа і держава набувають взаємних прав і обов'язків в обсязі і межах, передбачених Конституцією і законами держави [1, с. 24].

Громадянство України є складовим елементом правового статусу і, водночас, самостійним державно-правовим інститутом. Декларація про державний суверенітет України та перші акти, прийняті після неї, заклали фундамент українського законодавства щодо громадянства, проголосивши цілком нові відносини людини з демократичною правовою соціальною державою. Закон «Про громадянство України» від 08.10.1991 р. закріпив невід'ємне право людини на громадянство. Згідно з указаним законом, жодна людина не може бути позбавлена громадянства і права змінити громадянство; громадянство зберігається при одруженні, розірванні шлюбу; громадянин не може бути виданий іншій державі; в Україні, встановлено єдине громадянство.

Крім того, розглядаючи дане питання, варто орієнтуватися у змісті наступних понять: «громадянство України», «громадянин України», «іноземець», «особа», «особа без громадянства», «законні представники», «проживання на території України на законних підставах», «безперервне проживання на території України».

Зауважимо, що законодавство України щодо громадянства ґрунтується на таких ключових принципах, а саме: принцип єдиного громадянства; запобігання виникненню випадків безгромадянства; неможливості позбавлення громадянина України громадянства України; визнання права громадянина України на зміну громадянства; рівності перед законом громадян України, незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України; збереження громадянства України, незалежно від місця проживання громадянина України [2].

Варто чітко розуміти підстави прийняття до громадянства України та умови набуття громадянства України відповідно до законодавства та міжнародних договорів України. Так, Конституція та закони України увібрали в себе міжнародно-правові норми з питань громадянства, які зафіксовані у міжнародних актах універсального і спеціального характеру. До них можна віднести:

- а) Статут ООН;
- б) Загальну декларацію прав людини від 10.12.1948 р.;
- в) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р.;
- г) Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 07.03.1966 р.;
- д) Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 р.;
- е) Конвенцію про права дитини від 20.11.1989 р.;
- є) Гаазьку конвенцію щодо врегулювання окремих питань, пов'язаних з колізією законів про громадянство від 12.05.1930 р.;
- ж) Конвенцію Ради Європи про скорочення випадків множинного громадянства і про військовий обов'язок у випадках множинного громадянства від 06.05.1963 р.;
- з) Європейську конвенцію про громадянство від 07.11.1997 р.

Положення чинного Закону України «Про громадянство України» від 18.01.2001 р. пояснює сутність наступних підстав набуття громадянства України: за народженням; за територіальним походженням; внаслідок прийняття до громадянства; внаслідок поновлення у громадянстві; внаслідок усиновлення; внаслідок встановлення над дитиною опіки чи піклування, влаштування дитини у дитячий заклад чи заклад охорони здоров'я, у дитячий будинок сімейного типу чи прийомну сім'ю або передачі на виховання в сім'ю патронатного вихователя; внаслідок встановлення над особою, визнаною судом недієздатною, опіки; у зв'язку з перебуванням у громадянстві України одного чи обох батьків дитини; внаслідок визнання батьківства чи материнства або встановлення факту батьківства чи материнства; за іншими підставами, передбаченими міжнародними договорами України [2].

Окрім того, регламентуючи процедуру прийняття до громадянства України, законодавство встановлює, що іноземець або особа без громадянства за певних умов можуть бути за їх клопотанням прийняті до громадянства України. Проте, до громадянства нашої держави не приймається особа, яка: 1) вчинила злочин проти людства чи здійснювала геноцид; 2) засуджена в Україні до позбавлення волі за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (до погашення або зняття судимості); 3) вчинила на території іншої держави діяння, яке визнано законодавством України тяжким або особливо тяжким злочином.

Пояснюючи зміст основних підстав припинення та втрати громадянства України, розгляду потребують, по-перше, підстави припинення громадянства України; по-друге, аналіз підстав втрати громадянства України. Відтак, підставами припинення громадянства України є: а) вихід з громадянства України; б) втрата громадянства України; в) обставини, що передбачені міжнародними договорами України.

Водночас, до підстав втрати громадянства України належать: а) добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття; б) набуття особою громадянства України внаслідок обману, свідомого подання неправдивих відомостей або фальшивих документів; в) добровільний вступ на військову службу іншої держави, яка (відповідно до законодавства цієї держави) не є військовим обов'язком чи альтернативною (невійськовою) службою.

Розглядаючи основні правові норми прийняття громадянства дітьми і молоддю у сучасній Україні, маємо звернути увагу на те, що громадянство дітей залежить від громадянства батьків. Так, дитина, батьки якої на момент народження перебували у громадянстві України, є громадянином України незалежно від того, чи вона народилася на території України, чи за її межами. За обставин різного громадянства батьків, один з яких на момент народження перебував у громадянстві України, дитина є громадянином України: якщо вона народилася на території України або якщо вона народилася за межами країни, але батьки або один з них у цей час постійно проживали на території України. За умов зміни громадянства батьків, внаслідок чого вони стають громадянами України або виходять з громадянства України, змінюється відповідно й громадянство дітей, які не досягли 14 років; громадянство дітей у віці від 14 до 18 років може змінюватися лише за їх згодою [2].

Звісно, проблема партнерської взаємодії суб'єктів соціальної роботи щодо роз'яснення основних соціально-правових норм прийняття і втрати громадянства дітьми не обмежується наведеними нормами. Роз'яснення потребує процедура оформлення документів на дитину іноземцями (особами без громадянства), алгоритм збору необхідного пакету документів тощо. Утім, суб'єкти соціальної роботи у партнерській взаємодії із органами державної влади, у разі запиту, зобов'язані сприяти установленню правовідносин між дітьми та державою, під час яких остання наділяє своїх громадян правами та привілеями, забезпечує захист прав та інтересів, а люди, які є громадянами цієї країни, дотримуються законів встановлених у межах держави.

### **Література**

1. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: підручник. Київ: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2018. 350 с.

2. Про громадянство України: Закон від 18.01.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>

\*\*\*

**Корпач Н. І.**

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк, Україна)

## **СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ЯК ЧИННИК ЗАДОВОЛЕННЯ ВІД ЖИТТЯ**

Процес старіння населення, який почав проявлятися ще у ХІХ ст. тривав і в ХХ ст., а в ХХІ набув ознак глобального явища оскільки чисельність населення похилого віку в світі постійно зростає. А відтак, проблема старіння і старості розглядається у філософії, медицині, біології, психології та соціальній сферах. Науковці стверджують, що до середини ХХІ ст. чисельність людей похилого віку невпинно зростатиме в результаті чого, в 2047 р. кількість літніх людей у світі перевищить кількість дітей.

Однак, варто зазначити, що старіння є закономірним процесом і фізіологічних і психологічних змін особистості, які відбуваються з віком, результат незворотної зміни фаз індивідуального розвитку [2]. А старість – це одна з послідовних стадій розвитку людини, що супроводжується припиненням активної професійної діяльності, і в результаті чого відбувається звуження кола спілкування. Водночас, появляється фізична слабкість, що в свою чергу, викликає низку психологічних, ціннісних, мотиваційних змін, які призводить до нового життєвого циклу людини. Однак потрібно відмітити, що науковці звертають увагу на те, що вихід на пенсію є однією з найглибших психосоціальних криз особистості, адже трудова діяльність забезпечує людині і гідне існування і певний статус і соціальну активність. Саме активність людини допомагає справитись із психовіковими змінами та відчувати повноту життя.

Соціальна активність особистості – це системна соціальна якість, в якій виявляється та реалізується рівень соціальності індивіда, тобто, глибина та повнота зв'язків особистості із соціумом, рівень перетворення особистості на суб'єкта суспільних відносин [3].

Н. Чаграк, розглядаючи питання соціальних теорій старіння і старості у контексті освітньої геронтології, зазначає, що ключовим у сфері досліджень соціального аспекту старості варто вважати теорію активності, в основу якої покладено взаємозалежності між діяльністю і почуттям задоволення від життя.

У науковій літературі є низка наукових праць, які наголошують на тому, що саме соціальна активність позитивно впливає на людей похилого віку. Зокрема, Р. Хавігурст, С. Каван (1949) процес старіння розглядають як суспільне явище і обґрунтовують важливість активного способу життя аж до глибокої старості. Й. Рембовські (1984) наголошує на тому, що люди старшого віку стають задоволені собою, якщо у їхньому житті з'являється діяльність, яка зможе замінити їм попередні суспільні та соціальні ролі.

Ю. Мацкевіч виділяє такі види активності:

- професійна діяльність з урахуванням психофізичних можливостей людини;
- робота з метою підтримки матеріального становища не за своєю професією, а додатково попередньо освоєною, яка може бути більш престижною або легшою;

- заняття улюбленою справою, яка дозволяє одержувати певну матеріальну допомогу;

- соціальна активність, пов'язана з виконанням громадських обов'язків (громадського опікуна, члена правління громадської організації тощо);

- активність в межах сім'ї (догляд за дітьми, хворими, домашня робота тощо).

Водночас, науковець виділяє також види активності, які пов'язані з інтересами людини: книжки, журнали, газети; лекції у будинках культури, клубах, музеях; заняття фізичною культурою; клубна активність (художня, розумова, розважальна) [1, с.80-81].

Безумовно, що на державному рівні надається соціальний захист, соціальна підтримка та допомога людям похилого віку. Зокрема, територіальні центри надають різноманітні послуги. Наприклад структура Територіального центру м. Луцька містить:

1. Чотири відділення соціальної допомоги вдома.
2. Відділення соціально-психологічних послуг.
3. Відділення організації надання адресної натуральної та грошової допомоги.
4. Відділення денного перебування.

За кожним із цим напрямом ведеться потужна соціальна робота. Водночас, не стоять осторонь і громадські організації. Потреба у пошуку нових форм роботи з людьми похилого віку з метою підтримки та розвитку їх соціальної активності сприяла виникненню низки Університетів «третього віку». Зокрема, громадська організація «Центр освіти «Університет третього віку» активно діє у Луцьку. У цьому році дану організацію поповнили 60 студентів пенсійного віку. Літні люди можуть відвідувати заняття з англійської, польської мов, курси з психології, гуртки рукоділля та спорту. Варто зазначити, що пенсіонери беруть участь у міжнародних спортивних змаганнях, де здобувають призові місця та медалі. На сьогоднішній день є дуже важливим те, що у більшості з них є сучасні гаджети, вони з легкістю користуються Приват-24, оплачують комунальні послуги в Інтернеті, спілкуються у Скайпі і мають профілі в Фейсбукі [4].

Отже, державні установи і громадські організації намагаються створити умови для підтримки та розвитку соціальної активності людей похилого віку, щоб вони могли вести повноцінний спосіб життя.

### Література

1. Мацкевич Ю.Р. Особливості соціальної активності людей похилого віку. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки*. Черкаський національний університет, 2008. Вип. № 121. С. 77-82.

2. Ушакова І.М. Геронтопсихологія: підручник. Харків: НУЦЗУ, 2014. 236 с.

3. Уйсімбаєва М. Соціальна активність особистості як чинник суспільного розвитку. URL: [www.cuspu.edu.ua/ua/2014-rik/2-mizhnarodna-internet-konferentsiya-2014/section-3/1273-socialna\\_aktivnist\\_osobistosti\\_yak\\_chinnik\\_suspilnogo\\_rozvitku#:~:text=соціальна%20активність%20особистості%20-%20це%20системна,екта%20суспільних%20відносин%20%5b2%5d](http://www.cuspu.edu.ua/ua/2014-rik/2-mizhnarodna-internet-konferentsiya-2014/section-3/1273-socialna_aktivnist_osobistosti_yak_chinnik_suspilnogo_rozvitku#:~:text=соціальна%20активність%20особистості%20-%20це%20системна,екта%20суспільних%20відносин%20%5b2%5d).

4. Як луцький Університет «третього віку» робить щасливими людей на пенсії. URL: [rayon.in.ua/topics/382856-iak-lutskii-universiteti-tretogo-viku-robot-shchaslivimi-liudei-na-pensiyi](http://rayon.in.ua/topics/382856-iak-lutskii-universiteti-tretogo-viku-robot-shchaslivimi-liudei-na-pensiyi)



\*\*\*

**Котикова О. М.**

доктор педагогічних наук, професор,  
завідувач кафедри соціальних  
технологій Національного авіаційного  
університету (м. Київ, Україна)

**Сухорукова А. Д.**

здобувач магістерського рівня вищої  
освіти освітньої програми «Соціальна  
робота» Національного авіаційного  
університету (м. Київ, Україна)

### **ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

XXI століття – це століття нових соціальних викликів для суспільства та життя людей. Під впливом війни, розпаду багатонаціональних держав, створення нових національних інституцій змінюється життя багатьох уразливих категорій населення. Це спричиняє виникнення низки проблем, які мають значний вплив на пошук інноваційних моделей практичної соціальної роботи [5]. Серед них вагомою проблемою стала проблема міграції, яка є не тільки процесом переміщення людей з однієї країни в іншу, але й критичною проблемою сучасного розвитку суспільства, яка впливає на багато аспектів економіки, політики, охорони здоров'я, соціального захисту та соціального забезпечення та етики.

Щодо визначення самого поняття «міграція», то найчастіше її розглядають у контексті міжнародної міграції, оскільки цей процес може бути детермінований багатьма чинниками і відіграє значну роль у економічних, міжетнічних та демографічних змінах, у розвитку спільнот і суспільства в цілому та має проєкцію у суспільно-політичне і культурне життя людей [3]. Зрозуміло, наслідки від міграції можуть бути наступними: велика кількість мігрантів змінює демографічну ситуацію в країні-реципієнті (демографічні), змінюється ринок праці, так як змінюється середня заробітна плата, займання робочих місць (економічні), мігранти мають свої культурні традиції, які вони часто прагнуть зберегти, утворюючи певні угруповання, що може викликати невдоволення місцевого населення (міжетнічні) [3].

Якщо обумовлювати значення характеристики людей, які можуть бути позбавлені не лише даху над головою, то слід зазначити відсутність й інших елементарних умов: медичного обслуговування, постійного працевлаштування (без паспорта, без прописки, бажання працювати тощо). Важкі обставини об'єктивно впливають на життя біженців та вимушених переселенців, та посилюють складності їх адаптації та подальшої інтеграції через інвалідність, нездатність обслуговувати себе через хворобу, конфліктні ситуації, відсутність житла та безробіття.

В основу міжнародного досвіду міграційної політики і соціальної роботи з мігрантами покладаються принципи комплексного та системного підходів до врегулювання великого спектру суспільних відносин, що виникає у зв'язку з міграційними процесами, а саме [1]: гуманізму; координації діяльності різних структур; партнерства державних, соціальних, громадських інституцій, приватного сектору; відкритості; ресурсної доцільності; прогнозованості; інформаційної достатності; синергізму; рівності; моніторингу.

Процес адаптації біженців та вимушених переселенців до нових життєвих умов, які насильно переміщені зі свого постійного місця проживання, може бути посиленним через застосування інноваційних методів та інструментів соціальної роботи. Для успішної соціальної адаптації важливо враховувати суб'єктивне сприйняття причин, соціально-економічну адаптацію біженців та вимушених переселенців. Крім цього, показано, що орієнтація на майбутнє має відображати й перспективні сфери реалізації соціальних очікувань, а саме урахування загроз та викликів воєнного та післявоєнного стану призводить до змін у ціннісних (освіта, робота та кар'єра, співпраця, служіння), соціальних (рівність, соціальна справедливість, національна ідентичність, патріотизм, допомога іншим), життєвих (життєстійкість, стратегічність, самоефективність, локус-контроль) та сімейних (шлюб, сім'я та батьківство) перспективах [4]. Організація соціальної роботи щодо надання соціальних послуг біженцям та вимушеним переселенцям, доцільність застосування методів, форм і інструментів, перш за все, спрямовується на задоволення їх потреб, а саме:

- базові послуги – усе, що необхідно для виживання людей у спосіб, який є безпечним і соціально відповідним, включаючи притулок, їжу, гігієну та інші основні послуги (перший рівень надання соціальних послуг);

- підтримка громади та сім'ї – усе, що складається з традиційної підтримки та системи безпеки, до яких нужденні можуть отримати доступ через територіальні громади: створення сприятливого середовища для дітей і сімей, дружніх до дітей просторів, молодіжних центрів або шкіл (перший рівень надання соціальних послуг);

- цілеспрямована, неспеціалізована емоційна підтримка фахівців соціальної сфери - часто включає немедичне або неклінічне базове консультування та підтримку соціальних працівників і лікарів первинної ланки, що здійснюють медичне обслуговування (третій рівень надання соціальних послуг);

- спеціалізовані послуги – це послуги, що надаються кваліфікованими фахівцями з питань ментального здоров'я - клінічними психологами (четвертий рівень надання соціальних послуг).

Важливо відзначити, що всі ці рівні надання соціальних послуг є взаємопов'язаними між собою та вкрай важливими для цієї вразливої категорії населення. Зрозуміло, що цій категорії людей потрібна допомога базової підтримки першого рівня. Проте, як діти, так і дорослі, можуть потребувати додаткової підтримки та допомоги інших рівнів.

Соціальна робота з біженцями та вимушеними переселенцями має свою вагу у соціальній підтримці та сприянні взаєморозуміння з навколишнім середовищем. До цієї співпраці мають бути готові менеджери-управлінці надання соціальних послуг, так і формальні і неформальні лідери територіальних громад [2]. Цілі соціальної роботи з біженцями та вимушеними переселенцями полягають у досягненні якості надання соціальних послуг щодо забезпечення належного рівня їх здоров'я, розширення можливостей для працевлаштування, зокрема, тих, хто з них має особливі потреби через фізичні та психічні захворювання; сприяти підтримці інтеграції людей до середовища територіальної громади. Тому, соціальні працівники, які працюють з біженцями та вимушеними переселенцями, також виступають посередниками між своїми клієнтами і державними службами, соціальними установами та недержавними громадськими організаціями, що надають соціальні

послуги. Крім високого професіоналізму, соціальні працівники повинні володіти такими основними якостями, як: благодійність, емпатія, психологічна грамотність, розвинуті комунікативні та організаторські здібності.

Таким чином, для підвищення адаптації й інтеграції біженців та вимушених переселенців в соціальне середовище саме соціальна робота має забезпечити впровадження методів щодо вирішення проблем з працевлаштування, перепідготовки, навчання й реабілітації та заходів щодо їх активної участі у суспільному житті територіальних громад.

### Література

1. Алексєєнко Т. Ф., Гончар Л. В., Куниця Т. Ю., Бибик Д. Д. Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки: монографія / за ред. Т.Ф. Алексєєнко. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020.

2. Котикова О. М. Розвиток лідерських якостей у майбутніх менеджерів соціальної сфери. *Університети і лідерство*. Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України. 2017. №2 (5). С. 48-56.

3. Курунова Ю. О. Аналіз економічних та соціальних чинників зовнішньої міграції України. *Вісник міжнародного слов'янського університету*. 2012. Т. XV, № 2. С. 119-124.

4. Савельчук І. (2022). Соціальні очікування молоді: від теоретичного осмислення до практичного застосування у воєнний та післявоєнний період. *Social Work and Education*, Vol. 9, No. 1. pp. 113-121. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.1.9>

5. Savelchuk, I., Bybyk, D., Zhytynska, M., Ivzhenko, I., Mikheiva, O., & Kunytsia, T. (2021). Trends in the Development of Social Work: Postmodern Ideas and Prospects. *Postmodern Openings*, 12(3Sup1), 143-154. <https://doi.org/10.18662/po/12.3Sup1/356>

\*\*\*

#### **Криловець М. Г.**

доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

#### **Пузікова А. Ю.**

магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

### **ВИКОРИСТАННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ У ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ**

Сучасний етап розвитку суспільства в Україні характеризується зростанням захворювань людей різного віку, різким зниженням їх працездатності, та, особливо, зниження рухової активності молоді. Разом з тим, причини зростання захворюваності учнівської та студентської молоді потрібно шукати в системі освіти, у виявленні тих факторів навчальної діяльності, які призводять до перенапруження нервової системи й не створюють належних умов для задоволення потреб учнів і студентів у

самопізнанні, самовдосконаленні у різних сферах життєдіяльності.

Щоб досягти якісного рівня змісту освіти, він має бути приведений у відповідність із сучасними й перспективними потребами особи та суспільства загалом. Обов'язковим компонентом нової системи національної освіти мають бути знання про формування, збереження та зміцнення здоров'я, гігієнічне виховання населення.

Таким чином, загострення проблеми відставання освіти від вимог життя, яке постійно динамічно змінюється, ускладнюється і розширюється, призвело до актуалізації проблеми валеологічної грамотності, яку потрібно впроваджувати не тільки для учнів, а й для їх батьків, вчителів та вихователів дитячих садків, працівників закладів позашкільної освіти тощо.

Валеологія виступає як наука про фундаментальні закони духовного і фізичного здоров'я людини. Саме валеологія свідчить, що стан здоров'я людини залежить на 20 % від спадковості, на 10 % – від рівня розвитку медицини, на 20 % – від стану довкілля, на 50 % – від способу життя.

У зв'язку з тим, що здоров'я учнівської та студентської молоді має стійку тенденцію до погіршення, необхідно шукати методи і шляхи його збереження, зміцнення та формування за умов створення здорового середовища, психологічного комфорту й системно організованої оздоровчої виховної роботи у закладах освіти.

Актуальною проблемою сучасної валеологічної науки є пошук нових підходів до організації навчально-виховного процесу в навчальному закладі, які спрямовані на гуманізацію освіти, що забезпечить створення оптимальних умов для духовного зростання особистості, повноцінної реалізації психофізичних можливостей, збереження та зміцнення здоров'я. Сьогодні важливим і перспективним є завдання збереження, зміцнення здоров'я учнівської та студентської молоді як шляхом здійснення особистісно орієнтованого педагогічного процесу з урахуванням основних валеологічних принципів, так і відповідального ставлення до власного здоров'я як до найвищої індивідуальної та суспільної цінності.

В процесі навчання молодь має отримати елементарні знання про хвороби, що викликаються географічними факторами; хвороби, зумовлені контактами з отруйними рослинами і тваринами; інфекційні хвороби; хвороби, пов'язані з соціально-економічними умовами життя; хвороби, пов'язані з техногенними аваріями та катастрофами, хронічні хвороби як результат забруднення довкілля.

Дуже поширеним явищем є втома, яка виникає найчастіше під час монотонної роботи особи, що викликається підвищенням її нервово-психічним напруженням і призводить до зниження активності і, звісно, працездатності. В таких випадках, відновлення і підвищення працездатності можливе від раціональної організації праці і відпочинку. Відомо, що у пориві творчості людина отримує радість від роботи і, зазвичай, не відчуває втомлюється.

Науково-технічний прогрес зумовив малорухливий, психічно й емоційно напружений характер виробництва. Малорухливий спосіб життя, притаманний сучасному шкільному та підлітковому віку, дуже небезпечний, оскільки саме в цьому віці закладається фундамент здоров'я на все життя. На вирішення цієї проблеми у високорозвинених зарубіжних країнах розробляються та успішно впроваджуються загальнонаціональні програми, спрямовані на боротьбу із серцево-судинними та

іншими захворюваннями через залучення населення, і, особливо, молоді до занять фізичною культурою, а також через пропаганду раціонального харчування та відмову від шкідливих звичок. Також, значна увага приділяється й активному відпочинку населення у вільний від роботи та навчання час. Так, у школах під час перерв всіляко заохочується активна рухлива поведінка через рухливі ігри, міні-змагання між класами з баскетболу, волейболу, футболу тощо.

В Україні популярність активного руху людини значно нижча. Дуже рідко можна побачити людей на спортивних майданчиках і у спортивних залах.

У реалізації заходів, спрямованих на підвищення рівня здоров'я населення, великого значення набуває організація повноцінного та ефективного відпочинку населення, який розглядається як активна діяльність з профілактики, відновлення і підтримки необхідного рівня фізичного і психічного здоров'я. Незважаючи на те, що в Україні налічується більше 73 тисяч річок, є багато озер та інших водних об'єктів, які дають можливість займатися різноманітними видами спорту, їх мікрокліматичний комфорт, естетична дія берегових мальовничих ландшафтів та інші лікувальні властивості поки що використовуються неповно, а безгосподарність призводить до порушення рекреаційного стану території шляхом підтоплення рекреаційних зон, пам'яток архітектури, знищення ділянок пляжів і лісових масивів, заростання мілководних ділянок і «цвітіння» води.

Разом з тим, останніми роками людство почали турбувати проблеми зниження духовності серед молоді. Духовність людини – це її світогляд, розуміння світу, тих процесів і закономірностей, що розгортаються в ньому. Духовність характеризується добрим ставленням людини до оточуючих її людей, турботою, увагою, готовністю прийти на допомогу, розділити з ними радість і горе. Духовне здоров'я залежить від знання і сприйняття духовної культури (цінностей освіти, науки, мистецтва, релігії, моралі, етики тощо), життєвої самоідентифікації, оцінки власних здібностей і можливостей тощо.

Сучасні підлітки та молодь виховуються в складній соціально-економічній ситуації. Значний вплив на формування світогляду і особливо статевої поведінки молоді мають ЗМІ, які заохочують молодь, а особливо підлітків, до шкідливих звичок, відзначається негативний вплив порнографії у багатьох інформаційних полях.

З початком війни на території України різко збільшилась кількість стресових ситуацій. Стрес – сукупність захисних фізіологічних реакцій, що настають в організмі людини у відповідь на вплив несприятливих факторів – холоду, голоду, психічних і фізичних травм, інфекцій, крововтрати, опромінення тощо. Причинами стресу можуть бути: важкі життєві ситуації – хвороба, непорозуміння, сварки в сім'ї, втрата близьких, розлучення батьків, насилля, зміна умов життя; особистісна дисгармонія – невідповідність реального бажаному, незадоволеність собою тощо. Найбільш вразливими до стресу є діти і підлітки, які виявляються найменш захищеною частиною суспільства через свою емоційну чутливість.

Перебудова свідомості, використання нових досягнень і методик, переорієнтування ціннісних мотивацій з матеріальних на загальнолюдські дозволять певним чином змінити спосіб життя сучасної молоді. Усвідомлення того, що повнота життя безпосередньо залежить від рівня здоров'я, його якісних характеристик, які значною мірою визначають його спосіб і стиль, дає можливість зробити такі висновки,

що знання про здоровий спосіб життя та його дотримання мають посісти особливе місце у житті кожної молодої людини та стати обов'язковим атрибутом подальшого морального та фізичного вдосконалення.

Процес спрямування роботи школи у напрямі формування валеологічної культури – упровадження нових видів діяльності, має бути ретельно спланований і керований.

Оскільки метою занять є не лише засвоєння корисних валеологічних знань, а й переконання в необхідності їхнього постійного застосування, то форми й методи викладання набувають особливої ваги. При проведенні практичних валеологічних занять потрібно широко використовувати статистичні, картографічні, архівні та відеоматеріали, літературні джерела, сучасні технічні засоби навчання тощо.

### **Література**

1. Денисовець Т. М. Вплив гіподинамії на стан здоров'я сучасного школяра. *Науково-методичне забезпечення напряму підготовки «Здоров'я людини»*. Полтава, 2014. С. 39-40.

\*\*\*

### **Лісовець О. В.**

доктор педагогічних наук, професор,  
завідувач кафедри соціальної  
педагогіки і соціальної роботи  
Ніжинського державного університету  
імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

## **ПАРТНЕРСТВО В РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

2022 рік став справжнім викликом для соціальної сфери в Україні, яка в умовах воєнного стану прийняла на себе все зростаючий тягар оперативної допомоги мільйонам людей, які безпосередньо постраждали від війни, змушені були покинути свої домівки, залишились без засобів існування, зазнали фізичних чи психологічних травм та ін. Але навіть за цих умов соціальна політика держави характеризується системністю, збалансованістю та стратегічністю, оскільки не обмежується соціальною допомогою і підтримкою вразливих верств населення, а спрямована на модернізацію соціальної сфери, і, зокрема, сфери соціальної роботи і соціального забезпечення. Саме ці складові і будуть у фокусі цієї публікації, як один з основних інструментів реалізації соціальної політики.

Проблеми реалізації соціальної політики піднімали у своїх працях Т. Ганслі, М. Головатий, А. Квітка, Л. Климанська, Г. Лопушняк, О. Новікова, В. Скуратівський, Н. Хома та ін. Низка праць присвячена і соціальній політиці у сфері соціального захисту населення (Н. Борецька, Н. Власенко, О. Власюк, Е. Лібанова, О. Макарова, Ю. Саєнко, О. Палій). Проте сучасні виклики, які постали перед державою, зумовлюють потребу в аналізі процесів реагування державної соціальної політики, пріоритетів у її реалізації в умовах воєнного стану, пошуку нових механізмів та партнерства.

Узагальнюючи різні наукові підходи, ми розглядаємо соціальну політику як напрям внутрішньої політики держави, спрямованої на забезпечення оптимального розвитку соціальної сфери, задоволення потреб та інтересів громадян, соціальних

груп, територіальних громад, а також підвищення добробуту суспільства в цілому. Відповідно, її основною метою вбачаємо створення умов для задоволення соціальних потреб та інтересів людей, підтримки, захисту, корекції та реабілітації окремих громадян і соціальних груп, а також розвиток (соціалізація) людини [3, с. 386].

Очевидно, що важливим заданням соціальної політики держави в Україні як державі з європейським вектором розвитку є забезпечення рівня життя населення відповідно до стандартів Європейського Союзу. А тому навіть у складних умовах воєнного стану соціальна політика держави має ставити перед собою стратегічні завдання. Державний підхід до соціальної політики сьогодні має бути комплексним і враховувати особливості як воєнної, так і післявоєнної ситуації. Фактично, з початком воєнного вторгнення в Україну розробляється нова модель державної соціальної політики, яка має і протистояти тим проблемам, які загострилися (демографічні зміни, бідність, проблеми руйнування соціальної інфраструктури, поява більшої кількості людей, які потребують допомоги від держави) і відповідати принципам та стандартам соціальних політик в ЄС. Це в перспективі дозволить перетворити державну соціальну політику на ефективний механізм розвитку соціальних та суспільних відносин, створення умов для реалізації соціального потенціалу людини.

Вже сьогодні чітко простежуються пріоритети, які розставила держава у реалізації соціальної політики з початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Спробуємо їх проаналізувати.

*1. Приведення соціальних зобов'язань держави до її фінансових можливостей* в умовах того, що навантаження на соціальну систему постійно зростає, а надходження до державного бюджету знизилися. Зрозуміло, що видатки на соціальну сферу протягом 2022 р. зазнавали суттєвих скорочень, обмежень, що відчувалося як на загальнодержавному рівні, так і на рівні місцевих бюджетів. Така ситуація призвела до того, що у липні 2022 р. було прийнято зміни до держбюджету, згідно яких соціальні видатки було збільшено на 73,8 мільярда – для фінансування соціальної підтримки людей та виплати пенсій (додатково збільшили фінансування соціальних допомог – на 5,7 млрд гривень; субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг – на 3,3 млрд гривень; допомоги на проживання внутрішньо-переміщеним особам – на 32,4 млрд гривень; виплати пенсій – на 32,3 млрд гривень) [4]. Важливо, що у Державному бюджеті України на 2023 рік видатки на соціальний захист на другому місці після витрат на військову оборону і складають до 35 % всього бюджету.

*2. Адаптація системи соціальних послуг до умов воєнного стану, що передбачає спрощення механізмів* надання соціальних послуг із збереженням їх якості і ефективності. Ключовим рішенням у цьому питанні стала рекомендація Мінсоцполітики місцевим органам влади працювати за механізмом надання соціальних послуг екстрено (кризово), особливо це стосується громадян, які перебувають на територіях ведення бойових дій та внутрішньо переміщених осіб. Така організація роботи забезпечує оперативне, протягом однієї доби, прийняття рішення про надання соціальних послуг. Варто зазначити, що рекомендовано місцевим органам влади делегувати, за потреби, прийняття рішення про надання соціальних послуг безпосередньо надавачам, що також скорочує строки з надання

допомоги. Важливо, що ще у квітні 2022 р. було унормовано процедуру фінансування соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам.

3. *Перезавантаження системи соціальної підтримки для створення більш уніфікованої та ефективнішої моделі соціальних виплат.* Одним із нововведень, які планується реалізувати вже у 2023 р., є запровадження універсальної державної соціальної допомоги, що консолідує різні види державної допомоги, передбачені наразі у понад 10 нормативних актах. Універсальна соціальна допомога – це сума, яка сплачуватиметься найбільш соціально незахищеним сім'ям та громадянам для забезпечення їх гарантованим мінімумом коштів на проживання. Така допомога буде, насамперед, спрямована на малозабезпечені сім'ї з дітьми, осіб з інвалідністю та пенсіонерів (має охопити до 7 млн. громадян) і базується на вимогах Конвенції Міжнародної організації праці, яка гарантує кожній людині грошовий мінімум для проживання.

Ще одним пріоритетом державної соціальної політики у цьому напрямі є активізація пенсійної реформи щодо запровадження другого рівня пенсійної системи, а саме — обов'язкових індивідуальних пенсійних накопичень. Накопичувальна пенсійна система передбачає, що відрахування із заробітної плати громадян надходитимуть не до загального Пенсійного фонду, а на індивідуальні рахунки до Державного накопичувального пенсійного фонду, якій мають створити у 2023 р.

4. *Цифровізація соціальної сфери.* Цифровізація є нагальним та необхідним напрямком сьогодення, і соціальна сфера не є виключенням, що підтверджується численними нововведеннями останніх років (наприклад, появою перших цифрових документів і послуг на порталі Дія). І пандемія, і воєнний стан лише пришвидшили ці процеси, які дозволяють спростити отримання соціальних послуг, допомог та пільг, зробити їх більш зручними і прозорими та надати можливість їх оформлення онлайн. Як зазначають у Мінсоцполітики: «між державними установами повинні «бігати» мегабайти, а не громадяни з довідками» [5]. Із жовтня 2022 р. в Україні запрацювала Єдина інформаційна система соціальної сфери (ЄІССС), яка дозволить замінити чи та оптимізувати понад 15 застарілих наявних інформаційних систем та реєстрів. ЄІССС забезпечує автоматизацію, стандартизацію, уніфікацію, моніторинг, контроль та усунення дублювання ділових процесів і функцій соціальних інституцій; стандартизацію, автоматизацію, централізований облік та моніторинг звернень заявників до цих інституцій; здійснення автоматизованого моніторингу і контролю всіх фінансових операцій у соціальній сфері та ін.

5. *Реалізація активних програм зайнятості населення* для забезпечення максимальної кількості безробітних робочими місцями та спрощення умов роботи бізнесу під час воєнного стану і післявоєнної відбудови. Так, у вересні 2022 р. прийнято закон про реформування служби зайнятості, соціального страхування на випадок безробіття, сприяння продуктивній зайнятості населення, у тому числі молоді, та впровадження нових активних програм на ринку праці. Відповідно до положень цього документа, роботодавці отримуватиме від держави компенсацію ЄСВ або частини заробітної плати з Фонду з безробіття, якщо працевлаштує: молодь (зокрема, на перше робоче місце), учасників бойових дій, одиноких батьків, батьків дітей з інвалідністю, осіб за 5 років до досягнення пенсійного віку, осіб з інвалідністю, довготривалих безробітних та інших вразливих категорій громад. Також



передбачається компенсація роботодавцю 50 % витрат на оплату праці за працевлаштування, зокрема, осіб з інвалідністю та учасників АТО/ООС [2].

Варто згадати ще одну державну ініціативу, яка вже запроваджена в Сумській та Чернігівській областях у вигляді механізму залучення всіх, хто тимчасово втратив роботу, до «Армії відновлення» країни через виконання ними суспільно корисних робіт. Оплата за такі роботи здійснюватиметься державою на рівні мінімальної заробітної плати.

*6. Відбудова і розбудова соціальної інфраструктури, створення безбар'єрного середовища.* В умовах активних бойових дій на значній території України неодмінним завданням на найближчі роки стане відновлення і подальша розбудова, модернізація соціальної інфраструктури. Окрім того, неодмінно збільшується комплекс викликів, пов'язаний із наявністю проблем для різних маломобільних груп (люди похилого віку, родини з дітьми до 6 років, діти та дорослі з інвалідністю та ін.) стосовно можливості повноцінного, безбар'єрного доступу до інфраструктурних об'єктів, отримання комплексу послуг, формування безперешкодного життєвого середовища у публічному просторі.

Безперечно, вищеназвані пріоритети державної соціальної політики України в сучасних умовах можуть і будуть трансформуватися залежно від обставин. Проте, загалом вони демонструють і здатність оперативного реагувати на виклики сьогодення, оскільки в умовах воєнного часу від держави в сфері соціальної політики потребується швидкість, ефективність та максимальна простота без зайвих бюрократичних обмежень, і, водночас, спрямовані в майбутнє, на побудову реальної соціальної держави.

### Література

1. Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 404 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2021-%D0%BF#Text>

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування служби зайнятості, соціального страхування на випадок безробіття, сприяння продуктивній зайнятості населення, у тому числі молоді, та впровадження нових активних програм на ринку праці: Закон України від 21 вересня 2022 р. № 2622-IX [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2622-20#Text>

3. Соціальна політика і соціальна робота: термінол.-понятійн. слов. / М.Ф.Головатий, М.Б.Панасюк. Київ: МАУП, 2005. 560 с.

4. Соціальні видатки збільшено на 73,8 мільярда – Україна залишається соціальною державою навіть попри виклики широкомасштабної війни Урядовий портал. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/sotsialni-vydatky-zbilsheno-na-738-miliarda-ukraina-zalyshaietsia-sotsialnoiu-derzhavoiu-navit-popry-vyklyky-shyrokomasshtabnoi-viiny>

5. Цифровізація соціальної сфери. Чому це важливо навіть під час війни? [Електронний ресурс]. URL: [https://lb.ua/blog/kostjantyn\\_koshelenko/530007\\_tsifrovizatsiya\\_sotsialnoi\\_sferi\\_chomu.ht ml](https://lb.ua/blog/kostjantyn_koshelenko/530007_tsifrovizatsiya_sotsialnoi_sferi_chomu.ht ml)

\*\*\*

**Міхеєва О. Ю.**

кандидат педагогічних наук, доцент  
кафедри соціальної освіти та соціальної  
роботи Національного педагогічного  
університету імені М. П. Драгоманова  
(м. Київ, Україна)

## **НАЛАГОДЖЕННЯ ПАРТНЕРСТВА В ГРОМАДІ ЯК ОКРЕМОЇ СКЛАДОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

Органи місцевого самоврядування, соціальні інституції, групи самопомоги, волонтерські групи, недержавні організації при вирішенні соціальних питань на рівні громади діють у тісній співпраці та не існують ізольовано один від одного. Така співпраця дозволяє знайти необхідний ресурс для вирішення проблем на місцевому рівні та задоволення потреб осіб та сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Тому побудова партнерських взаємостосунків між різними надавачами соціальних послуг сприятиме вирішенню нагальних соціальних питань та сприятиме ефективній організації соціальної роботи на місцевому рівні.

Партнерство – це специфічний вид відносин, при котрому люди чи організації об'єднують свої ресурси для виконання певної діяльності [3, с. 19]. Партнерство можна розглядати як взаємодію надавачів соціальних послуг.

У територіальній громаді виділяють три сектори: владу, бізнес та громадськість. Саме вони діють на певній території та між її представниками виникає взаємодія. Тому при організації соціальної роботи в громаді така взаємодія дає поштовх до вирішення соціальних проблем. Кожний із цих секторів має свої переваги та недоліки, що можуть компенсуватись у процесі партнерства та забезпечать надання комплексних, адресних соціальних послуг, дозволять втручатись у найбільш актуальні соціальні проблеми та вирішувати їх.

Партнерство серед надавачів соціальних послуг може здійснюватися через такі форми: обмін інформацією, реалізацію спільних програм та благодійних акцій, фінансування соціальної сфери та підтримку соціальних ініціатив.

Як свідчить практика ініціювати партнерську взаємодію для вирішення соціальних питань та проблем можуть органи місцевого самоврядування, різного типу соціальні служби, які функціонують у певній громаді, недержавні організації та ініціативні групи [2, с. 70].

Партнерство виступає однією із форм ефективного співробітництва. Для його ефективного прояву необхідно враховувати ряд принципів, які будуть сприяти вирішенню актуальних соціальних проблем на місцевому рівні. Такими принципами є: для здійснення партнерства важливим є обрати декілька пріоритетних партнерів; наявних спільних цілей; обговорення результатів взаємодії та визначення функцій кожного із партнерів; спільне планування мети, завдань, ресурсів; спільна оцінка діяльності; побудова діяльності на основі довіри, відкритості, оперативному обміні інформацією; взаємна відповідальність партнерів [1, с. 166].

Партнерство у соціальній роботі виступає однією із форм взаємодії між різними надавачами соціальних послуг, до яких включено різні державні та недержавні організації, громадян та соціальні групи, що дозволяє їм вибрати форми

співробітництва, що буде задовольняти інтереси всіх партнерів; мати спільні цілі, які будуть відповідати індивідуальним та корпоративним інтересам; розвивати механізми взаємодії партнерів та чергувати їх при вирішенні різних соціальних питань.

Значним на сьогодні у соціальній роботі є налагодження партнерства між держаними та недержавними організаціями. Таке партнерство дає змогу залучити додаткові ресурси, реалізувати на практиці ряд соціальних програм, залучати кошти недержавних організацій та заощадити державний бюджет. На сьогодні відомі наступні механізми партнерства для вирішення соціальних проблем серед державних та недержавних організацій, а саме: соціальне замовлення, стимулювання соціальної активності прямим фінансуванням, лобіювання.

Найперспективнішою формою партнерства є соціальне замовлення. Саме воно дозволяє створювати повноцінний ринок соціальних послуг у громадах.

Така партнерська взаємодія дозволяє ефективно вирішувати соціальні проблеми на рівні громади та є однією із умов ефективної соціальної роботи з різними категоріями отримувачів послуг в громаді.

Отже, ефективне партнерство в соціальній роботі потребує удосконалення нормативно-законодавчих актів із питань партнерства, мотивація з боку держави роботодавців щодо участі у вирішенні соціальних проблем, підвищення поінформованості суспільства щодо соціального партнерства та залучення до партнерських відносин нових прошарків суспільства, які у такі відносини ще не були включені.

### **Література**

1. Renate Vainola, Oksana Mikheieva, Zhanna Petrochko, Nataliya Myroshnischenko, Olena Vakulenko. Professional Training of future social workers: implementing foreign experience into the national heis practice. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. 12/02-XXVIII (July, 2022). p. 163-168.

2. Міхеєва О. Ю. Технологічне забезпечення профілактики булінгу в закладі освіти. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2020. № 5, С. 66-75.

3. Організація партнерства у місцевих громадах: методичні рекомендації для працівників соціальної сфери / За ред. Зверєвої І. Д. Київ: Науковий світ, 2006. С. 18-28.

\*\*\*

**Риженко Н. М.**

магістрантка спеціальності «Освітні, педагогічні науки» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

### **ДО ПИТАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ**

З початком періоду незалежності і до сьогодні наша країна переживає економічної, політичної та соціальної трансформації, який значно загострився у зв'язку з військовою агресією росії щодо України. Весь цей час наше суспільство відроджує, плекає і виховує патріотизм нації, без якого неможливо стверджувати цінності свободи і демократії. Тому особливо актуальним у наш час стало

відродження історичного минулого, педагогічного досвіду попередніх поколінь, пов'язаних із становленням української нації. За останній час, у суспільстві серед молоді спостерігається сплеск інтересу до історії, культури, традицій і звичаїв українського народу.

Патріотизм – це серцевина, духовно-моральне виховання громадян, найважливіший ресурс соціальної енергії, спрямованої на відродження країни, її економіки, культури та обороноздатності. Патріотизм - це соціальне почуття, змістом якого є любов до батьківщини, відданість їй, гордість за її минуле та теперішнє, бажання захистити свої інтереси. Це одна з найважливіших цінностей притаманних всім сферам життя людини, суспільства і держави. Найвищий рівень розвитку патріотизму проявляється в активній самореалізації на користь Батьківщини [5, с. 133].

В Українському педагогічному словнику знаходимо таке визначення патріотизму: це «...одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів» [1, с. 494]. Патріотизм проявляється вже з дитинства, розвивається і збагачується в соціальному досвіді, духовно-моральній сфері життя. У зв'язку з відсутністю почуття патріотизму у громадян, особливо у молоді, загострюють соціальні проблеми, такі як розпад системи суспільних відносин, розпад соціальних структур, ідеологічний вакуум, дегуманізація та криміналізація суспільства.

У сучасних нестабільних умовах патріотизм як найважливіша якість особистості, може і має стати основою для консолідації та зміцнення суспільних відносин та держави в цілому. У зв'язку з цим виникає гостра потреба в дослідженні сутності патріотизму, особливостей розвитку патріотичних почуттів особистості на різних вікових етапах її становлення та удосконаленні комплексної роботи з патріотичного виховання дітей та молоді в усіх соціальних інститутах, в тому числі і у закладах позашкільної освіти.

Однією з найголовніших умов патріотичного виховання підростаючих поколінь є процес взаємодії між вчителями, батьками та учнями, спрямований на розвиток патріотичних почуттів, формування патріотичних переконань і стійких норм патріотичної поведінки. Діяльність виховних закладів повинна бути спрямована на виховання людини, яка є громадянином, патріотом своєї Батьківщини, у формуванні студентів та учнів світоглядно-ціннісної орієнтації, тим самим сприяти розширенню та збагаченню знань про патріотичні цінності. Згідно з Концепцією національно-патріотичного виховання дітей та молоді, патріотичне виховання – це складова частина національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Воно сприяє єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави [2,

Щоб виховати справжніх синів і дочок свого народу, палких патріотів держави, які були б віддані волелюбним заповітам дідів і прадідів і брали активну участь у захисті і розбудові незалежної України, варто цілеспрямовано, систематично і

послідовно формувати в учнів історичну пам'ять та історичну свідомість. Зміст цих провідних наукових понять є тією підвалиною, на якій можна успішно виховувати глибоку і багатогранну особистість, громадянина України. Кожна дитина має одержати достатній обсяг знань із гуманітарної освіти, що забезпечить пізнання «закономірностей історичного розвитку, широке вивчення українознавства, етнічної історії українців, інших народів України» [3, с. 164].

Виходячи з уявлення про те, що формування особистості людини має місце в трьох найважливіших сферах життя - свідомості, відносинах і діяльності, ми вважаємо, що патріотизм, перш за все, має виявлятися в патріотичних діях та громадській активності особи. Патріотичне виховання молоді повинно бути спрямоване на формування патріотичної свідомості, правової, політичної культури, знання історії та традицій свого регіону; розвиток патріотичних почуттів. Тому варто уточнити поняття патріотичного виховання підростаючих поколінь як національно-патріотичного.

Національно-патріотичне виховання молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, шкільних та позашкільних навчальних закладів, інших соціальних інститутів щодо формування високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави [4, с. 66].

Таким чином, найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості дитини до українського народу, Батьківщини, держави, нації, і комплексна взаємодія органів державної влади, батьків та закладів освіти може активно допомагати просувати та популяризувати національно-патріотичне виховання.

### Література

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII. 894 с.
2. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах: наказ МОН від 16.06.2015 № 641. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>
3. Філімонова Т. Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка*. 2020. № 27. С. 163-167.
4. Костюшко, Г. О. Виховання патріотизму дітей та молоді на духовно-моральних засадах української народної педагогіки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. 2016. №11. С. 65-70.
5. Shirinboy S. O., Khusniddin K. K. Preparing Future Teachers To Solve The Tasks Of Patriotic Education Of Children And Youth. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*. 2020. No 12. P. 132-136.

\*\*\*

**Тірон В. О.**

студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми, Україна)

**Гончаренко О. В.**

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми, Україна)

### **ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД ДО ОХОРОНИ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ**

Діяльність щодо охорони здоров'я населення є одним з пріоритетних напрямів соціальної роботи. Соціальні працівники медичного профілю працюють у сфері профілактики, реабілітації та патрунування клієнтів і пацієнтів – чоловіків і жінок. У роботі в медичних закладах, реабілітаційних та кризових центрах знання щодо гендерної специфіки і диференціації порушень здоров'я у чоловіків і жінок є надзвичайно важливими.

На міжнародному рівні визнається, що ґендер є соціальним детермінантом здоров'я, який необхідно враховувати у процесі розробки політики охорони здоров'я, організації системи охорони здоров'я, проведенні досліджень. У системі охорони здоров'я жінки і чоловіки розрізняються за доступом до ресурсів та контролю над ними, а також по можливості впливати на ухвалення рішення з питань здоров'я в сім'ї та суспільстві, ролями та обов'язками, які суспільство покладає на них. Це впливає на схильність до ризиків і результатів для здоров'я, включаючи соціальні та економічні наслідки поганого стану здоров'я. Дослідження показують, що політика, спрямована на зміцнення здоров'я, є більш ефективною, якщо вона розроблена з урахуванням ґендерного фактору.

«Гендерний підхід у охороні здоров'я – це врахування гендерних відмінностей під час аналізу системи охорони здоров'я та формування політики у сфері охорони здоров'я». Він дає можливість виявити «гендерні розвилки» у розвитку системи охорони здоров'я, де для досягнення ґендерної рівності необхідні різні підходи до охорони здоров'я жінок і чоловіків. Це проблеми, вирішення яких потребує диференційованого ставлення до чоловічого і жіночого здоров'я в контексті розвитку системи охорони здоров'я, і, отже, різних траєкторій вирішення проблем.

У сучасній медико-соціальній роботі простежується актуалізація ґендерно чутливого підходу, який показує, що саме стать є одним із провідних факторів у питаннях здоров'я суспільства. Історично склалося, що жінки та чоловіки виконують різні ролі, стикаються з різними випробуваннями, набувають різних статусів. Схильність до певних захворювань, ступінь стурбованості власним здоров'ям, спосіб і тривалість життя стали результатом відмінностей між чоловіками й жінками у різних сферах життєдіяльності. Зарубіжні та українські науковці стали активно вивчати питання та здоров'я, розглядати питання впровадження гендерно чутливого підходу

до сфери охорони здоров'я, а також досліджувати роль фахівців соціальних та медичної сфер щодо реалізації ґендерно чутливого підходу.

Збереження та покращення репродуктивного здоров'я населення на сьогодні є актуальною проблемою в українському суспільстві. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, репродуктивне здоров'я – це здатність до зачаття і народження дітей, можливості сексуальних стосунків без загрози захворювань, що передаються статевим шляхом, безпечної вагітності, пологів, виживання і здоров'я дитини, благополуччя матері, можливості планування наступних вагітностей і попередження небажаної вагітності.

Проблеми репродуктивного здоров'я змінюють свій масштаб – виходять зі сфери компетенції тільки Міністерства охорони здоров'я і стають одними з першочергових питань для соціальної політики держави. Охорона репродуктивного здоров'я – це система заходів, спрямована на появу здорового потомства і планування сім'ї; захист від хвороб, що передаються статевим шляхом, і лікування захворювань репродуктивної системи; запобігання дитячій і материнській смертності [3].

Проблеми сексуального здоров'я та охорони репродуктивного здоров'я є тісно пов'язаними. Репродуктивна сфера включає в себе такі складові: безпечну вагітність та пологи, період пологів і після них; лікування безплідності; лікування захворювань репродуктивної сфери; безпечно та ефективно запобігання незапланованої вагітності; можливість доступу й вибір безпечних для здоров'я методів і засобів контрацепції; лікування інфекцій, що передаються статевим шляхом.

Репродуктивне здоров'я формується ще під час ембріонального розвитку, воно залежить від безлічі ендогенних та екзогенних факторів ризику. Спеціалісти медичної сфери виділяють такі фактори ризику: індивідуальні особливості організму, соціальні, економічні та культурні аспекти життєдіяльності людини. Проблемами репродуктивного здоров'я, станом на зараз, переймаються не тільки лікарі, а й спеціалісти соціально-психологічного спрямування

Вживання шкідливих речовин, погані звички, руйнівний спосіб життя – все це впливає на чоловічу та жіночу фертильність (лібідо, сперматогенез і овогенез). На репродуктивне здоров'я впливають такі екзогенні фактори: умови праці, навколишнє середовище, соціально-економічні показники життя та ендогенні фактори – спадковість, стан соматичного здоров'я батьків, дитячий анамнез та інші. Результатом впливу негативних факторів на репродуктивне здоров'я є виникнення проблем зі здоров'я як у жінок так і чоловіків. Спостерігаються погіршення показників рухливості сперматозоїдів, порушення здатності до зачаття, крипторхізму, гіпоспадії, злякисних новоутворень яєчка, що в підсумку призводить до безпліддя у чоловіків. У жінок простежуються порушення здатності до виношування плода та лактаційна функція. Наслідком тривалого впливу патогенних факторів на організм стануть порушення адаптації організму, що проявляється у вигляді імпотенції у чоловіків, передчасних пологів, гіпоксії плода у жінок [3].

Доведено, що більша частина навантаження жіночого організму відбувається під час вагітності, безпосередніх пологів і у післяпологовий період. Під час цього періоду стають явними хвороби крові, органів кровообігу, значно погіршується стан нирок та інших систем. До захворювань, які впливають на фертильність й

розвиваються у репродуктивному віці, відносять: сепсис, анемію, рак молочної залози, післяпологові психози, захворювання нирок, ускладнення після штучного переривання вагітності, злоякісні пухлини інших репродуктивних органів, пізні токсикози в період вагітності, материнська смертність.

Репродуктивне здоров'я чоловіків теж викликає занепокоєння. Зазвичай це питання лишається без особливої уваги, хоча насправді є не менш важливим. Кількість чоловіків, хто страждають від простатиту тільки збільшується. Приблизно 25 % чоловіків мають ризики зараження, а 30 % страждає від безпліддя [2]. Тож, репродуктивні проблеми не оминули й чоловіків, незважаючи на відчутну різницю у кількості і масштабах, що пов'язано з політичною, економічною, освітньою та соціальними дискримінаціями жінок, а саме: ранніми шлюбами, культурним неприйняттям сучасних засобів контрацепції або відсутністю доступу до них, підлітковою вагітністю, поганим харчуванням, повторними вагітностями з коротким інтервалом між ними.

До ґендерних аспектів проблеми планування родини відносять: рівномірне задоволення жіночих та чоловічих потреб; різноманітність спектра послуг для жінок, чоловіків-партнерів та безпосередньо новонароджених у перенатальних центрах.

Наразі в Україні великої популярності набула практика партнерських пологів. Партнерські пологи не тільки дали змогу чоловікові бути присутнім в момент появи дитини, допомоги та підтримати майбутню матір, а й кардинально змінили «розстановку сил» у ґендерній ієрархії. Важливий «ґендерний прорив», який стався через популяризацію партнерських пологів, – це освоєння чоловіком функції, раніше йому невідомої. Замість практично «пасивного спостерігача», що від початку крокує повз вікна пологового будинку, чекаючи на первістка, а потім весело «знімає стрес» у компанії друзів, чоловік став повноцінним учасником процесу пологів. Відбувся безпосередній перехід від пасивної участі майбутнього батька до активних дій та допомоги, завдяки чому психіка і фізичний стан породіллі поліпшився, прибравши вірогідність пологових ускладнень [1].

Роблячи висновок, слід наголосити на тому, що чоловіки і жінки стикаються з проблемами у репродуктивному здоров'ї приблизно однаково. Зниження репродуктивної функції у жінок відбувається з різною симптоматикою в порівнянні з чоловіками, а інтенсивність виявлених цих симптомів набагато вища. Дані показники відіграють ключову роль у формуванні ґендерно-чутливого підходу в медицині та соціальній роботі.

### Література

1. Васильєва О. Партнерські пологи в Україні – звичайна справа? URL: <https://goo.gl/h4VcDo>.
2. Ґендерна перспектива сфери охорони здоров'я в Україні / Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. Київ, 2022. 52 с.
3. Лещук Н.О., Савич Ж.В., Голоцван О.А., Сивохоп Я.М. Статеве виховання і репродуктивне здоров'я підлітків та молоді: навч. посіб. Київ, 2014. 136 с.



\*\*\*

**Хайлук Т. О.**

аспірантка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова; методист Національного університету «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

## **СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО КАМПУСУ**

У сучасних умовах система соціального партнерства є одним із важливих елементів ринкової системи регулювання доходів, цінність якого підтверджується досвідом економічно розвинутих країн. У процесі реформування української економіки ставлення до соціального партнерства змінилося. Держава досить активно пропагує ідеологію соціального партнерства, оскільки вважається, що сучасне ринкове господарство не може розвиватися без такої системи.

Значний внесок в осмисленні проблем соціального партнерства в Україні зроблено такими вітчизняними науковцями, як: О. В. Акуліна, Л. С. Негель, І. Н. Пащенко, С. Л. Процюк, Л. А. Юзик, О. Ю. Ситник, К. О. Гутуряк, О. М. Василенко, Л. В. Балабанова, Г. А. Смоквіна та ін. Вивчення цих проблем розкрито в працях Р. Дарендорфа, Е. Бернштейна, С. Веддока, Дж. Александера, Р. Нанка. Теоретичним та прикладним аспектам формування та реалізації державної політики соціального партнерства присвячені наукові праці українських та зарубіжних учених. Вагомий внесок у розвиток цієї проблематики внесли В. Варнавська, І. Дубровський, В. Жернаков, Г. Задорожний, Б. Пономаренко, В. Бакуменко, Л. Беззубко, Е. Гідденс, М. Кастельс, В. Керецман, В. Князев, В. Лобас, С. Майборода, В. Мартиненко, Н. Нижник, О. Осауленко, М. Пірен, В. Ребкало, І. Розпутенко, Ю. Сурмін, О. Тоффлер, У. Хаттон та ін.

Дослідники різних аспектів сутності та специфіки соціального партнерства визначають, що саме партнерство соціальних інституцій мало б забезпечити громадянський мир в умовах жорстких реформ. Тому реформування національної економіки супроводжується цілеспрямованою роботою з вироблення необхідних правових актів, щоб забезпечити можливість формування системи соціального партнерства. Впровадження в Україні концепції соціального партнерства відбувається в якісно інших умовах, ніж у розвинених країнах Заходу, тому метою даної публікації стане аналіз особливостей його розвитку в Україні.

Термін «соціальне партнерство» вперше використано в Австрії [2, с. 31]. Соціальне партнерство пов'язано з установленням і відтворенням соціально допустимої та соціально мотивованої системи соціальних нерівностей, обумовлених поділом праці, відмінностями місця й ролі окремих соціальних груп у суспільному виробництві та відтворенні.

Соціальне партнерство більшість дослідників проблеми визначають як систему колективних відносин між найманими працівниками, працедавцями, виконавчою владою, які виступають сторонами соціального партнерства в ході реалізації їхніх

соціально-економічних прав та інтересів. Соціальне партнерство у сфері соціально-трудових відносин визначається як «система взаємозв'язків між державою, роботодавцями та найманими працівниками, яка спрямована на узгодження інтересів та вирішення проблем, які можуть виникати у соціальній та виробничій діяльності» [2, с. 30].

Водночас соціальне партнерство передбачає становлення системи відносин його основних суб'єктів й інститутів із приводу становища, умов, змісту та форм діяльності різних соціально-професійних груп, спільнот, верств.

Соціальне партнерство спирається на законодавчі акти, вироблені за участю всіх сторін; соціальні інститути, за допомогою яких досягається загальна згода : «тристоронні погоджувальні комісії, колективні договори; рівну відповідальність сторін, здатних забезпечувати взяті договірні зобов'язання» [1, с. 115].

Об'єктами соціального партнерства визначено реальне соціально-економічне становище різних соціально професійних груп, верств, спільнот; якість і рівень їхнього життя під кутом зору соціально можливих та соціально гарантованих способів отримання доходу, розподілу суспільного багатства відповідно до міри і якості праці, реально здійсненого як зараз, так і в минулому. Система соціального партнерства навряд чи буде життєздатною й ефективною, якщо не стосуватиметься життєвого положення окремої людини, окремої особистості.

Суб'єкти соціального партнерства у соціальній сфері пов'язані між собою не соціально-трудовими відносинами, а необхідністю співпраці для спільного вирішення потреб населення у складних життєвих обставинах на засадах міжсекторальної співпраці. Відповідно, усі ці суб'єкти представляють усі три сектори структурної моделі нашої держави: державні організації соціальної сфери (соціальні служби, територіальні центри, спеціалізовані соціальні заклади); приватні заклади та установи; 3) недержавні організації або «третій сектор». На міжнародному рівні суб'єктами соціального партнерства є окремі держави та міжнародні організації.

Нами було визначено такі основні напрямки соціального партнерства між соціальними службами та інститутами громадянського суспільства для розширення соціальних послуг у громаді: реалізація соціально значимих соціальних ініціатив у громаді; проведення громадськими організаціями консультацій з представниками органів державної влади щодо проблем соціально уразливих категорій громадян та оцінки потреб; реалізація проектної діяльності у межах соціального замовлення; вжиття заходів, спрямованих на підтримку різних категорій громадян, які опинилися у складних життєвих обставинах. Соціальне партнерство реалізується шляхом ведення переговорів, укладення колективних договорів, узгодження проектів нормативно-правових актів, консультацій при прийнятті рішень між суб'єктами соціального партнерства на всіх рівнях (національному, регіональному, галузевому та місцевому рівнях).

На думку І. Дубровського, принципами соціального партнерства є «законність, добровільність, рівноправність сторін, паритетність представництва сторін, пріоритетність примирних процедур, пошук компромісних рішень, прагнення уникнути конфронтацій, взаємоповага сторін, обґрунтованість і реальність вимог та взаємних зобов'язань сторін, відповідальність сторін за виконання домовленостей і прийнятих зобов'язань, обов'язковість розгляду органами виконавчої влади рішень постійно

діючих органів соціального партнерства відповідного рівня, обов'язковість розгляду кожною стороною звернень інших сторін соціального партнерства» [1, с. 46]. Дотримання принципів соціального партнерства забезпечує, ефективну злагоджену роботу щодо розв'язання економічних, соціальних і політичних проблем законотворчими структурами, профспілками й об'єднаннями підприємців, роботодавців.

Нині у світі існують дві базові моделі, які описують роль держави у регулюванні соціально-трудових відносин: біпартизм та трипартизм. У тих країнах, де роль держави у регулюванні трудових відносин невелика (США, Канада, Великобританія), практикується двостороння співпраця між об'єднаннями роботодавців і організаціями трудящих. Держава за такої соціальної моделі є лише арбітром або посередником у разі виникнення соціальних конфліктів. Нині найбільш розвинена система соціального партнерства трипартизму існує у таких європейських країнах, як Німеччина, Швеція, Австрія. Тобто, за такої системи, у врегулюванні соціально-трудових відносин беруть однаково важливу участь три сторони: організації, що представляють інтереси найманих працівників; об'єднання роботодавців; держава. У слаборозвинених країнах системи соціального партнерства немає взагалі. Оскільки система соціального партнерства існує не в усіх країнах, то її формування можливе лише за певних передумов [4, с. 120].

Освітній процес в університеті спрямовано на формування всебічно розвинутої особистості та охоплює як навчання в усіх його формах з метою формування професійних знань та умінь, так і розвиток соціальних навичок та творчих здібностей. Університетський кампус містить у собі, зазвичай, студентські гуртожитки, бібліотеки, слухальні, лабораторії, актові зали, їдальні, - та всю іншу університетську інфраструктуру. Кампуси університетів нерідко користуються справжньою автономією: зазвичай мають окрему адміністрацію, виборну з-поміж самих студентів і викладачів вищого навчального закладу. Уперше кампусом назвали територію Принстонського університету в XVIII ст.

Підбиваючи підсумки, варто підкреслити, що соціальне партнерство ми будемо визначати як метод узгодження різних соціально-групових інтересів і регулювання конфліктів між ними, а також – як прояв соціального миру й засіб його досягнення. У контексті нашого дослідження, ми будемо розглядати можливості створення кола соціальних партнерів університетського кампусу.

### Література

1. Дубровський І. Короткий термінологічний словник з питань соціального партнерства. *Бюлетень Національної служби посередництва і примирення*. 2005. № 4. С. 46.
2. Андрущенко А. І., Дубровський І. М. Система соціального партнерства як інститут регулювання трудових відносин в Україні. Харків: Вид. «Реал». 2004. 175 с.
3. Жуков В., Скуратівський В. Соціальне партнерство в Україні: навч. посіб. Київ: Вид-во Української Академії державного управління при Президентові України, 2001. 200 с.
4. Негель Л. С., Макаренко Л. Л. Світовий досвід розвитку соціального партнерства та його формування в Україні. *Стратегічна панорама*. 2004. № 2.

## **РОЗДІЛ II**

# **ПАРТНЕРСТВО ДЕРЖАВНИХ ЗАКЛАДІВ, УСТАНОВ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У НАДАННІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

\*\*\*

**Борисюк С. О.**

кандидат педагогічних наук, доцент  
кафедри соціальної педагогіки і  
соціальної роботи Ніжинського  
державного університету імені Миколи  
Гоголя (м. Ніжин, Україна)

**Ступак С. М.**

магістрант спеціальності «Соціальна  
робота» Ніжинського державного  
університету імені Миколи Гоголя  
(м. Ніжин, Україна)

### **ПАРТНЕРСТВО У ІНФОРМАЦІЙНО–ПРОСВІТНИЦЬКІЙ ДОПОМОЗІ СІМ'ЯМ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ**

Важливим у вирішенні питань допомоги родинам учасників бойових дій є розуміння громади як простору, де зустрічається індивідуальне й суспільне, і де людина отримує реальну можливість впливати на важливі для неї суспільні процеси. Громади об'єднують певні групи людей за спільним походженням, расою, соціальним статусом, релігійними переконаннями і місцем проживання тощо. Їх різновидом є територіальна громада [3], в умовах якої надається різна допомога громадянам, та, особливо, особам, які постраждали від трагічних подій у країні.

Розуміння ресурсів, які надає суспільство громаді для вирішення багатьох соціальних проблем загалом, і проблем реінтеграції учасників бойових дій, відкриває спектр можливостей для інформаційно-просвітницької та психосоціальної роботи у громаді. Ми визначаємо психологічний ресурс спільноти як простір для задоволення екзистенціальних потреб людини; ресурс соціального капіталу - як довіру та взаємодію у суспільстві; людські ресурси – це люди з їх можливостями і здібностями; організаційний ресурс – як ресурс установи та різних її підрозділів, що діють у співтоваристві; матеріальний ресурс – це можливість матеріального та фінансового капіталу спільноти [1].

Невід'ємною складовою повсякденної роботи соціального працівника є інформаційна та просвітницька його діяльність.

Інформаційні зустрічі спрямовані на надання отримувачам соціальних послуг нової та необхідної інформації, і ефективно їх проводити у форматі практичного семінару, де поєднується інформаційна, психологічна і соціальна складова. І у процесі інтерактивного спілкування відбувається актуалізація мотивів, формується запит отримувача соціальних послуг на підтримку та соціально-психологічну допомогу. Ефективно такі зустрічі проводяться командою різнопрофільних

спеціалістів, до якої входять, наприклад, психолог, соціальний працівник, юрист, фахівець інформаційної служби, фізичний реабілітолог тощо.

Інформаційно-мотиваційні зустрічі бажано проводити з урахуванням можливостей членів родини (дружин, сестер, братів, батьків) учасників бойових дій відвідувати семінар у вихідний день або ж у вечірній час, у приміщеннях школи, клубу, сільради та за місцем проживання їх родин. Органи місцевого самоврядування, працівники соціальних центрів та волонтери надають допомогу в організації таких зустрічей. Інформаційна складова їх реалізується у наданні спеціалістом інформації про виплати і пільги, можливість оздоровитись тощо; психолого-просвітницька складова семінару прослідковується у наданні інформації про поведінку особи, яка брала участь у війні, описує правила поводження з військовим; мотиваційна складова - коли спеціаліст роз'яснює можливі ризики, обґрунтовує необхідність звернення за допомогою до психологів та фахівців соціальної сфери) [2].

Важливим напрямком інформаційно-просвітницької діяльності соціальних центрів щодо підтримки учасників бойових дій та їх родин, є надання їм юридичних консультацій. Спеціалісти надають інформацію про пільги та гарантії, на які мають право учасники бойових та їх сім'ї; повідомляють про профільні заклади, громадські об'єднання, про різноманітні групи взаємодопомоги тощо; консультують щодо порядку отримання житла і землі; доводять до відома про пільги на житло і комунальні послуги, забезпечення безкоштовними ліками, трудові правовідносини демобілізованих учасників бойових дій та інші.

Для дружин учасників бойових дій є також важливим надання їм юридичної допомоги та інформування з вищезгаданих питань, адже їм доводиться спостерігати, як їхні чоловіки (демобілізовані бійці) часто стають безпомічними в контактах з консервативною бюрократичною машиною, тому важливо не тільки інформувати їх з юридичних питань, але й необхідно надавати інформацію і про правила поведінки у державних установах [4; 5].

Не менш важливим напрямком інформаційно-просвітницької діяльності є виготовлення та розповсюдження друкованих матеріалів. Невід'ємною і важливою частиною просвітницької роботи фахівців, які працюють з дружинами учасників бойових дій, є ознайомлення їх з інформаційними листівками та буклетами. Така продукція може бути підготовлена фахівцями соціальних центрів, громадськими та державними установами, розповсюджена соціальними мережами, а можуть бути авторською наочністю, яка розробляється фахівцями відповідно до нагальних проблеми учасників бойових та їх сімей. Такі інформаційні матеріали мають бути грамотно оформлені та відповідати специфіці конкретної цільової групи, містити доречні ілюстрації, мати доступний виклад інформації (структурованість, лаконічність, відсутність вузькопрофесійної термінології). І під час індивідуальної чи групової роботи з членами родини учасників бойових дій важливо надати їм роздатковий матеріал (нехай навіть у тезовому викладі), який можна використати і проаналізувати згодом.

Ефективним напрямком при роботі з сім'ями учасників бойових дій є інформування родини через офіційний сайт міської ради та соціальні мережі. При цьому важлива роль надається інформативно-аналітичній службі, яка забезпечує створення та ведення сайтів органів місцевого самоврядування, розробляє

інформаційні стратегії, здійснює інформаційний супровід діяльності фахівців закладів соціальної сфери, системне використання соціальних мереж тощо. Соціальні мережі є невід'ємною складовою сучасного життя людини, і їх багатофункціональність дозволяє якісно надавати інформаційні послуги учасникам бойових дій та їх сім'ям [2].

Отже, партнерство у виявленні та використанні ресурсів громади, родини, а також організаторська та інформаційно – просвітницька діяльність центрів соціальних служб є важливими чинниками успішної соціальної роботи щодо підтримки сімей учасників бойових дій.

### **Література**

1. Акименко Ю. Ф., Сила Т. І. Як допомогти родині учасника бойових дій: метод. посіб. для соц. працівників і психологів. Чернігів: Десна.Поліграф, 2017. 86 с.
2. Інформаційно-просвітницька робота та юридична допомога жінкам учасників АТО. URL: <http://www.boyarka.cspr.info/2016/04/1-informatsiyno-prosvitnitska-robota-ta-yuridichna-dopomoga-zhinkam-uchasnikiv-ato/?preview=true>
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 №280/97-ВР: *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
4. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика. Київ: ВМУРОЛ «Україна», 2004. 408 с.
5. Соціальна адаптація учасників АТО. URL: [http://kakhovka-rada.gov.ua/ua/sotsialna\\_adaptatsija\\_uchasnikiv\\_ato](http://kakhovka-rada.gov.ua/ua/sotsialna_adaptatsija_uchasnikiv_ato) Дата звернення: 07.04.2018

\*\*\*

**Войтко К. М.**

студентка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя  
(м. Ніжин, Україна)

### **ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ ГРОМАДИ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ПРИЙОМНИМИ СІМ'ЯМИ**

Конституція України визнає право самостійно вирішувати питання місцевого значення за первинними територіальними громадами, які визначені у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», як жителі, які мають спільні інтереси, обумовлені постійним проживанням у межах відповідної самоврядної адміністративно-територіальної одиниці; мають власні органи місцевого самоврядування, місцевий бюджет та комунальну власність [2]. Отже, в українському законодавстві використовується поняття «територіальна громада», яке є ключовим для розуміння реалізації місцевого самоврядування, де територіальна громада є первинним суб'єктом місцевого самоврядування. На сьогодні гарантоване державою місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи і передбачає правову, організаційну та матеріально-фінансову самостійність, яка має певні конституційно-правові межі.

Повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту (ст. 32) та сфері соціального

захисту населення (ст. 34), опіки та піклування (ст. 32, 34) визначено відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування». Зокрема, це:

- забезпечення здійснення передбачених законодавством заходів щодо поліпшення житлових і матеріально-побутових умов багатодітних сімей, сімей, які втратили годувальника; а також інвалідів, громадян похилого віку, які потребують обслуговування вдома; влаштування дітей, які залишилися без піклування батьків, на виховання в сім'ї громадян;
- вирішення відповідно до законодавства питань надання соціальних послуг особам та сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги; забезпечення утримання та виховання дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах [2].

За таких обставин, зростають можливості сімей задовольнити потреби дитини шляхом розвитку свого батьківського потенціалу, через виявлення та об'єднання позитивних ресурсів сім'ї, громади загалом. У громаді, дружній до дитини, створюється дружнє до дитини середовище через надання послуг усій сім'ї. Громада, дружня до дитини, – це система добровільного місцевого управління, зорієнтована на реалізацію в повному обсязі положень Конвенції ООН про права дитини. Органи місцевого самоврядування з усією відповідальністю ставляться до розвитку превентивних соціальних послуг для сімей і дітей, надання допомоги на ранніх етапах їх вразливості. Доступність послуг забезпечується через максимальне наближення послуг до місця проживання дитини та сім'ї і через мінімізацію інституційних послуг.

Завдання фахівця із соціальної роботи полягають у всебічній поінформованості отримувачів соціальних послуг, ініціювати процес поступового перетворення громад на громади, дружні до дитини, де розвиток якісних послуг у громаді є питанням забезпечення поваги до прав людини і гідного життя для всіх, хто потребує догляду та/або підтримки (зокрема, дитини). На законодавчому рівні визначено види соціальних послуг особам, сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, а саме: соціальна профілактика; представництво інтересів; посередництво; догляд (догляд вдома, стаціонарний догляд, денний догляд); підтримане проживання; паліативний/хоспісний догляд; влаштування до сімейних форм виховання; послуга соціальної адаптації; послуга соціальної інтеграції та реінтеграції; послуга абілітації; послуга соціальної реабілітації; послуга соціально-психологічної реабілітації; надання притулку; кризове та екстрене втручання; консультування; соціальний супровід/патронаж; соціальний супровід при працевлаштуванні та на робочому місці. Обсяг та умови надання таких послуг визначені державними соціальними стандартами.

З метою ефективного здійснення соціальної роботи із вразливими сім'ями та дітьми для відповідних служб громади вкрай важливо налагодити міжвідомчі й міждисциплінарні зв'язки з медичними працівниками. Зокрема, взаємодія фахівця із соціальної роботи з медичними працівниками (дільничним педіатром та медсестрами) передбачає:

- своєчасне виявлення сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, для подальшої соціальної роботи з ними;

- взаємне інформування про виявлені факти складних життєвих обставин сімей з дітьми;
- залучення медичних працівників до здійснення оцінки потреб, надання соціальних послуг та соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- роботу з підтримки опікунських і прийомних сімей, в яких проживають діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування; сімей патронатних вихователів;
- проведення спільних медико-профілактичних заходів із формування здорового способу життя, запобігання бездоглядності дітей, збереження їх здоров'я, попередження насильства стосовно дітей тощо [4]. Також, налагодження партнерської взаємодії дозволить медичному працівникові вчасно виявити захворювання чи запобігти йому, а соціальному працівнику – здійснити заходи, спрямовані на профілактику сімейного неблагополуччя. Наприклад, за першого відвідування дитини вдома після її усиновлення лікар знайомиться з сім'єю дитини. Йому необхідно також з'ясувати проблеми соціального характеру, пов'язані з доглядом за дитиною. У разі виявлення таких проблем, інформувати відповідні органи (служби у справах дітей, центри соціальних служб та інших суб'єктів надання соціальних послуг) для подальших спільних дій.

Хоча в Україні спостерігається стрімке збільшення кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, проте кожна дитина має право на виховання в сімейному оточенні, незалежно від того, може її біологічна родина забезпечити нормальні умови життя та виховання чи ні. Щодо дітей, які за певних життєвих обставин залишилися без батьківського піклування, то обов'язок забезпечення їхнього розвитку та виховання бере на себе держава, а, у нашому випадку, й громада.

Сімейним кодексом України, Законами України «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» пріоритетом влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визначено саме сімейне виховання – усиновлення, патронатна сім'я, оформлення опіки (піклування), влаштування у прийомну сім'ю, до дитячого будинку сімейного типу. Таким чином, дітям, які не мають можливості виховуватися в біологічній родині, громада на законодавчому рівні гарантує право на сімейне виховання шляхом розвитку сімейних форм їх влаштування.

З досвіду служби у справах дітей Носівської ОТГ основним напрямком роботи з прийомними сім'ями є їх соціальний захист та профілактична робота, розвиток сімейних форм виховання, усиновлення, захист житлових та майнових прав тощо. З початку 2022 р. в Носівській громаді до сімейних форм виховання влаштовано двоє дітей, позбавлених батьківського піклування. Діти проходять період адаптації у нових умовах. Спеціалістами Центру соціальних служб здійснюється супроводження прийомних сімей відповідно до чинного законодавства за допомогою надання комплексу соціальних послуг.

Відповідно до реалізації інтересів дітей, які виховуються у прийомних сім'ях та сім'ях опікунів і піклувальників, до сфери соціального супроводження залучаються не лише прийомні діти та прийомні батьки, а й найближче оточення дитини та сім'ї, що



забезпечує нормальні умови адаптації та розвитку вихованців. Тобто, допомога надається не тільки дитині, не тільки прийомній сім'ї, а усьому оточенню, щоб потім сім'я, родинне оточення дитини, громада могли створювати умови для гармонійного розвитку дитини. Зміст, обсяг, умови та порядок надання соціальної послуги соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування (сім'ї опікунів, піклувальників, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу) визначено Державним стандартом, який затверджений наказом Міністерства соціальної політики України від 11 серпня 2017 р. № 1307 [1].

В умовах Носівської територіальної громади супроводження здійснюється за допомогою різних форм, а саме: профілактично-консультативні відвідування сім'ї, бесіди, консультування, телефонні довідкові розмови, організація зустрічей (зустрічі дитини з біологічними батьками, зустрічі соціального працівника з педагогічним персоналом, керівництвом навчального закладу), діагностування (проведення тестування, інтерв'ю), проведення навчальних тренінгів, організація груп взаємодопомоги, написання запитів, листів, клопотань, звернень, документування, ведення щоденника роботи з прийомною сім'єю, де фіксуються окремі проблеми та питання, що виявляються та вирішуються у ході соціального супроводження, різні форми соціальної допомоги прийомній сім'ї. Зафіксована у щоденнику робота з прийомною сім'єю дає змогу простежити виникнення та шляхи подолання кризових ситуацій у родині та демонструє практичну роботу соціального працівника під час соціального супроводження.

На підставі вивчення та аналізу досліджуваної проблеми в умовах Носівської ОТГ бачимо, що громада спроможна повною мірою забезпечити сприятливі умови для визначення сімейних цінностей прийомної родини, розвитку її потенціалу, задоволення потреб прийомних дітей, адже, щасливі діти є гарантією самозбереження нації та її розвитку.

### **Література**

1. Державний стандарт соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування: затв. Наказ Міністерства соціальної політики України 11.08.2017 № 1307. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1089-17#Text>
2. Про місцеве самоврядування в Україні Закон України №280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про охорону дитинства: Закон України від 06.04.2001 № 2402 URL: [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/T012402.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012402.html).
4. Про прийомну сім'ю: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 565. Дата оновлення: 09.08.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/565-2002-п>.

\*\*\*

**Гонтар В. В.**

студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка(м. Суми, Україна)

**Гончаренко О. В.**

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми, Україна)

**ЗАЛУЧЕННЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ДО «УНІВЕРСИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ»:  
ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ**

Проблема старіння населення планети визнана одним з головних досягнень людства і, водночас, одним з основних викликів ХХІ сторіччя. Постійне зростання частки людей похилого віку серед всього населення виступає сьогодні впливовою соціально-демографічною тенденцією практично для всіх розвинених країн. Людство старішає, що стає серйозною проблемою, розв'язання якої повинно відбуватися на глобальному рівні.

У зв'язку з цим, Генеральною асамблеєю ООН у 1991 р. було прийнято принципи стосовно людей похилого віку, які передбачають гідність і незалежність таких громадян, активне залучення до життя суспільства та участь у розробці й здійсненні політики, яка безпосередньо стосується їхнього добробуту, всебічну реалізацію внутрішнього потенціалу та ін. Завдяки цьому люди похилого віку сприймаються як повноправні члени суспільства, визнається їх цінність та потенціал, що дуже важливо для солідарності, соціальної згуртованості та взаємної підтримки поколінь [2].

На реалізацію зазначених принципів спрямована соціальна допомога даній категорії населення, серед пріоритетних напрямів якої виділено освіту. Саме залучення до освітнього середовища та освітніх форм діяльності виступає однією з активних форм соціальної адаптації людей похилого віку до нових умов життєдіяльності та сприяє їхньому саморозвитку і самореалізації.

Сьогодні все більшої популярності серед людей похилого віку набуває соціально-педагогічна послуга «Університет третього віку», який реалізує один із найважливіших принципів навчання – навчання впродовж всього життя. Пріоритет у діяльності зазначених освітніх закладів належить зарубіжним країнам, тому *метою нашої публікації* є вивчення закордонного досвіду залучення людей похилого віку до освітнього простору Університетів третього віку.

Університетами третього віку називають освітні установи або навчальні центри для людей похилого віку. Вік студентів складає від 40 до 80 років, що вказує на особливий характер цих установ. Класи формуються з людей однакового віку, що дозволяє досягати більшої результативності щодо питань загального стану здоров'я, високого рівня освіти, і часто – кращого фінансового становища. Для реалізації

освітніх цілей використовуються різні форми і способи навчання людей пенсійного віку: лекції, семінари з групами за інтересами, групи самоосвіти та взаємодопомоги.

Науковці розглядають Університети третього віку як різновид соціального навчання, що відноситься до неформальної освіти. Він не ставить за головну мету отримання професії і подальшого працевлаштування, а дає персональний розвиток, забезпечує соціальну адаптацію і збереження активної життєвої позиції людей даної вікової категорії. Накопичуючи нові знання, студенти такого Університету усвідомлюють власні здібності, залишаються самостійними і рідше потрапляють у стресові ситуації під час кризи. В Університетах третього віку оптимально поєднується навчально-пізнавальна і дозвіллева діяльність людей похилого віку.

Поняття «третього віку» розуміють як початок «активного довголіття та щасливого старіння», тобто як період «активної зрілості». У такому «активному та незалежному» «третьому віці» можна знайти можливості для пізнавального подорожування, культурних, фізичних, інтелектуальних та мистецьких занять, розвитку технічних навичок, а також праці на благо інших в громаді. Ці можливості відрізняються залежно від країни чи континенту і часто пропонуються організаціями, причетними до забезпечення потреб людей літнього віку [3].

Історія Університетів третього віку як освітнього напрямку налічує вже понад шістдесят років. В 1962 р. в Нью-Йорку відкрився перший інститут для професіоналів-пенсіонерів, який пізніше був перетворений в Інститут освіти пенсіонерів. У Тулузі (Франція) в 1972 р. професором П. Велла був заснований перший у цій країні Університет третього віку. Пізніше подібні установи з'явилися в багатьох країнах світу і отримали значний розвиток. Ця ідея отримала популярність і швидко поширилася земною кулею. Сьогодні в багатьох країнах світу (США, Японія, Франція, Німеччина, Польща, Білорусія, Україна, Молдова та ін.) відкриті спеціальні курси, навчальні центри, народні університети та факультети для людей похилого віку. Створено міжнародне об'єднання Університетів третього віку, девіз якого звучить як: «Найбільшим культурним досягненням народу є його щасливі люди похилого віку».

Крім класичної назви Університет третього віку зустрічаються «відкриті університети», «університети вільного часу», «університети дозвілля», «університети третього періоду» та «університети «золотого віку»». Окремі культурні організації не називають себе Університетами третього віку, але віддають перевагу більш точним визначенням, таким як: «Освіта 3» (Швейцарія), «Клуб пенсіонерів» організації MGEN (Франція), «Культурний альянс Монреалю CATALIST» (Канада), Канадська мережа закладів освіти третього віку та інститутів з навчання людей пенсійного віку, подібних університетів Мак Гілл. У Сполучених Штатах Америки існує близько 180 таких інституцій, що нагадують за своєю структурою французьку або британську моделі Університетів третього віку.

На відміну від французького типу університет з'явився у Великобританії. Виявляється, що люди похилого віку здатні організовувати власні заняття, якщо вони були пов'язані з використанням їх знань та життєвого досвіду. У 1983 р. було створене Товариство третього віку, а вже у 1995 р. воно об'єднувало двісті шістдесят шість університетів з Великобританії, Уельсу, Шотландії та Північної Ірландії. Окремі локальні групи Університету третього віку автономні. Процес навчання тут розуміється в широкому сенсі. Воно включає в себе фізичні вправи, а також

громадську діяльність, метою якої є поліпшення якості життя людей похилого віку. Найбільша увага приділяється груповому навчанню та експерименту. Британський Університет третього віку функціонує без будь-якої постійної фінансової допомоги, тому слухачі мають бути готові самостійно вирішувати проблеми свого навчального закладу.

У Сполучених Штатах Америки концепція навчання людей похилого віку отримала назву «elderhostel». Її розробив М. Ноултон під впливом позитивних вражень, отриманих після знайомства зі спільнотою, яку зустрів на європейських туристичних базах. Його ідея базувалася на перенесенні цієї неповторної атмосфери на середовище людей похилого віку з метою показати їм нові можливості розумного і продуктивного життя в спільноті.

У Республіці Польща Університети третього віку є дуже популярними інституціями, які займаються навчанням людей похилого віку. Перший такий заклад був заснований професором Х. Шварц при Медичному центрі післядипломної освіти. Варшавський Університет третього віку, орієнтований на французький досвід, розпочав свою діяльність у 1975 році.

У німецьких закладах освіти для людей похилого віку існують такі різновиди навчання: звичайне регулярне навчання, навчання в якості вільних слухачів і навчання сеньорів. Регулярне навчання (ordentliches Studium) представлене у вигляді формального права людини похилого віку на вступ до закладу вищої освіти аналогічно молодій людині, яка має закінчену повну середню освіту (Abitur). Однак, з урахуванням обраної спеціалізації для людини похилого віку під час вступу можуть існувати певні обмеження. Такий вид навчання обирають приблизно 25 % літніх людей [1].

Таким чином, можемо підсумувати наступне. Університет «третього віку» як неформальна освіта людей похилого віку набуває все більшого значення в світі. Це не тільки підвищує власну самооцінку, а й відкриває перспективи професійного та особистісного самовдосконалення, дозволяючи і надалі приносити користь суспільству. Специфіка освіти людей похилого віку полягає у тому, що її контингентом є люди, які поєднують навчальну діяльність з особистим життєвим досвідом.

### Література

1. Гришко В. В. Університети третього віку як складова неперервної освіти: зарубіжний досвід. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2018. Вип. 1(14). С. 131-139.
2. Принципи Організації Об'єднаних націй стосовно літніх людей: додаток до резолюції 46/91 Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1991 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/%20show/995\\_314](https://zakon.rada.gov.ua/laws/%20show/995_314)
3. Скорик Т. В. «Університет третього віку»: концептуальні положення та досвід реалізації. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. 2012. Вип. 104. Т. 2. Чернігів: ЧНПУ. С. 94-98.

\*\*\*

**Данько Д. В.**

магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя  
(м. Ніжин, Україна)

### **ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ (НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ) ІЗ ЗАКЛАДОМ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ОРГАНІЗАЦІЇ УНІВЕРСИТЕТУ «ТРЕТЬОГО ВІКУ»**

Із кожним роком частка населення осіб похилого віку в Україні значно зростає. Згідно дослідження Міністерства соціальної політики України, частка людей похилого віку у 2015 році становила 21.8% - 60 років, а віком понад 65 років – 15.5%. Уже в 2025 році прогнозується збільшення даних показників, а саме: осіб віком 60 років становитиме 25 % від загального населення, віком 65 років і старших – 18,4 %. Тому сьогодні робота соціальних працівників із даною категорією повинна базуватися на впровадженні інноваційних заходів задля соціальної інтеграції людей похилого віку [2].

Територіальні центри соціального обслуговування сьогодні є важливою складовою у сприянні інтегрованості особи похилого віку в суспільне життя громади, і своєю діяльністю сприяють активній та продуктивній життєдіяльності.

Однією із форм роботи соціальних працівників територіальних центрів соціального обслуговування є створення на базі закладу Університету «третього віку». Метою функціонування таких Університетів є задоволення пізнавальних та культурних інтересів, підвищення та розвиток інтелектуального рівня осіб похилого віку, надання їм можливості отримати нові знання, реалізувати своє право на активне громадське життя та підвищити соціальну значимість в суспільстві.

Перший університету було відкрито в м. Києві ще у 2009 році, а потім вже в Полтаві, Львові, Кропивницькому, Дніпрі та в інших містах.

На базі Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) у м. Ніжині Університет «третього віку» був відкритий 16 листопада 2018 р., і основною його метою стало забезпечення комунікаційних, пізнавальних та культурно-дозвілєвих інтересів осіб похилого віку та підвищення рівня інтелектуального розвитку осіб літнього віку, осіб з інвалідністю.

Отримання нових знань, нові форми організації дозвілля, розширений світогляд та реалізація активного громадської життєвої позиції – підвищують соціальну значущість осіб літнього віку у громаді.

Університет «третього віку» як успішна форма партнерської взаємодії територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради Чернігівської області із Ніжинським державним університетом імені Миколи Гоголя успішно діє та реалізує наступні завдання:

- розширює коло спілкування осіб похилого віку;
- забезпечує здобуття нового досвіду та його обміну з іншими учасниками та представниками різних державних та недержавних організацій громади;
- підвищує умови для самореалізації людей похилого віку;
- стимулює інтерес до світової, державної та культурної спадщини;

- забезпечує активну участь осіб літнього віку у суспільному житті громади.

На сьогодні освітньою послугою «Університет третього віку» охоплено понад сто ніжинців, які навчаються на дев'яти факультетах, серед яких:

- літературно-мистецький;
- факультет комунікаційних та інформаційних технологій;
- православний факультет;
- декоративно-прикладний факультет;
- факультет іноземних мов;
- краєзнавчий факультет;
- основ медицини;
- соціально-психологічний;
- здорового способу життя;
- соціально-правовий.

Слухачі Університету активно займаються скандинавською ходьбою, йогою, вивчають основи першої домедичної допомоги тощо.

Найбільш цікавим для слухачів є факультет основ медицини та здорового способу життя, вивчення іноземних мов тощо.

Також, на базі Університету студенти постійно відвідують музеї, театри, різноманітні екскурсії та долучаються до організації та проведення різних заходів у місті [1].

Отже, різноманітний вибір факультетів, занять та дисциплін забезпечує слухачам Університету розвиток та значне розширення їх світогляду, а взаємодія закладів освіти із територіальними центрами допомагає не тільки адаптувати, а й інтегрувати осіб похилого віку у соціум загалом.

#### Література

1. Офіційний сайт Ніжинської міської ради. URL: <https://nizhynrada.gov.ua/news/novini/prezentuvali-proyekt-stvorennya-socialnogo-habu-mi-razom>

2. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2014. 575 с.

\*\*\*

**Дідиченко Р. С.**

магістрант спеціальності «Освітні, педагогічні науки» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

### **ТЕХНОЛОГІЯ ДЕБАТІВ У РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ У ВИХОВНОМУ ПРОСТОРІ ВЗАЄМОДІЇ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДИ**

Діти та підлітки в умовах збройного конфлікту — одна з найбільш вразливих категорій населення. Діти підліткового віку, зазвичай, доволі гостро переносять будь-які кризові та стресові ситуації, і, особливо, війну. Адже вони уже розуміють, що відбувається, але ще не мають достатньої кількості умінь, знань, навичок, компетенцій та життєвого досвіду, щоб ефективно боротися зі своїми емоціями. Для подолання негативного впливу стресу на особистість підлітка доцільно використовувати різноманітні інноваційні педагогічні технології роботи.

Однією із найбільш ефективних сучасних інноваційних педагогічних технологій роботи з підлітками є технологія дебатів.

Дослідженням дебатів як педагогічної технології та можливостей її використання в освітніх та виховних процесах займалися такі науковці як: Н. Боярський, С. Наумов, О. Пометун, А. Шнайдер, М. Шнурер, М. Масютіна, О. Зима, Т. Ремех та ін.

За їх визначенням, метою педагогічної технології дебатів є виховання громадянина із розвинутими інтелектуальними здібностями, творчим відношенням до світу, почуттям особистої відповідальності за стан екологічної ситуації в країні та світі загалом, здатного до продуктивної перетворювальної суспільно-громадської діяльності.

Це обумовлює і пояснює популярність та необхідність появи дебатів як різновиду інтелектуальних змагань, введення їх як різновиду навчальних занять в програми освітніх закладів. В українських закладах позашкільної освіти дебати використовуються не досить часто, тому що вони потребують великої кількості часового ресурсу, зусиль педагога та його компетентної підготовки. Однак, досвід освітніх закладів, які впроваджували дану технологію, свідчить про велику ефективність використання дебатів у навчанні старшокласників, сприяє вихованню їхньої громадянської позиції, активності та відповідальності, готовності обговорювати суперечливі суспільні проблеми на засадах толерантності, знаходити компроміс в проблемних питаннях.

Дебати, як технологія роботи з підлітками – це спосіб організації виховної роботи з дітьми, що дозволяє тренувати навички самостійної роботи з літературою та іншими джерелами інформації, відпрацьовувати вміння вести дискусію та відстоювати власну точку зору з урахуванням того, що і протилежна позиція теж має право на існування.

Використання дебатів як педагогічної технології спрямоване на виховання громадянина із розвинутими інтелектуальними здібностями, творчим відношенням до світу, чіткою громадянською позицією, критичним мисленням, вмінням долати стресові ситуації, почуттям особистої відповідальності та моралі, здатного до продуктивної перетворювальної діяльності.

Застосування педагогічної технології дебатів в умовах війни, ефективніше за інші технології, сприяє формуванню й розвитку критичного мислення підлітків, вмінню вибудовувати та аргументувати свої висловлювання, ставити запитання й шукати відповіді на них, долати власні сумніви. Дебати дають можливість кожному учаснику ділитися один з одним знаннями, враженнями, інтересами, досвідом виходу з кризових ситуацій, розвивати уміння, здібності, навички, які він отримав саме тут, та сприяє вирішенню питань морального, розумового, естетичного виховання учасників виховного заходу [2].

Технологія дебатів, як і будь-яка педагогічна технологія, має свій алгоритм реалізації та складається з п'яти послідовних етапів: орієнтація, підготовка до проведення дебатів, власне дебати і обговорення дебатів, післядія.

Термін реалізації та значення кожного з етапів визначається метою та завданнями навчально-виховного процесу, особливостями теми, проблеми, індивідуальними та віковими особливостями, рівнем розвитку школярів. Так, етап орієнтації в залежності від рівня розвитку школярів або від складності теми може

охоплювати від кількох хвилин до години. Етап підготовки до проведення дебатів при достатньому рівні освіченості учнів може займати декілька хвилин заняття, хоча, зазвичай, займає досить багато часу поза заняттям.

Кожен етап дебатів, у свою чергу, складається з певних кроків. Так, наприклад, дебати починаються з орієнтації школярів на дослідження теми. Перед ними ставиться проблема, формулюється мета дебатів. Далі учні, актуалізують знання, які засвоюють з теми, визначають ключові слова, аналізують тему та з'ясовують сутність проблем. Ідентично до цього, кожен з етапів має свої кроки.

Дана інноваційна технологія при використанні її в виховній діяльності з підлітками в умовах війни спрямована на виконання таких завдань: освітні – сприяють розширенню кругозору, закріпленню, актуалізації накопичених раніше знань, формуванню культури спілкування та проведення дискусій з різних питань суспільного та політичного життя, оволодінню новими знаннями, уміннями та навиками, формування громадянськості; розвивальні – впливають на розвиток інтелектуальних, лінгвістичних якостей, творчих здібностей. Дебати розвивають логіку, критичне мислення, дозволяють сформулювати системне бачення проблеми та шляхи її подолання, наявність взаємозв'язків подій і явищ, різних їх аспектів; виховні – сприяють формуванню морально-світоглядної та громадянської позиції, установок поведінки, громадянських якостей і навичок життєдіяльності в демократичному суспільстві; соціалізуючі – навчають особистість нормам та цінностям громадянського суспільства, адаптують до умов сучасного соціуму, сприяють формуванню культур спілкування, здатності працювати в команді, толерантності.

Підвищенню ефективності використання технології дебати сприяє залучення підлітків до роботи у партнерській взаємодії з різними соціальними інституціями. Така взаємодія сприяє створенню сприятливих передумов життєвого самовизначення та самореалізації молодих громадян, вирішенню нагальних проблем молоді, підтримки її інноваційної діяльності, громадської активності.

Одним з таких просторів для співпраці є молодіжний центр, який сприяє розвитку громадянських ініціатив молодих людей, молодіжному підприємству, громадянській освіті, популяризує здоровий спосіб життя, залучає молодь до волонтерства. І його метою та основними завданнями є: сприяння соціалізації та самореалізації молоді; інтелектуальному, моральному, духовному розвитку, реалізації її творчого потенціалу; національно-патріотичному вихованню молоді; популяризації здорового способу життя молоді; працевлаштуванню молоді та зайнятості у вільний час, молодіжному підприємству; забезпеченню громадянської освіти молоді та розвитку волонтерства; підвищенню рівня мобільності молоді тощо.

Беручи участь у дебатах, підлітки готують себе до активного громадського та державного життя, підвищують свій рівень сформованості громадянськості. Вміння, що були сформовані в дебатах необхідні в різноманітних сферах життєдіяльності, а саме – взаємодії у соціумі, політичній та правоохоронній діяльності, державному та публічному управлінні, дипломатії тощо [1]. Дебати дають змогу їх учасникам розвивати свої комунікативні навички, навчають збирати та аналізувати інформацію, формулювати висновки на основі доказів, давати оцінку діям інших та своїй діяльності.



Отже, технологія дебатів є оптимальною для виховної роботи з підлітками та молоддю в умовах війни. Технологія дозволяє розвивати у вихованців критичне мислення, громадянську позицію, вміння та навички для подолання стресових ситуацій, сприяє формуванню навичок переконливої аргументації, публічних виступів, розвитку усного та письмового мовлення. У сучасному суспільстві використовувати технологію дебатів можна в партнерській взаємодії з різними соціальними інституціями та громадськими організаціями.

### **Література**

1. Навчання, виховання та розвиток у контексті життєвих перспектив особистості: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжн. участю. м. Бердянськ, 25 квітня 2019 р. Бердянськ: БДПУ, 2019. 364 с.

2. Навчання демократії через дебати: навч.-метод. посіб. / упоряд. О. В. Зима, Т. О. Ремех. Київ: Літера ЛТД, 2015. 104 с.

3. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. Київ, 2005. № 23. С. 18–20.

\*\*\*

**Дрозд І. В.**

студентка спеціальності «Соціальна робота» Київського університету імені Бориса Грінченка  
(м. Київ, Україна)

### **СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ З ДІТЬМИ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕСЕЛЕНИХ ОСІБ**

Військове вторгнення росії в Україну призвело до негативних наслідків, а саме загибелі та поранення великої кількості українських військовослужбовців та мирних жителів, руйнування інфраструктури та примусового переміщення осіб. З початку повномасштабного нападу росії на територію України кількість внутрішньо переміщених осіб знову зросла і становить 6,9 млн. осіб. Таким чином, внутрішньо переміщені особи стали новим об'єктом соціальної роботи, а соціально-педагогічна підтримка пріоритетним напрямком роботи державних та громадських організацій.

Основними факторами неблагополуччя внутрішньо переселеної сім'ї є: травми, життєві події, хронічні рольові напруги, життєві та сімейні труднощі і сімейні кризи. Особи, які змушені були залишити своє житло та переміститися в інше місто мають такі проблеми та потреби, як: відсутність житла або погані житлові умови; труднощі у оформленні статусу переселенця, відновленні та оформленні документів та виплат; матеріальне забезпечення та працевлаштування; потреба в їжі, особливо, якщо є маленькі діти (дитяче харчування); потреба в медичних та освітніх послугах; оформлення дітей у заклади дошкільної освіти та загальноосвітні навчальні заклади. Для даної групи отримувачів соціальних послуг вкрай важливе питання задоволення належного рівня життя усіх членів сім'ї.

Однією з основних проблем даної групи отримувачів соціальних послуг є труднощі в соціальній адаптації, яку можна визначити як один із компонентів (механізмів) соціалізації [3]. Взаємозумовлений процес включення людини до соціального середовища і пристосування суспільства до проблем та потреб

особистості через їх задоволення визначає рівень соціальної адаптації [5].

У документі «Керівних принципах з питань про переселених осіб всередині країни» поняття «внутрішньо переселені особи», яке закріплене в Організації Об'єднаних Націй розглядається, що це люди, які змушені були залишити свої будинки чи місця постійного проживання за для уникнення наслідків війни, прояву насильства, порушення прав людини, у результаті стихійних лих чи техногенних катастроф [2].

У навчальному посібнику «Соціальна робота в Україні», соціально-педагогічна підтримка сімей вимушених переселенців, визначається як цілеспрямована діяльність щодо надання соціально-педагогічної допомоги в успішному пристосуванні до умов соціального середовища через прийняття норм та цінностей нового соціального середовища, інтеграції особистості у соціальні групи, засвоєнні стабільних соціальних умов та форм соціальної взаємодії, з'ясування інтересів та потреб, сприяння самореалізації особистості [3].

Якісна соціально-педагогічна підтримка сімей з дітьми з числа внутрішньо переселених осіб повинна будуватись та таких основних принципах, як: добровільність; комплексність; доброзичливість; активізація отримувачів соціальних послуг; безкорисливість; відсутність упереджень; повага та толерантне ставлення; конфіденційність; дотримання інтересів отримувача соціальних послуг; особиста відповідальність; персоналізація; право прийняття самостійного рішення; відкритість.

Основними завданнями соціально-педагогічної підтримки даної групи отримувачів соціальних послуг є: виявлення сімей, які потребують соціально-педагогічної та/або психологічної допомоги; виявлення порушень прав осіб та їх захист; створення сприятливого соціально-психологічного клімату в родині; приділення особливої уваги роботі з дітьми із вразливих сімей або сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах, дітьми із сімей, в яких загинули їхні члени внаслідок військових дій; відвідання дитини вдома/за місцем проживання і визначення умов її життя, виховання і розвитку; попередження та профілактика жорстокого поведіння й насильства; сприяння адаптації в нових умовах; оптимізація змісту і форм соціально-педагогічної та правової просвіти батьків, соціального оточення, яке опікується дітьми; сприяння формуванню адекватних знань та уявлень про соціально-політичні події в країні, формування й розвиток важливих життєвих компетенцій, критичного мислення у дітей та дорослих; вивчення можливостей громади щодо надання необхідної допомоги батькам та дітям, які її потребують; здійснення посередництва між навчальним закладом, сім'ями та територіальними місцевими громадами, застосування міжсекторальної взаємодії і мультидисциплінарного підходу до питань вирішення та попередження соціально-педагогічних проблем тощо [1].

У своєму дослідженні І. Сьомкіна зазначає, що соціально-педагогічна робота із сім'ями з числа внутрішньо переселених осіб здійснюється через певні технології, а саме:

- *технологію соціального захисту сім'ї* – багаторівневої системи, переважно державних заходів із забезпечення мінімальних соціальних гарантій, прав, пільг і свобод сім'ї, яка нормально функціонує, у ситуації ризику на користь гармонійного розвитку родини, особистості й суспільства;

- *технології соціальної підтримки сім'ї* – це частина (форма) сімейної політики, метою якої є надання допомоги родинам у подоланні різного роду стресових ситуацій, у вирішенні проблем, що виникають в їх житті, з якими сім'ї не можуть впоратися самі, за рахунок своїх внутрішніх ресурсів; вона передбачає формальну й неформальну діяльність та взаємини фахівців з сім'ями, які опинилися у скрутних обставинах, різні форми допомоги (моральну, психолого-педагогічну, матеріальну й фізичну), медичне страхування, соціальне співчуття та єдність тощо [4, с. 104].

Отже, соціально-педагогічна підтримка сімей з дітьми з числа внутрішньо переселених осіб повинна мати комплексний характер, надаватись висококваліфікованими спеціалістами та з урахуванням специфічних потреб та проблем даних сімей.

### Література

1. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах : навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»]. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
2. Радчук Г. К., Тіунова О. В. Сімейне виховання (освітній тренінг для батьків) : навч.-метод. посіб. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. 121 с.
3. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / авт. кол.: І. Д. Зверєва, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; за ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
4. Сьомкіна І. С. Соціально-педагогічна робота з сім'ями вимушених переселенців: стан та перспективи. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2015. № 11. С. 76–83.
5. Склярук А. В. Психологія соціалізації особистості в проблемній сім'ї : дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.05. Северодонецьк, 2019. 448 с.

\*\*\*

### **Зінченко Т. В.**

старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя  
(м. Ніжин, Україна)

### **ВОЛОНТЕРСТВО СТАРШОКЛАСНИКІВ У НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ ЯК ШЛЯХ ДО НАБУТТЯ ДОСВІДУ У СФЕРІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ**

Важливість волонтерської діяльності постійно зростає у всьому світі. У кризові періоди суспільного життя особливого значення набуває волонтерська діяльність, спрямована на зняття соціальної напруги шляхом підтримки найбільш знедолених категорій населення; забезпечення гідного існування громадян, які в силу об'єктивних обставин не здатні піклуватися про себе самостійно; «заповнення» недоліків державної соціальної політики, насамперед, за рахунок оперативного реагування та надання ефективної адресної соціальної допомоги, що відповідає потребам і запитам конкретної людини; поширення гуманістичних та альтруїстичних ідей і настроїв у суспільстві [3, с. 12].

У світі недержавні волонтерські організації існують у 80-ти країнах та майже 110 мільйонів людей, які щорічно беруть участь у добровільних програмах і допомагають

у сфері охорони здоров'я, екології, соціального захисту, а також у сфері освіти. І старшокласники в майбутньому можуть поповнити їх ряди. Волонтерство – це явище, яке не має кордонів у полі своєї діяльності і не залежить від рівня матеріального достатку. При цьому волонтерство здійснюється в межах правового поля держави, адже, саме державний апарат регулює відносини в соціумі. У країнах, де є добре сформована та розвинена форма громадянського суспільства, уряди сприяють, підтримують та заохочують будь-яку добровільну діяльність, оскільки вона є основою демократичного суспільства.

В Україні волонтерську діяльність регулює Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року. Вона здійснюється за такими напрямками, а саме: надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, що потребують соціальної реабілітації; здійснення догляду за хворими, особами з інвалідністю, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги; надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії росії, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам кримінальних правопорушень, біженцям, внутрішньо переміщеним особам; надання допомоги особам, які через фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів; проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереження культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання; сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів; надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру.

За новою редакцією даного закону від 03 липня 2020 р. ця діяльність визначається як «добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги» [1].

Згідно з цим документом існують певні заборони та вимоги у вигляді вікового обмеження для осіб, які хочуть займатися волонтерством. Для того, щоб займатися волонтерством, людина має бути повнолітньою, або ж до 18 років можна стати волонтером лише за згодою батьків, опікунів чи піклувальників.

Старшокласники вікової групи до 18 років не мають права надавати волонтерську допомогу в таких напрямках, а саме: для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру; Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, у медичних закладах [3].

Волонтерська діяльність у нашій державі ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, безкорисливості, неприбутковості [2]. Також в українському законодавстві регулюють волонтерську діяльність, встановлюють її види та правила, права та обов'язки волонтерів такі

нормативні акти, як Конституція України та Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» № 5073-VI від 05.07.2012 р.

У 2015 році були оновлені законодавчі положення, що регулюють волонтерську діяльність, а саме: відмінено необхідність надання громадським організаціям статусу волонтерських (тобто, будь-яка некомерційна організація може займатися волонтерською діяльністю), надання можливості організаціям та установам, які є неприбутковими, залучати волонтерів до своєї діяльності; конкретизація питання захисту волонтерів та їх сімей, умов страхування життя і здоров'я волонтерів, укладання договорів на провадження волонтерської діяльності [1].

Для виявлення найбільш поширених напрямів та методів залучення старшокласників до волонтерства у червні 2022 р. в м. Ніжин було проведене анонімне анкетне онлайн-опитування, у якому взяли участь 17 дітей старшого віку (від 14 до 18 років). Найпопулярнішими напрямками, у яких респонденти здійснювали волонтерську діяльність, виокремилися: 1) напрям надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення терористичної операції – становить 71 %; 2) надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, які потребують соціальної реабілітації - 53 %; 3) напрямки надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також, жертвам злочинів, біженцям, внутрішньо переміщеним особам – 35,3 %; 4) проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання – 35,3 %; 5) надання волонтерської допомоги за іншими напрямками, не забороненими законодавством, також отримали 35,3 %; 6) напрямом надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів - 6 %, вказує на найнижчий рівень виборів. Припускаємо, що так сталося тому, що молодь не зовсім компетентна та не має достатнього рівня досвіду й кваліфікації, щоб надавати ефективну допомогу у сфері захисту прав інтересів особи.

Ключовим аспектом активізації молоді до волонтерства виступає залучення їх до місії організації. Місія – це значення проблем, які вирішує організація, її цінностей та конкретних завдань, котрі стимулюють діяльність членів організації. Виділяють п'ять найефективніших методів залучення старшокласників до волонтерської діяльності в недержавних організаціях: 1) надавати організації голос, тобто, сприяти проведенню заходів для старшокласників, під час яких буде розповсюджуватись сувенірна продукція – буклети, еко-торбинки, власного меседжу серед молоді, адже вплив однолітків є однією з основних причин залучення старшокласників; 2) підкреслювати причину, тобто, поширюючи інформацію про волонтерську діяльність, варто зосереджуватись на місії діяльності, а не на самій недержавній організації; спонукати старшокласників до участі, показуючи їм, що вони можуть змінити ситуацію; рекламувати те, що стало можливим завдяки їхній підтримці, - все це

сприятиме залученню нових осіб до недержавної організації та збереженню високого рівня мотивації у наявних волонтерів; 3) адекватна оцінка сил соціальних мереж: варто створювати сторінки та профілі в соціальних мережах (якими цікавляться старшокласники та в яких вони безпосередньо спілкуються), брати активну участь у їх діяльності; 4) інвестувати у свій сайт: веб-сайт, добре організована та інформативна сторінка сприятиме налагодженню довіри серед молоді, де можна поділитися своєю історією, розповісти про досягнення та свої побажання в реалізації, наприклад, волонтерських умінь; 5) зробити так, щоб досвід був взаємовигідним: все частіше старшокласники звертаються саме в недержавні організації з метою отримати дорогоцінний досвід.

Отже, сьогодні саме волонтери першими приходять на допомогу різним вразливим групам населення, і, з іншого боку, саме участь у волонтерській діяльності допомагає молодому поколінню громадян набути досвіду участі у державотворенні та розвиває їх громадську компетентність, розширює світогляд та сприяє успішній соціальній адаптації.

### Література

1. Аналітична доповідь «Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики». Електронний ресурс: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/volonter697e4.pdf> (дата звернення: 31.1.2022).

2. Волонтерські організації. Електронний ресурс: <https://mip.gov.ua/content/volonterski--organizacii.html> (дата звернення: 31.10.2022).

3. Юрченко І. В. Динаміка суспільно-політичної активності населення України. *Соціальні виміри суспільства*. Вип. 8. Київ: інститут соціології НАН України, 2005. С. 188.

\*\*\*

#### Карпова І. Г.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (м. Чернігів, Україна)

### СОЦІАЛЬНА РЕКЛАМА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Військова агресія з боку РФ проти суверенної України, розпочата ще у 2014 році, що нині вилилась у повномасштабну війну, поставила українську державу, як і світову спільноту в цілому, перед рядом гострих суспільних викликів. За великим рахунком, мова йде про збереження міжнаціональних і міждержавних відносин, як-то кажуть, із «людським обличчям», оскільки російська держава грубо попраля як закони ведення воєнних дій, норми міжнародного права, так і загальноприйняті засади взаємовідносин всього цивілізованого світу.

Звичайно, в сучасних дуже складних умовах війни першочерговими завданнями для України виступає забезпечення обороноздатності української армії, організація отримання допомоги від західних країн, відбудова зруйнованих об'єктів інфраструктури, забезпечення житлом і грошовою допомогою постраждале

населення, організація роботи відносно стабільної економіки та багато інших соціально-економічних, політичних та культурних питань.

З нашої точки зору, нових акцентів і пріоритетів має набувати й соціальна реклама, що повинна оперативнo і гостро реагувати на виклики сучасності, (хоча й досі в Україні не прийнятий Закон «Про соціальну рекламу» (розроблений лише проєкт), що визначав би правові засади її функціонування).

Соціальна реклама в Україні сьогодні набуває нового змістовного наповнення та зовнішньо-стильового оформлення.

Як відомо, соціальна реклама – це особливий вид некомерційної інформації, дія і вплив якої спрямований на досягнення державою, органами виконавчої влади, суспільством в цілому певних соціальних цілей. Вона значною мірою сприяє соціалізації сучасної людини, пропонуючи їй свої моделі соціалізації – «соціалізація через заборону», «соціалізація через альтернативу», «соціалізація через наслідування» [1]. Її метою є залучення уваги суспільства до певного суспільного явища, часто негативного; соціальна реклама повинна викликати сильні емоції, тим самим спонукати реципієнтів не лише до глибокого усвідомлення проблеми, а й зміни стереотипів особистісної поведінки, поведінкової моделі суспільства в цілому.

Отже, соціальна реклама має привертати увагу до найактуальніших проблем сьогодення, формувати громадську думку, її оціночні позиції стосовно певного явища на засадах високих моральних ідеалів, формувати нові типи суспільних відносин, сприяти їх гармонізації, орієнтувати на актуальні соціальні цінності, продукувати сприятливий емоційний настрій у реципієнтів.

Серед основних напрямків соціальної реклами в Україні виділяють наступні [2]: «Молода сім'я»; «Профілактика узалежнень у молодіжному середовищі»; «Соціальна підтримка дітей та молоді з особливими потребами»; «Сприяння працевлаштуванню та вторинної зайнятості молоді»; «Творча та обдарована молодь»; «Волонтерський рух»; «Дозвілля молоді»; «Соціальна підтримка молоді, що повернулась з місць позбавлення волі»; «Жіноча молодь»; «Телефон довіри»; «Соціальна підтримка сиріт»; «Профілактика правопорушень у молодіжному середовищі»; «Соціальна адаптація сільської молоді»; «Соціальна підтримка допризовної та призовної молоді, військовослужбовців та молоді, що звільнилась зі Збройних Сил України» тощо.

Не принижуючи значення всіх окреслених напрямків, в умовах війни, на наш погляд, особливого значення набуває соціальна реклама з таких традиційних напрямків як «Волонтерський рух», «Телефон довіри», «Соціальна підтримка сиріт». Так, скажімо, під час війни надзвичайного піднесення в Україні набув волонтерський рух, яким професійно чи на аматорському рівні займається десятки тисяч українців. Життєво важливими напрямками їх діяльності стало приготування та роздача безкоштовного харчування; збирання коштів на потреби ЗСУ, збирання необхідних речей для постраждалих від окупації, обстрілів тощо.

Волонтерство є школою набуття молоддю певних якостей (колективізм, взаємопідтримка, взаємодопомога, милосердя, чуйність та інших), формування активної громадянської позиції, а для фахівців із соціальної роботи, соціальних педагогів – ще й досвід майбутньої професійної діяльності [3]. Разом із тим, молодь не завжди знає, куди звернутися, щоб реалізувати свій потенціал милосердя. Отже, скажімо, на телебаченні під час оголошення новин, трансляції політичних програм

доречним є декілька секундна реклама волонтерської діяльності, слоганом якої може бути гасло на зразок «Стань волонтером! Допоможи країні!» або «Волонтерство – це круто!», «Волонтерство заради миру!» із зазначенням контактів (доцільно, посередницьких, враховуючи воєнний стан), куди можна звернутися для реалізації своїх прагнень волонтерства. Соціальна реклама волонтерської діяльності є чудовим прикладом реалізації такої моделі соціалізації як соціалізація через наслідування.

В умовах війни значно зросла роль нового виду соціальної реклами, що реалізує таку модель соціалізації як соціалізація через заборону. Прикладом такої реклами є реклама-застереження з улюбленцем всіх українців Патроном на бігбордах стосовно правил поведінки з вибухово-небезпечними та підозрілими предметами: «Пес Патрон застерігає! Не чіпай! Позвони 101». На жаль, поява зразків соціальної реклами такого змісту (предмет застереження і заборони – небезпечні для життя предмети) є досить прикрою, але, разом із тим, життєзберігаючою потребою часу, залишається і буде залишатися актуальною практично для всієї України.

Нагальною є потреба й у появі соціальної реклами, спрямованої на зростання уваги суспільства до проблем тих військових і мирних осіб, які внаслідок війни отримали інвалідність, проблем малозабезпечених верств населення, кількість яких значно збільшилась за період воєнних дій та багато інших. Отже, серед функцій, які виконує соціальна реклама в суспільстві (інформаційна, просвітницька, іміджева та ін..) особливого значення в сучасних умовах, на наш погляд, набуває мобілізаційна функція, спрямована на консолідацію зусиль суспільства щодо подолання негативних наслідків російської агресії й війни.

#### Література

1. Яненко Я. Соціальна реклама як чинник соціалізації у сучасному суспільстві. *Образ*. Вип. 4 (26) '2017. <https://obraz.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/02/18.pdf>

2. Положення про соціальну рекламу в системі соціальних служб для молоді України: Наказ Українського державного центру соціальних служб для молоді №80 від 20.07.1998 р. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0080699-98#Text>

3. Карпова, І. Г. Участь студента у волонтерській роботі: набуття досвіду професійної діяльності. *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 1. Modern Priorities of Economics. Societal Challenges*. Chernihiv : CNUT, 2017. P. 173-175.

\*\*\*

**Клименко Л. В.**

аспірантка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя  
(м. Ніжин, Україна)

#### **ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ З ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ДО УСВІДОМЛЕННЯ БАТЬКІВСТВА**

Останні десятиліття Україна переживає глобальні виклики, причиною яких можна вважати не тільки прорахунки у внутрішній політиці та загальні світові тенденції – на економічну ситуацію негативно впливає і демографічна криза, що охопила всю територію нашої країни. Занепокоєння викликає і стан репродуктивного



здоров'я молоді, поширення норм поведінки, які унеможливають покращення демографічної ситуації, високий рівень розлучень, пізні терміни народження першої дитини, зрештою, заміна цінностей родини цінностями «робота», «кар'єра» тощо. Дослідженням питання підготовки молоді до виконання батьківських функцій займалися науковці та науковиці різних галузей: соціологи – О. Стрельник, М. Головатий, Л. Слюсар, соціальні педагоги – О. Безпалько, І. Братусь, Л. Буніна, А. Капська, А. Конончук, Т. Веретенко, Ж. Петрочко, психологи – О. Бодальов, Ю. Гіппентейтер, А. Варга та інші.

Проблема формування усвідомленого батьківства молоді в територіальній громаді постає в центрі уваги досліджень багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, у 2004 р. Г. Лактіоною було видано методичні рекомендації «Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади», де, окрім висвітлення зарубіжного та вітчизняного досвіду організації просвітницьких програм для батьків, є спроба звернути увагу на роль громади у поширенні та практичному впровадженні засад усвідомленого батьківства [3].

На думку Г. Лактіоною, складовими виховного потенціалу громади слід вважати сукупність можливостей шкіл, дитячих поліклінік, спеціалізованих служб для сім'ї, батьків, неурядових організацій та громадських об'єднань [3].

У дослідженні Н. Островської зазначається, що основними суб'єктами формування усвідомленого батьківства у територіальній громаді є: сім'я, заклади освітньої сфери, заклади та організації соціально-педагогічного спрямування та неурядові організації. Усі служби та організації соціально-педагогічного спрямування є соціальними службами територіального охоплення. Дослідниця феномену усвідомленого батьківства вказує, що саме територіальний підхід функціонування служби планування сім'ї, закладів охорони здоров'я, жіночих консультацій та соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в Україні дає можливість:

– залучати спеціалістів відповідного профілю та рівня кваліфікації;

– створювати можливості для клієнтів територіальної громади користуватися послугами спеціалістів;

– чітко виокремлювати конкретні проблеми з формування усвідомленого батьківства серед молоді та об'єднувати ресурси територіальної громади задля їх вирішення;

– посилювати відповідальність керівників та виконавців за кінцевий результат діяльності [2].

У 2013 р. Н. Островською та Л. Кальченко було запропоновано технологію формування усвідомленого батьківства у територіальній громаді, як один із кроків первинної профілактики девіантного батьківства. Це означає, що діяльність громади в цьому контексті слід розуміти як таку, що спрямована на ліквідацію негативних чинників, які провокують прояви девіантного батьківства. Компонентами технології є:

- процедура цілепокладання;
- організаційно-діагностична процедура;
- змістовно-операційна процедура;
- оціночно-результативна процедура [1].

Партнерську взаємодію суб'єктів територіальної громади з формування усвідомленого батьківства серед молоді найкраще описує організаційно-діагностична процедура, яка передбачає: створення експериментальної структури з формування усвідомленого батьківства шляхом залучення до цієї роботи представників державних та громадських організацій, які між собою тісно взаємодіють, рівноцінно розподіляючи обов'язки. Таким чином, об'єднання зусиль фахівців територіальної громади: психологів, медичних працівників, соціальних працівників, соціальних педагогів, - забезпечує комплексний вплив на процес формування навичок усвідомленого батьківства. Зокрема, психологи допомагають молоді формувати ставлення до батьківства як до життєвої цінності, виробляючи позитивні почуття до майбутнього батьківства; медичні працівники (акушери-гінекологи, педіатри) – займаються інформуванням про репродуктивне здоров'я батьків та вплив його стану на здоров'я майбутньої дитини, особливості харчування майбутньої матері тощо; **соціальні працівники** здійснюють підтримку з соціальних та правових питань щодо батьківства, інформуючи, зокрема, про основні види, суб'єкти, ресурси та послуги територіальної громади, які можуть надаватися молодим людям з метою формування у них навичок усвідомленого батьківства; **соціальні педагоги** сприяють формуванню серед молоді уявлення про особистісні якості «ідеальних» батьків, допомагають сформувати навички з догляду та виховання, організації ігрової діяльності для дітей тощо [1].

Наступним кроком організаційно-діагностичної процедури є діагностика суб'єктів соціально-педагогічної діяльності з формування усвідомленого батьківства молоді та діагностика наявних в громаді ресурсів – від матеріально-технічного забезпечення до кваліфікаційних характеристик працівників державних та громадських організацій, активно задіяних до формування усвідомленого батьківства молоді [1].

На сьогоднішній день в територіальних громадах України частково можна прослідкувати впровадження вищевказаної технології, про що йдеться в дописах на офіційних веб-сторінках громад. Зокрема, аналізуючи інформацію, представлену в інтернет-джерелах слід вказати, що громади активно користуються тренінговими формами формування усвідомленого батьківства, деякі психологи та соціальні педагоги представляють авторські програми, розраховані на батьківську громаду закладів освіти.

Таким чином, як підсумок, можна сказати, що в останні роки фахівці соціальної сфери державних та громадських організацій реалізують проєкти з формування навичок усвідомленого батьківства серед молоді, а суб'єктом, який надає цій роботі системного та комплексного характеру, об'єднуючи зусилля державних та громадських структур, є територіальна громада [2].

### Література

1. Кальченко Л. В., Островська Н. О. Технологія формування усвідомленого батьківства молоді в діяльності територіальної громади як умова попередження проблеми соціального сирітства. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 13(4). С. 81-90.

2. Островська Н. О. Соціально-педагогічна діяльність територіальної громади з формування усвідомленого батьківства молоді: монографія. Хмельницький: Університет «Україна», 2017. 183 с.

3. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади: методичні рекомендації до тренінгу / За заг.ред. Г. М. Лактіонової. Київ: Наук.світ, 2004. 86 с.

\*\*\*

**Конончук А. І.**

кандидат педагогічних наук, доцент  
кафедри соціальної педагогіки і  
соціальної роботи Ніжинського  
державного університету імені Миколи  
Гоголя (м. Ніжин, Україна)

**ПАРТНЕРСТВО ДЕРЖАВНОГО І НЕДЕРЖАВНОГО СЕКТОРІВ У СФЕРІ НАДАННЯ  
СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

Забезпечення соціального захисту та гарантування надання соціальних послуг особам/сім'ям, вразливим верствам населення, що потребують підтримки, є одним з ключових завдань соціальної політики, важливим фактором успішного розвитку будь-якої країни. Світовий досвід вказує на те, що без активного партнерства державного та недержавного секторів у соціальній сфері не може бути ефективною, соціально орієнтованою ринковою економікою і відповідно - соціальною безпекою країни. Налагодженість відносин у соціальній сфері не лише підвищує рівень існування людини в суспільстві, а й багато в чому формує її ставлення до держави та процесів, які в ній відбуваються. Водночас, існуючий світовий досвід є важливим чинником, який слід враховувати для подальшого реформування системи соціальних служб в нашій державі. Зважаючи на це актуальним є здійснення аналізу зарубіжного досвіду щодо надання соціальних послуг особам/сім'ям, вразливим групам населення, які перебувають у складних життєвих обставинах. Зокрема, у цьому контексті привертає увагу досвід таких країн як Франція, Німеччина, Великобританія та США, оскільки вони входять до тридцяти країн із найвищим рівнем соціального розвитку, де інтеграційні тенденції у соціальній сфері досягли високого рівня.

Так, у Франції соціальні послуги надаються за такими напрямками: сфера охорони здоров'я (охорона здоров'я матері й дитини, служби допомоги в хатній роботі, установи для людей з обмеженими можливостями), освіта (соціальне забезпечення в школах: сестри-доглядальниці й няні, соціальні працівники й психологи, соціальні послуги при університетах), правосуддя (служби соціальних послуг та установи для правопорушників, ув'язнених і їх сімей), молодь і спорт (центри дозвілля, літні табори відпочинку тощо), містобудування й муніципалітети, сільськогосподарські кооперативи, а також трудова й професійна підготовка [1]. Також, у Франції існує державна програма «Велика сім'я», яка адресована багатодітним сім'ям. Ця програма існує з 1921 р. і в рамках загальної державної політики по стимулюванню народжуваності пропонує багатодітним сім'ям субсидування і пільги, а саме: матеріальна допомога на дітей віком до шести років; для дітей до шести років сім'ям надається матеріальна допомога для замовлення послуг вихователя [1; 4]. Важливу роль у Франції відіграють приватні (недержавні) організації, які вносять ініціативні ідеї в цій сфері до уряду та управляють наданням соціальних послуг за фінансової підтримки органів держави. До того ж, саме

громадські організації є провідними суб'єктами надання соціальних послуг у Франції, а принцип децентралізації є одним із провідних у сфері соціального обслуговування.

У Німеччині фахівцями надаються такі види соціальних послуг: послуги із соціального страхування (наприклад, у зв'язку з безробіттям, пенсійне й медичне), послуги з надання соціальної допомоги (у вигляді виплат для непрацевдатних осіб, а також інших громадян, які не мають права на виплати у зв'язку з непрацевдатністю, та інших прав на отримання певного доходу), послуги із соціальної підтримки окремих верств населення, зокрема, сімей із дітьми, жертв війни, інвалідів та ряду інших категорій громадян [2; 3]. Головним завданням соціального обслуговування є підтримка сучасної сім'ї у її виховних функціях. Тому сприяння вихованню дітей у сім'ї охоплює цілий спектр послуг допомоги молоді, спрямованих як на батьків, так і молодих людей, що знаходяться в різних життєвих ситуаціях. До них належать: сімейна освіта (готує молодих людей до подружніх відносин та спільного життя з дітьми, до співпраці з дитячим садком, групою продовженого дня, соціальною сім'єю, центром матерів); консультації з загальних питань виховання та розвитку молоді; сімейне дозвілля та відпочинок (особливо у проблемних родинах, при потребі включає патронаж дітей) [5]. Такі форми допомоги сім'ї надають переважно громадські організації, а місцеві державні органи допомоги молоді приймають рішення щодо її виду та рівня, несуть фінансову відповідальність за здійснення підтримки сім'ї.

У Великій Британії важливу роль у регулюванні питань соціального обслуговування громадян відіграють принципи соціальної роботи, а саме: повна автономність і децентралізація суб'єктів надання соціальних послуг, соціальна інтеграція, розробка соціальних послуг на місцях для задоволення конкретних потреб, відповідальність органів місцевого самоврядування за якість наданих послуг [2]. Це дає можливість спрямовувати надання соціальних послуг на соціальну інтеграцію окремих верств населення, щоб вони могли більш незалежно жити в суспільстві. Наприклад, широкий спектр послуг із захисту прав дітей, догляд за дітьми дошкільного віку та інші послуги надають захист і підтримку та запобігають загрозам для вразливого населення [3]. При цьому важливо, щоб визначення потреб населення в тих або інших соціальних послугах, особливостей їх надання та нормативного закріплення, контролю за їх якістю відбувається на місцевому рівні, що значною мірою сприяє врахуванню реальних потреб суспільства під час реалізації соціальної політики у вказаній сфері. Контроль за наданням соціальних послуг установами, що здійснюють догляд із проживанням (установи для людей похилого віку, дітей і людей з обмеженими можливостями); організаціями, що здійснюють догляд за місцем проживання; центрами охорони сім'ї з можливістю проживання; добровільними організаціями, що надають юридичні, інформаційні та інші послуги з усиновлення дітей; незалежними патронатними установами здійснюється Національною комісією зі стандартів соціального обслуговування.

Відмінною рисою системи соціального захисту і соціального забезпечення населення в США є децентралізація. Вона складається з різного роду програм, регламентованих або федеральними органами, або законодавством штату, або їх спільними зусиллями. Окремі програми приймаються органами місцевої влади. Ця система, якою передбачалося створення структур для допомоги бідним отримала

розвиток, починаючи з 60-х років ХХ ст. Сьогодні в США існує понад декілька значних і понад 70 обмежених державних програм допомоги. Головними серед них є: програма забезпечення гарантованого доходу, програма допомоги сім'ям з дітьми, продовольча програма, програма житлових субсидій і програма медичної допомоги. Усі державні структури тісно співпрацюють з приватними (комерційними) соціальними організаціями, які відрізняються не тільки характером своєї діяльності, специфікою послуг, але й масштабом дій в межах громади, регіону і країни. Основною ланкою в цій системі виступають соціальні агентства. Зокрема, до них відноситься Американська служба сім'ї (Family Service America). Це агентство забезпечує громадські зв'язки і освітні програми, виступає спонсором досліджень і публікацій в галузі соціальної роботи з сім'ями, бере участь у формуванні державної політики і надає рекомендації законодавчим органам про потреби американських сімей. Місцеві підрозділи агентства забезпечують сімейну і шлюбну терапію (особливо для молодих сімей), розробляють навчальні програми, надають соціальні послуги громадам. Також варто назвати і Організацію з надання послуг сім'ям (Family Service Organization), першочерговим завданням якої є надання послуг сім'ям, особливо молодим та багатодітним. Лютеранська соціальна служба представляє собою мережу агентств, які надають головним чином допомогу дітям і людям похилого віку. У систему соціального захисту дітей та молоді входять й так звані неприбуткові організації. Типовим прикладом такої організації є Американський Червоний Хрест. Не дивлячись на те, що її щорічний бюджет складає декілька сотень мільярдів, доходи організації не підлягають оподаткуванню. Тому весь отриманий прибуток направляється на розширення благодійної діяльності. До сфер діяльності подібних структур відносять систему соціального обслуговування (доставка продуктів, дружні візити і консультації сімей, які опинилися у тяжких умовах) [2].

Таким чином, оскільки система соціального захисту України потребує поглибленого наукового аналізу з позицій виявлення нових шляхів і напрямів її удосконалення, доцільно вивчати досвід зарубіжних країн та слідувати загальноєвропейській тенденції партнерства в діяльності державних та громадських організацій у цій сфері.

### Література

1. Анселен Ж. Франція: соціальні послуги. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2013. № 1-2. С. 204-219.
2. Купенко О. В. Соціальна робота: від теорії до практики: навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2020. 192 с.
3. Любецька М. М. Аналіз зарубіжного досвіду надання соціальних послуг, здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. *Інвестиції: практика та досвід* № 19. 2018. С. 109-116
4. Про становище багатодітних сімей у країнах ЄС. URL: <http://bukviche.com/pro-stanovyche-bahatoditnych-simej>
5. Bundessozialhilfegesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 23. März 1994 (BGBl. I S. 646, 2975), zuletzt geändert durch Art. 4 des Gesetzes zur Familienförderung vom 22. Dezember 1999 (BGBl. I S. 2552). URL: <http://www.gesetzesweb.de/BSHG.html>

\*\*\*

**Краліч К. С.**

магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя  
(м. Ніжин, Україна)

## **СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В ДИТЯЧИХ ТА МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ**

Людина, будучи частиною природи, вершиною розвитку органічного світу, водночас виступає в унікальній і неповторній формі як суб'єкт діяльності і спілкування, вона – будівничий і перетворювач соціального і предметного світу, творець духовних і матеріальних цінностей [3]. І проблема соціалізації особистості є важливою на усіх етапах розвитку людської спільноти.

Соціалізацію розуміємо як процес засвоєння особистістю зразків поведінки групи і суспільства, цінностей, норм, установок; як процес формування особистості, її життєвої позиції на основі впливу на людину системи навчання і виховання, включаючи сім'ю, ЗМІ, літературу, мистецтво тощо.

Соціалізація не обмежується періодом становлення особистості, а продовжується все життя, охоплюючи діяльність людини в трудових колективах, політичних організаціях, неформальних об'єднаннях, тому що впродовж життя кожна людина засвоює не одну, а багато різноманітних соціальних ролей [1].

Тому велику роль на кожному із етапів соціалізації особистості відіграють соціальні інститути.

Одним із таких соціальних інститутів є дитячі та молодіжні громадські організації. Сформувавшись упродовж ХХ ст. як світовий соціально-виховний феномен, вони стали об'єктом дослідження багатьох наук – історії, соціології, педагогіки, психології та ін.

У Законі України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1998) наведено нормативні визначення дитячої і молодіжної громадських організацій. Згідно цього закону дитячі та молодіжні громадські організації – це об'єднання громадян віком від 6 до 18 років (дитячі), від 14 до 35 років (молодіжні), метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів, які не суперечать законодавству, та соціальне становлення як повноправних членів суспільства». Важливо, що молодіжні та дитячі громадські організації утворюються і діють на засадах добровільності, рівноправності їх членів, самоврядування, законності та гласності.

Об'єднуючись в різні групи, команди, таким чином, діти і підлітки об'єднують свої сили і можливості для досягнення конкретної мети в різних видах діяльності. Дитина, підліток, молода людина бачить в об'єднанні з іншими людьми засіб самозахисту, самовизначення як особистості, як члена спільноти собі подібних людей. Знаходячи в такому об'єднанні опору і підтримку, громадянин може відчувати себе рівним, потрібним, цінним, що дає підґрунття для його самореалізації та самоствердження.

У добровільному, самодіяльному колективі дитина, підліток може стати творцем, суб'єктом способу життя цієї спільноти. Грунтуючись на загальних інтересах і ідеальних уявленнях про спосіб колективу, члени такого товариства створюють свої

закони відносин, свою ієрархію моральних цінностей, систему засудження і схвалення вчинків, перспективи спільного життя, вибирають лідерів згідно відповідних уявлень більшості про поведінкові стандарти та цінності. У результаті спільних зусиль складається образ життя колективу, практика його поведінки, емоційно-моральний стан (атмосфера), що приймається кожним його членом та сприятливо позначається на формуванні власного способу життя (О. Газман).

Уся світова практика роботи з дітьми та молоддю свідчить про те, що дитячі та молодіжні громадські об'єднання складають найважливішу ланку в системі соціалізації підростаючого покоління, так як в них відбувається поєднання трьох основних її напрямків: діяльності, спілкування і самопізнання [5].

Іншими словами можна сказати, що молодіжні та дитячі громадські організації є тим місцем, де люди можуть розвивати та представляти свої інтереси.

### **Література**

1. Дворецька Г.В. Соціологія: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2001. 244 с.
2. Оржеховська В. Формування соціальної відповідальності учнів у сучасній школі. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 4.
3. Столяренко О. Б. Психологія особистості: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012.
4. Черниш Н. Соціологія: курс лекцій. Львів: Кальварія, 2003.
5. Лісовець О. В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями. Київ, 2011.

\*\*\*

### **Лук'яненко А. В.**

директор КЗ «Обласний соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» Чернігівської обласної ради, магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

## **НАСТАВНИЦТВО В ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОТРИМУВАЧАМ ПОСЛУГ СОЦІАЛЬНОГО ГУРТОЖИТКУ**

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю в теоретичному осмисленні досвіду наставництва як виду соціальної роботи та його практичному застосуванні в сфері соціального захисту дитинства, профілактики «вторинного» сирітства.

Наставництво (від англійського слова «mentor», в перекладі «наставник») – це добровільна безоплатна діяльність наставника та надання дитині, яка проживає у закладі для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей, індивідуальної підтримки та допомоги, насамперед, у підготовці вихованців до самостійного життя.

Наставництво у формі соціально-педагогічної підтримки вихованців інтернатних закладів в умовах соціального гуртожитку, є достатньо новим явищем і потребує обґрунтування як в науково-теоретичних дослідженнях проблеми, так і створення

нових моделей організації підготовки наставників і впровадження наставництва в різних соціальних інститутах громади.

Сучасний доробок у цьому напрямі представлений здебільшого дослідженнями зарубіжних авторів (Бозман Б., Одіорн Дж. С., Фархан М., Фінні М. К. та ін.). Праці вітчизняних науковців присвячені історичним витокам наставництва (Байдарова О.О., Гаврилів Н. В., Модзалевський Л. М. та ін.), питанням практичної підготовки наставників у сфері професійного навчання, університетської освіти, а також у сфері соціальної роботи з вразливими категоріями населення (Алтинцева О. М., Дєткова І. В., Ковальова Н.В., Леонтьєва О.В., та ін.). Питання організації постінтернатного супроводу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, висвітлюються в роботах Алтинцева О. М., Баранова І. Т., Бондаренко З. П., Залигіна Н. А., Лаврович А. Г., де вказується провідна роль наставника для їх адаптації в суспільстві і підготовки до самостійного життя.

Дослідниця Алтинцева О. М. зазначає, що наставник - це референтна (значуща та цінна для іншої людини, як взірець для наслідування) доросла людина, що виявила бажання присвятити свій час, знання й сили дитині - сироті, яка створює умови для її повноцінного розвитку, виконує важливі функції консультанта, друга, старшого товариша, батьків та виконала відповідну підготовку до цієї справи [1, с. 14].

Бондаренко З. П. трактує наставництво як певну форму поведінки, яка зосереджується на впливі однієї людини на іншу з метою її розвитку, корекції; процес, коли одна людина пропонує допомогу, підтримку, власні поради, психолого-педагогічний супровід з метою навчання, активної соціалізації, профорієнтації, успішної адаптації до умов соціального оточення тощо, іншій людині, в нашому випадку, дитині-сироті чи дитині, яка залишилася без батьківського піклування. Ключовими фігурами у цьому процесі виступають наставник та дитина-сирота [3, с. 14].

Роль наставника у житті дитини-сироти є першорядною й полягає у забезпеченні підтримки і створенні умов для розвитку дитини, її мотивації до успішної життєдіяльності; формуванні довірливих відносин з дитиною, а також стимулюванні її до правильного життєвого вибору [3, с. 15].

Наставництво, як і тренерство, неймовірно потужна форма особистого розвитку, котра може призвести до реальних результатів. На думку дослідників Ковальнової Н. В., Дєткової І. В., Леонтьєвої А. В., наставництво – це волонтерський вид діяльності соціально активних людей, які готові зрозуміти, прийняти і допомогти. Наставництво розглядається як метод психолого-педагогічного супроводу молодих людей, що знаходяться в групі ризику.

Метод наставництва – це спосіб безпосереднього і опосередкованого особистого впливу на людину. Розуміння наставництва як методу індивідуально-виховної роботи з особистістю, що знаходиться в складних життєвих обставинах. Соціально-педагогічна підтримка вихованця в умовах соціального гуртожитку реалізується і наставником як людиною, яка стає для вихованця значущою, близькою на тривалий час адаптації до нових умов життя поза інтернатним закладом; людина, яка бажає і має можливість присвячувати підлітку (молодій людині) свій час, знання, досвід та сили.



Наставником може бути будь-яка доросла людина чоловічої або жіночої статі, яка має бажання стати другом для дитини-сироти та пройшла відповідну підготовку. Мета наставника – практикувати у вихованця навички самостійного життя у суспільстві, прищепити духовні цінності, допомогти розвинути свій потенціал, визначити власні цілі і знайти способи їх досягнення, стати йому вірним другом і опорою в будь-яких ситуаціях. А відтак, на нашу думку, наставництво – це довготривалі взаємовідносини, які не закінчуються, коли дитина-сирота виростає, закінчує навчання у навчальному закладі, засвоює професію та влаштовується на роботу або виконує військовий обов'язок у лавах збройних сил, і опіка наставника триває до того часу, поки це буде потрібно. Справжня дружба не обмежується жодними часовими рамками. Разом з тим, індивідуальне наставництво отримувачів послуг у соціальному гуртожитку як законодавчо врегульований напрям діяльності соціального гуртожитку, зокрема, в аспекті психолого-педагогічних умов його ефективного впровадження, потребує сьогодні окремого вивчення і звернення до міжнародного та вітчизняного досвіду.

Однією з найбільш відомих соціальних програм наставництва у світі є діюча в США загальнодержавна програма шкільного наставництва «Один- на-один». Її місія проявляється у створенні стійких і сприятливих стосунків між наставником та вихованцем віком від 7 до 21 року, у вибудові між ними такої взаємодії, де вихованець може знайти підтримку для реалізації своїх індивідуальних потреб. Наявність у житті молодшої людини дорослого, який піклується про неї, збільшує її самоповагу, демонструє зразки ефективних рольових моделей, зміцнює стосунки з однолітками і дорослими, покращує шкільну успішність і відвідуваність та запобігає соціальній дезадаптації вихованців[2, с. 68].

В Україні наставництвом, або менторством, називають індивідуальну роботу з молодою людиною, яка залишає заклад опіки, з метою підготовки її до самостійного життя в громаді. При цьому досвідченіший наставник емоційно підтримує випускника, підвищує його рівень знань та навичок, мотивує його на формування та досягнення життєвих цілей [2, с. 67]. Досвід організації процесу наставництва в Україні був здобутий завдяки діяльності проекту ГО «Одна надія», що стартував ще у 2009 році. Завдяки розробленій методології були підготовлені перші наставники і за весь період реалізації проекту охоплено наставництвом по всій країні 1 358 дітей. У рамках Програми розроблено три напрями взаємодії з дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківської піклування: профорієнтація, соціалізація та допомога в навчанні. Визначені індивідуальна і групова форми взаємодії, в межах якої здійснюється підготовка особистості вихованця до самостійного життя шляхом розвитку її потенціалу, впевненості у власних силах, визначення життєвих цілей, формування людських взаємовідносин, культурних, моральних, духовних цінностей.

Побудова позитивних наставницьких стосунків є важливим процесом, як і встановлення будь-яких інших людських контактів. Водночас, наставницькі взаємовідносини відрізняються від особистісних, так як вони засновані на засадах професіоналізму. Наставники несуть відповідальність за передачу і впровадження норм, цінностей і цілей, про які домовлено у договорі. Щодо розвитку наставницьких стосунків, то можна виділити чотири етапи їх розвитку: знайомство, постановка цілей і написання індивідуального плану, досягнення цілей та етап завершення взаємодії.

До того ж, кожний із взаємодіючих суб'єктів є причиною і наслідком одночасного зворотнього впливу іншого, тобто, взаємодія передбачає, певною мірою, рівнозначний взаємовплив суб'єктів один на одного й рівномірний їх розвиток.

### Література

1. Алтынцева Е. Н. Наставничество как технология постинтернатного сопровождения детей сирот. *Адукацыя і выхаванне: штомесячны навукова-тэарэтычны і шфармацыйна-метадычны часопіс*, 2014., № 2. С. 13-19.

2. Байдарова О. О. Наставництво як форма соціальної підтримки випускників інтернатних закладів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. №3. С. 64-67.

3. Бондаренко З. П. Наставництво в Україні як технологія супроводу дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківства [Електронний ресурс]. URL: [http://distance.dnu.dp.ua/ukr/conference/2015/osvitnyy\\_dosvid\\_v\\_Ukraini/Bondarenko.ppt](http://distance.dnu.dp.ua/ukr/conference/2015/osvitnyy_dosvid_v_Ukraini/Bondarenko.ppt).

\*\*\*

**Малишко О. Є.**

магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя  
(м. Ніжин, Україна)

### **ДО ПИТАННЯ ПРО РОБОТУ МУЗЕЙНО-ДОЗВІЛЛЄВОГО КОМПЛЕКСУ ЯК ЦЕНТРУ СПІЛКУВАННЯ ЗА ІНТЕРЕСАМИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ**

Сучасні умови життя нашого суспільства: два роки «ковідної ізоляції» з медично обґрунтованим закликком «залишатися вдома» та майже рік військового стану, пов'язаного з жакливими подіями військової агресії з боку Російської Федерації передумовили соціальну дезорієнтацію особистості. Від наслідків цих подій постраждала в значній мірі найбільш вразлива група населення – люди похилого віку. Саме тому постає гостра необхідність значних змін в організації соціального захисту населення, у розширенні соціальних послуг та удосконаленні механізму соціального обслуговування людей похилого віку.

Проблема покращення соціального обслуговування та забезпечення достатнього рівня життя людей похилого віку займає вагоме місце в системі соціального захисту населення України. Початок ХХІ ст. характеризується процесом стрімкого зросту демографічного старіння населення, що передбачає наявність високої чисельності людей похилого віку, а отже, потреба соціальної допомоги таким людям дедалі зростає.

Коротко введемо визначення поняття «людина похилого віку». Згідно з класифікацією Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), осіб у віці від 60 до 74 років відносять до категорії людей похилого віку, від 75 до 89 років - до старих людей, а від 90 років і старших - до довгожителів [1]. Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку висвітлюються у працях багатьох фахівців та науковців, серед яких є і зарубіжні, і вітчизняні автори. Варто згадати про наступних: А. Капська, Г. Бочарова, П. Павленок, Л. Тюття та ін. Наприклад, Л. Тюття у своїх працях приділяє значну увагу стереотипам по відношенню до людей похилого віку, аналізує специфіку соціальної роботи з людьми похилого віку [5]. Проблему самотності та

соціального захисту людей похилого віку аналізувала у своїх працях А. Капська [3]. На сьогодні виробився стереотип соціального захисту людей похилого віку, що передбачає, насамперед, забезпечення продуктами харчування, житлом, одягом, медикаментами та медичним обслуговуванням, а потім, як варіант, можливістю займатися діяльністю, яка приносить, будь -який дохід. Проте, не менш важливим чинником є підтримка морального стану людей похилого віку, пов'язана з утриманням чи відновленням їх фізичного, психічного та емоційного стану.

Сучасне розуміння старості поєднує ідеї повноправної участі старших людей в житті суспільства. У тих випадках, коли люди старшого віку відіграють активну, творчу і корисну роль в житті суспільства, це сприяє більш тісному емоціональному контакту з представниками молодших поколінь (наприклад, з досвіду Німеччини). Досліджуючи проблеми людей похилого віку, можна визначити, що рівень соціальної роботи та система соціальних служб, які функціонують нині в Україні, нездатні в повному обсязі задовольнити низку потреб та труднощів, що виникають в житті категорії літнього населення. Тобто одним з важливих завдань соціальної роботи з людьми похилого віку є питання їх посиленої інтеграції в загальносуспільне життя.

Зниження життєвого тону частково пояснюється психологічними чинниками: песимістичною оцінкою майбутнього, заниженням самооцінки. Головна проблема літньої людини полягає в зміні її соціального статусу, що пов'язана з припиненням або обмеженням трудової діяльності; перегляду ціннісних орієнтирів та самого способу життя. Окремо виокреслимо проблему обмеженості спілкування, яку ми позначили на початку доповіді, особливо загострену за останні два роки.

На сьогоднішній день система соціального обслуговування людей похилого віку поділена на два основних сектори – державний і недержавний. Державний сектор представляють обласні, муніципальні районні управління й відділи культури. Недержавними формами соціального обслуговування займаються громадські об'єднання, в тому числі професійні асоціації, благодійні та релігійні організації. Вирішення проблем людей похилого віку в Україні забезпечується мережею закладів системи соціальної підтримки та захисту: Міністерство праці та соціальної політики, Пенсійний фонд, управління, комісії, комітети соціального захисту населення місцевих Рад і держадміністрацій; територіальні центри соціального обслуговування пенсіонерів і самотніх непрацездатних громадян та відділення соціальної допомоги вдома; установи, заклади і підприємства сфери управління Міністерства праці та соціальної політики, які здійснюють соціальний захист людей похилого віку, інвалідів, ветеранів війни і праці та ін. [4, 76] Проте, сучасні суспільні реалії потребують пошуку нових шляхів підтримки цієї верстви населення. І найбільш перспективною у цьому плані безумовно здається індивідуальна робота, пов'язана з заохочуванням людей похилого віку до посиленої діяльності, яка підтримує їх прагнення бути тим чи іншим чином інтегрованими до сучасного життя.

Цікавий досвід таких напрацювань має приватний музей «Старобілоуський історичний комплекс», який за останні 5 років перетворився з суто наукового закладу в мистецький дозвілєвий комплекс, де втілюються цікаві інновації для людей різних вікових категорій, здебільшого для вікової групи 55+. Внаслідок проведених бесід з гостями заповідника, було з'ясовано їх бажання відвідувати такі заклади дозвілєвої інфраструктури, як музеї. Останнього часу відмічається, що музейні установи стають

популярними серед різних категорій населення, які характеризують музеї як джерело знань та емоційних вражень, місце спілкування з мистецтвом. Ми теж згодні з тим, що музей має великі можливості для того, щоб зробити дозвілля гостей активним, змістовним, насиченим пізнавальною діяльністю. Завдяки музейній політиці, в контексті загальної світової тенденції, музеї можуть бути різного профілю: історичні, краєзнавчі, літературні, художні тощо. Організація культурно-дозвіллевої діяльності через знайомство з музейними раритетами дозволяє дати ним деякі базові поняття про духовні цінності, відносини людини з предметним світом. Державні та народні музеї, у яких зосереджено історико-культурну спадщину, пам'ятки, які документують процес розвитку людства, сприяють розвитку естетичного смаку особистості.

Коротко до питання з історії створення музею «Старобілоуський історичний комплекс» (повна назва комплексу історичних споруд на території колишньої садиби поміщика с. Старий Білоус Чернігівського повіту Чернігівської губернії - П. Г. Березовського) сягає у вересень 2008 року, коли було з'ясовано, що побудований близько 1894 року будинок нашого прапрадіда - Павла Григоровича Березовського, місцевого поміщика села Старий Білоус Чернігівського району вцілів. Майже століття (з 1923 до 2008 року) в домі П.Г. Березовського знаходилася сільська школа. З початку жовтня 2008 р. цілеспрямовано проводилась низка історично - мистецьких заходів та громадських слухань для відкриття в ньому музею сім'ї Березовських.

Вже з першого року свого створення (вересень 2011 року) музей започаткував науковий проект «Старобілоуські читання», в межах якого в період 2011- 2013 рр. було проведено 7 міжнародних конференцій. Паралельно розвивався та популяризувався цикл соціальних програм, пров'язаний з дозвіллям людей похилого віку. Першій такий захід біло проведено в 2011 року під назвою « Чаювання з бабусями». На екскурсію до музею «Чай зі смаколиками домашнього приготування» було запрошено місцевих бабусь Старого Білоуса.

Яскравим прикладом співпраці Музею з соціальним закладом «Чернігівський геріатричний пансіонат» є сумісна підготовка та проведення на базі соціального закладу в 2015 році концерту-лекції «Мелодії нашої юності». До концертної співучасті Музеєм були запрошені творчі колективи 1-ї та 2-ї музичних шкіл м. Чернігів, місцеві хореографічні колективи. Цікаво, що через короткий час відбувся «зворотній візит» представників відділу культури області та мешканців пансіонату до нашого Музею.

Новітнім проектом Музею є «Будинок дружби», який було започатковано влітку 2022. року. « Будинок дружби» об'єднує людей різних вікових категорій, різної освіти та соціальних прошарків: вчителів, журналістів, викладачів вищої школи, військових, пенсіонерів, музикантів, кухарів, робітників підприємств. Єдиний інтерес, що об'єднує їх – це любов до історії Чернігівщини та бажання відновити старовинну садибу, зробивши її окрасою Сіверського краю. Щодо вікових категорій, то в « Будинку дружби» перебувають особи віком від 35 років до 85, середній вік становить 60 років. Два рази на місяць « Будинок дружби» проводить заходи, пов'язані з доглядом за зеленими насадженнями, квітами, кущами та екстер'єрним « Городом поміщика» на музейній ділянці; разом готується обід та вечеря за старовинними рецептами Чернігівщини від наших бабусь та прабабусь. Обов'язковою для гостей в музичній вітальні музею є невеличка музична програма за участю представників музею та самих гостей – музикантів.

Завдання музеїв з організації культурно-дозвіллевої діяльності полягають, на нашу думку, в активному залученні гостей до знайомства з музейними цінностями. Роль музею у формуванні творчих здібностей визначається тим, що його вплив великою мірою заснований на зверненні до емоцій особистості. Музей як скарбничка вікових цінностей розвиває в нас здатність бачити очима іншої людини, відчувати свою причетність до історії й культури. Вирішення організаційних завдань змістовного дозвілля музеїв ми бачимо за допомогою впровадження різних форм творчо-дозвіллевої діяльності: екскурсії, мистецькі конференції, творчо-тематичні вечори, образотворча прикладна майстерність [4, с. 71].

Вимоги сьогодення висувають до музейно-дозвіллевих комплексів завдання, щодо створення умов для розвитку соціальної активності і творчого потенціалу особистості відвідувача, організації різноманітних форм дозвілля і відпочинку, створення умов для повної самореалізації особистості через сферу дозвіллевого спілкування. З нашого досвіду вважаємо, що соціальна робота має бути спрямована на підтримку, захист, допомогу, супровід та піклування про людей похилого віку.

Далі для більшого заглиблення та вивчення проблем людей похилого віку нами планується вивчення й зарубіжної практики підтримки літніх людей. Зауваживши на викладене, можна зробити висновок, що ці проблеми потребують подальшого наукового дослідження.

### Література

1. Загадарчук Г. Соціально-педагогічні проблеми удосконалення культурно-дозвіллевої діяльності в закладах культури України. *Українська культура*. 1998. № 6.
2. Зверєва І., Лактіонова Г. Соціальна робота в Україні: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ : 2004. 204 с.
3. Капська А. Соціальна робота: технологічний аспект: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] Київ : Центр навчальної літератури, 2004.
4. Петрова І.В. Дозвілля в зарубіжних країнах: навч. посіб. К.: Кондор, 2005. 408с.
5. Тюття Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посібн. Київ: Знання, 2008. 574 с.

\*\*\*

**Мартинюк Я. В.**

аспірантка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ, Україна)

### **СПІВПРАЦЯ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ**

В умовах розвитку міжвідомчої взаємодії в Україні підтримки потребують волонтерські організації, котрі організують свою діяльність в територіальних громадах. Взаємодія організацій та установ під час організації волонтерської діяльності полягає в узгодженій співпраці, забезпеченні комплексного підходу у наданні допомоги при розв'язанні проблем громади. Міжвідомча взаємодія буде успішній та ефективній за умови постійної інтегрованої взаємодії, що передбачає комплексний підхід до вирішення проблем територіальної громади. Міжвідомчий

підхід дуже важливий і актуально його розглядати, адже це дає можливість підтримки на рівні організацій реалізувати волонтерської ініціативи в територіальних громадах.

Т. Лях та Т. Спіріна наголошують, що організація волонтерської діяльності потребує алгоритму налагодження міжвідомчої взаємодії та наголошують, що лише об'єднанням та шляхом підтримки та надання допомоги членам громади, можна досягти значних результатів, взаємодією між людьми для спільного вироблення нових шляхів вирішення проблем, які виникають. [5, с. 24].

На сьогодні, є дуже важливим вирішувати соціально значущі проблеми шляхом волонтерської діяльності в співробітництві з громадою, в партнерстві з іншими організаціями та установами, через міжвідомчу взаємодію, тому що через спільну діяльність та групову працю можна досягти поставленої мети колективних цілей, за допомогою обміну інформацією, налагодженням спільної діяльності й досягненням консенсусу [4].

Важливим у міжвідомчому підході є також співпраця між територіальними громадами, коли такі відносини здійснюються на договірних засадах з метою підвищення якості життя населення та надання мешканцям послуг на основі спільних інтересів та цілей, ефективного виконання органами місцевого самоврядування визначених законом повноважень [2].

Однак, варто підкреслити, що міжвідомча взаємодія в організації волонтерської діяльності й задоволення потреб громадян забезпечує комплексний підхід та інтеграцію до розв'язання проблем громади та сприянню покращення життєдіяльності її мешканців [3, с. 217].

Як показує практика, реалізація волонтерських ініціатив у територіальній громаді потребує міжвідомчої взаємодії (наприклад, волонтерська ініціатива, створення Волонтерського центру добровільної пожежної охорони та екологічного захисту «Центр безпеки громади смт Мирне Волноваського району Донецької області», яка була успішно реалізована за підтримки Всеукраїнського громадського центру ВОЛОНТЕР, Програми розвитку ООН, міжнародної організації Червоного Хреста, Військово-цивільної адміністрації, обласного управління ДСНС).

При міжвідомчій взаємодії, у випадку організації волонтерської діяльності в територіальній громаді, передбачається інтеграція зусиль усіх залучених організацій та установ, створення узгодженого пакета послуг, єдиного плану надання допомоги, додержання спільних вимог, визначення загальної мети та цілей, дотримання всіх етапів впровадження волонтерської ініціативи та дотримання її послідовності. Міждисциплінарна взаємодія дає змогу забезпечити ефективну організацію та реалізацію ініціативи на рівні як окремих організацій, так і цілих систем [1, с. 227].

На нашу думку, для ефективної взаємодії, волонтерам територіальної громади потрібно, по-перше, залучитися підтримкою мешканців громади; по-друге, зрозуміти їх потреби; по-третє, визначитися з тими ресурсами котрі будуть потрібні для розв'язання визначеного питання; по-четверте, зацікавити організації волонтерською ініціативою та залучитися їх підтримкою.

Підводячи підсумок, можна стверджувати, що співпраця державних закладів, громадських організацій та волонтерських установ, налагодження їх міжвідомчої взаємодії у наданні соціальних послуг в територіальних громадах є важливою складовою у покращенні життєдіяльності мешканців громади.

## Література

1. Лях Т., Спіріна Т., Рогожинська В. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Т. 3, № 27. С. 224–228. URL: [http://www.apfn-journal.in.ua/archive/27\\_2020/part\\_3/27-3\\_2020.pdf#page=224](http://www.apfn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_3/27-3_2020.pdf#page=224).
2. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (дата звернення: 28.10.2022).
3. Спіріна Т., Луць К. Надання інтегрованих соціальних послуг в Україні: міждисциплінарний підхід. 2021. № 40. С. 215–218. URL: [https://www.researchgate.net/profile/Spirina-Tetiana/publication/357168234\\_NADANNA\\_INTEGROVANIY\\_SOCIALNIY\\_POSLUG\\_V\\_UKRAINI\\_MIZDISCIPLINARNIJ\\_PIDHID\\_PROVISION\\_OF\\_INTEGRATED\\_SOCIAL\\_SERVICES\\_IN\\_UKRAINE\\_INTERDISCIPLINARY\\_APPROACH/links/61bf9b544b318a6970f38da1/NADANNA-INTEGROVANIY-SOCIALNIY-POSLUG-V-UKRAINI-MIZDISCIPLINARNIJ-PIDHID-PROVISION-OF-INTEGRATED-SOCIAL-SERVICES-IN-UKRAINE-INTERDISCIPLINARY-APPROACH.pdf](https://www.researchgate.net/profile/Spirina-Tetiana/publication/357168234_NADANNA_INTEGROVANIY_SOCIALNIY_POSLUG_V_UKRAINI_MIZDISCIPLINARNIJ_PIDHID_PROVISION_OF_INTEGRATED_SOCIAL_SERVICES_IN_UKRAINE_INTERDISCIPLINARY_APPROACH/links/61bf9b544b318a6970f38da1/NADANNA-INTEGROVANIY-SOCIALNIY-POSLUG-V-UKRAINI-MIZDISCIPLINARNIJ-PIDHID-PROVISION-OF-INTEGRATED-SOCIAL-SERVICES-IN-UKRAINE-INTERDISCIPLINARY-APPROACH.pdf).
4. Учасники проєктів Вікімедіа. Співпраця – вікіпедія. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Співпраця>.
5. Lyakh T., Spirina T. Rozwój inicjatyw wolontariackich jako narzędzia aktywizacji zasobów ludzkich społeczności lokalnych. Aktualne problemy społeczne Ukrainy i Polski. Aspekty partnerstwa instytucji państwowych i organizacji pozarządowych. 2021. P. 22–30. URL: [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/35471/1/T\\_Liakh\\_T\\_Spirina\\_Monograph\\_2021\\_L.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/35471/1/T_Liakh_T_Spirina_Monograph_2021_L.pdf).

\*\*\*

### **Петрук В. В.**

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк, Україна)

## **ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ**

У зв'язку з децентралізацією, змінилися підходи щодо реалізації мешканцями територіальних громад права на соціальний захист.

Так, з 1 січня 2021 року усі звернення про призначення різних видів соціальної допомоги, пільг, субсидій та компенсацій громадяни мають подавати через «фронт-офіси» територіальної громади, які в свою чергу забезпечують їх передачу до органів соціального захисту населення райдержадміністрацій. Виключення становлять лише документи, що надсилаються поштою або подаються в електронному вигляді.

Для виконання цієї функції у структурі виконавчого органу територіальної громади утворений структурний підрозділ з питань соціального захисту населення або визначені відповідні уповноважені посадові особи.

Функція таких соціальних «фронт-офісів» у територіальних громадах забезпечується безпосередньо посадовими особами структурного підрозділу з

питань соціального захисту населення, адміністраторами центру надання адміністративних послуг або в режимі віддалених робочих місць у старостатах.

Статтею 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено повноваження органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту населення [2].

Первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста. Зокрема, до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать:

- власні повноваження (забезпечення надання соціальних послуг відповідно до закону, встановлення за рахунок власних коштів і благодійних надходжень додаткових до встановлених законодавством гарантій щодо соціального захисту населення; організації для малозабезпечених громадян похилого віку, осіб з інвалідністю будинків-інтернатів, побутового обслуговування, продажу товарів у спеціальних магазинах і відділах за соціально доступними цінами, а також безоплатного харчування);

- делеговані повноваження (забезпечення відповідно до законодавства соціальними послугами осіб та сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, забезпечення утримання та виховання дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах; проведення згідно із законодавством заходів соціального патронажу щодо осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також осіб, до яких застосовано пробацію; організації надання соціальних послуг бездомним особам; проведення відповідно до закону заходів, спрямованих на запобігання бездомності осіб) [1].

Також виконавчі органи сільських, селищних, міських рад повинні забезпечувати:

- прийом громадян з питань соціального захисту, захисту прав дітей, оформлення опіки / піклування;

- надання адміністративних послуг соціального характеру, прийом відповідних документів для призначення державної соціальної допомоги та передання їх органу, який призначає допомогу;

- проведення соціальної роботи;

- визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці / територіальної громади у соціальних послугах відповідно до закону, у тому числі із залученням надавачів соціальних послуг недержавного сектору, оприлюднення інформації про відповідні результати;

- інформування населення про перелік соціальних послуг, їхній зміст і порядок їх надання у формі, доступній для сприйняття особами з будь-яким видом порушення здоров'я;

- проведення заходів для виявлення вразливих груп населення та осіб / сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;

- надання базових соціальних послуг особам / сім'ям за результатами оцінювання потреб особи / сім'ї, вжиття заходів з надання інших соціальних послуг особам / сім'ям шляхом створення мережі надавачів соціальних послуг державного / комунального сектору та/або залучення надавачів соціальних послуг недержавного



сектору (шляхом соціального замовлення, державно-приватного партнерства, конкурсу соціальних проектів, соціальних програм тощо), та/або на умовах договору з іншими органами місцевого самоврядування;

- затвердження, забезпечення фінансування та виконання відповідних місцевих програм, розроблених за результатами визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці / територіальної громади у соціальних послугах;

- підвищення професійної компетентності / кваліфікації працівників, які надають соціальні послуги;

- ведення Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг на місцевому рівні;

- проведення моніторингу надання соціальних послуг відповідно до закону, оцінювання їхньої якості відповідно до стандартів надання соціальних послуг, оприлюднення результатів моніторингу;

- здійснення контролю за додержанням вимог Закону України «Про соціальні послуги»;

- призначення керівників утворених органами місцевого самоврядування територіальних громад надавачів соціальних послуг, діяльність яких фінансується за рахунок коштів відповідного бюджету / відповідних бюджетів;

- проведення заходів з профілактики бездомності, соціального патронажу осіб, звільнених від відбування покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк;

- проведення інформаційно-роз'яснювальної та просвітницької роботи;

- безпеку дітей;

- виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей, які залишились без батьківського піклування, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та організацію їх соціального захисту;

- розвиток і функціонування сімейних форм виховання дітей, підбір кандидатів в усиновлювачі, у прийомні батьки, батьки-вихователі дитячих будинків сімейного типу та в патронатні вихователі;

- діяльність органів опіки та піклування;

- реалізацію заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, протидії торгівлі людьми та жорстокому поведінню з дітьми;

- надання особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю передбачених законом реабілітаційних послуг, технічних та інших засобів реабілітації;

- ведення (в межах повноважень) централізованого банку даних з проблем інвалідності;

- проведення заходів із здорового та активного довголіття;

- підтримку розвитку волонтерської діяльності [1].

Таким чином, для забезпечення єдиного підходу щодо методологічного підходу до виконання повноважень з питань соціального захисту населення та захисту прав дітей територіальними громадами потрібно використовувати «Методичні рекомендації щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей».

## Література

1. Деякі питання адміністрування надання місцевими державними адміністраціями і територіальними громадами соціальної підтримки у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей: Наказ Міністерства соціальної політики України від 30.12.2020. № 868. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0868739-20>
2. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

\*\*\*

### **Пономаренко Л. І.**

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми, Україна)

### **Кирпань Е. В.**

магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми, Україна)

## **СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИМИ СІМ'ЯМИ**

Важливість ролі соціального партнерства в системі соціальної роботи з малозабезпеченими сім'ями зумовлена тим, що взаємодія та партнерство є інструментами соціального розвитку територіальної громади, які відображають динаміку участі організованих груп населення. Разом з тим, співпраця між владою, бізнесом та громадськими організаціями, дозволяє оптимізувати ресурси обмежень для вирішення соціальних проблем, розвивати адресні технології допомоги малозабезпеченим сім'ям; мінімізує протистояння інтересів громадян та влади з питань соціального захисту малозабезпечених громадян.

Соціальне партнерство як система відносин соціальних установ і суб'єктів надання соціальних послуг населенню має забезпечувати об'єднання зусиль та їх взаємодію стосовно спільно організованої діяльності з метою підвищення якості надання соціальних послуг малозабезпеченим сім'ям. Відповідно, соціальна робота з малозабезпеченими сім'ями здійснюється як доцільна партнерська діяльність фахівців державних та недержавних соціальних закладів (організацій) шляхом взаємодії з конкретною сім'єю, яка спрямована на подолання складних життєвих обставин та відновлення соціального статусу і повноцінної життєдіяльності [3, с. 27].

Соціальне партнерство визначається як конструктивна взаємодія інститутів держави та місцевого самоврядування, бізнесу й громадських організацій з метою ефективного розв'язання актуальних проблем, створення сприятливого соціального клімату та забезпечення суспільної згоди [4, с. 177]; відносини щодо розподілу та використання ресурсів у соціальній сфері, які існують між трьома секторами (партнерами): державним, комерційним і громадським.

Малозабезпечені сім'ї – сім'ї, які з об'єктивних причин не можуть самостійно задовільнити свої елементарні потреби.

Соціальне партнерство державних і громадських організацій в системі соціальної роботи із малозабезпеченими сім'ями організовується відповідно вимог чинного законодавства, а саме: ЗУ «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» № 2017-III (2000); ЗУ «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» № 2558-III (2001); ЗУ «Про соціальні послуги» № 966-IV (2003); ЗУ «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» № 2342-IV (2005); ЗУ «Про соціальний діалог в Україні» № 2862-VI (2010), ЗУ «Про громадські об'єднання» № 4572-17 (2012).

Сучасна практика соціально-педагогічної роботи визначає базові принципи підвищення ефективності соціального партнерства державних і громадських організацій: пріоритетність інтересів партнерів; орієнтація партнерів на розв'язання конкретної проблеми; кінцево-цільова спрямованість; спільне планування; функціональна домовленість; відповідність функцій повноваженням, що наділяються; єдиний інформаційний простір; зворотний зв'язок; спільне прогнозування проміжних і кінцевих результатів; спільна оцінка діяльності через зіставлення отриманих результатів із запланованими; відповідальність; наукова і методична обґрунтованість; правова забезпеченість; комплексність і системність [5, с. 9].

У сучасному науковому фонді суб'єктами соціального партнерства визначаються: 1) уряд, який представляє державу і володіє таким політичним ресурсом, як влада, що дає змогу дозволяти, забороняти, надавати повноваження тощо; 2) працедавці, які представляють комерційний сектор (ринок) і економічні ресурси, що уможливають фінансування соціальних програм; 3) громадські об'єднання (профспілки, волонтерські організації, групи самопомоги, релігійні об'єднання тощо – т. зв. третій сектор), що представляє громадянське суспільство, надає людські ресурси та використовує солідарність між людьми як ресурс [1, с. 399].

Основними напрямками щодо підтримки малозабезпечених сімей, відповідно яких може бути організоване соціальне партнерство, є такі :

- соціальний патронаж сімей;
- консультування із соціально-правових питань;
- сприяння в отриманні пільг, допомоги, компенсацій та інших виплат, матеріальної й натуральної допомоги;
- консультування з питань самозабезпечення;
- сприяння у вирішенні питань зайнятості, влаштування на курси перепідготовки тощо [2, с. 127].

Соціальне партнерство між державними органами, бізнесом та громадськими організаціями, дозволяє оптимізувати ресурси для реалізації технологій допомоги малозабезпеченим сім'ям. До соціальних технологій у роботі з малозабезпеченими сім'ями доцільно віднести соціальну профілактику, соціальний патронаж, соціальну реабілітацію, надають соціально-психологічну, психолого-педагогічну, соціально-медичну, соціально-правову, інформативно-консультативну, психотерапевтичну допомогу та підтримку молодому подружжю для поліпшення його життєдіяльності.

Успішність соціальної роботи з малозабезпеченими сім'ями буде залежати від рівня розвитку соціального партнерства соціальних та недержавних установ на кожному з означених напрямів.

Уважаємо, що соціальне партнерство державних і громадських організацій роботі з малозабезпеченими сім'ями, передусім, може виражатися у спільних: реалізації проектів, проведенні конференцій, організації роботи груп взаємопідтримки тощо.

Організація і здійснення соціального партнерства у роботі з малозабезпеченими сім'ями потребує чіткого додержання стандартів й соціальних норм щодо оцінювання рівня нужденності сім'ї та вибору змісту, форм та методів надання соціальних послуг.

Ефективність соціального партнерства державних і громадських організацій у напрямі соціальної роботи з малозабезпеченими сім'ями, на нашу думку, можлива за таких умов: дотримання чітко окреслених цілей і принципів цього партнерства; визначення та реалізації спільної мети соціального партнерства; відбору і впровадження форм взаємодії, що забезпечують комплексність надання соціальних послуг; підвищення рівня професійної компетентності фахівців державних і громадських організацій щодо соціальної роботи з малозабезпеченими сім'ями; управління взаємодією і залучення додаткових (в тому разі волонтерських) ресурсів для роботи з малозабезпеченими сім'ями.

#### **Література**

1. Головатий М. Ф., Панасюк М. Б. Соціальна політика і соціальна робота : термінологічно-понятійний словник. Київ: МАУП, 2005. 560 с.
2. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. с. 127.
3. Малофеев И. В. Соціальні послуги в системі соціального обслуговування населення. Москва: «Дашков и К», 2012. 176 с.
4. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за ред. проф. І. Д. Зверєва. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
5. Терницька С. В. Соціально-педагогічні умови взаємодії державних та громадських організацій з профілактики ВІЛ/СНІДу серед учнівської молоді : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2009. 22 с.

\*\*\*

**Савенко Т. І.**

магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

**Полянничко А. О.**

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми, Україна)

### **ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ПАРТНЕРИ ДЕРЖАВИ У ПРОЦЕСІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ**

Питання надання та оптимізації соціальних послуг наразі дуже актуальне для нашої держави. Це пов'язано, у першу чергу, з активізацією суспільного запиту, виникненням та загостренням низки соціальних проблем, особливо у воєнний час. При цьому зауважимо, що в Україні реалізовувалась низка соціальних ініціатив, спрямованих на оптимізацію процесу надання соціальних послуг ще в період, що передував повномасштабному воєнному вторгненню.

Цікавим є досвід діяльності Львівської громадської організації «Спільнота взаємодопомоги «Оселя» [4]. Організація опікується проблемами безпритульних людей. Вона є однією з перших в Україні організацій, які почали всіляко підтримувати людей зазначеної категорії. У 2003 році ця громадська організація створила унікальну Спільноту, в якій разом живуть і працюють, впорядковують спільне господарство та допомагають іншим ті, хто опинився в скрутній життєвій ситуації.

Позитивними кроками щодо формування навичок здорового способу життя характеризується діяльність благодійного фонду САЛЮС [1]. Цей фонд ініційований групою лікарів на терені Західної частини України. В арсеналі фонду є низка програм, спрямованих на промоцію здоров'я та профілактику хвороб, зокрема ВІЛ та СНІДу, тренінги з питань пропаганди здорового способу життя, основ репродуктивного та статевого здоров'я, подолання насильства в молодіжному середовищі. Провідним акцентом у діяльності фонду є популяризація здорового та безпечного життя. До своєї діяльності фонд САЛЮС залучає велику кількість ініціативних людей, які, беручи безпосередню участь у різноманітних проектах фонду, та перейнявшись проблемою, самі популяризують ідеї здорового способу життя у власному середовищі та інформують про наявність мережі фахівців, до яких можна звернутися за допомогою та підтримкою у випадку виникнення проблем.

Не можна оминати увагою й досвід діяльності Всеукраїнської екологічної ліги «Екологічна варта» щодо надання соціальних послуг профілактичного на виховного характеру. Метою діяльності громадської організації є: оптимізація екологічної ситуації в Україні, формування позитивного природоохоронного світогляду, забезпечення розвитку і дотримання екологічних прав громадян. Просвітницькі послуги Екологічної варті, орієнтовані на формування засад сталого розвитку та впровадження принципів екологічної етики [2].

Звернемось також до окреслення діяльності благодійної установи Навчально-реабілітаційного центру «Джерело». Центр скеровує свої орієнтири на надання соціальних послуг, зокрема реабілітаційної допомоги дітям з інвалідністю. Львівський міський центр реабілітації «Джерело» – це установа, що поєднує принципи гуманізму в роботі з орієнтацією на існуючий досвід фахівців- реабілітологів, набутий у процесі багаторічної роботи. Організація є надавачем комплексних соціальних послуг на основі змішаного типу фінансового забезпечення (донорські ресурси на бюджетні кошти). Комплекс послуг передбачає консультації, денний догляд за дітьми від 3 до 18 років, а також для осіб від 18 до 45 років, реабілітаційні програми за різними віковими категоріями, реалізовані міждисциплінарною командою фахівців у співпраці з батьками дітей інвалідів. Саме завдяки такій співпраці вдається створювати найбільш сприятливі умови для ефективного лікування та гармонійного розвитку кожної дитини [3].

Центр «Джерело» розвиває та впроваджує новітні стандарти соціальних послуг і є ресурсним Центром на регіональному та національному рівнях. Джерело сприяє розповсюдженню у суспільстві інформації та досвіду з ефективної сімейно-центрованої реабілітації, використанню сучасної науково-обґрунтованої методики для лікування, що дає відчутний ефект, а також надає підтримку та допомогу в інтеграції осіб з інвалідністю. Послуги: комплексна реабілітація, раннє втручання; денний догляд, транспортні послуги під час супроводу інклюзивного навчання.

Охарактеризовані вище ініціативи та проєктні орієнтири громадських організацій становлять лише незначну частку надавачів соціальних послуг в Україні. Наразі, функціонує велика кількість активних громадських організацій, що скеровують свою діяльність в межах державних пріоритетів щодо надання якісних соціальних послуг усім вразливим групам населення. Загалом, діяльність таких організацій орієнтована на розвиток мережування та коаліційної спроможності з різними типами суб'єктів надання соціальних послуг як в Україні, так і за її межами.

#### Література

1. Благодійний фонд САЛЮС: веб-сайт. URL: <https://social.lviv.ua/ngo/perelik-gromadskykh-organizacij/blagodiyniy-fond-salyus/> (дата звернення: 12.09.2022).
2. Всеукраїнська екологічна ліга: веб-сайт. URL: <https://www.ecoleague.net/pro-vel> (дата звернення: 22.09.2022).
3. Львівський міський центр реабілітації «Джерело» : веб-сайт. URL: <https://social.lviv.ua/institution/dzhereło> (дата звернення: 02.10.2022).
4. Спільнота взаємодопомоги Оселя: веб-сайт. URL: <https://social.lviv.ua/ngo/perelik-gromadskykh-organizacij/lvivska-miska-gromadska-organiz-2> (дата звернення: 25.09.2022).

\*\*\*

**Серебреннікова Т. І.**

магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя  
(м. Ніжин, Україна)

**Клименко І. М.**

магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя  
(м. Ніжин, Україна)

### **СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА РОБОТА З ЖІНКАМИ НА ПРИКЛАДІ ВОЛОНТЕРСЬКОГО ПРОЄКТУ «СОРОЧКА ДЛЯ ЗАХИСНИКА»**

Війна Росії проти України щодня ставить нові виклики українському і світовому суспільству. Люди гуртуються, напружуються, перемагають, втрачають, горюють, виснажуються, не можуть осягнути те, що відбувається, і вигоряють часто від нерозуміння і нездатності пережити щільну вервечку подій і втрат, і перемог. Актуальність обраного нами напрямку наукового дослідження безумовна: у структурі населення будь-якої сучасної держави сім'я військовослужбовця займає вагомe місце, оскільки військова служба – це особливий, надзвичайно важливий вид діяльності, покликаний гарантувати громадянам країни національну безпеку. Варто зазначити, що в Україні уже існує певний досвід соціально-педагогічної роботи з жінками з родин військовослужбовців Збройних Сил, який однозначно засвідчує її ефективність: висвітлюється соціальна активність жінок, які знаходяться в безпеці (або умовній безпеці); жінки запалюють знову зірки одна одній, затерті й приглушені на небосхилі життя; як розквітають повними ружами з попелу квітами, вишитими на полотні; всупереч війні затверджують і продовжують українське життя. Це той випадок, коли волонтерство є ресурсним, не виснажує емоційно чи фізично, а, навпаки, наснажує, соціально адаптує і реабілітує втрати і травматичні стани жінки сьогоdnішнього дня.

Хто вона, жінка сьогоdnішнього дня? В особі такої дружини ми бачимо високий рівень тривожності, пов'язаний зі специфікою професійної діяльності чоловіка – військовослужбовця (ризиком для життя і здоров'я); високий рівень завантаженості жінок; дестабілізуючий вплив негативних явищ на формування сімейного мікроклімату; труднощі в організації сімейного – побутового дозвілля; дефіцит чоловічого впливу на виховання дітей та ін. У зв'язку з цим, зміцнення сім'ї військовослужбовця Збройних Сил України (ЗСУ), її життєстійкості, захист інтересів і прав її членів вимагають спеціально організованої, науково обґрунтованої та технологічно виправданої соціально-педагогічної підтримки, роботи. Таким чином, можна стверджувати, що наявний досвід соціально-педагогічної роботи з жінками з родин військовослужбовців ЗСУ вимагає узагальнення, обґрунтування специфіки. Дослідженням сімей військовослужбовців ЗСУ, соціальних засад їх життєдіяльності, адаптації до сучасних соціальних умов займалися вітчизняні вчені (І. Зверєва, А. Капська, А. Кочубей та ін.).

Одним зі стратегічних загальнонаціональних пріоритетів державної сімейної політики України є соціально-педагогічна робота з дружинами військовослужбовців, оскільки від вирішення багатьох проблем, що виникли перед сучасними сім'ями військовослужбовців, залежить не лише благополуччя самих сімей, але і результативність реформ, які здійснюються сьогодні у ЗСУ та боєздатність нашої держави. Соціально-педагогічна робота з сім'ями військовослужбовців ЗСУ є різновидом соціально-педагогічної діяльності, спрямованою на забезпечення адекватної соціальної підтримки та здійснення соціального захисту сімей військовослужбовців ЗСУ, зміцнення та активізацію їх адаптаційного потенціалу, створення сприятливих для них умов життєдіяльності, забезпечення тривалих соціальних стосунків, налагодження механізмів самоорганізації і саморозвитку, допомоги жінкам військовослужбовців у їхній позитивній соціалізації. Метою діяльності соціальних працівників із сім'ями військовослужбовців, їх дружинами є організація позитивно спрямованої життєдіяльності та соціалізація. Тому професійна діяльність соціального працівника в цій ситуації характеризується низкою властивостей: гнучкість, адресність, комплексність, динамічність, толерантність. Зміст професійної діяльності соціального працівника відображається при реалізації наступних функцій: діагностичної, профілактичної, соціально-реабілітаційної, соціально-терапевтичної, комунікативної, організаторської, охоронно-захисної, прогностичної, морально-гуманістичної. Функції соціального працівника у його роботі з дружинами військовослужбовців ЗСУ, у свою чергу, визначають професійні ролі, які він виконує, а саме: посередника; захисника інтересів сім'ї; учасника суспільної діяльності; духовного наставника; соціального терапевта; експерта. Виконання означених функцій соціальним працівником безпосередньо залежить від його професійної компетентності.

До основних напрямів соціальної роботи ми відносимо надання соціальних послуг (шляхом соціальної підтримки, соціального супроводу і його різновиду – соціального патронажу, соціальну реабілітацію, підготовку до цивільного життя та організацію культурно-дозвілєвої діяльності [2]. Реалізація мети соціальної роботи з дружинами, членами сімей військовослужбовців ЗСУ потребувала пошуку оптимальних технологій.

Відомо, бібліотека, як публічний відкритий простір для всіх верств населення, є сама по собі соціокультурним центром громади, де засобами комунікацій, цікавими книгами і змістовним дозвіллям в інформаційно-безпечному і доброзичливому середовищі, відбувається соціальна реабілітація широкого кола користувачів (на сьогодні як місцевого населення, так і внутрішньо-переміщених осіб) [1]. На сьогодні, більшість аудиторії наших «зустрічей» заповнюють саме жінки (відомо, що і серед клієнтів соціальних служб жінки становлять приблизно 2/3 від загальної кількості тих, хто звертається за допомогою) [2]. Також, засобами інтернет-взаємодії, ми підтримуємо жінок, які знаходяться за межами України (Польщі, Німеччині, Іспанії, Нідерландах тощо). Розуміючи їх втрати (часто рідних людей, необхідність залишати рідне житло), переживання «кризи самознання» (мало роблять для Перемоги здалеку), наша робота спрямована на відновлення морального, психічного та фізичного стану таких жінок. Не залишаємо без уваги і найближчих членів їх родини: дітей, літніх родичів. Бібліотекарями нашого закладу розроблено комплекс заходів,



які спрямовані на створення і забезпечення умов для соціальної інтеграції всіх відвідувачів, хто цього потребує, у суспільство. Працівники нашої бібліотеки, користувачі-волонтери вирішують багато задач щодо відновлення їх соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-побутової адаптації у соціальному середовищі [3]. Універсальним і своєчасним вважаємо впроваджений нами проєкт «Сорочка для захисника» для жінок як вразливої групи населення, яким притаманна більша емоційність, потреба в співчутті, спілкуванні.

Наприкінці воєнної весни поточного 2022-го року черкашанка Оксана Поступак започаткувала волонтерський проєкт «Сорочка для захисника», коли на прохання свої однокласниці-військовослужбовиці погодилась вишити їй оберегову сорочку, в якій та буде воювати. Жінка-воїн аргументувала своє прохання тим, що існує ж така традиція, коли шийються урочисті сорочки-обереги, сорочки-льолі для дітей, народжених під час війни, пошійте, будь ласка, такі оберегові сорочки для воїнів. З'явилася ідея – пошити для воїнів на передовій таку сорочку. І за одну ніч Оксана знайшла 12 вишивальниць-волонтерок, які погодились вишити сорочки для загону бійців; кравчинь, які все це зшиють і магазин, який підібрав би тканину і умови її викупу. З того часу почалися запити конкретних бійців на конкретні сорочки, збирання донатів на тканину і розширення кола жінок по всій не окупованій території України та за її межами, які вишивають захисникам і захисницям обереги. Таким чином, проєкт розширився, і до сотні майстринь з'явилося тільки в чаті у соціальній мережі facebook, та, як результат – більше сотні вишитих сорочок й ошчасливлених наших захисників.

Долучення до проєкту сприяло згуртуванню жіноцтва в окремих містах, де вишивальниці збиралися в режимі реального часу на своєрідні вечорниці, жіночі кола за рукоділлям, які стали розрадою і місцем перепочинку, спілкування, наснаги і натхнення. Адже, практично в кожній родині син, брат, батько, чоловік, племінник або жінка з сімейного кола сьогодні захищають Батьківщину. Є доньки, дружини, сестри, матері і вдови Героїв України, які можуть і хочуть рятувати свій психологічний стан традиційним рукоділлям, через книгу і бібліотеку. Так і виросла потужна волонтерська родина цілої нації, де люди легко гуртуються навколо корисної справи на підтримку Збройних сил України.

Постала мета розширити проєкт, щоб якомога більше жінок могли вишити оберегову сорочку найріднішій людині або незнайому і вже рідному бійцю чи бійчині. Для жіноцтва - це можливість відпочити, наснажитись, перемкнутись на прекрасне, відновити свій ресурсний психоемоційний стан. Так ми організували щотижневе жіноче коло в бібліотеці ім. В. А. Симоненка для дітей Централізованої бібліотечної системи Голосіївського району м. Києва, яке стало справжньою терапією рукоділлям і соціальною реабілітацією для жінок, які проживають різні історії війни росії проти України.

Кожної суботи на жіноче коло до бібліотеки приходить принаймні одна нова людина. Більшість з них залишаються в проєкті або підтримують його опосередковано. Постійно проходять дотичні волонтерські ініціативи: від збору книг для бібліотек, постраждалих під час війни або передачі книг українським дітям за межі України до збирання воску і бляшанок для окопних свічок. І все це - навколо

вишивки і рукоділля у жіночому колі. Збираючись за «круглим столом», жінки проводять заняття та займаються корисною справою: вчать одна одну шити, кроїти, вишивати сорочки; вислуховують, розраджують, підтримують, обіймають одна одну; часом пишуть листи і створюють листівки на фронт; а часом мотають ляльки-мотанки як обереги. Одне речення, одна хвилина уваги, одна чашка чаю, один майстер-клас з вишивки здатні відродити в жінці жагу до життя, натхнення творити оберегову вишивку і створювати вже нові художні форми, проявляти свої таланти і створювати свої шедеври в народній традиції ручної вишивки. Єдино можливий стан творення такий самий, як при народженні дитини, а саме: жінка має бути наповнена, щаслива і розслаблена. Що таке, під час війни, повномасштабної, вже більше 260 днів, бути щасливо?! І навіть на чужині?! Так, це можливо!

В Україні зібрання жінок за плетенням сіток чи за рукоділлям тепер цілющі, бо на них плетемо захист буквально і метафорично - шиємо сорочки для захисників і захисниць і робимо обереги на фронт, підтримуючи одна одну словом, порадою, мовчанням, «вільними вухами» і/або порадами на всі випадки життя між тривогами, вимкненням світла і перебоями з водою. Варто спробувати. Це працює безвідмовно. Словом, рукоділлям, прийняттям. І у цьому полягає сучасна соціально-реабілітаційна робота, її невеликий прояв і різновид у буремному 2022-му році.

Перемикаємо фокус уваги - на щастя, на Перемогу, на радість, на примноження любові, на беззаперечну довіру і віру в наших Воїнів Світла і Лицарів Духу! Нам подобається вираз «жінка потрібна жінці». Адже такі жіночі кола співзвучні практикам соціальної реабілітації в усьому світі.

### Література

1. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді: навч. посіб. Київ, 2005. 176 с.
2. Соціальна педагогіка: підручник / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 488 с.
3. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; За заг. ред.: І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.

\*\*\*

#### **Сичова В. В.**

доктор наук з державного управління,  
професор, професор кафедри соціології  
управління та соціальної роботи  
Харківського національного університету  
імені В. Н. Каразіна (м. Харків, Україна)

### **ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

З початком широкомасштабної агресії Російської Федерації (з 24 лютого 2022 р.) соціальна сфера України в цілому та інститут соціального партнерства, зокрема, зазнали докорінних змін. У Харківській області зафіксували найбільшу кількість руйнувань (10 582 об'єктів) серед обстрілюваних Росією регіонів, що перебувають під контролем України. Лише в м. Харкові пошкоджено більше 5100 будівель, з яких 1300 (у т. ч. 900 багатопверхових будинків) зруйновані прямими влучаннями російських снарядів та ракет. Пошкоджено також майже 900 об'єктів соціальної інфраструктури

(школи, медзаклади, адмінбудівлі) [2]. Руйнація об'єктів управління соціальною сферою, цивільної інфраструктури *в результаті* обстрілів з боку Росії, *призупинення діяльності малого та частково середнього бізнесу* актуалізує зростання інтересу до проблем налагодження взаємодії між органами влади та інститутами громадянського суспільства, бізнесом з метою вирішення суспільно значущих проблем, забезпечення надання соціальних послуг в умовах війни, запобігання соціальній та гуманітарній кризам.

24.02.2022 р. для здійснення керівництва в сфері забезпечення оборони, громадської безпеки, на виконання Закону України "Про правовий режим воєнного стану" Указом Президента України була утворена, зокрема, Харківська обласна військова адміністрація (ХОВА). В умовах війни посилилася комунікація між ХОВА та Харківською міською радою (ХМР), а також між ними та інститутами громадянського суспільства на місцевому, регіональному, національному рівнях. Були налагоджені зовнішні комунікації з міжнародними партнерами в Італії, Польщі, Словенії, Чехії, Швейцарії.

Посилення горизонтальних комунікацій було обумовлене ще й тим, що в Харківській області у перші три тижні широкомасштабного вторгнення відбулося тимчасове призупинення роботи більшості органів державного управління, місцевого самоврядування у соціальній сфері (Департаментів/управлінь соціального захисту населення; служби у справах дітей), державних/комунальних установ із надання соціальних послуг (центрів соціальних служб, центрів надання адміністративних послуг); скорочення кількості, зокрема, медичних послуг; закриття значної кількості аптек тощо. Така кризова ситуація в соціальній сфері склалася після масової евакуації жінок і дітей із м. Харкова, деяких районів Харківської області через постійні авіаційні, ракетні, артилерійські обстріли з боку Росії житлових масивів. Існування горизонтальної гендерної сегрегації праці у соціальній сфері (81,5 % жінок у 2021 р.) [1], в умовах війни спричинило *скорочення кількості та погіршення якості надання соціальних послуг*. Громадські об'єднання стали самі ініціювати допомогу органам влади та державним установам [5, с. 200].

Специфіка надання соціальних послуг в умовах війни якісно змінила соціальне партнерство. Воно стало представляти собою взаємодію ХОВА, ХМР, міських, селищних, сільських рад об'єднаних територіальних громад, інститутів громадянського суспільства, уособлених громадськими об'єднаннями, волонтерськими, міжнародними організаціями, благодійними фондами, бізнесом з метою надання гуманітарної допомоги, соціального захисту мешканців територіальних громад, запобігання гуманітарній кризі.

Після деокупації 26% (388 населених пунктів) з 32 % тимчасово окупованих територій Харківської області на кінець жовтня було створено 13 військових адміністрацій населених пунктів у Харківській області [4]. Повноваження керівника військової адміністрації набагато більше, ніж голови територіальної громади в мирний час. Дію представницьких органів у деокупованих територіальних громадах було припинено. Військова адміністрація тісно взаємодіє з «силовим» блоком у громаді та в умовах воєнного стану може активно втручатися в роботу бізнесу [3, ст. 15, ч. 2]. Тож можна констатувати, що з жовтня 2022 р. соціальне партнерство в Харківській області знову зазнало змін. Зменшилася кількість органів місцевого

самоврядування. Соціальне партнерство стало уособлювати взаємодію ХОВА, ХМР, 13 військових адміністрацій населених пунктів у Харківській області, міських, селищних, сільських рад об'єднаних територіальних громад, інститутів громадянського суспільства (громадських об'єднань, волонтерських, міжнародних організацій, благодійних фондів), бізнесом з метою базового забезпечення життєдіяльності громад (електромережі, водопостачання, зв'язок, українське теле-радіомовлення, розмінування тощо). Водночас збільшуються корупційні ризики, є загрози згортання свобод громадян, бо закон дозволяє військовим адміністраціям самостійно приймати рішення про зменшення прав і свобод громадян.

Таким чином, соціальне партнерство в Харківській області в умовах російсько-української війни зазнало суттєвих змін. З 24 лютого до жовтня 2022 р. воно було інституційним ресурсом місцевого самоврядування, засвідчило зростання потреби місцевої влади в послугах волонтерів, громадських організацій, бізнесу; зменшення підтримки інститутів громадянського суспільства з боку держави. З жовтня 2022 р. збільшилася вертикальна взаємодія (між ХОВА та військовими адміністраціями населених пунктів) в системі соціального партнерства Харківської області, збільшилося втручання влади в роботу бізнесу з метою базового забезпечення життєдіяльності громад. В умовах російсько-української війни зросла роль соціального партнерства в забезпеченні стійкості до життєдіяльності територіальних громад у Харківській області.

#### Література

1. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 р. № 752-р. URL : <https://www.msp.gov.ua/projects/709/>

2. До реєстру пошкоджених Росією внесли майже 900 шкіл медзакладів та адмінбудівель Харкова. *KharkivToday*, 2022, 28 жовт. URL: <https://2day.kh.ua/ua/kharkow/do-reyestru-poshkodzhenykh-rosiyeyu-vnesly-mayzhe-900-shkil-medzakladiv-ta-adminbudivel>

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 28, ст.250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/print>

4. Про утворення військових адміністрацій населених пунктів у Харківській області: Указ Президента України від 1 жовтня 2022 року № 680/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680/2022#Text>

5. Сичова В. В. Соціальне партнерство в умовах російсько-української війни (на прикладі м. Харків). *Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. у 3-х томах, м. Київ, ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 15-28 квітня 2022 р.; ред. колегія : І. О. Дегтярьова, В. С. Куйбіда, П. М. Петровський та ін., уклад. Т. О. Мельник. Т. 1. Київ: ДЗВО «УМО» НАПН України, 2022. С. 199-202.

\*\*\*

**Скіпальська Г. Б.**

виконавчий директор Міжнародного благодійного фонду «Українська фундація громадського здоров'я», аспірантка спеціальності «Соціальна робота» Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ, Україна)

## **ПАРТНЕРСТВО ГРОМАДСЬКИХ ТА ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У НАДАННІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ГЕНДЕРНО-ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ**

Після повномасштабного вторгнення і агресії росії, Україна зіштовхнулася з жахливою статистикою випадків насильств, зґвалтувань та катувань жінок та дітей, чоловіків та навіть людей похилого віку. Ця війна показує нам жорстоке ставлення російської армії до наших громадян. Нині ми можемо спостерігати численні звернення українців щодо випадків гендерно-зумовленого насильства (ГЗН), в тому числі сексуального насильства та зґвалтування [1].

Варто зауважити, що сексуальне та інші форми ГЗН щодо українських жінок та дітей є чинниками ризику для їхнього психічного здоров'я, психосоціального благополуччя. Тому робота державних та недержавних організацій повинна бути спрямована на запобігання насильству та активізацію заходів з профілактики в районах активних бойових дій. Ми розуміємо, що саме така робота є доволі складною та багатогранною, адже при ній варто пам'ятати про скривлений психотип російського військового, який немає критеріїв відбору у здійсненні злочину під час перебування на українській території. Тому спеціалісти, волонтери докладають зусиль щодо інформування місцевого населення стосовно ризиків спричинених війною, щодо захисту постраждалих вдома на тимчасово-окупованих територіях, поза їхнім домом, і на шляху до безпечних місць, притулків, центрів прийому тимчасово переміщених осіб і на кордонах.

Повномасштабна війна росії на території України спричинила гуманітарну катастрофу, яка охоплює зараз різні сфери життя суспільства, в тому числі зазнають змін питання соціального захисту та підтримки, тих хто найбільше постраждав від війни та був змушений покинути свої домівки. Варто зауважити, що таких осіб понад чверть населення України, у тому числі понад 7,7 мільйона осіб, які зараз вважаються внутрішньо переміщеними особами (ВПО), і понад 5,2 мільйона людей, які перетнули кордони, щоб шукати безпеки в інших країнах, більшість із них жінки та діти. Характерно, що майже дві третини дітей в Україні стали переселенцями [2].

Зауважимо, що переміщені жінки, що страждають внаслідок конфлікту чи війни, мають втричі вищі показники ГЗН, ніж будь-які інші постраждалі особи [3]. Коли йдеться про таку категорію осіб неможливо опускати психологічний та соціальний складники у допомозі та захисті. Це нині має відбуватися за участі кваліфікованих різнопрофільних спеціалістів, фахівців соціальної сфери, психологів, психотерапевтів, котрі знають про травму, можуть з нею працювати і стануть ланкою між супротивом жінки на відмову від допомоги до дійсно повноцінного її захисту.

Важливо виділити діяльність громадянського сектору, що забезпечує та закриває значущу прірву нинішньої гуманітарної катастрофи. Їхня робота є ресурсом до наповнення та розширення деяких складових держави. Водночас, неможливо опускати і той факт, що кваліфікована допомога у таких організаціях на перші місяці повномасштабного вторгнення зменшилася, адже їхня діяльність тісно перепліталася з волонтерською допомогою. Організації громадського сектору (ОГС) були змушені внести суттєві корективи у свої програми та діяльність у відповідь на кризу, спричинену війною. 66% ОГС зараз надають нові послуги та виконують заходи, над якими вони раніше ніколи не працювали [4].

Так, у відповідь на гуманітарну кризу, спричинену вторгненням збройних сил Російської Федерації в Україну МБФ «Українська фундація громадського здоров'я» спільно з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні створила та підтримує роботу 70 мультидисциплінарних мобільних команд, що надають соціально-психологічну, правову, медичну допомогу сім'ям з дітьми та людям, які постраждали від війни, з особливим фокусом на вагітних жінок, жінок із дітьми, дітей та підлітків, а також постраждалих від ГЗН.

Мультидисциплінарна мобільна команда – це команда спеціалістів, яка складається з психолога, соціального працівника, юриста, медика та надає соціально-психологічну допомогу постраждалим від військових дій. Допомога надається у місцях локалізації внутрішньо переміщених осіб та шляхом здійснення виїздів до даних місць.

До основних послуг мобільних команд належать: екстрене реагування (скринінг, оцінка ситуації та надання психологічної та соціальної допомоги постраждалим, у тому числі дітям); надання першої психологічної допомоги та психосоціальної підтримки; юридична допомога (консультування); медична допомога (консультування, онлайн зв'язок із лікарями, перенаправлення до сімейних амбулаторій та інших вузькопрофільних спеціалістів); здійснення виїздів до залізничних та автомобільних вокзалів, пунктів пропуску, перетину кордону, евакуаційних центрів, притулків тощо; надання гуманітарних наборів та життєво необхідних засобів. 70 мобільних команд працюють у Львівській, Закарпатській, Рівненській, Вінницькій, Дніпропетровській, Чернівецькій, Волинській, Житомирській, Хмельницькій, Тернопільській, Черкаській, Полтавській, Київській, Одеській, Кіровоградській, Миколаївській, Харківській та Івано-Франківській областях.

За період 15 березня – 02 жовтня 2022 року мобільні команди надали 1 247 087 послуг для 244 297 осіб. З них понад 232 000 послуг було надано дітям. Проблеми, для вирішення яких зверталися до ММК дуже різносторонні і можуть бути вирішені лише шляхом міждисциплінарної співпраці з іншими державними та недержавними організаціями. Це: психологічна підтримка / консультації – 18,1 %, сприяння в отриманні медичної допомоги – 15,6 %, отримання гуманітарної допомоги – 14,3 %, оформлення соціальних виплат – 13,2 %, сприяння у працевлаштуванні – 8,8 %, пошук житла – 7,8%, відновлення документів – 6,0 %, інші. До ММК звернулися по допомогу 78 911 клієнтів, які постраждали від ГЗН, з яких 34 734 клієнтів було перенаправлено до служби психосоціальної підтримки, закладів охорони здоров'я, соціальних працівників або спеціалістів, які надають безкоштовну правову допомогу,

а 23 112 клієнтів було забезпечено доступ до заходів із реагування на ГЗН, насильство щодо дітей, у т.ч. направлення на психологічну реабілітацію.

Успіхом роботи зазначені мобільні команди відзначають їх створення в тісній співпраці з обласними, міськими центрами соціальних служб, які підвищують скринінг, виявлення, перенаправлення та надання допомоги для постраждалих від ГЗН, а також забезпечують перенаправлення до інших державних і недержавних структур. Таким чином, для ефективного надання допомоги постраждалим від війни, від ГЗН потрібно:

1. Інвестувати в місцеві ОГС та зміцнювати існуючі державні структури, що займаються профілактикою та реагуванням на ГЗН. Мережа реагування на ГЗН, створена до війни, зазнала серйозних викликів. ОГС є найважливішими суб'єктами у відновленні та активному втручанні з надання термінової допомоги та довгострокового відновлення постраждалим.

2. Інтегрувати питання виявлення, перенаправлення випадків ГЗН в державну систему медичної, соціальної та гуманітарної допомоги, а також в роботу гуманітарних ОГС через навчання та тренінги для фахівців.

3. Розвивати кризові мобільні служби для надання спеціалізованої психологічної, соціальної, медичної, гуманітарної допомоги для постраждалих від ГЗН.

4. Посилити процедури реагування на сексуальне насильство. Створення чітких протоколів надання допомоги після зґвалтування для працівників поліції та гуманітарних організацій, а також широке розповсюдження наборів для надання допомоги після зґвалтування є невідкладним завданням, враховуючи обмежені послуги, доступні для жертв зґвалтування в Україні. Такі набори мають мати в наявності не лише сімейні лікарі, а й соціальні працівники державних структур та ОГС.

Отже, такі рекомендації допоможуть державному та гуманітарному сектору здійснювати свою роботу у напрямку протидії насильства дієвими шляхами, з дотриманням усіх можливих протоколів та запобігати проявам насильства у місцях підвищеного ризику.

### Література

1. Уповноважена повідомила про сексуальні злочини як геноцид українського народу з особливою жорстокістю. URL: [https://www.ombudsman.gov.ua/news\\_details/upovnovazhenij-povidomila-pro-seksualni-zlochini-rashistiv-ce-genocid-ukrayinskogo-narodu-z-osoblivoyu-zhorstokisty](https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-povidomila-pro-seksualni-zlochini-rashistiv-ce-genocid-ukrayinskogo-narodu-z-osoblivoyu-zhorstokisty) (дата звернення: 23.05.2022).

2. Ukraine flash appeal (march-august 2022)/ URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-flash-appeal-march-august-2022-enruuk> (дата звернення 24.05. 2022).

3. Capasso, A., Skipalska H., Guttmacher, S., Tikhonovsky, N. G., Navario, P., and Castillo, T. P. (2021). Factors associated with experiencing sexual violence among female gender-based violence survivors in conflict-afflicted eastern Ukraine. *BMC Public Health [online]*. 789 (2021), 24 April 2021. Available from: <https://bmcpublihealth.biomedcentral.com/track/pdf/10.1186/s12889-021-10830-9.pdf>

4. Швидка оцінка: вплив війни в Україні на організацію жіночого громадянського суспільства. URL: [https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2022/03/Rapid-Assessment-Womens-CSOs\\_UKR.pdf](https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2022/03/Rapid-Assessment-Womens-CSOs_UKR.pdf) (дата звернення 24.05.2022).

\*\*\*

**Таран М. В.**

студентка спеціальності «Соціальне забезпечення» Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (м. Суми, Україна)

**Гончаренко О. В.**

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (м. Суми, Україна)

### **СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В КАНАДІ**

Розвиток сучасного суспільства детермінує повагу спільноти до людського розмаїття, встановлення принципів солідарності та безпеки, що забезпечує захист прав та повне інтегрування у соціум усіх верств населення та, насамперед, людей з інвалідністю. Розбудова цивілізованого суспільства здійснюється з урахуванням мети, поставленої перед людством, яка полягає у сприянні ефективним заходам з метою попередження інвалідності, відновлення працездатності і реалізації принципів «рівності» та «повної участі» інвалідів у соціальному житті й розвитку.

Аналіз наукової літератури з проблем інвалідності демонструє, що це питання є багатогранним і безпосередньо пов'язаним з рівнем соціально-економічного і політичного розвитку суспільства, його культурою, освітою, мораллю, релігією тощо. Історичне коріння даної проблематики сягає в глибину тисячоліть, адже з'явилася вона з появою людської цивілізації. Підтвердженням зазначеному є численні літературні і філософські твори, міфологія, історичні матеріали, які засвідчують, що у різні часи ставлення суспільства до людей з інвалідністю було неоднозначним. Проте, розуміння того, на чому воно ґрунтувалося, має важливе значення для правильного сьогочасного сприйняття та осмислення сутності поняття інвалідності.

Приміром, в античному світі до людей з інвалідністю ставилися з упередженням. Таке ставлення було викликане не тільки тим, що вони не могли брати участь у суспільному житті та бути «повноцінними громадянами» (зокрема, громадянин володів сукупністю політичних, майнових та інших прав й обов'язків), але й тому, що їх вади викликали містичний жах і вірування в те, що їхня хвороба має демонічне походження. Дехто вірив, що Бог «створив інвалідність» як метод покарання або самої особи, або батьків. Інші розглядали інвалідність як спеціальний подарунок від Бога і вірили, що людина з інвалідністю має на землі більш значущу мету.

Трохи згодом, з появою християнства ставлення до людей з інвалідністю поступово змінювалось на більш гуманне, але одночасно зростала кількість



релігійних упереджень, забобонів; умови проживання та існування людей з інвалідністю залишалися жорстокими. Протягом XVII-XVIII ст. набув поширення конструктивний, науковий підхід до розуміння причин інвалідності, хоча «клітки з ідіотами» продовжували виставляти у центрі міст, щоб «запобігти негараздам від людей з інвалідністю», які разом з цим слугували для розваг містян.

У XIX ст. все частіше вчені, лікарі, філософи, політичні діячі починають звертати увагу на умови, в яких перебувають люди з інвалідністю, намагаючись їх змінити. У цей період підвищений інтерес до людей з інвалідністю знайшов вираження у соціальній практиці. Соціальна політика багатьох зарубіжних країн в цей час спрямовується на організацію шкіл, притулків, лікарень для дітей з інвалідністю, розвитку наукових досліджень у цій сфері та розширення практики їх застосування.

Отже, огляд історичних етапів розвитку людської цивілізації свідчить, що уявлення про «інвалідність» еволюціонують, критерії її визначення зазнають змін і поступово переносяться зі сфери життя окремого індивіда у сферу організації життєдіяльності самого суспільства. У середині XX ст. міжнародна спільнота стала на позицію, що витоки інвалідності коріняться в самому суспільстві. Інвалідність – соціальне явище, а не медична проблема особи. Такий підхід – ознака демократичного, побудованого на гуманістичних позиціях та цінностях суспільства, що досягло високого рівня духовного і культурного розвитку [1, с. 93]. Соціологічне визначення інвалідності відображає це поняття як форму людської «відмінності» від соціальних «норм», яка не відповідає можливостям рівної з іншими участі у житті суспільства, що наявні для решти громадян. При такому розумінні «інвалідність» застосовується не лише до окремої особи, але й до сфери соціальних відносин за здатністю виконувати соціальні норми (нездатний, дискримінація, знецінення).

Вивчення зарубіжного досвіду з впровадження соціальної політики стосовно інвалідності демонструє, що Канада – одна з перших країн, яка включила до Конституції положення про рівність інвалідів: «Кожен індивідуум рівний перед законом без всякої дискримінації, у тому числі за ознакою раси, національності, релігії, статі, віку, розумових або фізичних недоліків». Технології соціального обслуговування інвалідів у Канаді базуються на законодавчих актах, спрямованих на захист їхніх прав і інтересів. Зокрема, це Акт про сліпих, Акт про інвалідів, Акт про професійну реабілітацію інвалідів, Закон про права людини в Канаді, Закон про працю, Закон про компенсацію найнятим робітникам та ін. Закони забороняють дискримінацію інвалідів і заохочують розвиток захисту від дискримінації при наданні їм товарів і послуг, житла, роботи тощо. В законах відбиті питання створення інформаційної служби реабілітації осіб з інвалідністю, служби по професійній підготовці, корективно-медичної допомоги, забезпечення протезно-ортопедичним матеріалом. У Канаді функціонує спеціальний закон «Про житлові стандарти для інвалідів». Відповідно до нього центральна іпотека і корпорація житлового будівництва виробили стандарти житла для громадян з інвалідністю, які мають порушення пересувної функції.

Питаннями організації соціального захисту і реабілітації осіб з інвалідністю в Канаді займається Міністерство охорони здоров'я і соціального розвитку. У країні діють служби експертизи працездатності, консультації, профорієнтації, реабілітації, інформації, профпідготовки і працевлаштування даної категорії громадян. На

сьогодні розроблено кілька федеральних, провінційних і локальних цільових програм, які характеризують різні аспекти впровадження технологій соціального обслуговування людей з інвалідністю. До них відносять вдосконалення системи пільг і компенсацій, розробку програм реабілітації та адаптації інвалідів, програми соціальної і профорієнтаційної спрямованості, медичного обслуговування інвалідів тощо). У Канаді проведена велика робота щодо створення умов реальної рівності осіб з інвалідністю відносно до інших категорій населення. До потреб громадян Канади, які мають інвалідність, адаптована інфраструктура міст, забезпечено доступ до всіх видів громадського транспорту. Система освіти в Канаді законодавчо передбачає можливість навчання дітей з інвалідністю на всіх освітніх рівнях (від школи до університету). При цьому, перевага надається формам інтеграційної освіти, застосуванню спеціальних сучасних технічних засобів навчання в рамках індивідуальних програм для осіб з інвалідністю. Серед студентів канадських університетів не менше 1% – це молоді люди з інвалідністю.

Впровадження технологій медико-психологічного соціального обслуговування і реабілітації громадян Канади, які мають інвалідність, передбачає підготовку фахівців у цій галузі, зокрема терапевтів і сестер-менеджерів, діяльність яких направлена на визначення індивідуальних потреб осіб з інвалідністю і компенсацію обмежень життєдіяльності [3, с. 154].

Соціальне забезпечення осіб з інвалідністю в Канаді здійснюється на основі програм, спрямованих на вирішення їхніх проблем, які розроблені більш, ніж в 30 міністерствах, агентствах і інших державних органах. Загальну координацію соціальної адаптації осіб з інвалідністю здійснює Міністерство розвитку людських ресурсів (Бюро у справах інвалідів). Міністерство канадської спадщини залучене до роботи з даною категорією населення через управління у справах спорту, що координує параолімпійський спорт, а також будівництво спеціально обладнаних спортивно-оздоровчих центрів по всій країні та через національне управління, що розробило програму удосконалення доступу осіб з інвалідністю до парків і рекреаційних зон. Міністерство транспорту Канади займається питаннями доступності і безпеки транспортної системи для громадян з інвалідністю. Міністерство закордонних справ і міжнародної торгівлі Канади надає безкоштовну і доступну інформацію різним категоріям осіб з інвалідністю про подорожі, прийнятні для людей з обмеженими можливостями і надає їх консульські послуги [2].

Таким чином, маємо підсумувати, що сучасна система соціального забезпечення осіб з інвалідністю в Канаді повинна стати основою для подальшого розвитку цього напрямку соціальної політики. Основними напрямками такого розвитку є: вдосконалення фінансових, економічних, організаційних основ соціальної роботи, формування нових засобів і способів її реалізації, підготовка відповідних кадрів, подальший розвиток соціального знання. Це дозволить державі створити найбільш адекватну соціально-економічним і соціально політичним реаліям систему соціального захисту населення, своєчасно реагувати на зміни соціального клімату в суспільстві і ефективно вирішувати ті проблеми, з якими стикаються громадяни країни у процесі своєї життєдіяльності.

## Література

1. Капська А. Й., Завацька Л. М., Грищенко С. В. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах: навч. посіб. Київ: Видавничий дім «Слово», 2011. 248 с.
2. Система соціального забезпечення інвалідів в Канаді. URL: <http://inva-center.com/content/articles/617/>
3. Соціальні технології: світовий досвід та тенденції розвитку в Україні: монографія / За ред. В. В. Барабаша. Херсон: Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2008. 340 с.

\*\*\*

**Тарасюк Я. І.**

магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми, Україна)

### **СІМЕЙНІ ГРУПОВІ НАРАДИ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА**

Соціально-педагогічний феномен соціального сирітства серед неповнолітніх вимагає актуалізації дієвих та ефективних пропедевтичних зусиль інституційних можливостей громади. Пошук, розробка та запровадження відповідних профілактичних механізмів запобігання поширенню соціального сирітства, і зменшення негативних наслідків такої проблеми для особистості неповнолітнього та громади в цілому, покладені на відповідні соціальні установи.

Вагомим у питаннях профілактики соціального сирітства, вважаємо, є використання передових мультипредметних та мультипроблемних технологічних процесів, підходів, засобів з подальшою їх адаптацією до потреб клієнта, визначенням специфіки соціальної проблеми. Такими дієвими та результативними засобами профілактики соціального сирітства серед неповнолітніх можуть бути сімейні групові наради.

За результатами аналізу наукових джерел [1; 2; 3] було встановлено сутнісні характеристики означеного поняття. Відповідно, сімейні групові наради визначаються як спеціально створений метод надання кваліфікованої допомоги особам, соціальним групам шляхом залучення до обговорення проблеми і пошуку оптимальних рішень вирішення цієї проблеми представників референтного кола із їхнього соціального оточення (членів сім'ї, рідних, близьких, друзів, знайомих, колег тощо).

Зазначимо, що використання сімейних групових нарад досягатиме значної ефективності за умови їх використання у практиці соціальної роботи із дітьми та сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах (у цьому разі, також це стосується і проблеми соціального сирітства). Саме сімейні групові наради покликані, у першу чергу, налагодити взаємовідносини у сім'ї, подолати існуючий соціальний, міжособистісний дисбаланс у родині, покращити внутрішньосімейний мікроклімат, запобігти можливості виникнення соціального сирітства у конкретній сім'ї.

Відповідно ситуативній об'єктивності ведення випадку, виокремлюють особливості сімейних групових нарад. Конкретизуємо їх.

Сімейні групові наради можуть виступати як своєрідні моделі ухвалення загальноприйнятних соціально схвалюваних рішень.

Сімейні групові наради створюються як збори членів сім'ї, найближчого (референтного), соціального оточення, що мають значну відповідальність на конкретну сім'ю. Тобто, на цій нараді присутніми є т. зв. «свої люди», які мають право визначати час і місце її проведення, розробляти план, стиль її проведення тощо. За цих умов сім'я не втрачає контроль над своєю життєдіяльністю.

У свою чергу, координатор – спеціально підготовлена людина (але це не фахівець із соціальної роботи, не спеціаліст соціальної служби чи служби у справах дітей тощо) – це професіонал, неупереджений у ситуації ведення випадку. Це означає, що він повинен допомагати ухвалювати рішення, діяти об'єктивно, чітко у межах законодавчих норм і, у першу чергу, в інтересах неповнолітнього, але при цьому не проявляти особисту зацікавленість у тому чи іншому результаті сімейної групової наради.

У ході проведення таких нарад, сім'я отримує право отримувати усю необхідну інформацію, обговорювати проблему, ухвалювати рішення без присутності сторонніх осіб. Спільний план дій («дорожня карта») щодо вирішення проблеми приймається в обов'язковому порядку у межах дії моральних суспільних норм та вітчизняного законодавства.

Сімейні групові наради як спеціальний метод вирішення специфічних проблем у сфері захисту дітей. За цією особливістю такі наради надають першочергове право сім'ї обговорювати проблему, а також самостійно налагоджувати оптимальні шляхи для її вирішення.

Позитивним видається врахування закордонного досвіду ведення спеціальних сімейних групових нарад. Доцільним, вважаємо, дослідження моделі групових сімейних нарад Л. Гантсмана (Dr. Leone Huntsman) [2].

За цією моделлю сімейні групові наради передбачають певні фази (цикли) у своїй організації. Початкова фаза передбачає зустріч координатора (медіатора) з усіма членами родини, із надавачем послуг (соціальні установи). На цьому етапі головною метою повинен стати процес підготовки (інформативної, емоційної, правової) усіх учасників до наради. Тривалість цієї фази від п'яти до восьми тижнів.

Основна фаза – нарада. Зазвичай, вона проводиться у зручний для усіх час, як правило, на вихідних, триває у середньому близько 5,5 годин. За потреби, за запитом родини, організовується і додаткова нарада.

Зазначимо, що ця основна фаза складна за своєю організацією і, відповідно, за підготовкою. Тому, доцільним є її структурування на визначені підфази:

а) Вступна частина, що передбачатиме вітання, обмін необхідною інформацією: початок наради завжди повинен мати певну «ритуальну» основу (це може бути молитва, оговорене привітання, побажання, вітання тощо), що обирає сама сім'я. У цій частині наради беруть участь усі члени сім'ї, а також координатор. Саме координатор установлює загальну мету наради, кожен називає себе. Учасники між собою домовляються і установлюються норми та правила щодо комфортного перебігу процедури наради. Надавачі соціальних послуг презентують свої звіти, відбувається діалогова комунікація;

б) Родинний час – це період, коли члени сім'ї, залишаючись на одинці, складають «дорожню карту», обговорюють її, знаходять спільні точки перетину; перегляд свого плану дій; презентація кожним членом родини власного плану дій. У разі необхідності, фахівці вносять професійні корективи з метою захисту прав та інтересів неповнолітнього;

в) Моніторинг. Відповідно до зазначеної моделі сімейної групової наради, відповідальним за моніторинг, виконання, результати плану дій є сама родина. Фахівець на цьому етапі надалі співпрацює із сім'єю, здійснюючи моніторинг плану дій, але усе ж таки повна відповідальність покладена на сім'ю. Це є важливою умовою для того, щоб родина усвідомила і відчула свою соціальну значущість. Проте, професійний моніторинг з боку фахівців соціальних установ теж передбачений даною фазою наради.

Таким чином, констатуємо, що правильна організація і проведення сімейних групових нарад сприятиме:

- ефективній профілактиці соціального сирітства, зменшенню таких випадків у суспільстві;

- гарантуватиме захист прав та інтересів неповнолітнього, його безпеку;

- залученню усіх членів сім'ї до створення плану дій щодо підвищення їхньої мотивації й полегшення процесу надання соціальних послуг фахівцями соціальної сфери;

- посиленню й розширенню спеціалізованої мережі підтримки неповнолітніх ззовні та зсередини сімей «групи ризику»;

- збільшенню кількості неповнолітніх, які б жили безпечно у своєму референтному оточенні;

- створенню відповідних планів дій («дорожніх карт») підтримки та захисту неповнолітніх, які б підтримувалися сім'ями та їхнім референтним оточенням.

### **Література**

1.Сімейні групові наради як метод розв'язання конфліктних ситуацій / за заг. ред. І. Д. Зверєвої. Київ, 2003. 86 с.

2.Family Group Conferencing // About The George Hull Centre [Електронний ресурс]. URL: <http://www.georgehullcentre.on.ca/FamilyGroupConferencing>.

3.Family Group Conferences: Principles and practice guidance. : Barnardo's / Family Rights Group / NCH, 2002. URL: <http://frg.org.uk/pdfs/FGC%2oPrinciples%2oand%2oPractice%2oGuidance.pdf>

\*\*\*

**Чернета С. Ю.**

кандидат педагогічних наук, доцент,  
завідувач кафедри соціальної роботи та  
педагогіки вищої школи Волинського  
національного університету імені Лесі  
Українки (м. Луцьк, Україна)

**Майборода В. М.**

Директор департаменту соціальної  
політики Луцької міської ради  
(м. Луцьк, Україна)

**ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНИХ ЗАКЛАДІВ, УСТАНОВ, ГРОМАДСЬКИХ  
ОРГАНІЗАЦІЙ У НАДАННІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ  
ОСОБАМ В ЛУЦЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Партнерство державних закладів, установ, громадських організацій у наданні соціальних послуг є невід'ємним компонентом соціального захисту населення кожної держави. Особливого значення це партнерство набуває у період соціальних потрясінь. Для українського суспільства таким потрясінням стала повномасштабна війна. Велика кількість руйнувань, переведення соціальних закладів на безпечні території, різке збільшення внутрішньо переміщених осіб, всі ці фактори вимагають максимального наближення соціальних послуг до їх споживачів, що поставило установи та організації соціальної сфери перед новими викликами [1]. Саме їх здатність гармонійно взаємодіяти, координувати свою діяльність для досягнення спільної мети – захисту та підтримки осіб, які опинились у складних життєвих обставинах, є індикатором демократичного суспільства.

В умовах децентралізації основна відповідальність за соціальних захист таких осіб покладено на територіальні громади. Саме тому введений в Україні воєнний стан зумовив перегляд органами місцевого самоврядування механізму забезпечення надання якісних соціальних послуг громадянам. У зв'язку з цим, територіальні громади мають право самостійно визначати особливості організації та надання соціальних послуг, враховуючи наявний стан речей [3]. Зокрема, соціальні послуги внутрішньо переміщеним особам в умовах воєнного стану можуть надаватися:

- екстренно (кризово) без застосування ведення випадку (якщо ситуація не дозволяє застосувати загальний порядок організації та надання соціальних послуг) протягом однієї доби [2];

- для оперативної реєстрації та комфорту громадян, зменшення черг та часу очікування додатково надано доступ до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб для більшої кількості спеціалістів установ та організацій соціального захисту територіальних громад;

- розроблено та підтримується в актуальному стані власне програмне забезпечення для реєстрації вимушено переміщених осіб, яке дозволяє автоматично формувати довідки про взяття на облік (місцевого зразка) та талони на харчування, форма яких затверджена розпорядженням голови територіальної громади;

- на період дії воєнного стану та протягом 30 днів з дня його відміни, соціальні послуги надаються безкоштовно.

За різними статистичними даними кількість осіб переміщених в різні регіони України, в яких наразі не ведуться активні бойові дії, становить понад 11 млн. громадян всіх вікових категорій. Тільки в Луцьку територіальну громаду станом на 01.10.2022 р, перемістилось 17340 вимушено переміщених особи.

В умовах воєнного стану налагоджену ефективну співпрацю з громадськими, релігійними організаціями, благодійними фондами, підприємствами установами та організаціями.

Так, зокрема, в рамках такої співпраці в департаменті соціальної політики Луцької міської ради з квітня по 1 жовтня 2022 року:

- надавались юридичні консультації представниками Фонду «Право на захист» (щовівторка та щосереді);

- здійснювався прийом громадян головним державним інспектором праці Управління Держпраці у Волинській області з питань дотримання законодавства про працю, в тому числі внутрішньо переміщених осіб (щопонеділка);

- в період з 1 березня по 15 серпня 2022 року на базі комунального підприємства «Луцький клінічний пологовий будинок», Комунальної установи «Центр надання соціальних послуг Ківерцівської міської ради надавалась послуга паліативної допомоги. Всього, за вказаний період послугу отримали 13 осіб;

- територіальним центром соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Луцької міської територіальної громади від початку введення в Україні воєнного стану до 01.10.2022 року 13337 внутрішньо переміщеним особам, відповідно до їхніх потреб, надано допомогу продуктами харчування, вживаним одягом, взуттям, предметами домашнього вжитку, матрацами, подушками, постільною білизною, засобами гігієни, кухонним приладдям, тощо (всього 172,6 тонни);

- департамент соціальної політики спільно з комунальною установою «Центр по здійсненню соціальних виплат» провели виплати щомісячної допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам для 12916 сімей;

- департаментом соціальної політики Луцької міської ради та Луцьким комбінатом шкільного і студентського харчування, з березня по серпень 2022 року здійснювалось безоплатне (одноразове) забезпечення харчування переселених осіб у шкільних їдальнях міста за талонною системою (видано талони на харчування для 15579 внутрішньо переміщеним особам);

- укладено угоду щодо реалізації Всесвітньої продовольчої програми Організації Об'єднаних Націй. За отриманням талону для отримання коштів з одноразовим унікальним QR-кодом внутрішньо переміщені особи, взяті на облік у Луцькій міській територіальній громаді, зверталися до департаменту соціальної політики, його філій та віддалених робочих місць. З квітня по травень 2022 року спеціалістами департаменту було видано 6861 талон, одночасно забезпечувалось інформування щодо інструкції з подання заяви шляхом самостійної реєстрації через активацію QR-коду у власному смартфоні;

- в департаменті соціальної політики здійснювалась реєстрація внутрішньо переміщених осіб: для участі у Програмі грошової допомоги від французької гуманітарної організації ACTED (10 серпня 2022 року); для отримання фінансової

допомоги від благодійного американського фонду «Cash For Refugees» (12 вересня 2022 року).

Основними соціальними послугами, за якими звертаються внутрішньо переміщені особи є інформування, консультування, натуральної допомоги, паліативної допомоги, допомоги вдома, надання притулку, матеріальної допомоги (грошової, щомісячної допомоги на проживання, відшкодування коштів за компенсацію витрат власникам жилих приміщень приватного житлового фонду, які безоплатно розмістили в цих приміщеннях внутрішньо переміщених осіб).

Отже, в умовах воєнного стану, надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам є доступним та якісним, завдяки взаємодії органів місцевого самоврядування та державних закладів, установ, громадських організацій, їх злагодженій роботі. Адже найвищою соціальною цінністю для нашої держави є благополуччя наших громадян.

### Література

1. Дубич К. В. Сучасний стан та проблеми кадрового забезпечення системи надання соціальних послуг України в період війни. *Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали вісімнадцятої міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 травня 2022 р.)* / гол. ред. В. В. Корнещук. Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2022. 195 с. С. 60-62.

2. Порядок організації надання соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 587, зі змінами від 16 березня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text>

3. Чернета С. Ю. Деякі особливості надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. *Актуальні дослідження в соціальній сфері : матеріали вісімнадцятої міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 травня 2022 р.)* / гол. ред. В. В. Корнещук. Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2022. 195 с. С. 119-121.



\*\*\*

**Шаповалова І. М.**

директор Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради, магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

**Вакулик О. А.**

спеціаліст Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради, магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

**РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА У ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТУ «ТРЕТЬОГО ВІКУ» ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ (НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ) НІЖИНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ**

З 16 листопада 2018 року на базі Територіального центру розпочав свою діяльність «Університет третього віку» як соціально-педагогічна послуга для людей похилого віку та осіб з інвалідністю. На сьогодні «Університет третього віку» є інноваційним проєктом, що має на меті залучення літніх людей до активного життя та інтеграції їх у суспільство, збереження фізичного та психологічного здоров'я, розкриття нових талантів і здібностей в літніх людей, оволодіння новими знаннями і навичками, які необхідні для гармонійної життєдіяльності у сучасному соціумі. Надання соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» здійснюється у відповідності до Конституції України, а також законодавчими актами Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства соціальної політики України, зокрема наказом «Про впровадження соціально-педагогічної послуги Університет третього віку», Департаменту соціального захисту населення, розпорядження голови Ніжинської міської ради та наказом директора територіального центру, Положенням «Про Університет третього віку територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради».

Згідно з наказом Міністерства соціальної політики України «Про впровадження соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» зазначимо, що ця послуга надається безкоштовно відділенням денного перебування територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) та вирішує такі завдання:

- інтеграція людей похилого віку у суспільство та адаптація до змін сучасного середовища;
- розширення кола спілкування людей похилого віку та знаходження нових друзів;
- забезпечення старшого покоління громадян необхідними знаннями та всебічним розвитком;

- практичне оволодіння навичками самодопомоги;
- надання інформації щодо процесу старіння та його особливостей;
- ознайомлення з принципами здорового способу життя та ефективними методами збереження здоров'я та довголіття;
- залучення до волонтерської діяльності;
- ознайомлення громадян похилого віку з основами законодавства;
- оволодіння практичними навичками користування новітніми технологіями.

Для того, щоб долучитися до освітнього процесу в «Університеті третього віку», громадянам необхідно особисто звернутися в територіальний центр соціального обслуговування. При навчанні людей похилого віку обов'язково враховуються індивідуальні фізіологічні потреби та особливості слухачів. Зараз в «Університеті» діють факультети (декоративно-прикладного мистецтва, основ медицини, літературно-мистецький, православний, краєзнавчий, соціально-психологічний, іноземних мов, соціально-правовий, ІКТ) та факультативи (основи першої домедичної допомоги, йоги, пісенний калейдоскоп, скандинавська ходьби та ін.).

Дозвілля в Ніжинському «Університеті третього віку» є дуже цікавим та змістовно наповненим. Слухачі відвідують культурно-мистецькі заходи: концерти, фестивалі, імпрези, виставки, ретро-дискотеки, святкові акції, часто виступають їх активними учасниками.

Для навчання використовуються ефективні форми і методи: лекції, гуртки, екскурсії, демонстрації, дискусії, рольові ігри, обговорення, розповіді життєвих історій та ін. Для проведення занять для людей похилого віку задля ефективної реалізації методу «рівний – рівному» працівники територіального центру надання соціальних послуг залучають широке коло фахівців з різних сфер: викладачів закладів вищої освіти, працівників сфери охорони здоров'я, волонтерів, працівників органів самоврядування, юстиції, закладів та установ соціальної сфери та культури. Тому важливу роль у діяльності Ніжинського Університету «третього віку» відіграє соціальне партнерство з: Управліннями Ніжинської міської ради (праці та соціального захисту населення, культури, освіти), ГО «Ніжинська міська організація Ветеранів України», Спілкою Самаритян України (Чернігівське об'єднання), Ніжинським державним університетом імені Миколи Гоголя, УПЦ КП святого Іоана Тобольського, Товариством Червоного хреста України, Ніжинським місцевим центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги, НЦМЛ ім. М. Галицького та ін.

Таким чином, саме «Університет третього віку» як соціально-педагогічна послуга надає громадянам похилого віку можливості для реалізації права на отримання якісних безкоштовних освітніх послуг і відповідно - набуття нових знань, досвіду, розширення кола спілкування, адаптації та інтеграції у суспільство. Це дозволяє нам розглядати «Університет третього віку» як центр реалізації політики «активного старіння» в Україні, де партнерство на всіх рівнях соціального життя дозволяє ефективно вирішувати проблеми літніх людей.

### **Література**

1. Меморандум комісії Європейського Союзу «Обучение в течение всей жизни». URL: <http://is.beneficium.ru/docs/20001030-memorandum-komissii-evropeiskogo-soveta-ABob-obuchenii-B>

2. Про впровадження соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку»: Наказ Міністерства соціальної політики України від 25.08.2011, №326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0326739-11>.

3. Про схвалення Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року : розпорядження Прем'єр-міністра України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80>

\*\*\*

**Шелест Н. О.**

магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя  
(м. Ніжин, Україна)

### **ВЗАЄМОДІЯ ІНСТИТУТІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ У ВИРІШЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї**

Закон України «Про соціальні послуги» визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах та надає визначення основним термінам, таким як:

вразливі групи населення - особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників;

складні життєві обставини - обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самостійно. [1].

У нинішніх умовах розвитку сучасної України важливим завданням стає відпрацювання нової моделі соціальної роботи із вразливими сім'ями з дітьми.

Така модель покликана:

- найбільше відповідати потребам вразливих сімей з дітьми і враховувати можливості суспільства;

- максимально та ефективно інтегрувати потенціал і зусилля спеціалістів громади (соціальних працівників, учителів, вихователів, психологів, соціальних педагогів, медиків, працівників служб у справах дітей, органів МВС) для підтримки вразливих сімей з дітьми;

- бути спрямованою на профілактику сімейного неблагополуччя, партнерство із сім'ями та дитиною, сприяти підвищенню відповідальності батьків та спеціалістів за становище дітей;

- відповідно до міжнародних стандартів, передбачати реальні механізми забезпечення прав дитини, вразливих громадян у разі порушення таких прав.

Новий формат соціальної роботи із вразливими сім'ями з дітьми має бути спрямований на забезпечення їх потреб, профілактику сімейного неблагополуччя, а не на боротьбу з наслідками поширення тих чи інших негативних чинників. У зв'язку з цим варто взяти до уваги три групи факторів, наявність яких за несвоєчасного втручання призводять до виникнення складних життєвих обставин, які сім'я не в змозі самостійно подолати, а саме:

1. Кризові явища в соціально-економічній сфері (падіння життєвого рівня, зростання бідності сімей і погіршення умов утримання дітей; скорочення соціальної інфраструктури дитинства і різке зниження рівня соціальних гарантій для дітей та сімей; невирішені житлові проблеми; вплив асоціальних груп у мікросередовищі життєдіяльності сім'ї/дитини).

2. Психолого-педагогічні фактори (проблеми, пов'язані з внутрішньо сімейними стосунками і вихованням дітей у сім'ї: самоусунення батьків від виховання, нехтування потребами дітей, відчуження поколінь тощо).

3. Фактори біологічного характеру (фізичні або психічні хвороби батьків, різні форми залежності у батьків, погана спадковість у дітей, наявність у сім'ї дітей з інвалідністю тощо).

Гострота цих проблем зумовлена, у тому числі, й невизнанням у державній соціальній політиці пріоритетності забезпечення права дитини жити і виховуватися в рідній сім'ї.

Ідея збереження сім'ї, як основного інституту успішної соціалізації дитини як особистості, повинна стати найважливішою частиною загальнонаціональної ідеї, спроможною консолідувати суспільство, стимулювати його відродження.

Основним об'єктом та одночасно суб'єктом соціальної роботи має стати не окрема особа, а сім'я, яка опинилася у складних життєвих обставинах, або сім'я, в якій проживає особа, що опинилася у складних життєвих обставинах. Зважаючи на це, необхідно:

- мінімізувати будь-які інституційні форми догляду за дітьми та іншими особами (інвалідами, людьми похилого віку). Ці процеси в Україні вже розпочалися, оскільки послуги на базі сім'ї, громади – ефективніші і дешевші;

- сприяти розвитку ринку соціальних послуг, запровадженню реальних механізмів соціального замовлення на рівні громади, що дасть змогу розширити коло надавачів соціальних послуг, створити конкурентне середовище, яке, своєю чергою, сприятиме підвищенню якості надання послуг;

- забезпечити доступність послуг на рівні громади; перелік та види необхідних послуг мають визначатися за результатами вивчення потреб жителів громади;

- запровадити такі підходи у роботі з отримувачами послуг, які б гарантували взаємодію систем державної грошової допомоги та соціальних послуг і сприяли швидшому подоланню складних життєвих обставин;

- з урахуванням факту зростання вразливості сімей передбачати, щоб базовий пакет послуг охопив послуги не тільки з медичної допомоги та освіти, а й щодо підтримки батьківства; індивідуальної підтримки та реабілітації тих, хто потрапив у складні життєві обставини; раннього виявлення проблем; сімейних форм виховання тощо. [1, с. 20-21]

Об'єднання зусиль різних суб'єктів (соціальних партнерів) заради спільно визначених цілей, що передбачає низку спільних дій, спільний пошук шляхів розв'язання наявних проблем або нових можливостей і їх реалізацію. Питання партнерства вивчали О. Безпалько, В. Давиденко, В. Дементов, А. Еверс, В. Жуков, Н. Нижник, Г. Семігін, В. Цвих, Т. Янсон та ін. П. теоретично обґрунтоване в концепціях держави загального добробуту, народного капіталізму, революції в

прибутках, людського капіталу, постіндустріального та інформаційного суспільства, стадій економічного зростання тощо.

Наявність та особливості міжсекторальної співпраці відіграють значну роль у житті членів громади, оскільки це є інструментом розвитку громади, що відображає динаміку участі ініціативних груп населення, які опікуються та представляють інтереси й потреби представників своєї громади. Взаємодія між представниками трьох (чотирьох) секторів через використання ресурсів усіх секторів сприяє розв'язанню соціальних проблем, що дозволяє розвивати теорію та практику соціальної роботи, упроваджуючи нові й удосконалюючи існуючі адресні технології допомоги різним категоріям клієнтів. Наявність досвіду партнерства у вигляді міжсекторальної співпраці зменшує рівень напруги в громаді та мінімізує протистояння інтересів громадян і влади щодо соціальних питань (наприклад догляду в громаді). Варто зазначити, що в процесі взаємодії між різними секторами в громаді відбувається взаємодоповнення слабких сторін одного сектору сильними сторонами іншого, повноважень одного — ресурсами іншого тощо.

До механізмів цього типу партнерства можна віднести соціальне замовлення, лобювання, стимулювання соціальної активності прямим фінансуванням тощо. Механізми партнерства як міжсекторальної взаємодії визначені, зазвичай, національним законодавством і рівнем розвитку громадянського суспільства [3, с. 229].

Міжсекторальне співробітництво може здійснюється шляхом:

делегування одного або декількох завдань соціальної роботи соціальним партнерам з передачею необхідних ресурсів (наприклад, проведення кейс-менеджменту, вуличної соціальної роботи, соціального супроводу); реалізації спільних соціальних проєктів; спільного фінансування (утримання) соціальних об'єктів (наприклад, соціально-реабілітаційних центрів) або фахівців із соціальної роботи;

організації та управління спільними соціальними об'єктами (притулки для бездомних, соціальні гуртожитки та т. п.); створення спільного органу управління для виконання домовленостей і відповідних повноважень [4].

Отже, актуальність питання розвитку партнерської взаємодії суб'єктів соціальної сфери у вирішенні соціальних проблем сучасної сім'ї є важливим, оскільки, у процесі спільної діяльності реалізуються соціальні проєкти, впроваджуються суспільні ініціативи, здійснюється залучення громадськості, що сприяє розвитку і задоволенню важливих соціальних потреб сім'ї загалом.

### **Література**

1. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 №2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
2. Соціальна робота із вразливими сім'ями та дітьми: посібн. у 2-х ч.; Ч. 1. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. -256с.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге вид. / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.
4. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06 2014 № 1508—VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>

# РОЗДІЛ III

## ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ

\*\*\*

**Skrzydlewski P.**

dr hab., prof. rektor Akademii Zamojskiej,  
Polska

### ROLA I ZADANIA CNÓT SPOŁECZNYCH W TWORZENIU DOBREGO ŻYCIA SPOŁECZNEGO

*Wstęp.* Każdy, kto bacznie obserwuje życie społeczne i narodowe w tzw. świecie Zachodu – dostrzeżę bez trudu, że rodzina jako wspólnota zaistnienia i rozwoju człowieka - nie ma się dziś dobrze. Nie ma się dziś dobrze także nasz naród i nasza państwowość. Dlaczego? Bo rodzi się coraz mniej dzieci, bo małżeństwa bywają zawierane coraz rzadziej i później, bo trwają coraz krócej, zaś dramatycznie wzrasta liczba osób żyjących w pojedynkę, którzy deklarują brak woli posiadania potomstwa i życia rodzinnego. Dlaczego tak się dzieje? Skąd płynie ta współczesna dezercja od życia rodzinnego, rodzicielstwa i służby dobru wspólnemu? Skąd też tak przerażająca liczba odnotowanych w 2021 prób samobójczych sięgająca np. w Polsce ponad 12 tysięcy? Odnotujmy, że prób tych dokonują w przeważającej większości ludzie młodzi, którzy przecież powinni nie tylko chcieć żyć i przekazywać życie, ale także go bronić, na wszelkich polach jego obecności.

#### *1. Ideowe zamieszanie a nieład społeczny.*

Błogosławiony Prymas Polski Kardynał Stefan Wyszyński dowodził, że nic tak nie zabija rodzin, ludzkiej płodności i samego życia społecznego - jak materialistyczny ateizm. Niesie on bowiem ze sobą z jednej strony egoizm i ucieczkę przed wszelkim trudem i poświęceniem, ale także strach, który nie pozwala z radością i optymizmem patrzeć na ludzkie życie i przekazywać je. Dla materialistów bowiem każde ludzkie życie kończy się ostatecznie w chwili biologicznej śmierci, która jest nieuchronnym końcem i katastrofą człowieka, po której nie ma niczego. Ateistyczny materialista więc sądzi, że nie warto zatem tak naprawdę żyć, bo życie ma swój kres i nie ma spełnienia, nie ma wyzwolenia. Cóż zatem w materializmie pozostaje?

Jedynie korzystanie z tego, co świat może dać w postaci przyjemności i zabawy. Dlatego rodzina i rodzicielstwo, samo życie wspólnotowe z innymi, choćby z racji konieczności pracy, trudu i poświęcenia, licznych wyrzeczeń, będą się jawiły dla ateistycznego materialisty jako niepotrzebne balasty, które szybko z siebie należy zrzucić. Życie tak indywidualne, rodzinne i narodowe będzie jakimś złem, od którego należy się jak najszybciej uwolnić. Z tej racji to, co zabija, jawi się w tej optyce jako coś co wyzwala, co pomaga. W ten sposób rodzi się to, co nazywamy cywilizacją śmierci.

Materialistyczny ateizm, przywieziony do Polski po 1945 roku przez sowieckich okupantów, nie mógł w Polsce skutecznie niszczyć rodziny, bo w sercach Polaków była wiara w Pana Boga i miłość, a także silna odpowiedzialność za Polskę. Gdy jednak materializm ten, po komunizmie, został wzmocniony dobrobytem oderwanym od życia cnotliwego, gdy zaczął odurzać ludzkie sumienia ideologią postępu i wolności, walki i

nienawiści, wielu z naszych rodaków rozpoczęło swe życie w taki sposób, jakby nie miało ono swego sensu i celu w Panu Bogu, i miało swój kres w doczesności dóbr materialnych. Nie było zatem tu miejsca dla rodziny i jej życia, pojawiła się za to chęć używania i ucieczki od wszystkiego co ogranicza i krępuje. Oto zasadnicza przyczyna współczesnego kryzysu rodziny oraz dezercji tak wielu osób od przekazywania życia. Winne są tu zatem nie tyle dobrobyt i bezpieczeństwo, ale materializm i ateizm. Winny jest tu ten rodzaj życia indywidualnego, rodzinnego i społecznego, w którym wyzbyto się cnót, tych trwałych dyspozycji do dobra, które czynią dobrym człowieka, jak i jego działanie.

Trzeba dziś dostrzegać, że materialistyczny ateizm nie przynoszą do nas li tylko marksiści i ich ideowi następcy. Płynie on także do ludzkich serc ze strony tzw. liberalizmu i naturalizmu, w którym absolutyzuje się jednostkę i wmawia jej, że jedynym prawem jej jest podążanie za swoją wolą. Wszelka zależność, wszelka podległość temu, co zewnętrzne jawi się tu jako atak na istotę człowieka i na jego wolność. Dlatego dla naturalistycznych liberałów trwała więź małżeńska, rodzinna i służba dobru wspólnemu nie tylko zniewala, ale także rzekomo upadla człowieka.

Co w obliczu złowrogię materialistycznego ateizmu musimy czynić by ratować swe rodziny, naród a także państwowość, pośrednio także cywilizację Zachodu?

Po pierwsze dostrzec, że materialistyczny ateizm jest zabójczą i wielce szkodliwą ideologią, że przynosi on na każdym polu śmierć. Ideologia ta przychodzi do nas z wielu stron i bywa zawsze przedstawiana nam w „masce dobra”. Głoszą ją dzisiaj politycy zarówno ci z „prawej” jak i „lewej” strony, wmawiając ludziom, że ich szczęście polega na odpowiedniej ilości pieniędzy, posiadanych rzeczy i możliwości ich używania.

Po drugie, że jako ludzie musimy szybko uświadomić sobie, że jesteśmy zdolni do poznania prawdy i dostrzeżenia tego, że nasze życie rodzinne i nasza moc przekazywania życia jest dla nas nie tylko wielkim skarbem, ale także powodem do dumy. A zatem nie jesteśmy skazani na życie w ideologiach i mamy w sobie dzięki mocy naszego rozumu, także ubogaconego prawdą wiary, szansę na dobre życie w prawdzie, życie, które tworzy wspólnotę rodzinną i które promieniuje rodzicielstwem. Ma to przecież ogromne znaczenie dla istnienia narodu, także samego naszego państwa, które przecież nie jest ostatecznie tworzone przez „rzeczy” i martwą przestrzeń, ale przez żywych i licznych ludzi, którzy są obywatelami. Ludzie ci winni być nie tylko rozumni, ale także dobrzy moralnie, bo tylko wtedy będą tworzyć naród, będą stanowić ojczyznę, którą się kocha. Muszą więc być ludźmi cnotliwymi.

Trzeba zatem dziś naszej wzmożonej i nieprzerwanej pracy, aby nastąpiło wyzwolenie z materialistycznego ateizmu. Gdy to nastąpi rodziny i nasze domy, staną się środowiskiem życia.

## *2. Cnoty społeczne źródłem ładu w życiu społecznym.*

Rodzi się tu jednak pytanie: co w tej wzmożonej pracy może nam pomóc? Przede wszystkim powrót do życia cnotliwego, praktykowanie cnót społecznych. Są one nie tylko wielkim skarbem cywilizacji Zachodu, ale także środkiem do pomyślności tak indywidualnej jak i rodzinnej oraz społecznej. Dlatego też, gdy w Londynie w roku 1972 ukazał się w tłumaczeniu na język polski tom 20 *Sumy teologicznej* św. Tomasza z Akwinu, w przedmowie do tego dzieła błogosławiony prymas tysiąclecia kardynał Stefan Wyszyński pisał „Brak cnót społecznych może doprowadzić do tego, że najbardziej słuszne poczynania, programy ustrojowe, polityczne, gospodarcze nie dadzą się

wykonać”. Dlaczego? Bo zdaniem Błogosławionego Prymasa „Wchodzą one dziś do programu wychowania obywatelskiego, przez co stają się niezwykle aktualne, pożądane. Cały ten zespół cnót, które wyeksponował św. Tomasz z Akwinu, przypomina tę postać z czasów odległych, a tak wnikliwie aktualną dziś. Program katolickiej nauki społecznej, wzbogacony przez tę pedagogikę społeczną św. Tomasza, staje się przedziwnie bliski i możliwy do wykonania” (s. 8).

Czym są jednak cnoty społeczne? Są trwałymi sprawnościami ludzi, które czynią samych ludzi dobrymi, jak i sprawiają dobroć ludzkich działań w przestrzeni międzyludzkiej.

To one dają jedność, siłę, pożytek, to one wzmacniają tak dobro samego człowieka, jak i dobro całej społeczności, pomnażają zdrowie, dobrobyt, wszelkie bogactwo dobra. Ich praktykowanie służy tak jednostce, jak i całej społeczności, a przy tym nic nikomu nie zabierają, wzmacniając to, co dobre u innych.

Cnoty społeczne jako sprawności moralne, intelektualne i wytwórcze stają się przez to integralnym elementem wszelkiej pedagogii społecznej, a w sposób szczególny tej, która realizuje się w rodzinie, w życiu narodowym. Z tej racji można bronić tezy, że wszelkie formy umocnienia i rozwoju życia społecznego faktycznie zaczynają się od rozwoju i umocnienia cnót społecznych.

Tradycja wyróżnia wiele cnót społecznych, podobnie jak i wiele istnieje ich klasyfikacji, niemniej jednak na uwagę zasługują tu cnoty, które zostały mocno wyakcentowane w pedagogice społecznej św. Tomasza z Akwinu (ok. 1225-1274). Akwinata w swych rozważaniach dokonał swoistej syntezy nauki o cnotach społecznych, głębia zaś jego myśli, połączona z prostotą ujęcia zagadnienia oraz powaga jego autorytetu nakazuje w rozumieniu cnót społecznych zwrócić się właśnie do niego. Niewiele jest bowiem innych źródeł, które tak jasno ukazywałyby rolę cnót społecznych w życiu osoby ludzkiej oraz pożytek jaki one niosą dla wszelkich kręgów ludzkiego życia. Nieliczne są także opracowania, które tak precyzyjnie wykazywałyby postługę rodziny w kształtowaniu cnót społecznych. Dlatego bez obawy należy skierować uwagę na naukę św. Tomasza, że samo zagadnienie zostanie tu jakoś splotone. Wręcz przeciwnie: bogactwo ujęć obecne u Akwinaty, precyzja z jaką omawia zagadnienie, pozostają wciąż wzorem do naśladowania. Nie bez znaczenia jest tu i ten fakt, że jego nauka staje się dla wielu współczesnych swoistą »tarczą i mieczem« w walce o dobre życie indywidualne, rodzinne i narodowe.

Rozważając cnoty społeczne należy zwrócić uwagę na trzy zasadnicze i pierwsze cnoty społeczne, tj. pietyzm, szacunek i cześć.

### 3. Pietyzm.

Liczne osoby zatroskane o właściwy kształt naszego życia rodzinnego i narodowego często stają przed trudnością wyjaśnienia tego, dlaczego dziś dochodzi tak często do rozpadu więzi międzyludzkich, dlaczego coraz większa ilość osób przeżywa i faktycznie żyje w samotności. Samotność staje się dla nich wielkim ciężarem, ale i przyczyną wielu cierpień i trudności.

Tymczasem mając na uwadze filozoficzne spojrzenie na życie społeczne, bez trudu możemy dostrzec, że *liczne współczesne problemy, z jakimi zmaga się w swym życiu człowiek wynikają z porzucenie przez niego cnoty pietyzmu*, a także wielu innych cnót społecznych, które wprost rodzą się z niego i jemu towarzyszą. Innymi słowy trzeba nam



dziś dostrzec, że musimy powracać do życia opartego na pietyzmie. Ale czym jest pietyzm?

Nie jest to cnota ani prosta ani łatwa. Można powiedzieć, że jest to trwała sprawność przeżywania i afirmacji daru istnienia (życia) oraz wszystkiego, co on niesie; to także sprawność urzeczywistniania swoich powinności wobec innych, którzy są dla nas dobroczyńcami, i którzy jakoś sprawują nad nami pewną władzę. Jak to wyjaśniał w swej *Sumie teologicznej* Św. Tomasz z Akwinu, cnota ta wyrasta z potrzeby oddania tego, co się słuszenie należy innym osobom. Jest przez to pietyzm cnotą pokrewną sprawiedliwości i blisko z nią związaną.

Charakter i istota tej cnoty są niezwykle głębokie, związane z miłością i wręcz z synowskim oddaniem rodzicom, Ojczyźnie i Bogu. Jak wyjaśniał Akwinata, to cnota, która mocno ukazuje dziecięctwo człowieka, jak i jego osobową dojrzałość w relacjach międzyludzkich, w ogólności rozumność i zdolność do kochania, afirmowania dobra, ładu. Jest to sprawność ze swej natury nakierowana na właściwą formę zachowania wobec dobra i wiąże się z troską o to dobro.

Dla Akwinaty przyczyną obecności pietyzmu u osoby ludzkiej jest świadomość swej zależności, od czegoś lub kogoś. Ma także pietyzm swe ugruntowanie w świadomości bycia we władzy innych osób. Jej istotą jest więc pewna postać pokory, która uzmysławia człowiekowi jego zależność od innych i fakt bycia obdarowanym pewnym istotnym dobrem, które wymaga od człowieka właściwego zachowania, postawy, pewnego autentycznego przeżywania sytuacji egzystencjalnej, w jakiej się on znalazł.

Sprawność ta bardzo bliska posłuszeństwu i czci, wdzięczności; w istocie rzeczy afirmuje dobro, jakim jest samo istnienie i jego moc życia, urzeczywistniania wszelkiego innego dobra. Z tej racji pietyzm ma znaczenie fundamentalne.

Św. Tomasz wskazywał, że sam pietyzm, jako forma czci i szacunku za otrzymany dar istnienia, może i powinien być nakierowany na samego Boga, który nie tylko dał człowiekowi istnienie, wraz istnieniem i dobrocią jaką posiada świat, ale także dokonał odkupienia człowieka po przez mękę, śmierć i zmartwychwstanie Jego Syna Jezusa Chrystusa. Tak pojęty pietyzm, afirmujący związek osoby ludzkiej z Osobą Boga, jest bardzo bliski i ściśle powiązany z cnotą religijności.

Pietyzm, jak wyjaśniał Akwinata, ma swe odniesienie także do rodziny, rodziców, dzięki którym człowiek zaistniał w społeczności ludzkiej. Rodzice, dając dziecku życie (istnienie), także podtrzymując i rozwijając je w bytowaniu, stają się w sposób naturalny przedmiotem czci i szacunku, który towarzyszy pietyzmowi. Powinności wobec rodziców mają zatem swój mocny związek z pietyzmem.

Dla Akwinaty, dziecko, ucząc się pietyzmu wobec rodziców, faktycznie uczy się także załączkowo wszelkich innych cnót społecznych, otwierając się na afirmację wszelkiego dobra i na potrzebę należytego spełniania swych obowiązków. Oczywiście cnota pietyzmu, jak każda inna, nie jest tu efektem »tresury człowieka«, ale raczej troskliwej i czułej miłości, która budzi w młodym człowieku nie tylko dobrowolność działań, ale także rozumność, sumienność i zaangażowanie, synowskie (dziecięce) oddanie. Przeniknięte jest ono pewną prostotą, afirmacją dobra, pełnym i bezgranicznym oddaniem, przyjmowaniem wszystkiego, co płynie od darczyńcy, łagodnością wynikającą z miłości.

Akwinata podkreślił również, że byt każdego człowieka, jego życie (istnienie) jest zależny od Ojczyzny), dzięki której człowiek ma nie tylko bezpieczeństwo, wychowanie

oraz wiele różnorodnych dóbr, ale przede wszystkim posiada określoną tożsamość narodową, związaną z przeżywaną kulturą, językiem a także miejscem życia. Pietyzm daje zatem w praktyce byt dla Ojczyzny, a ta pozwala człowiekowi przeżywać cały świat po swojemu, a także cieszyć się życiem wspólnotowym, ujmować siebie w kontekście innych, którzy stają się rodakami, braćmi w przeżywaniu spraw najważniejszych. Ten sposób życia wspólnotowego jest nazywany patriotyzmem. W tym kontekście postaramy się dostrzec, że pietyzm nie zawęża się tylko do rodziny, bo przecież byt dziecka, jak i całej rodziny pochodzi jakoś także od Ojczyzny, która chroni, daje kulturę i na wiele sposobów karmi, sprawia byt duchowy i ten związany z ciałem w dziecku. Normalnie rozwijające się dziecko z czasem odkrywa także, że jest dzieckiem nie tylko mamy i taty, ale także ojczyzny. Z odkryciem tym pojawia się w nim patriotyzm, miłość do najbliższych połączona z czcią i wolą służby, ofiary i walki, gdy tego będzie potrzeba. Pietyzm prowadzi zatem do odkrycia w człowieku jego faktu bycia dzieckiem ojczyzny.

Widząc w pietyzmie zasadę i fundament relacji międzyludzkich, pamiętajmy o tym, że cnotę tę znali dobrze już starożytni, dla których była ona prawidłem wywiązywania się ze wszelkich obowiązków rodzinnych, ale także i społecznych, bo przecież społeczność ludzka jako wspólnota życia człowieka – jest w swej istocie jak rodzina i ma się w niej pewne realne obowiązki, z których trzeba się wywiązać, bo tego wymaga sprawiedliwość, dobro wspólne, wreszcie miłość jaką się ma do bliskich. Dlatego już starożytni byli świadomi tego, że wszelki pietyzm wyrasta z miłości i jest, jak wskazuje to nasze doświadczenie, zawsze przeniknięty dobrowolnością, a także życzliwością i wzajemnym lubieniem, co sprawia, że ostatecznie buduje on między ludźmi więzy przyjaźni, upodabnia ich do siebie i jednoczy.

Święty Tomasz z Akwinu, na kartach swej *Summy Teologicznej* wyjaśniał, że wszelkie akty pietyzmu zrodzone w sercu człowieka są jakby jego duchową odpowiedzią na największe dobro otrzymane przez człowieka. Tym dobrem jest istnienie, ludzkie życie. By móc się rozwijać, by kochać i poznawać, by dzielić się dobrem z drugim człowiekiem i by wreszcie czcić Boga – trzeba bowiem najpierw być.

U podstaw zatem pietyzmu leży istotne ludzkie doświadczenie bycia obdarowanym życiem, istnieniem, które dla człowieka jawi się zawsze jako wielki skarb, dzięki któremu możliwe jest korzystanie z wszelkich dóbr. Doświadczenie to stanowi podstawę odkrycia przez człowieka jego dziecięctwa, czyli rzeczywistości bycia uprzyczynowanym w swym istnieniu od innych. Pietyzm jest zatem afirmacją życia i swego istnienia, ale także afirmacją tych od których to istnienie pochodzi, od których bezpośrednio i pośrednio „przyszło do człowieka”.

Dziś zarówno u ludzi młodych jak i dojrzałych napotykamy na braki w pietyzmie, co najwyraźniej przejawia się lekceważeniu a nawet wrogości wobec rodziców, Ojczyzny i wreszcie Pana Boga. Wszystko to można naprawić, uleczyć, ale trzeba stanąć w prawdzie, odkryć swe dziecięctwo ludzkie i boże i zachować się wobec niego, tak ja należy. Temu właśnie służy pietyzm. Bez niego zginą nasze rodziny, ojczyzna i my sami. Powracajmy zatem do pietyzmu integralnego, pełnego, do normalności.

#### 4. Szacunek.

W katalogu cnót społecznych, tuż po pietyzmie, św. Tomasz z Akwinu wymienia w pierwszej kolejności szacunek (*łac. observantia*). Jest to cnota szczególna, bez której nie

tylko nie ma naszego dobrego wychowania, ale w ogólności pokoju, ładu i doskonałości w każdej wspólnotce ludzkiej, od rodziny, przez społeczność lokalną i narodową.

Cnota szacunku trudno zrozumieć i praktykować współczesnemu człowiekowi z wielu przyczyn, ale chyba przede wszystkim z racji ideologii negujących ojcostwo i władzę ojcowską. Jak wyjaśniał Akwinata cnota szacunku wiąże się ściśle z posłuszeństwem wobec osób sprawujących nad nami władzę. Przede wszystkim wobec rodziców, ale także, w miarę rozwoju życia ludzkiego, szacunek zaczyna obejmować wszystkich, którzy »są jak ojciec«. Z tej racji też Akwinata pisał, że „Podobnie jak rodzice w swoisty sposób mają udział w tej doskonałości, jaką stanowi przekazywanie życia, w pełni zawierające się w Bogu jako praprzyczynie wszystkiego, osoba mająca z pewnych względów powierzona opiekę nad innymi w szczególny sposób występuje w roli ojca. *Ojciec bowiem jest źródłem, któremu zawdzięczamy i urodzenie, i wychowanie, i naukę, i w ogóle wszystko to, co należy do udoskonalenia życia ludzkiego.* Natomiast osoba piastująca jakąś godność jest jakby ośrodkiem zarządzania w pewnych sprawach, np. naczelnik państwa w sprawach obywatelskich, wódz naczelny w sprawach odnoszących się do wojny, nauczyciel w sprawach nauki itp. *Wszystkie tego rodzaju osoby zwane są »ojcami«, gdyż ich troski są podobne do ojcowskich*” (Suma teologiczna, II-II q. 102 art. 1 resp.).

Przypomnijmy, że ojcostwo należy tu wiązać nie tylko z jego biologiczną stroną, ale ze sprawianiem życia w człowieku w ogóle, jego umacnianiem i doprowadzaniem do pełni oraz ochroną przed zagrożeniami. Wszystko to jest naturalną i właściwą formą ojcostwa.

Wszędzie, gdzie mamy do czynienia z jakąś realną formą sprawiania życia w człowieku przez edukację, budzenie w człowieku twórczości i życia sztuką, budowanie więzi z Bogiem, tam istnieje forma ojcostwa – rodzicielstwa i jest również jakieś ludzkie dzieciństwo. Dlatego należy mówić o szacunku wobec nauczycieli, przełożonych, wszelkich osób sprawujących jakąś władzę nad nami, którzy dzięki niej niosą i sprawiają jakąś w nas postać życia.

W sensie szerokim cnota szacunku jest formą właściwego odnoszenia się do każdej istoty obdarzonej godnością (rozumnością i wolnością). Tak pojęty szacunek staje się podstawą dobrego działania w całej społeczności, dlatego wychowanie człowieka do szacunku, jakie początkowo ma miejsce przez szacunek dla rodziców, staje się w szerokim sensie formą doskonalenia człowieka do obcowania z innymi ludźmi.

Trzeba tu zauważyć ważną rolę, jaką cnota szacunku będzie spełniać w budowie cnoty przyjaźni, a wraz z nią w umacnianiu wszelkich więzi społecznych, narodowych, państwowych.

Święty Tomasz zauważa, że z racji przyrodzonej i niezbywalnej godności każdy człowiek posiada prawo do szacunku, z którym ma obowiązek liczyć się każdy oraz wszelkie instytucje życia zbiorowego. W tym kontekście trzeba podkreślić, że społecznym i praktycznym znakiem szacunku dla osoby jest przestrzeganie niezbywalnych i przyrodzonych praw osoby ludzkiej (praw człowieka).

Ponieważ cała rzeczywistość jest dziełem Absolutu, a sam Absolut jest racją istnienia wszelkiego dobra, dlatego ludzka kultura, w której spełnia się prawo człowieka do szacunku, może tylko tam funkcjonować, gdzie istnieje szacunek dla Boga, Istoty godnej najwyższego szacunku i oddania. *Bez szacunku dla Boga, wszelkie typy i rodzaje szacunku ludzkiego pozostają zawieszane w próżni, są bez ostatecznego ugruntowania, a*

*systemy pedagogiczne, starające się o upowszechnienie jakiegoś rodzaju szacunku dla osoby ludzkiej, skazane są na bezowocne moralizatorstwo.*

Realistyczna antropologia filozoficzna Akwinaty, a także etyka oraz poznanie zdroworozsądkowe, ukazują prawdę o tym, że człowiek zasługuje na szacunek również z racji swego uposażenia osobowego, związanego z zasługami (wiedzą, pracą, doświadczeniem), które składają się na jego dorobek życia osobowego, a który w swej istocie jest sumą dóbr godziwych, przez niego wypracowanych. Z racji różnej wartości tegoż dorobku ludzie nie zasługują na taki sam szacunek, lecz odpowiadający reprezentowanemu przez nich dobru. Z tej racji realistyczna pedagogika wyklucza zasady egalitaryzmu, które myślą równość, co do przyrodzonej godności wszystkich ludzi, z godnością przez ludzi wypracowaną, nabytą. W tradycji wychowawczej, z jakiej korzystał Akwinata, cnota szacunku wyrastała wprost z miłości bliźniego oraz cnoty sprawiedliwości.

Szukając pogłębionego uzasadnienia dla istnienia cnoty szacunku, dostrzegamy że cnota ta posiada, obok miłości i sprawiedliwości, swe ugruntowanie w skromności człowieka, która jest postacią właściwej miłości siebie. Szacunkowi sprzeciwia się więc wprost wada pychy oraz postawa deprecjonująca swoją godność, sprzeciwia się niesprawiedliwość oraz nienawiść, zazdrość, wada gniewu. Dlatego dobre wychowanie cnoty szacunku czyni człowieka dobrym moralnie oraz pożyteczniejszym w relacjach społecznych, związanych z uczestnictwem w życiu i działaniu społecznym. Brak szacunku jest jednym z głównych przejawów i źródeł niedostosowania społecznego człowieka, przyczyną ruiny samego życia społecznego, a także życia osobowego człowieka.

Przeciwieństwem szacunku jest pewna postać (wady) służalczości wobec przełożonych, związana z bezwiednym i nierozumnym podporządkowaniem się ich woli oraz z absolutyzowaniem ich cech, zdolności i możliwości, także uprawnień. Wada ta nie tylko stoi w sprzeczności z przyrodzoną godnością człowieka, ale także prowadzi do rozstroju i upadku życia społecznego, które musi, z racji ślepego podporządkowania się człowiekowi, pograżyć w bałaganie i złu. Jak wyjaśniał to Akwinata, na wadę służalczości narażeni są wszyscy ludzie niezdolni do autentycznej afirmacji swej godności, dotknięci jakimś rodzajem nierozumienia (głupoty), połączonej z brakiem »czytania dobra« oraz małodusznością. To wada ludzi pozbawionych honoru. Sprzyja jej zawsze rozpowszechnienie się w kulturze oraz w samym wychowaniu ideologii kolektywistycznej, socjalistycznej, w ogóle koncepcji szerzących niewolnictwo, jawne lub utajone. Niosą tę wadę wszystkie systemy cywilizacyjne preferujące kasty, ideologie mesjanistyczne, supremację i kult siły fizycznej, formy życia rodowego.

Przeciwieństwem cnoty szacunku będzie także wada wyrażająca postawę lekceważenia i braku posłuszeństwa wobec władzy. Może ona wypływać z pychy lub też być efektem braku rozumienia samego dobra, społecznej natury człowieka, samej instytucji władzy, prawa. Przyczyn tej postawy można doszukiwać się w ideologiach anarchistycznych, absolutyzujących jednostkę i zwalczających społeczny wymiar życia i działania człowieka. Od strony antropologicznej postawa ta będzie miała swe wsparcie w indywidualizmie, zrywającym więzi społeczne, przyjaźń i samą instytucję władzy. W wychowaniu i edukacji postawa ta będzie wywodziła się z egotyzmu, subiektywizmu, szerzenia się relatywizmu i agnostycyzmu. Będzie ją także generował hedonizm oraz wszelkie postawy ludzkie skazane brakiem wielkoduszności, realizmu poznawczego i moralnego.

Od strony filozoficznej brak szacunku jest zazwyczaj efektem dominacji w świadomości kulturowej idealizmu, alienującego człowieka od naturalnego porządku społecznego i realnego dobra, które pociąga człowieka. To wszystko rodzi postawy buntu i egoizmu, które z czasem przeradzają się w poczucie osamotnienia oraz wyobcowania, za którymi podąża dalej smutek i złość, wynikająca z niespełnienia, braków. Dlatego wychowanie do szacunku winno być traktowane jako droga do osiągnięcia przez człowieka jego szczęśliwości, zaś brak szacunku jest w tym kontekście nie tylko drogą do niszczenia przyjaźni, ale wszelkich więzów społecznych.

W cywilizacji Zachodu (łacińskiej) dobrze ugruntowany szacunek staje się podstawą wszelkiej służby i odnoszenia się jednego człowieka ku drugiemu; jest on konieczny tam, gdzie istnieje jakakolwiek władza jednego człowieka nad drugim. Autentyczny szacunek jest możliwy tylko tam, gdzie rozwija się personalizm i kultura ludzka adekwatna do natury ludzkiej i ostatecznego przeznaczenia człowieka.

#### 5. Cześć.

Tak pietyzm, jak i szacunek w normalnym życiu ludzkim łączą się mocno z cnotą czci. Rodzi się tu pytanie: czym jest ta cnota społeczna? Jest ona ściśle związana z życiem rodzinnym i społecznym, politycznym i religijnym. Może być ogólnie określona jako forma wyrazu czyjeś realnej dobroci i jak to wyjaśniał św. Tomasz „jest świadectwem uznania dla czyichś wybitnych zalet”(Suma teologiczna II-II q. 103 art. 1 resp.). W życiu rodzinnym cześć pojawia się także w postaci nakazu Prawa Bożego, w *Dekalogu* jako czwarte przykazanie: „czcij ojca i matkę swoją”.

Słowo »cześć« może być w języku polskim wyrażone przez termin »uhonorowanie«, czyli oddanie komuś honoru. Jest też cześć pewną postacią służby drugiemu człowiekowi w pewnym zakresie i z pewnej racji. Kryje się zatem za nią wiele różnych aktów ludzkich, które wiąże jakaś forma afirmacji czyjeś godności, a brak czci jest postrzegany jako forma lekceważenia dobra, niesprawiedliwego działania, wprowadzającego nieład i niepokój.

Kierując uwagę w stronę cnoty czci musimy dostrzec, że nie jest ona tylko prostą formą pochwały czegoś i kogoś, ale w istocie rzeczy jest afirmacją jakiegoś realnego, obiektywnego dobra, które jednocześnie winno być naśladowane przez innych, bo jakoś przewyższa inne dobra i zasługi.

Dobroć stanowiąca rację czci, wartość jej posiadania, trud, jaki był poniesiony w związku z osiągnięciem dobra, to wszystko stanowi istotny kontekst rozumienia cnoty czci. Ukazuje także jej społeczny wymiar, gdyż sam akt czci winien być czytelny dla wielu i jest także powoływany do bytu po to, by go dostrzeżono. Poniekąd same akty czci są świadectwem przyporządkowania całego życia wspólnotowego właśnie dobru i niejako prowadzą one człowieka do dostrzeżenia, że dobro to jest tym, dzięki czemu istnieje społeczność. Wzrastanie zatem człowieka w cnotę czci pełni fundamentalną rolę w rozwoju wszelkich form życia społecznego. Co ważne, w tym kontekście cześć jako cnota ma za przedmiot także piękno, a zatem to, co budzi upodobanie z racji swej dobroci, ładu, proporcji, doskonałości. Tak pojęta cnota czci, proporcjonalna do przedmiotu czci (dobra), praktykowana na wiele sposobów, jest dla Akwnaty sposobem osiągnięcia przez człowieka piękna i wprowadzaniem ładu w życie ludzkie.

Cześć jako cnota stanowi także w życiu moralnym istotną zaporę dla źródła wszelkich wad jaką jest pycha, bo otwiera człowieka na dobro »nie-swoje«, ale dobro bliźniego i dobroć Boga. Służba temu dobru, samo naśladowanie dobra drugiego

człowieka, ofiarowanie się z pomocą i wyrażenie uznania, to wszystko niesie ze sobą cześć. Pod pewnym względem, co jest ważne, cnota czci jawi się jako pewien środek do uzyskania przez człowieka właściwej oceny siebie i innych, pewien środek uzyskiwania przez niego dojrzałości, która wyraża się poprzez krytycyzm wobec siebie, ale i także bycie otwartym na dobro, które właśnie domaga się uznania. Cześć bowiem winna być proporcjonalna do dobra i nie powinna przeradzać się w bezgraniczne uwielbienie (*latría*) tam, gdzie dobro i piękno, same zasługi nie mają charakteru absolutnego.

Bezgraniczne uwielbienie i bezgraniczna cześć właściwa jest zdaniem Akwinaty tylko wobec Boga, który jest pełnią wszelkiego dobra i samym nieskończonym dobrem.

Cześć żywiona przez ludzi nawzajem do siebie musi mieć zatem swe granice i nie może przeradzać się w bałwochwalstwo (idolatrię), w jakąś formę absolutyzowania czegoś lub kogoś, co faktycznie nie jest absolutem. Dobrze ugruntowana zatem cnota czci jest nie tyle drogą do uczynienia z człowieka niewolnika, ale wręcz przeciwnie: *jest formą ochrony osoby ludzkiej przed jej zawłaszczeniem, ograniczeniem, które dokonuje się wtedy, kiedy człowiek ulega fałszywej czci*. Jej znakiem zawsze pozostanie realna dążność do pewnego poniżenia człowieka i w końcu poświęcenia go dla przedmiotu fałszywej czci. Tego typu fałszywa cześć jest choćby obecna w totalitaryzmach, ale także tam, gdzie coś lub ktoś staje się dla człowieka bóstwem.

Właściwa forma cnoty czci ma oczywiście miejsce tam, gdzie wychowanie ludzkie jest właściwie zorganizowane, a zatem tam, gdzie uwielbienie jest skierowane ku samemu Bogu, zaś szacunek oddaje się tam i w ten sposób, jak na to dobro pozwala.

W tym kontekście należy przywołać słowa św. Tomasza z Akwinu, który wyjaśniał, że „z innego powodu należy się służba Bogu, a z innego ludziom, podobnie jak z innego powodu panem jest Bóg, a z innego człowiek. Bóg bowiem posiada nadrzędną i pełną władzę w stosunku do całego wszechświata i każdego stworzenia, gdyż każde podlega Mu całkowicie. Człowiek zaś ma tylko udział w pewnym podobieństwie do władzy Bożej, w miarę jak posiada część władzy nad innym człowiekiem lub jakimś stworzeniem. Dlatego cześć jako wyraz służbistości [raczej: służebności – uwaga moja: P. S.] należy człowiekowi który nad kimś panuje, różni się od uwielbienia jako wyrazu służby należy Bogu jako Najwyższemu Panu. Cześć ta jest gatunkiem szacunku, czyli poważania osób piastujących jakąś wybitną godność: Stąd w języku greckim odpowiednik czci *dulia* oznacza usługi, jakimi służdy okazują cześć swoim panom” (Suma teologiczna, II-II q. 103 art. 3 res).

Współcześnie cześć dla zasług innych ludzi bywa niestety często wypaczana przez pewien nadmiar. Jeśli wprost nie prowadzi do bałwochwalstwa, to staje się jakąś formą zwodniczej idolatrii, która prowadzi tego, której jej ulega, na manowce życia. Idol bowiem, będąc często człowiekiem z wieloma brakami, staje się iluzorycznym autorytetem, wzorem i pewnym kryterium działania, zaczyna zajmować miejsce Boga i stara się wymusić na innych uwielbienie należy Bogu. To sprawia, że jego oddziaływanie nie jest doskonałe, lecz faktycznie dewastujące, zamieniające samą cześć w formę swoistego nieracjonalnego »uwiedzenia«, które w ostateczności kończy się jakąś tragedią.

Dramat współczesnych czasów polega także i na tym, że wiele rodzin ludzkich nie jest w stanie ukształtować w człowieku cnoty czci. Jej brak powoduje albo wady bliskie lekceważeniu, albo te, które »ubóstwiają« coś, co nie jest Bogiem.

Z drugiej strony należy zauważyć, że współczesna kultura, z racji choćby fałszywie pojętej wolności ludzkiej, absolutyzowania władzy jaką człowiek posiada sam nad sobą, a także z racji promowania egoizmu i swoistego narcyzmu, wytwarza atmosferę nieprzyjazną cnotcie czci. Egotyzm, połączony często z postawą relatywistyczną, subiektywistyczną, ideologią walki wszystkich ze wszystkimi, szybko wytwarzają w człowieku postawę honorowania tylko siebie, tylko swojego zdania, swoich zasług w połączeniu z pogardą i lekceważeniem tego, co nie jest »moje«. To oczywiście prowadzi wprost do niszczenia samej przyjaźni i sprawiedliwości, czyli tego wszystkiego, co faktycznie buduje każdą ludzką społeczność. Niekiedy staje się zaczynem egoizmów etnicznych, klasowych, rodowych, które z nienawiścią i wrogością odnoszą się do »obcych«.

Akwinata ma świadomość tego, że jeśli człowiek nie zdobędzie dobrze ugruntowanej cnoty czci, jeśli nie będzie jej w sobie ćwiczył i praktykował, to posiadzie wady, które wynikają z pewnego nadmiaru, jak i niedomiaru. To zaś jest złem dla człowieka i tworzonej przez niego całej społeczności. By temu zapobiec rodzina winna ćwiczyć i wychowywać dzieci, ale także każdego, kto ją tworzy, w cnotcie czci.

Poprzez praktykowanie »czci dla ojca i matki« w istocie rzeczy rodzina staje się matecznikiem przyjaźni, pokoju, ładu społecznego, autentycznego życia politycznego, wszelkiego solidaryzmu i odpowiedzialności za drugiego człowieka, który jest nie tyle konkurentem i wrogiem, co bliźnim. Cześć ta, złączona z miłością, w naturalnym porządku życia bywa odwzajemniana i pomnażana poprzez dobre obyczaje, sztukę, zabawę; przynosi wszystkim radość i dumę, sprawia że życie jest lepsze, arystokratyczne.

*Zakończenie.* Cnoty społeczne nadają ład życiu społecznemu, bo porządkują w pierwszej kolejności, to co istnieje w ludzkim życiu wewnętrznym. Bez tego wewnętrznego uporządkowania człowieka nie będzie autentycznego ładu społecznego i samego dobrego życia. Oczywiście tak petyzm jak i szacunek oraz cześć wymagają umocnienia w człowieku posłuszeństwa, wdzięczności i prawdomówności. Cnoty te do pełni swego dobroczynnego działania wymagają także prawdomówności, hojności, uprzejmości oraz osób prawych, znających cnotę słuszności, cnotę epikeii. Ta ostantia, jeśli jest dobrze ukształtowana w człowieku pozwala być człowiekowi dobrym obywatelem, czyli osobą odpowiedzialną i rozumną, zaangażowaną we współpracę z innymi osobami tworzącymi życie społeczne. Życie to oparte przede wszystkim na takich osobach staje się życiem uporządkowanym, dobrym, czyli takim, w którym istnieje ład a także szansa na ludzką szczęśliwość.

### **Bibliografia**

- Andrzejuk A., *Człowiek i dobro*, Warszawa 2002.
- Arystoteles, *Ekonomika*, w: tenże, *Dzieła wszystkie*, T. 6, Warszawa 2001.
- Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, w: tenże, *Dzieła wszystkie*, T. 5, Warszawa 2000.
- Arystoteles, *List do Aleksandra Wielkiego*, w: tenże, *Dzieła wszystkie*, T. 6, Warszawa 2001.
- Arystoteles, *Polityka*, Warszawa 2001.
- Arystoteles, *Zachęta do filozofii*, w: tenże, *Dzieła wszystkie*, T. 6, Warszawa 2001.
- Chłodna-Błach I., *Cnoty moralne i teologiczne w służbie wychowania rodzinnego*, w: *Pedagogika rodziny. Podejście systemowe. Tom 2: Wychowanie rodzinne*, red. M.

Marczewski (red. naczelny), R. Gawrych, D. Opozda, T. Sakowicz, P. Skrzydlewski, Gdańsk 2017, s. 787-803.

Chłodna-Błach I., *Od paidéi do kultury wysokiej. Filozoficzno-antropologiczne podstawy sporu o kulturę*, Lublin 2016.

Chodorowski J., *Czy zmierzch państwa narodowego?*, Poznań 1996.

Chodorowski J., *Rodowód ideowy Unii Europejskiej*, Krzeszowice 2010

Czachorowski M., *Pietas. Spór o filozoficzne podstawy moralnych obowiązków wobec rodziców*, Lublin 2014.

Czachorowski M., *Pietas: moralne obowiązki wobec rodziców i ojczyzny*, w: *Pedagogika rodziny. Podejście systemowe. T. 2: Wychowanie rodzinne*, red. M. Marczewski (red. naczelny), R. Gawrych, D. Opozda, T. Sakowicz, P. Skrzydlewski, Gdańsk 2017, s. 881-890.

Jan Paweł II, *Adhortacja Apostolska o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym. Familiaris Consortio*, Wrocław 2000.

Jan Paweł II, *Evangelium Vitae*, Poznań 1995.

Jan Paweł II, *List do rodzin Ojca Świętego Jana Pawła II*, Poznań 1994.

Koneczny F., *Kościół a cywilizacja*, Lublin 1996.

Koneczny F., *Napór Orientu na Zachód*, w: *Kultura i cywilizacja*, praca zbior., Lublin 1937, s. 177–196; [wyd. samodzielne] Lublin 1999.

Koneczny F., *O cywilizację łacińską*, Lublin 1996.

Koneczny F., *O ład w historii*, Warszawa 1991.

Koneczny F., *O wielości cywilizacji*, Kraków 1935.

Koneczny F., *Obronić cywilizację łacińską!*, Lublin 2002.

Koneczny F., *Państwo i prawo w cywilizacji łacińskiej*, Komorów 1997

Krąpiec M. A., *Cywilizacja miłości spełnieniem osoby*, w: *Człowiek w poszukiwaniu zagubionej tożsamości. »Gdzie jesteś Adamie?«*, red. T. Styczeń, Lublin 1987, s. 224-244.

Krąpiec M. A., *Człowiek bytem osobowym*, w: *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania*, red. F. Adamski, Kraków 1999, s. 81–92.

Krąpiec M. A., *Człowiek jako osoba*, Lublin 2009.

Krąpiec M. A., *Człowiek podmiotem wychowania*, „Zeszyty Formacji Katechetów” 4 (2004) nr 2, s. 25 -29.

Maryniarczyk A., *Koncepcje bytu a rozumienie człowieka*, w: *Błąd antropologiczny*, red. A. Maryniarczyk, K. Stępień, Lublin 2003, s. 73–121.

Pańpuch Z., *Arete*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, red. A. Maryniarczyk, tom I, s. 318-325.

Pańpuch Z., *Aretologia*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, red. A. Maryniarczyk, tom I, Lublin 2000, s. 325-329.

Pańpuch Z., *Cnoty i wady*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, red. A. Maryniarczyk, tom II, Lublin 2001, s. 216-231.

Skrzydlewski P., *Bezpieczeństwo osoby a kulturowe i cywilizacyjne zagrożenia rozwoju człowieka*, w: *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży. Aktualne problemy teorii i praktyki pedagogicznej*, red. B. Komorowska, P. Mazur, Chełm 2014, s. 15-46.

Skrzydlewski P., *Błąd antropologiczny w teoriach społecznych*, w: *Błąd antropologiczny. Zadania współczesnej metafizyki 5*, red. A. Maryniarczyk, K. Stępień, Lublin 2003, s. 223–254.

Skrzydlewski P., *Ontyczne i społeczne podstawy pedagogii rodzinnej. Studium z filozofii wychowania i edukacji*. Gdańsk 2018

Woroniecki J., *Umiejętność rządzenia i rozkazywania*, Wrocław 1992.



\*\*\*

**Знобей О. В.**

викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми, Україна)

## **ВИРОБНИЧА ПРАКТИКА ЯК ЗАСІБ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

Удосконалення системи соціального захисту населення, її постійна модернізація суттєво впливають на процес оновлення всіх складових професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Важливим завданням закладів вищої освіти є організація навчального процесу, який зорієнтований на формування професійних компетенцій студентів в умовах соціального партнерства. Виробнича практика студентів спеціальності «Соціальна робота» є дієвим засобом їх підготовки до партнерської взаємодії та передумовою успішного виконання майбутньої професійної діяльності.

На думку С. Коляденко до сфери партнерства освітніх закладів та соціальних установ входять наступні напрями: впровадження ступеневої підготовки фахівців за наскрізними навчальними планами і програмами відповідно до Державних стандартів; забезпечення часткової, вторинної або повної зайнятості студентів; створення додаткових робочих місць на засадах державного соціального замовлення; організація проходження виробничих практик студентами вищих навчальних закладів; оновлення навчально-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх спеціалістів з використанням комп'ютерної техніки та інформаційних технологій; забезпечення соціальних партнерів навчально-методичними розробками; ведення взаємного стажування викладачів та співробітників партнерських організацій; підготовки та видання спільної навчально-методичної літератури; співпраці соціальних партнерів освітніх закладів з усіма підрозділами та службами закладу; реалізації соціально значущих програм, соціальних проектів та акцій спільними зусиллями на паритетних умовах [2].

Отже, одним із засобів підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до партнерської взаємодії є виробнича практика. Виробничій практиці у соціальних установах відводиться місце ключового компонента у підготовці майбутніх соціальних працівників, оскільки вона здійснюється в умовах максимально наближених до майбутньої професійної діяльності.

Методика організації практичної підготовки майбутніх соціальних працівників повинна ґрунтуватися на відповідності між змістом студентської практики та функціональними компонентами професійно-практичної діяльності майбутнього фахівця. До її змісту мають бути включені як традиційні змістові (методичні рекомендації керівникам практики у формі методичного супроводу та вказівки для студентів-практикантів щодо проходження практики на відміну від формальних прав і обов'язків вказаних суб'єктів згідно з існуючим нормативно-методичним забезпеченням практики), так й інноваційні змістові компетентнісно орієнтовані завдання практики. Саме впровадження системи інтегрованих компетентнісно

орієнтованих завдань практики сприятиме не тільки підвищенню ефективності навчання студентів, а й забезпечить узгодженість між теоретичним і практичним навчанням та сприятиме професійній підготовці фахівців соціальної сфери то партнерської взаємодії [3].

По суті, виробнича практика у соціальних установах як форма навчання у вищому навчальному закладі освіти, є спеціально організованою роботою з партнерами, які працюють у різних галузях, пов'язаних з вирішенням соціальних проблем. Партнерство у підготовці соціального працівника є добровільною угодою про співпрацю між вищим навчальним закладом та соціальною установою, діяльність якої спрямована на вирішення соціальних проблем, в якій всі учасники домовляються працювати разом для досягнення загальної мети або виконання певного завдання і розділяти ресурси і відповідальність.

Основними принципами партнерської взаємодії у практичній підготовці майбутнього соціального працівника є: рівноправність сторін (кожна із сторін може бути ініціатором заходів, спрямованих на вирішення проблем у забезпеченні підготовки соціального працівника); повага і врахування інтересів сторін; зацікавленість сторін у взаємодії; дотримання сторонами законодавства та інших нормативних документів, що регламентують процес професійної підготовки; добровільність прийняття сторонами на себе зобов'язань з організації і забезпечення напрямів практичної підготовки майбутнього соціального працівника; реальність зобов'язань, прийнятих на себе сторонами (прийняті зобов'язання повинні бути здійсненними); обов'язковість виконання угоди про співпрацю; відповідальність сторін, їхніх представників за невиконання з їх вини угоди про співпрацю [1].

З метою підготовки майбутніх соціальних працівників до партнерської взаємодії базами виробничої практики необхідно обирати: соціально-психологічні служби закладів освіти; спеціалізовані соціальні установи; служби дозвілля; соціальні служби підприємств, організацій і установ, органів внутрішніх справ, військових частин; різні благодійні фонди організацій, банків, комерційних структур; валеологічні і медичні служби; громадські молодіжні та дитячі організації тощо.

Завданнями виробничої практики як засобу підготовки майбутніх соціальних працівників до партнерської взаємодії є: вивчення інфраструктури діяльності та функціональних обов'язків соціального працівника, його ділового етикету шляхом ознайомлення з типами і видами установ, служб, організацій різних організаційно-правових форм; визначення місця соціального працівника в життєдіяльності певної установи, вивчення специфіки його фахової діяльності у відповідності до типу соціальної установи; поглиблення знань студентів про сутність соціальних проблем суспільства та шляхи їх вирішення державою; ознайомлення з сучасним станом соціальної роботи в установах, які входять до структури органів соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, внутрішніх справ, культури і спорту в регіоні; створення умов для: формування в студентів професійних комунікативних вмінь у спілкуванні із співробітниками установи; конструювання комплексу заходів щодо оптимізації виявленої проблеми (колективного чи особистісного характеру), здійснення соціального впливу превентивного характеру та самоаналізу ефективності власної професійної діяльності.

Отже, можна стверджувати, що виробнича практика в соціальних установах є важливим ресурсом підготовки соціальних працівників в умовах університетської освіти та особливою формою партнерської взаємодії соціальної установи та вищого навчального закладу освіти, яка спрямована на реалізацію спільної мети щодо формування професійних знань, вмінь та навичок майбутніх фахівців соціальної сфери. Партнерство проявляється у встановленні зв'язків між закладом вищої освіти і базами студентської практики і засноване на встановленні певного балансу інтересів сторін та інтеграції інтересів в єдине ціле. Результативність такого взаємодії залежить від чіткості визначення цілей, формулювання завдань, правильності розподілу ролей, обов'язків і відповідальності всіх сторін на основі взаємних інтересів.

### Література

1. Васильєва М. П. Партнерська взаємодія у підготовці майбутніх соціальних педагогів. *Підготовка соціального педагога на засадах партнерства*. Матеріали науково-практичної конференції 24 листопада 2015 року. За ред. М. П. Васильєвої. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. 144 с.
2. Коляденко С. М. Теоретико-концептуальні засади соціального партнерства ВНЗ та державних і недержавних організацій. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер.: Психолого-педагогічні науки*. 2012. С. 41-45.
3. Савельчук І. Б. Інноваційний підхід до організації практики студентів за спеціальністю «Соціальна робота». *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. Хмельницький: ХІСТ, 2013. № 1(17). С. 207-210.

\*\*\*

#### **Кравченко О. О.**

доктор педагогічних наук, професор,  
декан факультету соціальної та  
психологічної освіти Уманського  
державного педагогічного університету  
імені Павла Тичини  
(м. Умань, Україна)

### **ЗВ'ЯЗКИ З ВИПУСКНИКАМИ ЯК СТЕЙКХОЛДЕРАМИ У РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ**

Практика збирання, аналізу та врахування інформації про якість практичної підготовки здобувачів та кар'єру випускників – важливе завдання для деканату та кафедр. В Університеті і факультеті сформована в 1С база випускників, вона є основним систематизованим джерелом інформації у розрізі контактних даних та відомостей про випускників, що допомагає тримати зв'язок Університету з ними.

Створена *Асоціація випускників факультету соціальної та психологічної освіти* (<http://surl.li/amupg>). Асоціація створена з метою підтримки зворотнього зв'язку між випускниками та здобувачами освіти, що навчаються, науково-педагогічними працівниками університету; відбувається інформаційний обмін з випускниками під час семінарів, конференцій, зустрічей тощо; оприлюднення на сайті факультету та сторінці Facebook вакансій, якими можуть скористатися здобувачі.

Випускники факультету є групою заінтересованих сторін (стейкхолдерів) під час розробки та оновлення освітніх програм, а також формулювання цілей та програмних результатів навчання за ОП.

Для організації зворотного зв'язку від випускників і удосконалення освітньої діяльності Університету систематично проводиться анкетування (<http://surl.li/ckzpu>).

Позитивною є практика проведення інтерв'ю з випускниками (<http://surl.li/ckzpw>). Створена рубрика «Випускники – наша гордість!» (<http://surl.li/ckzpy>).

Є сторінка в соціальній мережі «Фейсбук» (<https://www.facebook.com/groups/471150370160260>). У рубриці «Випускники факультету» можна ознайомитися із відгуками про навчання, взяти участь в анкетуванні з метою аналізу вражень, думок та пропозицій щодо покращення освітнього процесу та підвищення якості надання освітніх послуг.

У 2021 році започатковано *проведення зустрічей викладачів та студентів з випускниками*. Основна мета зустрічей – сформувати традицію участі випускників у житті студентів, що допоможе студентам у пошуках себе, адаптації до першої роботи, відкриє нові горизонти комунікації з Університетською спільнотою. Такі зустрічі мають характер дружньої розмови випускника зі студентами, випускник розповідає про життя «після Університету» та виступає ментором для нового покоління студентів як людина, яка пройшла схожий шлях в Університеті.

У сприянні працевлаштуванню студентів і випускників значну роль відіграє співпраця з роботодавцями. Важливо зазначити, що за результатами проходження практики 10% студентів залишаються працювати на базі практики під час навчання. Випускники факультету соціальної та психологічної освіти працюють в університеті з перспективою подальшого науково-педагогічного розвитку, в закладах освіти, закладах соціальної сфери, громадських організаціях, закладах оздоровлення та відпочинку, об'єднаних територіальних громадах.

### **Література**

1. Факультет соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Режим доступу: <https://fspo.udpu.edu.ua/>

\*\*\*

**Коляда Н. М.**

доктор педагогічних наук, професор,  
професор кафедри соціальної  
педагогіки та соціальної роботи  
Уманського державного педагогічного  
університету імені Павла Тичини  
(м. Умань, Україна)

**Коляда Т. В.**

кандидат педагогічних наук, доцент  
кафедри соціальної педагогіки та  
соціальної роботи Уманського  
державного педагогічного університету  
імені Павла Тичини (м. Умань, Україна)

**ПІДГОТОВКА ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ:  
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД У КОНТЕКСТІ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

Одним із актуальних завдань вищої освіти в цілому та підготовки висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів є інтеграція до світового освітньо-наукового простору. Зокрема, шляхом розвитку міжнародних структур, фахових спільнот з популяризації науково-методичного досвіду, теорії і практики докторської освіти, а також долучення до їхньої діяльності українських науковців, закладів вищої освіти, науково-дослідних установ у контексті розвитку партнерської взаємодії.

Міжнародний контекст підготовки докторів філософії з соціальної роботи забезпечується дотриманням основних аспектів нормативно-рекомендаційних документів, що визначають: нормативну базу міжнародної соціальної роботи; нормативну базу міжнародних принципів досліджень, підготовки докторів філософії (зокрема, з соціальної роботи); інших міжнародних документів щодо визначення соціальної роботи, етичних стандартів соціальної роботи тощо [2].

Міжнародна соціальна робота (дії професії «соціальна робота» на міжнародному рівні), зумовлена глобалізацією, процесом швидкого поширення людей та капіталів, взаємопроникнення ідей, «живиться» двома ключовими ідеями:

1) транснаціональності (визнання можливості перенесення знань і практик розв'язання соціальних проблем крізь і понад кордони національних держав);

2) стандартизації (врахування глобальної тенденції визначення фіксованого набору мінімальних вимог, які повинні сприяти піднесенню якості та ефективності певної діяльності; орієнтація на ідеї випереджальної стандартизації, яка визначає рекомендовані вимоги на майбутнє, те, чого повинні прагнути соціальні працівники та викладачі соціальної роботи) (Т. Семигіна) [1, с. 75–76].

Своєрідними координуючими центрами з популяризації науково-методичного досвіду, теорії і практики докторської освіти з соціальної роботи є міжнародні структури, з-поміж яких: Рада з докторської освіти Європейської асоціації університетів (*European University Association, Council for Doctoral Education, EUA-CDE*, <https://eua-cde.org/>), Комітет з удосконалення докторської освіти з соціальної роботи (*Group for the Advancement of Doctoral Education in Social Work, GADE*, <http://www.gadesocialwork.org/>), Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи (*The*

International Association Of Schools Of Social Work, IASSW, <https://bit.ly/2ZYWK0N>), Програма розвитку дослідників VITAE (Realising the potential of researchers), Велика Британія, <https://www.vitae.ac.uk/>) та ін.

Вагоме місце в інституційній інфраструктурі теорії, практики і досліджень в галузі соціальної роботи належить *Міжнародній асоціації шкіл соціальної роботи* (The International Association Of Schools Of Social Work, IASSW, <https://bit.ly/2ZYWK0N>) – всесвітній організації шкіл соціальної роботи та педагогів, яка представляє інтереси освіти з соціальної роботи та цінності цієї професії упродовж майже 90 років. IASSW була започаткована на першій Міжнародній конференції соціальної роботи, що відбулася в Парижі в 1928 році [3].

З-поміж завдань діяльності названих вище та інших міжнародних структур, інституціоналізованих глобальних фахових спільнот (асоціацій, організацій, програм тощо) є координація діяльності щодо розвитку освіти з соціальної роботи: розроблення стандартів для підвищення якості освіти; організація та проведення форумів для обміну дослідженнями; популяризація науково-методичного досвіду, теорії і практики докторської освіти з соціальної роботи.

У дослідженні здійснено аналіз освітньо-наукових програм з підготовки докторів філософії з соціальної роботи на предмет використання досвіду іноземних програм. З метою узагальнення рівня використання зарубіжного досвіду підготовки докторів філософії в Україні було проаналізовано стан врахування досвіду іноземних програм під час формулювання цілей та програмних результатів навчання у вітчизняних освітньо-наукових програмах (ОНП) з соціальної роботи. Основне джерело – відомості про самооцінювання ОНП зі спеціальності 231 Соціальна робота, що формувалися ЗВО, науковими установами під час проходження акредитації освітньо-наукових програм Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Заслуговує на увагу використання українськими ЗВО зарубіжного досвіду в контексті удосконалення внутрішньої політики і процедур забезпечення академічної доброчесності. Так, за результатами реалізації Міжнародного проєкту «Академічна доброчесність як складова якості освітнього процесу» у межах програми Британської ради «Student Action: Програма розвитку лідерських компетенцій студентів» (<https://cutt.ly/xE9xu0G>), що реалізувався командою факультету соціальної та психологічної освіти, в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини впроваджено низку аудиторних, позааудиторних форм роботи. Зокрема, з метою дотримання принципу академічно доброчесного освітньо-наукового середовища, формування академічної культури в учасників освітнього процесу, підвищення його якості до змісту ОНП «Соціальна робота» (2021) введено освітню компоненту «Наукове дослідження та академічна доброчесність» (<https://cutt.ly/ILkNYGt>).

У результаті проведеного аналізу з'ясовано, що під час формулювання цілей та програмних результатів розробниками освітньо-наукових програм враховано міжнародний досвід щодо підготовки докторів філософії з соціальної роботи, що популяризується Комітетом з удосконалення докторської освіти з соціальної роботи (Group for the Advancement of Doctoral Education in Social Work, GADE), Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи (The International Association Of Schools Of Social Work, IASSW), Радою з докторської освіти Європейської асоціації університетів

(*European University Association, Council for Doctoral Education, EUA-CDE*) та іншими міжнародними фаховими спільнотами. Зокрема, у змісті підготовки докторів філософії частково імплементовано «Рекомендації щодо забезпечення програм підготовки докторів філософії з соціальної роботи» (*Quality guidelines for phd programs in social work, 2013*).

З-поміж основних організаційних принципів використання досвіду іноземних програм під час формулювання цілей та програмних результатів навчання в українських освітньо-наукових програмах з соціальної роботи виокремлюємо такі: співпраця із зарубіжними закладами освіти, науковими установами, громадськими структурами; участь у науково-практичних, методичних заходах, програмах міжнародної академічної мобільності з метою ознайомлення з іноземними програмами; проєктна діяльність спільно із зарубіжними партнерами; імплементація кращого зарубіжного досвіду в українській практиці підготовки докторів філософії (посилення мовної компетентності здобувачів освіти і опанування освітніх компонентів іноземною мовою; практична зорієнтованість підготовки доктора філософії як науковця та викладача; орієнтація підготовки доктора філософії з соціальної роботи на ринок праці; постійне оновлення вибіркового компонент підготовки; удосконалення внутрішньої політики і процедур забезпечення академічної доброчесності).

З метою розвитку системи підготовки докторів філософії у контексті інтеграції до світового освітнього та дослідницького простору з-поміж подальших перспектив вбачаємо вивчення та імплементацію в українській практиці зарубіжного досвіду з популяризації науково-методичних засад, теорії і практики докторської освіти, реалізацію стратегії щодо глобальних міжнародних пріоритетів соціальної роботи.

### **Література**

1. Семигіна Т. В. Глобальні стандарти підготовки соціальних працівників як ідеалістичне бачення розвитку освіти із соціальної роботи. *Репрезентація освітніх досягнень, мас-медіа та роль філології у сучасній системі наук: колективна монографія (1-е вид.)*. / під ред. Каплак В. Г. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. С. 75–84.

2. Семигіна Т. Міжнародна соціальна робота: пріоритети та стандарти. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2021. 175 с.

3. The International Association Of Schools Of Social Work. URL: <https://bit.ly/2ZYWK0N> (дата звернення: 12.10.2022).

\*\*\*

**Левченко Н. В.**

кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедра соціальної педагогіки  
та соціальної роботи Уманського  
державного педагогічного університету  
імені Павла Тичини  
(м. Умань, Україна)

## **ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО МОЛОДІЖНОЇ РОБОТИ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Майбутнє держави багато в чому залежить від громадянської позиції та активності молоді, її участі у процесах національно-патріотичного становлення, державотворення, прийняття рішень у молодіжній сфері. Задля залучення молоді до загальнодержавних процесів у закладах вищої освіти готують майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи, а у сфері неформальної освіти – молодіжних працівників за програмою «Молодіжний працівник».

Теоретико-методичні та практичні основи підготовки майбутніх соціальних працівників відображено в наукових доробках вітчизняних і зарубіжних учених (В. Андрющенко, О. Безпалько, М. Євтух, А. Капська, З. Бондаренко, Ю. Галагузова, О. Гудима, І. Зверєва, Л. Онуфрієва, О. Карпенко, Л. Коваль, Н. Коляда, Т. Кочубей, О. Кравченко, О. Лісовець, Н. Павлик, В. Поліщук, Л. Міщик, Г. Слосанська, Т. Семігіна та ін.) [1; 3].

Проблему підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи із громадськими та молодіжними організаціями розглядає О. Лісовець; становлення молоді, молодих сімей, технології соціальної роботи соціальних служб із молоддю, формування здорового способу життя молоді – І. Пеша [1].

Здійснивши скринінг сайтів ЗВО в контексті розвитку молодіжної роботи, ми з'ясували, що майбутніх соціальних працівників до роботи з молоддю готують на факультеті соціальної і психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини за освітньо-професійною програмою «Соціальна робота (Молодіжна робота)» спеціальності 231 Соціальна робота освітнього ступеня «магістр» із 2018 р. [5].

Підготовка майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти за освітніми ступенями «бакалавр» і «магістр» із 2019 року здійснюється відповідно до затверджених стандартів вищої освіти (накази Міністерства освіти і науки України «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» №557 від 24.04.2019 р. та «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для другого (магістерського) рівня вищої освіти» №556 від 24.04.2019 р.), на основі яких розроблено освітні програми. Відповідно до Стандарту визначено цілі навчання здобувачів вищої освіти до професійної діяльності: підготовка фахівців, здатних розв'язувати складні задачі та проблеми у соціальній сфері або під час навчання, що передбачає проведення дослідження та/або здійснення інновацій і характеризується невизначеністю умов та вимог [2].



Проаналізувавши зміст вибіркового дисциплін, запропонованих для вивчення здобувачам вищої освіти освітньої програми «Соціальна робота (Молодіжна робота)» в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, зазначимо, що вони спрямовані на професійну підготовку до роботи з молоддю та опанування м'яких навичок soft skills. Більш детально компетентності, програмні результати навчання та основні навички soft skills відображені в робочих навчальних програмах вибіркового компонентів.

В освітньо-професійній програмі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Соціальна робота (Молодіжна робота)» (2021) освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 231 Соціальна робота для підготовки майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи передбачено обов'язкові компоненти («Молодь у сучасній громаді», «Проектна діяльність у молодіжній роботі», «Теорія і практика молодіжної роботи») та вибіркові компоненти («Молодіжна політика», «Молодіжна робота у сфері дозвілля та волонтерства», «Сучасні практики молодіжної роботи»; «Організація та інфраструктура молодіжної роботи», «Соціальне проектування в молодіжній роботі», «Тренінгові технології в молодіжній роботі», «Менеджмент молодіжної роботи») [5].

Вибіркові навчальні компоненти сприяють активізації знань про засади державної молодіжної політики, її вплив на соціальний розвиток демократичної країни; особливості соціально-демографічних груп; проблеми молодіжного руху як об'єктивного і суб'єктивного фактору урядової соціальної політики; мету, завдання і зміст соціальної політики в Україні як основи державної молодіжної політики; принципи реалізації державної соціальної політики через соціальну інфраструктуру; основні засади державної соціальної політики в сімейно-побутовій сфері; соціальні механізми попередження безробіття; основні принципи соціальної політики релігійних інститутів; соціальні аспекти політико-правового регулювання життєдіяльності людини; вміння виявляти інтереси й потреби населення в різних видах культурно-дозвілдової та волонтерської діяльності з урахуванням специфіки, віку, статі, освіти; вміння залучати дітей, підлітків, дорослих до активної культурно-дозвілдової та волонтерської діяльності; вміння вивчати, збагачувати і впроваджувати передовий досвід роботи з дітьми, підлітками, сім'ями; вміння визначати пріоритетні напрями діяльності волонтерів із різними категоріями; вміння координувати та коригувати діяльність учасників соціально-педагогічного процесу і, зокрема, членів волонтерських організацій; уміння виявляти основні ресурси волонтерства і надавати їм характеристику; вміння самостійно вирішувати проблеми, пов'язані з організацією тренінгової роботи, орієнтуватися в сучасних формах групового тренінгу; вміння грамотно ставити й вирішувати завдання організації і проведення тренінгу; вміння втілювати у практичній діяльності основні тренінгові методи роботи [3].

Здійснивши скринінг освітньо-наукових програм третього освітньо-наукового ступеня «доктор філософії», ми з'ясували, що програми 5 закладів (Запорізький національний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київський університет імені Бориса Грінченка, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України) пропонують вивчення вибіркового компонентів з актуальних питань молодіжної роботи, а саме: «Соціальна робота з

молоддю», «Молодіжна політика в Україні та світі», «Науковий семінар «Соціальна робота з дітьми та молоддю», «Теоретико-практичні основи молодіжної роботи», «Соціальна молодіжна робота», «Нормативно-правова база досліджень у соціальній роботі з дітьми та молоддю», «Просоціальна поведінка дітей та молоді», «Дитячі та молодіжні громадські організації України як інститут виховання» [4].

Здійснивши порівняльний аналіз вибірових компонентів освітньо-наукових програм зі спеціальності «Соціальна робота» з підготовки докторів філософії до молодіжної роботи, ми з'ясували: в Україні освітні послуги з підготовки докторів філософії надають 10 закладів вищої освіти та 1 наукова установа, з них тільки Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України реалізують освітньо-наукову програму «Соціальна робота з дітьми та молоддю», у якій у назві, меті та відповідних освітніх компонентах прослідковується аспекти молодіжної роботи. У 4 закладах вищої освіти (Запорізький національний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київський університет імені Бориса Грінченка, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини) через вибірові освітні компоненти прослідковується можливість для здобувачів ознайомитись та вивчити більш детально особливості молодіжної роботи [4].

### Література

1. Коляда Н. М., Левченко Н. В., Ісаченко В. П. Підготовка фахівців до роботи з молоддю: історичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 2020. Випуск 2(47). С. 61–66.

2. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для другого (магістерського) рівня вищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України №556 від 24.04.2019 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/06/231-sotsialna-robota-magistr.pdf> (дата звернення 15.10.2022).

3. Левченко Н. В. Зміст підготовки майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи (вибірковий складник освітніх програм). *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Вип. 82, 2021 С. 91–97.

4. Левченко Н. В. Формування індивідуальної освітньої траєкторії докторів філософії з соціальної роботи в контексті підготовки до молодіжної роботи. *Соціальна робота та соціальна освіта*. Вип.1(8), 2022. С. 171–182.

5. Освітньо-професійна програма Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Соціальна робота (Молодіжна робота)» другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота, 2021. URL: <https://fspou.edu.ua> (дата звернення 29.06.2021)

\*\*\*

**Рень Л. В.**

кандидат педагогічних наук, доцент,  
завідувач кафедри соціальної роботи та  
освітніх і педагогічних наук  
Національного університету  
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г.  
Шевченка (м. Чернігів, Україна)

**Махоткіна Л. Б.**

кандидат педагогічних наук, старший  
викладач кафедри соціальної роботи та  
освітніх і педагогічних наук  
Національного університету  
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г.  
Шевченка (м. Чернігів, Україна)

### **ПАРТНЕРСТВО У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ**

Соціономічні (помічні) професії в своїй основі мають взаємодію у сфері «людина-людина». На думку С. Гвоздів [1], соціономічні професії асоціюються з вивченням і поясненням соціальних стосунків, соціального розвитку суспільства, впливом на соціальні процеси на різних рівнях соціальної взаємодії.

Допомагаючи іншим, такому фахівцеві слід проявляти ініціативність, прогностичність, соціальну активність. Саме завдяки соціальній активності майбутні фахівці соціальної роботи, соціальні педагоги, психологи можуть перетворювати соціальні умови життєдіяльності своїх клієнтів, надавати їм підтримку.

На думку О. Безпалько [2, с.81], соціальна активність – це характеристика способу життєдіяльності соціального суб'єкта (індивіда, групи), що фіксує свідому спрямованість його діяльності та поведінки на зміну соціального середовища, умов, інститутів відповідно до назрілих потреб, інтересів, цілей тощо; здатність людини здійснювати соціально значущі перетворення, ініціювати зміни у макро- і мікросередовищі; сукупність методів, процедур, спрямованих на зміну соціальних умов відповідно до потреб, інтересів, цілей та ідеалів особистості, на висунення й реалізацію соціальних інновацій, формування в собі необхідних соціальних якостей. Через соціальну активність реалізується діяльнісний потенціал суб'єкта, його культура, уміння, знання, потреби, інтереси, прагнення.

В умовах організаційного та ресурсного розмаїття сучасного світу для вирішення поставлених завдань з формування соціальної активності у майбутніх фахівців соціономічних професій необхідно налагодити взаємодію між потенційним партнерами. Партнерство передбачає об'єднання зусиль різних суб'єктів, злагоджені дії учасників у спільній справі.

У Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка кафедрою соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук спільно з громадською організацією «Центр профілактики «Вибір» було реалізовано проєкт адвокаційної діяльності «Студентський волонтерський клуб «Рука допомоги». Метою проєкту було створення умов для підвищення соціальної активності студентської молоді через

розробку положення при студентський волонтерський клуб при Навчально-науковому інституті психології та соціальної роботи.

Ініціатива підтримувалася Програмою розвитку ООН в Україні в рамках проєкту «Громадянське суспільство задля розвитку демократії та прав людини в Україні» за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Данії, що будується на основі досягнень попереднього проєкту «Демократизація та права людини в Україні» (2013-2016). Це загальнонаціональна 5-річна ініціатива, яка впроваджується з 1 квітня 2017 року до 31 березня 2022 року. Загальною метою цього проєкту Програми розвитку ООН є розвиток інституційної спроможності інститутів громадянського суспільства в регіоні у сферах демократії та прав людини задля посилення впливу на процеси реформ в країні через кращу координацію, мережеву співпрацю та задля посиленого внеску в розбудову інклюзивного, демократичного врядування на основі прав людини. Відповідно грантова програма підтримувала ініціативи, спрямовані на залучення молоді до процесу прийняття рішень у громаді та використовують практичні інструменти молодіжної роботи, засновані на правах людини, демократії участі, недискримінації, критичного мислення та медіаграмотності, сприяють участі молоді у волонтерській діяльності та просуванню волонтерства на місцевому і національному рівнях, пропонують реалістичні і продумані ініціативи в сфері громадянської активності молоді та шляхи їх адвокатування на рівні громади [3].

Проєкт «Рука допомоги» було реалізовано упродовж 26 липня – 30 листопада 2021 р., керуючись гаслом «для молоді, силою молоді, за участі молоді». У межах проєкту студентська молодь Навчально-наукового інституту психології та соціальної роботи ознайомила із засадами і принципами волонтерства, організаціями регіонального та всеукраїнського рівня, які залучають волонтерів, вивчила досвід діяльності студентських волонтерських осередків при закладах вищої освіти (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Київський університет імені Бориса Грінченка).

Важливим заходом для формування соціальної активності студентів було проведення триденного тренінгу:

1. Права людини та громадянина у фокусі фахівців допомагаючих професій.
2. Роль волонтерства у сучасному світі та у діяльності фахівців допомагаючих професій.
3. Мотивація волонтерської діяльності.

У процесі підготовки волонтерів був проведений тренінг з проєктного менеджменту, метою якого було сформувати в учасників розуміння, що таке соціальний проєкт, особливості його написання та реалізації. Волонтери мали можливість отримати знання щодо особливостей соціальних проєктів, їх відмінності від комерційних, розглянули життєвий цикл проєкту. Шляхом роботи в малих групах учасники навчилися правильно визначати цільову аудиторію, формулювати мету та завдання, даючи відповіді на основні питання «Що?», «Де?», «Коли?», «Для кого?», «Скільки?», «Навіщо?» та використовуючи метод SMART (конкретність, вимірюваність, досяжність, реалістичність, обмеженість у часі).

Систематичні зустрічі з адміністрацією Навчально-науково інституту психології та соціальної роботи, обговорення візії волонтерського осередку дали змогу

ініціативній групі студентів розробити «Положення про створення та організацію діяльності студентського волонтерського клубу «Volunteam», що було затверджене вченою радою Навчально-наукового інституту психології та соціальної роботи 26 жовтня 2021 р.

Відповідно до положення, студентський волонтерський клуб «Volunteam» – це осередок, створений студентами-волонтерами для волонтерів у межах Навчально-наукового інституту психології та соціальної роботи, до якого можуть бути залучені представники інших факультетів, задля реалізації творчих планів, системного волонтерства, це спільнота однодумців, яких об'єднує спільна мета. Метою студентського волонтерського клубу «Volunteam» є активна діяльність, волонтерська допомога в реалізації місій та завдань молодіжної політики університету, розвиток просоціальної поведінки, формування альтруїстичних цінностей серед сучасної молоді, залучення до діяльності фізичних та юридичних осіб, розвиток громадянської свідомості, формування лідерських якостей та особистісних компетентностей, посилення суспільної згуртованості серед студентів. Створений студентський волонтерський клуб функціонує на постійній основі, планує свою діяльність відповідно до запитів його учасників, заохочує учасників за системне волонтерство, рекомендує нарахування додаткових балів для активних студентів у стипендіальний рейтинг [4].

Отже, формування соціальної активності студентів соціономічних професій забезпечувалося завдяки їх участі в проєкті адвокаційної діяльності та безпосередній залученості до волонтерської діяльності. Завдяки партнерству Програми розвитку ООН в Україні за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Данії, кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Чернігівського обласного молодіжного центру, громадських організацій «Центр профілактики «Вибір», «Час для нас», «БУР», Всеукраїнського громадського центру «Волонтер», Української волонтерської служби, Освітнього дому з прав людини, БО «100% життя» поставлені цілі з формування соціальної активності студентської молоді соціономічних професій були досягнуті.

#### Література:

1. Гвоздй С. П. Підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності як соціально-педагогічна проблема. *Педагогіка безпеки*. 2016. № 1. С. 40-47.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за ред. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
3. Конкурс проєктних пропозицій «Залучення молодих чоловіків та жінок до громадського життя на локальному рівні». URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/projects/civil-society-for-democracy-and-rights/call-for-proposals-civic-engagement-of-young-men-and-women-at-subnational-level.html>
4. Положення про створення та організацію діяльності студентського волонтерського клубу «Volunteam». URL: <https://drive.google.com/file/d/1RfGtrmlBdoRDgbqXVWaOuPFhAq8eIW8c/view>

\*\*\*

**Хлєбїк С. Р.**

кандидат педагогічних наук, доцент  
кафедри соціальної педагогіки і  
соціальної роботи Ніжинського  
державного університету імені Миколи  
Гоголя (м. Ніжин, Україна)

## **ДУАЛЬНА ОСВІТА У ПІДВИЩЕННІ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ**

Освітнє середовище закладу вищої освіти є детермінантою розвитку та становлення особистості у період здобування нею фахової освіти. Освітнє середовище можна вважати якісним лише у тому випадку, коли воно має можливості забезпечувати всім учасникам освітнього процесу можливості для задоволення освітніх потреб, створює умови для особистісного розвитку і саморозвитку майбутніх фахівців. Умови організації та можливості освітнього середовища мають стати ресурсом підвищення якості освіти, джерелом розвитку різних видів досвіду особистості.

Сучасний етап історичного розвитку пред'являє до випускників закладів вищої освіти нові, більш високі вимоги. Для роботодавців вже недостатні тільки формальні показники: наявність вищої освіти і спеціалізація. Сучасне суспільство і виробництво потребує висококваліфікованих професіоналів з творчим підходом до роботи, інтелектуально-креативно-інноваційним мисленням, багатим ресурсом знань, практичних навичок роботи і умінням працювати в колективі.

З іншого боку, в Україні виникла проблема працевлаштування молодих фахівців соціальної сфери, які б відповідали реальним вимогам і потребам суспільства. У результаті – певна кількість випускників закладів вищої освіти залишається без першого робочого місця, від'їжджає за кордон у пошуках власної професійної самореалізації. З'являється спектр проблем, серед яких: вплив на систему вищої освіти нових вимог з боку роботодавців, нових освітніх положень та очікувань; професійна освіта, ринок праці та рівень життя населення; проблеми адаптації випускників ЗВО до професійної діяльності за першим місцем роботи; масштаби, причини та наслідки безробіття випускників ЗВО [1].

Вищезазначені проблеми породжують нові загрози у професійній освіті, що пов'язані з активними змінами соціально-економічної політики в Україні: великий відсоток не працевлаштованих; відсутність мотивації до отримання знань; не досконалі практичні навички для вирішення професійних завдань; збільшення навантаження на бюджет та гаранті тих, хто навчається; не впевненість майбутнього працівника у набутті першого робочого місця та інші [3].

Дуальна освіта має багато переваг для подальшої професіоналізації соціальної роботи в Україні, посилення практичної складової підготовки соціальних працівників. Як свідчать дослідження провідних науковців та практиків соціальної роботи, концепція дуальної освіти є дуже важливою. Попри потужний розвиток теоретичного підґрунтя, основу професійної діяльності становить взаємодія з особами, які потребують певної допомоги чи підтримки – особливого виду «втручання», або безпосередньої практичної активності [5].

Основне завдання впровадження елементів дуальної форми навчання – усунути недоліки традиційних форм і методів навчання майбутніх кваліфікованих робітників, подолати розрив між теорією і практикою, освітою й виробництвом та підвищити якість підготовки кваліфікованих кадрів із урахуванням вимог роботодавців у рамках нових організаційно відмінних форм навчання.

Окрім організаційних змін, радикального оновлення потребуватимуть освітні програми, прогнози потреби в кадрах, оцінка професійних кваліфікацій, професійна орієнтація тощо. Адже, зміст освіти майбутніх професіоналів визначається не просто загальним баченням соціальної роботи, а колом їх обов'язків. До того ж, вони повинні бути готовими вільно «пересуватися» в рамках своєї професії, тобто переходити з однієї сфери в іншу. Тому, за будь-якої форми навчання чи спеціалізації, важливо забезпечити ядро професійної компетентності (знання, уміння, цінності), які є інтегративною основою професії. А основним напрямком модернізації підготовки компетентних спеціалістів незмінно залишається тісний зв'язок між потребами практики та змістом освіти. Увесь зміст програми має бути спрямований на досягнення цілей навчання - освоєння професійних і загальних компетентностей, які визначають кваліфікацію випускників.

Наразі, серед основних труднощів у процесі налагодження співробітництва соціальних установ із закладами освіти в рамках дуальної форми здобуття освіти, можна виділити такі: недостатнє розуміння роботодавцями концепції та особливостей організації навчання в рамках дуальної форми здобуття освіти, оскільки підприємці наголошували на необхідності роз'яснювальної роботи для чіткого розуміння різниці між виробничою практикою, стажуванням та дуальною формами здобуття освіти. Стислий аналіз вимог до змісту професійної діяльності на посадах «соціальний працівник» та «фахівець соціальної роботи», задекларованих у відповідних кваліфікаційних характеристиках [3; 4] та навчальних планах окремих ЗВО, доступних на офіційних сайтах, показує, що впровадження дуальної системи професійної підготовки вимагатиме розробки регіональних аспектів підготовки соціальних працівників відповідно до сучасної соціальної ситуації в регіонах.

Наступний аспект, на якому наголошують дослідники, освітяни та керівники соціальних установ – необхідність підготовки безпосередньо стейкхолдерів для роботи в соціальному партнерстві [4]. Підготувати не тільки з точки зору перспективи збільшення на них усіх видів навантаження, але й ідеологічно - з позиції державності, переконавши учасників взаємодії відмовитися від права отримувати кадри «просто так». Це надасть можливість відповідально поставитися до модернізації освітніх програм відповідно до вимог професійних стандартів, змін у вимогах до організації та змісту освітніх програм. Критично важливим видається наявність інституційного забезпечення дуальної освіти: податкові пільги для роботодавців, адекватні оцінювальні та професійні стандарти, доплати інструкторам (менторам у соціальних закладах); фаховий контроль і належні вимоги до входження у професію на основі кваліфікаційного іспиту у незалежному екзаменаційному центрі.

Гостро постає питання зарахування здобувача на посаду відповідно до кваліфікаційного рівня, оскільки, зазвичай, на роботу приймають студентів, які вже отримали певну кваліфікацію, закінчили заклад професійної (професійно-технічної) освіти або вступили до магістратури. Варто зазначити, що закладам освіти

притаманна низька мотивація щодо запровадження ДФЗО, яка проявляється у побоюванні адміністрацій університетів та викладацького складу щодо зменшення навантаження викладачів та скорочення кадрів на кафедрах, а підприємства часто занепокоєні тим, що їх інвестиції у здобувача не повернуться, оскільки випускники після завершення навчання можуть піти до іншого роботодавця.

Отже, для реалізації концепції дуальної освіти має бути доопрацьована та затверджена відповідна нормативна база, розроблено методичне забезпечення процесу навчання в установах (організаціях) соціальної роботи, проведено навчання потенційних інструкторів/менторів і відпрацьовано механізми сталої взаємодії між всіма суб'єктами освітнього процесу. Орієнтована на потреби ринку праці, дуальна освіта соціальних працівників покликана формувати «компетенцію дії», яку можна реалізувати лише в умовах практичної діяльності.

### Література

1. Кримчак Л. Ю. Дуальна система навчання - запорука професійної мобільності майбутніх соціальних працівників на ринку праці. *Педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф., м. Київ, 5-6 квітня 2019 р.* Київ, 2019. С. 64-68.

2. Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти: розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 660-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-p#Text> (дата звернення 30.10.2022)

3. Про затвердження професійного стандарту «Фахівець соціальної роботи»: наказ Міністерства економіки від 20.06.2020 №1179. <https://register.nqa.gov.ua/profstandart/fahivec-iz-socialnoi-roboti> (дата звернення 30.10.2022)

4. Про затвердження нової редакції кваліфікаційної характеристики посади «Соціальний працівник»: наказ Мінсоцполітики від 25.05.2012 № 309. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va309739-12#Text> (дата звернення 30.10.2022)

5. Семигіна Т.В., Карагодіна О.Г. Переваги та виклики дуальної освіти у соціальній роботі. *Вплив інновацій на науку: фундаментальні та прикладні аспекти: тези міжнар. конф. М.Верона, Італія, 26 червня 2020.* Т.2 С.59-61 Режим доступу :<https://www.researchgate.net/publication/342528538>

\*\*\*

**Шевченко Т. С.**

викладачка кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А. С.Макаренка (м. Суми, Україна)

### **ВИКОРИСТАННЯ АНІМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ З ПОЗИЦІЇ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ І ВИКЛАДАЧІВ**

Партнерською взаємодією в процесі навчання студентів зазвичай слід вважати взаємодію викладачів і студентів з представниками державних, освітніх, громадських закладів і установ, які тим чи іншим чином задіяні у соціальній сфері з метою формування у майбутніх фахівців мотиваційно-ціннісне відношення до професії та



успішної адаптації до навчання. Але соціальне партнерство розглядається також як вид відношень у системі «педагог↔студент», що характеризується пошуком і досягненням педагогічного консенсусу, реалізацією фахових інтересів суб'єктів професійної освіти з метою підвищення їх статусу, значущості особистого вкладу у розв'язання соціально-педагогічних проблем, розвитку мотиваційно ціннісної сфери та успішної адаптації майбутнього спеціаліста [3, с. 75]. Для виконання поставлених завдань в освітньому просторі підходять анімаційні технології, що в сучасному суспільстві десятки років використовуються не лише для соціально-педагогічного наповнення дозвілленої сфери.

Вітчизняні та європейські фахівці звертають увагу на залежність розвитку, соціальної активності та реалізації творчого потенціалу кожної особистості від діяльності, якою ця сфера наповнена. Саме тому в системі професійної освіти майбутніх працівників соціальної сфери важливе місце займають дисципліни, що спрямовані на аналіз ефективності застосування новітніх педагогічних і анімаційних технологій у процесі соціальної роботи та дисципліни, що дозволяють в повній мірі використовувати потенціал анімаційних технологій під час лекцій, семінарських та лабораторних занять.

Анімаційні технології – це сукупність форм, методів, способів та прийомів відновлення життєвих сил, оздоровлення, психічного вдосконалення та емоційного збагачення внутрішнього світу людини. Анімаційні технології не є сталою величиною. Вони постійно розвиваються і трансформуються під впливом сучасних тенденцій та технологічного прогресу. Різні анімаційні технології відповідно мають різну ефективність в роботі з певними соціальними верствами населення, а тому ми зупинимося детально саме на особливостях анімаційних технологій при підготовці працівників соціальної сфери.

Ігрові анімаційні технології можуть використовуватися педагогами і студентами в різних варіаціях – це можуть бути ігри-хвилинки під час лекцій для зняття емоційного та когнітивного напруження, можуть бути рухливі ігри під час виїзних семінарських та лабораторних занять, можуть бути модифіковані настільні ігри в рамках вивчення нового матеріалу. При цьому партнерська взаємодія педагогів і студентів має проявлятися у спільному виборі ігор та їх варіацій, у добровільній участі студентів, у доцільності кожної конкретної гри в рамках курсу. Також слід пам'ятати, що ігри в студентській групі і ігри студентів на місцях практики, з цільовими категоріями різних соціальних установ будуть джерелами унікального досвіду та відрізнятимуться за рівнем впливу на особистість майбутніх фахівців соціальної сфери.

Музичні та танцювальні анімаційні технології, що є найбільш популярними серед дітей та молоді, доцільно використовувати на всіх етапах становлення майбутнього спеціаліста. Спільне виконання пісень, музичні вікторини на різну тематику, гра на музичних інструментах, ігро-танці та флешмоби – це далеко не весь перелік можливостей для даних технологій в освітньому процесі. І, якщо підбір музики до лекційних занять робить, в основному, педагога, то різноманіття музичних вподобань та танцювальних талантів студентів відкриває нові вершини для підкорення в рамках семінарських занять.

Мультимедійні анімаційні технології доречні для використання як в формі навчальних презентацій та відео, так і в формі організації кіно-зустрічей з дискусіями, проведенні мультимедійних ігрових програм, монтажу та демонстрації унікальних візуальних проектів студентів. Педагог безперечно повинен відчувати студентів та підбирати матеріали для візуального супроводу навчального курсу, враховуючи їх інтереси та потреби. А спільна робота педагогів та студентів над мультимедійними ресурсами для працівників соціальної сфери може стати майданчиком для реалізації найрізноманітніших творчих ідей.

Спортивні анімаційні технології, зазвичай, використовуються на спеціально облаштованих майданчиках, а тому можуть стати командоутворюючим інструментом для студентських груп в рамках неформальних зустрічей педагогів та студентів протягом навчального періоду. Тімбллінг як дієва форма соціокультурної анімації допоможе побудувати якісну комунікацію між усіма учасниками навчального процесу. Наприклад, кафедра соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності кожної осені виступає організатором подібної зустрічі для студентів та працівників, що позитивно впливає на адаптацію першокурсників до умов навчання в університеті та дозволяє розкрити таланти кожного учасника дійства.

Список можна продовжувати далі, враховуючи такі сучасні різновиди соціокультурної анімації як щоденна анімація, анімація вихідного дня, канікулярна анімація, тощо. Соціокультурну та педагогічну діяльність, освітньо-виховну діяльність, пов'язану з організацією та проведенням студентських екскурсій, пізнавальних зустрічей, свят, патріотичне та екологічне виховання слід здійснювати з врахуванням надбань анімаційних технологій, бо це пов'язане з подальшою готовністю спеціалістів працювати в соціальній сфері.

Науковці (І. І. Єрмакова, Л. В. Сохань, Г. М. Нессен та ін.) у структурі готовності до професійної діяльності виокремлюють такі компоненти:

- операційний (знання, вміння та навички, необхідні для забезпечення якісного виконання професійних завдань);
- особистісний (особистісні риси та якості, необхідні для здійснення професійної діяльності);
- емоційний (специфіка емоційного ставлення до професії);
- професійний (глибина розуміння всіх тонкощів обраної професійної діяльності, професійна ідентичність);
- оцінний (передбачає самооцінку фахівцем своєї професійної підготовленості і відповідність процесу вирішення професійних завдань оптимальним трудовим зразкам);
- мотиваційний (свідчить про позитивне ставлення до професії, інтерес до неї та інші стійкі професійні мотиви) [1, с. 57-58].

І очевидно, що перелічені компоненти якісно та кількісно змінюються саме під час використання анімаційних технологій в навчальному процесі досвідченими педагогами. Кожна вдало проведена гра, кожна рухлива забава, що підняла настрій учасникам, кожна перемога в челенджах в рамках навчального процесу дозволяє майбутньому фахівцю подивитися на соціальну роботу не як на нудну працю з паперами, а на калейдоскоп можливостей для реалізації власного потенціалу.

Таким чином, становлення сучасного суспільства, безумовно, потребує розширення і кола партнерів, і соціально-виховних сфер соціуму, і інструментів для підтримання атмосфери партнерської взаємодії в освітньому просторі. Поняття «партнерство» визначається як «об'єднання зусиль різних суб'єктів (соціальних партнерів) заради спільно визначених цілей, що передбачає низку спільних дій, спільний пошук шляхів розв'язання наявних проблем або нових можливостей і їх реалізацію» [2, с. 25]. І саме таке об'єднання педагога і студента на шляху до професійного зростання, можливе лише через модернізацію застарілих директивних педагогічних методів і використання анімаційних технологій, які стирають кордони між навчанням та дозвіллям.

### Література

1. Корнєщук В. В., Колодійчук Ю. В., Боделан М. В. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників : монографія / [Гол. ред. В. В. Корнєщук]. Одеса : ФОРМ Бондаренко М.О., 2018. 296 с.

2. Рижанова А. О. Партнерська взаємодія-сутнісна характеристика соціально-педагогічної діяльності. Матеріали наук.-практ. конференції 24 листопада 2015 р. / За ред. М. П. Васильєвої. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. С. 25-26.

3. Смоліна О. С. Особливості успішної соціально-психологічної адаптації під час професійної підготовки студентів соціальної сфери при партнерській взаємодії. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (15-16 листопада 2018 р., м. Ніжин) / За заг. ред. С. О. Борисюк та О. В. Лісовця. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 74-76.*

## **РОЗДІЛ IV**

# **ПАРТНЕРСТВО В ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ПРОСТОРУ**

\*\*\*

**Борсук Т. О.**

аспірантка спеціальності «Професійна освіта (за спеціалізаціями)»  
Національного університету  
«Полтавська політехніка імені Юрія  
Кондратюка»

### **ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГА У ПАРТНЕРСЬКІЙ ВЗАЄМОДІЇ КОМАНДИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ: ІНКЛЮЗИВНИЙ АСПЕКТ**

Участі психолога у роботі в колективі та інклюзивному процесі присвячено чимало досліджень, в яких розкриваються професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі (А. Колупаєва), організація психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання (І. Луценко), поради психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі (А. Обухівська), соціально-педагогічний супровід дітей з особливими потребами (Н. Рачова), психологічний супровід процесу інтеграції у суспільство дітей з особливими потребами (Д. Романовська), психологічний супровід інклюзивного навчання в умовах ЗНЗ та ДНЗ (В. Байдик) тощо.

Актуальністю дослідження є розкриття професійної діяльності та ролі психолога в команді психолого-педагогічного супроводу освітнього закладу, зокрема, його професійним знанням, розвивально-просвітницькою та консультативно-організаційною роботою, умінням формувати необхідні педагогічні компетентності та творчо вирішувати поставлені питання.

Впровадження інклюзивної освіти вимагає організацію психолого-педагогічного супроводу всіх учасників навчально-виховного процесу. Така робота повинна базуватися на створенні сприятливого психологічного мікроклімату: поваги до індивідуальних особливостей дитини з освітніми потребами; дотриманні інтересів «особливих» учнів; недопущенні дискримінації та порушенні прав дітей з ООП; налагодженні командного підходу; активній співпраці з батьками дитини з ООП, залученні їх до освітнього процесу та розробки ІПР; конфіденційності та дотриманні етичних принципів [3]; підвищенні автономності та соціальної активності дітей; розвиток інтелектуальної сфери, формуванні ціннісних установок, відповідних психічним і фізичним можливостям як для дитини з особливими освітніми потребами, так і для всіх без виключення учасників інклюзивного освітнього процесу.

Формування позитивного ставлення до впровадження інклюзивної освіти та подолання людьми негативних стереотипів щодо осіб з особливими потребами відбувається постійно і послідовно, і така робота проводиться не лише конкретною особою, а над цими завданнями комплексно працюють спеціалісти команди супроводу [2, с. 112].

За визначенням, яке дається у «Положенні про команду психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в закладах

загальної середньої та дошкільної освіти», психолого-педагогічний супровід – це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, яка включає в себе надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг [3].

Інклюзивне навчання дітей з особливими освітніми потребами є технологічно складним педагогічним процесом [4, с. 7]. Головна мета психологічної роботи з «особливою» дитиною - її соціалізація, підготовка до самостійного життя. У той же час потрібно стежити, щоб допомога і підтримка під час навчання не перевищувала необхідну, інакше дитина стане занадто залежною від неї. Для злагодженої діяльності в інклюзивному просторі створюється команда супроводу. Постійними її учасниками є: директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, класний керівник, вчителі-предметники, асистент вчителя/дитини, практичний психолог, соціальний педагог, фахівці з різних напрямків корекційної педагогіки та інклюзивно-ресурсних центрів, вчитель-дефектолог (з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП), вчитель-реабілітолог та батьки або законні представники; залучені фахівці: медичний працівник закладу освіти, лікар, асистент вчителя/дитини, спеціалісти системи соціального захисту населення, служби у справах дітей [3].

Задля того, щоб освітній заклад успішно забезпечував інклюзивне навчання, психологу варто взаємодіяти з адміністрацією закладу загальної середньої освіти. Насамперед, фахівцю варто ретельно ознайомитися з документальною базою, консультиувати дирекцію школи з актуальних питань та вчасно доповідати про результати виконаної методичної та практичної роботи. Психолог може інформувати щодо необхідності матеріально-технічного забезпечення для учнів з особливими освітніми потребами, щодо необхідності сучасних навчально-методичних матеріалів та допомагати вчителям у створенні інклюзивного простору. Фахівець також консультує адміністрацію, щодо формальної та неформальної освіти, адже при атестації, обов'язковою умовою успішності, є проходження курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників із зазначенням 30 академічних годин у сертифікаті. Стабілізує роботу керівних органів, вчителів та батьків, які включені в команду психолого-педагогічного супроводу.

Одним із аспектів діяльності психолога у складі команди супроводу є психологічна підтримка педагогів. Тому, з цієї причини, щоб колективу краще розуміти «особливу» дитину, психологу необхідно надавати методичну допомогу з організації інклюзивного навчання. Ознайомити педагогічних працівників закладу освіти, як краще адаптувати освітнє середовище до потреб учнів, як визначати індивідуальні сильні та слабкі сторони та планувати шляхи їх врахування у навчальних процесах. Регулярно інформувати вчителів, щодо організації їх роботи в інклюзивному навчанні і забезпечувати контроль та підтримку психоемоційного стану фахівця. Виконувати просвітницьку роботу, щодо формування психологічної готовності в учасників освітнього процесу до взаємодії в інклюзивному середовищі. Рекомендувати дієві технології, форми, методи, засоби та прийоми у практичній роботі, які компетенції слід враховувати у навчанні дитини з особливими освітніми потребами. Кожного разу ці методи та формати будуть нові, адже те, що спрацювало вчора, може не спрацювати сьогодні.

Щільна співпраця практичного психолога має бути із фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів, основними завданням яких залишається консультативна

допомога всім учасникам освітнього процесу з питань специфічних особливостей розвитку дітей з різними видами порушень, надання необхідної науково-методичної літератури та комплексна оцінка розвитку дітей [1]. Результатом такої оцінки має бути визначення рівня підтримки та освітніх потреб дитини, адаптації чи модифікації навчальної програми та необхідних корекційних занять, роз'яснення та співпраця у складанні індивідуальної програми розвитку дитини з урахуванням її актуального та потенційного розвитку, створення оптимального інклюзивного середовища.

Надзвичайно важливими учасниками інклюзивного навчання є батьки. Для успішної соціалізації дитини, дорослі мають стати частиною шкільної команди. Психолог на початку роботи з татом і мамою описує можливі переваги та труднощі у навчанні учнів з особливими освітніми потребами, відповідає на питання, які стосуються освітнього процесу їх дитини, тобто формує інклюзивну грамотність батьків. Психолог може навчити обробляти інформацію, використовуючи зрозумілу дітям мову. Також, пояснювати дорослим, що вони мають використовувати фрази емоційної підтримки і, загалом, говорити про успіхи та мотивувати дитину до навчання.

Крім співпраці з представниками шкільної спільноти та батьками, психолог найчастіше взаємодіє в класі з асистентом вчителя. У навчально-виховному процесі вони разом з вчителями також дотримуються корекційно-компенсаторної складової, що проявляється у дотриманні певних правил та технологій роботи з учнями із освітніми потребами. Зокрема, внесення змін до організації навчального процесу у класі, так зване диференційоване викладання, яке проявляється у модифікації подачі та оцінюванні навчального матеріалу педагогічними працівниками. Тобто, вчитель розробляє, трансформує завдання із підручника до потреб дитини чи групи дітей, а також обирає шлях оцінювання виконання завдань. До організації такої роботи активно залучається асистент, оскільки він реалізує в процесі уроку розроблені й адаптовані заходи, а психолог радить у якій краще формі подати запропонований вчителем матеріал. Протягом навчального процесу психолог здійснює психологічний супровід та моніторинг психічного розвитку дитини з ООП, за потребою надає корекційно-розвиткові послуги.

Отже, професійна діяльність психолога у партнерській взаємодії з командою супроводу є однією з найважливіших умов впровадження інклюзивної моделі в навчальному закладі. Організація співпраці фахівців, результатом якої має бути інтеграція дітей з особливими освітніми потребами в освітнє середовище, максимально сприятливе для різнобічного розвитку всіх учнів, включаючи формування комплексу заходів, за які відповідає психолог у своїй роботі з колективом.

### **Література**

1. Консультативно-діагностичний супровід дітей з особливими освітніми потребами в діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій : [Електронні дані] / авт. кол.: Т. В. Жук, Т. Д. Ілляшенко, І. В. Луценко та ін. // За ред. А. Г. Обухівської. К. : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM), 12 см. 247 с.

2. Попелюшко Р. П. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими потребами в інклюзивному навчанні. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, №1(9)/2014. С. 109-113.

3. Про затвердження Примірною положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 08 червня 2018 року № 609. Міністерство освіти і науки України: [сайт]. Текст. дані. Київ, 2018.

4. Психологічний супровід інклюзивної освіти : метод. рек. / автор. кол. за заг. ред. А. Г. Обухівська. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с.

\*\*\*

**Бринявська Н. М.**

магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

**Прищепя І. М.**

магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

### **ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «НАДІЯ»**

Незважаючи на воєнні дії на території України та погіршення соціально-побутових умов дітей із труднощами у розвитку або з інвалідністю (особливо, внутрішньо переміщених дітей), структурні підрозділи соціального захисту населення продовжують роботу щодо забезпечення таких дітей заходами реабілітації. Їм на допомогу приходять волонтери та громадські організації. Однією з них є створена громадська організація «Надія» як добровільне громадське об'єднання на основі партнерства та єдності інтересів для спільної реалізації мети і діяльності.

Метою ГО «Надія» є партнерство у реалізації зусиль громадськості, державних та інших установ Бродівської ОТГ і району для організації лікувального, реабілітаційного і соціального забезпечення дітей з інвалідністю, їх родин та інших вразливих груп населення. Таким чином, дана організація за змістом своєї діяльності спрямована на здійснення соціального та правового захисту дітей з інвалідністю та їхніх родин, належних їм прав і пільг; ініціювання та запровадження здійснення лікувальних, реабілітаційних, санаторних, навчальних, культурних і соціальних програм як через державні органи, так і на приватних та громадських засадах, збирає для цього кошти, залучає компетентних спеціалістів; встановлення дієвих контактів з лікувально-реабілітаційними центрами, медичними та науковими інститутами як в Україні, так і за кордоном, іншими установами та окремими спеціалістами з метою ширшого впровадження в практику прогресивних методів лікування, навчання та реабілітації; надання всебічної допомоги потребуючим родинам та організовує забезпечення дітей інвалідними візками, спеціальним обладнанням, ліками і

вітамінами; впровадження опитування, реєстрації, облік дітей з інвалідністю і їх родин з метою інформаційного забезпечення акцій та програм.

Серед своїх завдань організація виділяє основними такі, як:

- вплив на формування громадської думки та створення суспільної атмосфери, сприятливої для соціальної адаптації дітей інвалідів шляхом організації гуманітарних акцій, духовних зустрічей, свят, конференцій, нарад, пропаганди засобами масової інформації;

- ведення консультаційної, інформаційної роботи, сприяння спілкуванню та встановленню особистих контактів як між батьками хворих дітей, так і між самими особами з інвалідністю, розширення кола їх спілкування.

- брати участь у конкурсах проєктів міжнародних та вітчизняних донорів та отримувати гранти для організації конкурсів малих проєктів для впливу щодо покращення на соціальний захист соціально-вразливих груп населення, в т. ч. дітей і молоді з інвалідністю;

- сприяння у впровадженні нових спеціальностей, навчальних курсів та наукових дисциплін, пов'язаних з наданням соціальних послуг особам з інтелектуальними та фізичними порушеннями та їхнім родинам, здійснення опіки та піклування над повнолітніми недієздатними особами та особами, чия дієздатність обмежено у встановленому законом порядку;

- сприяння створенню та впровадженню інноваційних моделей надання соціальних послуг на рівні громади для реабілітації та адаптації людей з інтелектуальними та фізичними порушеннями в Україні, а також адвокація доступу до соціальних і реабілітаційних послуг;

- засновувати з метою досягнення статутної мети організації «Надія» засоби масової інформації.

ГО «Надія» організовує волонтерські загони та соціальні підприємства заради створення можливостей для постійної денної зайнятості молоді з інвалідністю, створення для молодих робітників робочих місць, задоволення освітніх потреб з професійної зайнятості з різних промислових чи культурних ремесел. Таким чином, громадська організація бере участь у здійсненні державної регуляторної політики відповідно до закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [2]. Окрім цього, громадська організація практикує участь у порядку визначеному законодавством у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, державними та комунальними установами для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності.

Цікавим є те, що відповідно до Статутних положень, ГО «Надія» має право:

- самостійно планувати свою діяльність, у тому числі шляхом реалізації власних програм або участі в програмах інших організацій;

- залучати організаційну, інформаційну, фінансову, волонтерську та матеріальну допомогу від вітчизняних та зарубіжних організацій та окремих громадян для використання з метою виконання статутних завдань;

- організовує та бере участь у проведенні навчальних заходів – семінарів, тренінгів, навчальних модулів, лекцій тощо, спрямованих на підвищення кваліфікації,



здобуття вищого рівня професійної майстерності, набуття базових знань або окремих навичок для фахівців, студентів, менеджерів та практичних працівників соціальної сфери, залучених до догляду за особами з інтелектуальними чи фізичними порушеннями, а також для представників цільової групи, волонтерів та батьків;

- організовує та координує виконання програми денного догляду осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних чи фізичних порушень;

- організовує та надає соціальні послуги особам з інвалідністю, членам їхніх родин, іншим особам, згідно із Законом України «Про соціальні послуги» [1]; організація та/або створена ним юридична особа (товариство, підприємство), може бути виконавцем державного замовлення і соціального замовлення відповідно законодавства.

Основними принципами діяльності організації «Надія» є поваги до особистої думки і гідності кожного її члена; принципи відкритості, гласності, прозорості; свободи дискусій тощо.

На сьогоднішній день кількість дітей з затримкою фізичного та психологічного, мовного розвитку невпинно зростає. І Бродівська ОТГ Львівської області не є винятком у цій сумній статистиці. Цьому сприяють екологічні проблеми, економічний розвиток регіону та нестабільна ситуація в країні загалом. Тому громадська організація як добровільне товариство захисту дітей з інвалідністю «Надія» більше 20 років намагається надавати підтримку родинам, де живуть і виховуються діти з інвалідністю. Громадська організація створена в жовтні 1997 року за ініціативи матерів дітей з інвалідністю, і за роки своєї діяльності реалізувала чимало проєктів та програм для соціалізації, інтеграції дітей та молоді з інвалідністю в суспільне життя, надавала підтримку родинам, в яких виховуються діти та молодь з інвалідністю.

На даний час, у товаристві працює група денного догляду та соціальна майстерня, яку відвідує вісім дітей та тринадцять молодих осіб з ментальною інвалідністю.

З дітьми, які відвідують товариство «Надія» щоденно працюють соціальні працівники та волонтери. Вони проводять групові та індивідуальні заняття згідно затверджених індивідуальних планів реабілітації. До того ж, діти та молодь з інвалідністю, члени їх родин отримують допомогу психолога, юриста (по запиту), лікарів (по запиту).

Цікаві розвивально-корекційні заходи, розваги організовують волонтери Бродівського фахового педагогічного коледжу ім. М. Шашкевича. Також, важливу різнопланову роль в діяльності громадської організації «Надія» на засадах партнерства відіграють різні установи державного та недержавного сектору (зокрема, міжнародний благодійний фонд «Карітас-Броди»).

### Література

1. Закон України «Про соціальні послуги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

2. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Редакція від 19.02.2022, підстава - [2026-IX](#). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>

\*\*\*

**Б'янка Г. Г.**

асистент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

**Мартиненко А. О.**

магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

**Прищеп В. М.**

магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

### **ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ УНІВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ З ІНВАЛІДНІСТЮ**

Найважливіший вплив на розвиток безбар'єрного дизайну спричинили зміни у трактуванні проблем інвалідності не як причин певних фізичних чи психічних порушень людини, а як акцентування на соціальному потенціалі її можливостей, на заваді реалізації яких стають певні перешкоди. Ці зміни спричинили появу нових підходів до філософії дизайну, яка з часом набула міжнародного визнання і закріпилася як концепція «універсального дизайну». В універсальному дизайні ключовим є те, що в його основі – повага до прав людини, повага до різноманітності індивідів [5].

На всіх етапах розвитку суспільства, з метою створення найбільш раціонального/функціонального дизайну предметів і оточення, потрібно було враховувати такі сфери життя, як особисті уподобання людей та ергономіку, детально вивчати антропометрію і поведінку людини. Така інформація була необхідна для створення такого дизайну, який би задовольняв потреби людей у підвищенні їх комфорту, безпеки та життєдіяльності.

Сучасна концепція універсального дизайну виходить за межі доступу до будівель для осіб з інвалідністю. Це інтегрована формування соціальної політики у сферах освіти та соціальної роботи та в усіх аспектах суспільного життя загалом [5].

Універсальний дизайн (Universal Design) — це основа для розробки проєктування навколишнього середовища, громадських будинків і споруд, транспортних засобів загального користування, речей, технологій, будь-яких інформаційних видань чи способу подачі інформації та комунікацій таким чином, щоб ними могли користуватися найширші верстви населення, незважаючи на їх можливі функціональні обмеження. Universal Design часто використовують в розумінні «дизайн для всіх», або «інклюзивний дизайн». Це не стиль дизайну, а орієнтація на будь-який вид дизайну під лінзою соціальної гармонії. Тобто, це процес, який починається з усвідомлення проєктувальником власної соціальної відповідальності за врахування змін, які люди відчувають протягом життя, за його орієнтацію на розмаїття потреб, спроможностей і досвід користувачів [1].

Доступність протягом тривало часу сприймалась як сукупність мінімальних технічних вимог до створення більш-менш сприятливих умов життєдіяльності обмеженої групи населення — людей з інвалідністю. Більше того, при обговоренні питань доступності здебільшого розглядалась лише доступність архітектурного середовища для людей, які користуються інвалідними колясками. Тому останні 20 років використовувалися різноманітні підходи і терміни для визначення архітектурної пристосованості/доступності об'єктів громадського користування для осіб з інвалідністю при проектуванні та спорудженні будівель і приміщень, а саме: «сприятливе (іноді зустрічалось безпечне) проектування», «проектування для особливих потреб», «концепція проектування без бар'єрів» [2].

У сучасному трактуванні «доступність» за змістом є дуже широким поняттям, яке охоплює такі сфери, як: освіта, транспорт, працевлаштування, способи подання інформації, будівлі та громадські місця тощо. Багато з цих сфер перебувають у взаємній залежності. Наприклад, доступ до шкільного приміщення є однією з умов доступності освіти, що в кінцевому результаті впливає на залучення особистості в суспільне життя. Доступний транспорт дає можливість розширити межі мобільності та створити найбільш сприятливі умови для працевлаштування, навчання та відпочинку [2].

Останні дослідження показали, що доступність означає щось більше, ніж безпосередній доступ до будівлі або приміщення за допомогою допоміжних чи спеціальних засобів. А універсальне (інклюзивне) проектування — це сучасний підхід до проектування усього середовища, який відрізняється від «проектування тільки для людей з інвалідністю». Це процес створення просторів, максимально зручних, а значить і безпечних для всіх людей, незалежно від їхнього віку та фізичних чи когнітивних можливостей, без необхідності використання допоміжних (адаптивних) засобів або вузькоспрямованих спеціалізованих рішень.

Хоча такий підхід до проектування є найбільш придатним для людей похилого віку та людей з інвалідністю, він, водночас, задовольняє потреби інших користувачів, створюючи ситуацію, якою задоволені всі.

Загалом, універсальний дизайн потрібен різним категоріям населення, та особливо: батькам із малолітніми дітьми; дітям у школах; пацієнтам у лікарнях; дітям до 7-ми років; людям похилого віку; людям з інвалідністю; вагітним жінкам; людям з великою масою тіла; людям низького чи високого зросту; будь-якій людині, якщо в певний період часу вона менш уважна або менш мобільна; педагогам, які мають інвалідність та хочуть займатися улюбленою справою; представникам громадських організацій, які опікуються особами з обмеженими функціональними можливостями; представникам публічної влади (як правило в освітніх закладах розташовуються виборчі дільниці; для проведення семінарів, тренінгів тощо з різних питань) та іншим [1].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, 30-40 відсотків людей віком 60-70 років відчувають стійкі функціональні обмеження сенсорної та опорно-рухової сфер. Для людей віком 75-80 років, цей показник становить майже 70 відсотків, старші за 80 років — 100 відсотків відчувають стійкі функціональні обмеження сенсорної та опорно-рухової сфер. Тому універсальний дизайн важливий не тільки для осіб з інвалідністю, але й для більшості осіб нашого суспільства.

Конвенція ООН про права інвалідів дає визначення універсального дизайну, як дизайну предметів, оточення, програм та послуг, що покликаний зробити їх максимально придатними до користування усіма людьми без необхідності у адаптації або спеціального дизайну. З даним визначенням та підходом до універсального дизайну погодились всі країни, які підписали та ратифікували даний документ. У нашій державі у 2011 році дане тлумачення було закріплено в Законі України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [3].

Отже, універсальний дизайн є стратегією, яка спрямована на те, щоб проектування і компоненти середовища, виробів, комунікацій, інформаційних технологій чи послуг були однаково доступні та зрозумілі всім і відповідали вимогам спільного використання, максимальною мірою у якомога незалежний та природний спосіб, бажано без необхідності в адаптації чи застосуванні спеціалізованих рішень. Така стратегія забезпечує перехід до дизайну, який орієнтований на користувача і ґрунтується на холістичному підході, спрямованому на задоволення потреб всіх людей з урахуванням можливих змін їх здібностей протягом життя.

### Література

1. Азін В. О., Байда Л. Ю., Грибальський Я. В., Красюкова-Еннс О. В. Доступність та універсальний дизайн : навч.-метод. посіб./ за заг. ред. Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В. Київ, 2013. 128с.
2. Архітектурна доступність шкіл: навч.-метод.посіб./за заг.ред. Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В.; колек. авторів: Азін В. О., Грибальський Я. В., Байда Л. Ю., Красюкова-Еннс О. В. Київ, 2012. 88 с.
3. Про введення принципів універсального дизайну до навчальних програм всіх фахівців, які працюють із забудованим навколишнім середовищем: Резолюція Ради Європи ResAP(2001)1 (Резолюція Томар).
4. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/875-12>
5. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини [Електронний ресурс]: Указ Президента України №501 від 25.08.2015 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>.

\*\*\*

**Довбиш О. Ф.**

магістрантка спеціальності «Освітні, педагогічні науки» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

### **РОЗПИС МЕДОВО-ІМБИРНИХ ПРЯНИКІВ ГЛАЗУР'Ю В РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ**

Інклюзивний освітній простір став об'єктом дослідження сучасних українських дослідників – В. Бондар, О. Гноєвська, В. Засенко, А. Колупаєва, К. Косова, І. Кузава, Г. Кумаріна, О. Кучерук, В. Липа, О. Мартинчук, С. Миронова, Н. Савінова, Т. Сак, Є. Синьова, В. Синьов, А. Шевцов, М. Шеремет М. Шеремет, Д. Шульженкота ін.. Попри наявні сучасні дослідження різноаспектних напрямів інклюзивної освіти сучасних українських науковців, залишається малодослідженою проблема створення різноманітних креативних просторів для дітей з особливими потребами в умовах

інклюзивної освіти. Креативний простір – це відкрита територія, призначена для вільного самовираження, креативної діяльності та взаємодії з людьми. Американський урбаніст і куратор програми Creative Cities Саймон Еванс визначає креативні простори як «спільноти творчо орієнтованих підприємців, які взаємодіють на замкнутій території» [1].

Ізотерапія володіє великим комплексом різних засобів образотворчі: фарби, олівці, воскові крейди, пастель, папір для малювання різних форматів і відтінків, картон, кисті різних розмірів, губки для зафарбовування великих просторів, гіпс, солоне тісто, нитки, шерсть, тканина та ін. Вибір з різних творчих матеріалів дає можливість регулювати глибину занурення клієнта в його переживання, ступінь контролю клієнта (наприклад, малювання олівцями або ручкою передбачає більший контроль і меншу глибину занурення в переживання, ніж малювання акварельними фарбами). Сам процес малювання бере участь в узгодженні міжпівкульних взаємозв'язків, оскільки в процесі малювання активізується конкретно-образне мислення, пов'язане з роботою правої півкулі та абстрактно-логічне, за яке відповідає ліва півкуля [2].

Ізотерапія може мати активну (створення власних продуктів творчості) і пасивну форми (використання вже готових зразків образотворчого мистецтва). На думку фахівців, спонтанне, інтуїтивне малювання дає можливість краще зрозуміти свій емоційний стан, трансформувати негативні емоції, пережити катарсис.

Особливо цінним, на нашу думку для дітей з особливими потребами є розпис пряників різнокольоровою глазур'ю сподобається дітям, які люблять малювати звичайними фарбами чи фломастерами. Приготування глазури стане цікавим експериментом з кольорами. За допомогою харчових барвників ми отримуємо різні кольори. Важливо, що намалювати на пряниках можна будь-яку ідею. І, нарешті, найсмачніша частина: можна поласувати рукотворними ласощами.

Пряник – борошняний кондитерський виріб з приємним солодким смаком, ароматом прянощів і порівняно м'якою консистенцією. До цього пряники називалися «медовим хлібом». Це була суміш житнього борошна з медом і ягідним соком, причому мед в пряниках становив майже половину всіх інгредієнтів [4].

Пізніше в такий «медовий хліб» стали додавати лісові трави і коріння, а коли до місцевих жителів дісталися «каравани» з екзотичними прянощами, пряник і отримав свою нинішню назву. Потім їх почали пекти з пшеничного борошна, але з додаванням сусли, чорної патоки, меду або паленого цукру. Саме тому тісто було темного кольору.

Ще пізніше пряники стали прикрашати кольоровою глазур'ю, навіть позолотою, що надавало їм ефект казкового, новорічного дива. Яскраво розфарбовані, блискучою рожевою, блакитною, жовтою фарбами пряники виставляли у вікнах, а також прикрашали новорічну ялинку.

Смак і назва пряників залежали від тіста і від прянощів, серед яких найпопулярнішими були чорний перець, італійський кріп, помаранчева кірка (гіркий апельсин), лимон, м'ята, ваніль, імбир, аніс, кмін, мускат, гвоздика.

Їх виготовляють ручним способом, надаючи оригінального вигляду з відповідною художньою символікою. Формування тіста здійснюють різними способами, у тому числі з використанням трафаретів, дощочок з гравірованим

малюнками або надписом, металевих виїмок. Поверхню деяких пряничних виробів перед випіканням змащують яйцем, посипають цукром або ядрами горіхів.

Пряники стали символом Нового року і Різдва. Їх виставляли у вікна в свята, ними щедро частували колядників, особливо дітей.

Які вони бувають? Вони можуть бути у формі ялинок, чоловічків, сніжинок, зірочок, рукавичок. Також часто їх виготовляють на Великдень у вигляді курчат, зайченят, крашанок.

З давніх давен на Україні розвивався своєрідний вид народної декоративної скульптури — ліплення з тіста різноманітних звірів і птахів. Народна скульптура з тіста — це не тільки кулінарне мистецтво. Вона втілює у собі яскраво виражені риси художньої творчості.

Розпис пряників — процес творчий та індивідуальний, тому можна навіть влаштувати конкурс на кращий малюнок. Якщо є бажання, результат можна прикрасити кондитерською посипкою (меленими горішками, кокосовою стружкою, тертим шоколадом тощо).

Тепер чекаємо на застигання глазури. А далі запрошуємо до чаю з солодощами власного приготування.

Заняття з розпису пряників дозволяють розвинути творчу уяву учнів, фантазію, творчий потенціал, розвивати чутливість до гармонії кольору та виразності ліній і форм декоративного розпису, навчити прикрашати силует пряника, використовуючи елементи орнаментального розпису: лінії, точки, кружечки, завитки, виховати інтерес до декоративної роботи. Під час розпису працюють дотик і окомір дитини, активно розвивається дрібна моторика рук, творче мислення, увага і координація. Малюючи дитина відкриває для себе щось незвідане - чарівний світ кольору і форми, уяви і фантазії. Паралельно дитина розкривається сама - адже малюючи, вона трансформує свої думки і переживання в видимі образи. Малювання незамінне для навчання порівнянню та аналізу, для розвитку його пам'яті, уваги, просторового мислення. Зображуючи на малюнках і розписах навколишній світ, малює одночасно пізнає його, розширює свій кругозір і поповнює словниковий запас. Це заняття, від якого дитина отримує величезне задоволення, робить її ближче до прекрасного, дарує свободу і можливість самовираження.

Малюючи, дитина вчиться спритності, акуратності, посидючості. Для неї вміння тримати в руці тюбик з глазур'ю – нелегке завдання, а малювання чогось конкретного і більш-менш зв'язкового – по-справжньому складна і копітка праця. Виконуючи її, дитина розвиває дрібну моторику, яка тісно пов'язана з активізацією мовної діяльності. Рухи, які дитяча ручка здійснює під час заняття, тренують кисть малюка, тим самим готуючи його до письма.

Таким чином, можемо із впевненістю сказати, що в такій роботі з дітьми з особливими потребами досягатиметься мета:

- вираз своїх емоцій і почуттів;
- активний пошук нових форм взаємодії дітей з ООП із оточуючим середовищем;

- підтвердження своєї індивідуальності, неповторності і значимості;

підвищення адаптивності в умовах мінливого світу, що є особливо цінним для дітей з ООП.

## Література

1. Лещенко О.В. Створення креативних громадських просторів як інструмент відродження регресивних міст і регіонів. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. Т. 32 (71) № 1 2021. С. 65-71.

2. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посіб. Ч. 1. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 232 с.

3. Колупаєва, А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посіб. Київ: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.

4. Розпис пряників кольоровою глазур'ю. URL: <https://childdevelop.com.ua/practice/cooking/9020/> (дата звернення: 05.11.2022).

\*\*\*

### **Дяков О. О.**

магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

### **Качалова Т. В.**

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

## **СОЦІАЛІЗАЦІЯ І СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ З ООП В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

Останніми десятиліттями в усьому світі відбуваються докорінні зміни у розумінні та забезпеченні якісної освіти для дітей з особливими потребами. В Україні також набувають поширення новітні освітні технології, в основу яких покладено принцип урахування інтересів таких дітей. Одним з основних принципів міжнародних стандартів є право дітей з особливими потребами на інтеграцію в суспільство, основою якої є забезпечення таким дітям доступу до якісної освіти.

Наразі, в Україні спостерігається тенденція активного включення до соціального життя осіб з особливими освітніми потребами. Цьому сприяє законодавче закріплення права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, що надає їм можливість отримувати освіту в усіх закладах освіти.

При визначенні сутності інклюзії, важливо звернути увагу на чотири елементи, які ілюструють її характерні особливості.

Інклюзія – це процес. Важливо зазначити, що інклюзія має розглядатись як постійний пошук найбільш ефективніших шляхів задоволення індивідуальних потреб усіх дітей. У цьому випадку відмінності розглядаються як позитивне явище, яке стимулює навчання дітей та дорослих.

Інклюзія пов'язана з визначенням перешкод та їх подоланням. Відповідно, вона включає проведення комплексної оцінки, збір інформації з різноманітних джерел для розробки індивідуального плану розвитку та реалізації його на практиці.

Інклюзія передбачає такі складові, як присутність, участь та досягнення.

Інклюзія спрямована на ті групи учнів, які підлягають «ризикові» виключення або обмеження в навчанні. Це визначає моральну відповідальність перед такими «групами ризику» та гарантування їм можливості участі в освітньому процесі.

Важливо зазначити, що соціальна адаптація дитини з ООП взаємопов'язана з процесом соціалізації. Інтерес до процесу соціалізації в представників різних наукових напрямів значний, проблема соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в рамках сучасної освіти є недостатньо вивченою.

Загальним проблемам соціалізації були присвячені роботи таких учених, як Г. Андрєєва, Н. Андрєєнкова, І. Кон, О. Кушак, Н. Лавриченко, М. Лукашевич, В. Москаленко, О. Мудрик, а також праці відомих педагогів, серед яких В. Сухомлинський, А. Макаренко, С. Шацький.

Широко досліджуються проблеми соціалізації особистості в зарубіжній науці (Ф.Г. Гіддінс, Г. Тард, Д.А. Томпсон, Т. Парсонс, Ч.Х. Кулі, У.І. Томаса, Дж. Г. Міда).

Різноманітні аспекти соціалізації висвітлюємо у дослідженнях психології розвитку (Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін та ін.).

Соціалізація, що здійснюється через сім'ю, освіту й виховання, необхідна не лише для підготовки до дорослого життя чи здобуття професії. Тільки ефективна, соціально прийнятна соціалізація зможе забезпечити так званий процес «олюднення» людини, надасть їй можливість повноцінно існувати в сучасному світі [5, 4].

Навчання дітей з особливими потребами спільно з їхніми здоровими однолітками сприяє їх соціалізації та соціальній адаптації. Таке навчання є корисним також і для здорових дітей, бо вони вчаться розуміти проблеми інших, стають добрішими. Освіта дітей з особливими потребами має передбачати включення їх у загальну діяльність разом з іншими дітьми, починаючи вже з дошкільного віку. Стратегічна мета цього процесу – формування нової філософії суспільства, державної політики щодо дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Однією із умов успішної соціалізації та соціальної адаптації дитини з ООП є створення інклюзивного освітнього середовища:

- в інклюзивному освітньому середовищі підвищується соціальна компетентність і вдосконалюються комунікативні навички дітей з відмінними здібностями;

- посилюється соціальне сприйняття дітей з відмінними здібностями завдяки методиці навчання в інклюзивних школах, де воно часто відбувається у формі групової роботи. Працюючи в малих групах, діти навчаються бачити людину, а не її ваду, та починають усвідомлювати, що між ними та дітьми з обмеженими можливостями є багато спільного;

- дружні стосунки між дітьми з ООП та іншими, що таких обмежень не мають, зазвичай частіше розвиваються в інклюзивному середовищі. Дослідження довели, що діти в інклюзивному закладі мають надійніші й триваліші зв'язки з друзями, ніж діти в сегрегованому середовищі. Це особливо справедливо в ситуації, коли діти відвідують місцеву школу у своєму районі та мають більше можливостей бачитися з друзями після уроків.

Останнім часом усе більше батьків дітей з особливими потребами бажають, щоб їхні діти навчалися та виховувалися разом зі здоровими однолітками. Зрозуміло, що така дитина може відчувати під час інтеграції певні труднощі, однак це для неї



буде досвідом, яким вона зможе скористатися в подальшому житті. Організація інклюзивного навчання вимагає пристосування до потреб дитини з особливими потребами не тільки приміщення, відповідно облаштованого робочого місця для занять, а й програмно-методичного забезпечення, надання додаткових послуг такій дитині, організації індивідуального підходу до неї. Батькам дітей з особливими потребами також необхідна наша підтримка. Для них важливі своєчасні консультації педагогів й інших спеціалістів щодо догляду за дитиною та організацією її навчання, важливе й спілкування з іншими батьками.

Питання включення дітей з особливими потребами у життя суспільства є актуальним в усьому світі. Однак, значна частина дітей, незважаючи на зусилля, що вживаються суспільством з метою їх навчання і виховання, ставши дорослими, виявляються непідготовленими до інтеграції в соціальне та економічне життя. Водночас, результати досліджень та практика свідчать про те, що будь-яка людина, що має певні порушення, може при відповідних умовах стати повноцінною особистістю, розвиватися духовно, забезпечувати себе в матеріальному відношенні, бути корисним суспільству.

Для подолання негативних тенденцій у підготовці названої категорії дітей до інтеграції в суспільство, потрібна розробка нових теоретичних підходів до їх навчання, виховання і організації всієї життєдіяльності. Це завдання повинне вирішуватися з урахуванням всього комплексу медичних, педагогічних, економічних, соціальних, соціально-психологічних проблем, що стосуються соціального захисту дітей з особливими потребами, їх навчання, виховання, реабілітації та адаптації в соціальне середовище [2].

Важливе місце в комплексі названих складових компонентів підготовки дітей до інтеграції в соціальне середовище займає питання їх соціальної адаптації.

Відомо, що соціальна адаптація - це процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища; вид взаємодії особистості із соціальним середовищем [1].

Соціальна адаптація є не лише станом людини, а і процесом, протягом якого особистість набуває рівноваги і стійкості до впливів соціального середовища. Специфікою адаптації людини є те, що цей процес пов'язаний з соціалізацією людини, з процесом засвоєння соціальних норм поведінки, з «входженням у соціум».

Адаптація відбувається на трьох рівнях: фізіологічному, психологічному і соціальному.

На фізіологічному рівні адаптація передбачає здатність організму людини підтримувати свої фізіологічні параметри в межах, необхідних для нормальної життєдіяльності при зміні зовнішніх умов.

На психологічному рівні адаптація забезпечує нормальну роботу всіх психічних структур під впливом зовнішніх психологічних чинників (прийняття зважених рішень, прогнозування розвитку подій тощо).

Соціальна адаптація забезпечує пристосування людини до ситуації, соціального середовища за рахунок вміння аналізувати поточні соціальні ситуації, усвідомлення своїх можливостей у певній ситуації, соціальних обставинах, вміння скеровувати свою поведінку відповідно до головних цілей діяльності.

Соціальна адаптація є одним з етапів інтеграції в суспільство, тому завдання

соціальної адаптації осіб з особливими потребами є пріоритетним в розвитку системи освіти України. Зокрема, впровадження Нової української школи передбачає, що освітній заклад буде давати не лише знання, а й вчитиме застосовувати їх на практиці та формувати ставлення і цінності. Це означає переорієнтування з традиційного предметного навчання на компетентнісний підхід, тобто формування в учнів з обмеженими можливостями здатності ефективно вирішувати завдання, що виникають при взаємодії з навколишнім середовищем.

Як показує аналіз літературних джерел, в сучасній загальній та спеціальній педагогіці пріоритети і результати навчання зміщуються від досягнень певного рівня знань, умінь і навичок до оволодіння сукупністю різних компетентностей, що дозволяють учням успішно адаптуватися в соціумі [6].

Провідну роль у підготовці дітей до інтеграції в соціальне середовище відіграють освітні заклади, в яких вирішуються питання соціальної адаптації шляхом створення спеціально організованої неперервної комплексної системи впливу.

Варто відмітити, у зв'язку з порушенням соціальної адаптації діти зазнають труднощів, що заважають їм проявити себе, і потребують допомоги, так як без неї вони не здатні інтегруватися в соціальному середовищі і зайняти своє місце в суспільстві.

Необхідною умовою є індивідуальний підхід до кожного такого учня, з боку педагога, що допоможе йому адаптуватися до умов життя в освітньому закладі. Необхідно виявляти довіру до учня, заохочувати його, позитивно оцінювати діяльність, всі ці дії обов'язково принесуть свій позитивний результат. Дуже корисно і навіть необхідно, щоб учень якнайбільше спілкувався з однолітками, співробітниками школи, а в якійсь мірі залучався до співпраці та посильної праці. Потрібно зробити так, щоб всі ці заходи виховували в дитині вміння оцінювати ситуацію, розбиратися в правильності вибору свого співрозмовника, розмовляти з ним, правильно і зрозуміло формулювати питання і відповіді, знаходити рішення виходу із складних ситуацій.

Процес соціалізації дитини буде ефективним за умови інтеграції таких дітей у суспільство, щоб вони могли придбати і засвоїти певні цінності і загальноприйняті норми поведінки, необхідні для життя в суспільстві.

В основі процесу соціальної адаптації лежить ознайомлення дітей з соціальною дійсністю. При цьому важливо, щоб були враховані вікові новоутворення дитини, так як ці критерії за своєю природою соціальні і їх пріоритетний розвиток забезпечується в процесі соціалізації.

Таким чином, соціально-педагогічну діяльність в закладі освіти необхідно реалізовувати як технологію трансформації соціальної ситуації розвитку дитини в педагогічну, освітню, виховну, навчальну та розвиваючу з орієнтацією на основні завдання соціальної адаптації, що полягають у формуванні цінностей і загальноприйнятих норм поведінки необхідних для життя в суспільстві, комунікативної та соціальної компетентності.

Інтерес до процесу соціалізації в представників різних наукових напрямів значний, проблема соціалізації дітей з ООП в рамках сучасної освіти є недостатньо вивченою.

Процес входження дитини в соціальне середовище під керівництвом дорослого називають вихованням – це комплекс впливів, що забезпечує соціалізацію індивіда.

Головним завданням дорослого є передача дитині тих моральних якостей і норм поведінки, які відповідають вимогам суспільства. Відсутність здатності засвоювати знання призводить до порушення процесу соціалізації.

#### Література

1. Безпалько О. Соціальна педагогіка в схемах таблицях: навч. посіб. Київ: Центр навчальної культури, 2003. 134 с.
2. Колупаєва А. А. Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 3 (71). С. 7–13.
3. Мігалуш А. Інклюзивна освіта – шлях до всебічного розвитку дітей. URL: [http://www.rusnauka.com/18\\_NiIN\\_2007/Pedagogica/22422.doc.htm](http://www.rusnauka.com/18_NiIN_2007/Pedagogica/22422.doc.htm)
4. Сабат Н. Соціально-педагогічний аспект інклюзивного навчання. *Соціальний педагог*. 2008. № 3. С. 42–46.
5. Калініченко Ірина Олександрівна Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/80>

\*\*\*

#### Кобезька В. С.

магістрантка спеціальності «Освітні, педагогічні науки» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

### РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ГУРТКОВІЙ РОБОТІ

У вирішенні задач, пов'язаних із розвитком творчих здібностей дітей з особливими потребами, беруть участь різні освітні заклади, зокрема, заклади позашкільної освіти, що також виступають важливим та ефективним інститутом соціалізації дітей та молоді. Відповідно, заклади позашкільної освіти реалізують актуальні проблеми сьогодення, що відповідають сучасним соціально-освітнім запитам, напрямам роботи з дітьми та молоддю з особливими потребами. Інтеграція дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивний освітній заклад не обмежується лише присутністю в інтегрованих групах, вихованці включається в цілісну систему багатоаспектних взаємовідносин, які відбуваються в постійній динаміці та розвитку і дозволяють кожному з вихованців розвивати власні здібності.

Проблема надання належних психолого-педагогічних умов, різні фактори та точки зору на інклюзивну освіту та творчі здібності розкриваються в роботах: Л. Антонюк, А. Колупаєвої, О. Таранченко, С. Єфименко, С. Литовченко, Л. Савчук, І. Юхимець, С. Дмитрієва, Н. Гаврилова та ін.

На сьогодні гурток – це не тільки центр дитячої творчості, а об'єднання вихованців, учнів і слухачів відповідно до їх нахилів, здібностей, інтересів до конкретного виду діяльності з урахуванням їх віку, психофізичних особливостей, стану здоров'я [3]. Саме в умовах гуртка максимально враховуються та задовольняються індивідуальні запити вихованців, розвивається особистість, виховується любов до природи, мистецтва, творчого процесу в цілому. Багато в чому інтерес вихованців з особливими освітніми потребами до роботи в гуртку підтримується і розвивається в ході проведення занять. Тому заняття потрібно

планувати і проводити так, щоб вихованці знайомилися з новими явищами, процесами тощо, встигали виконувати практичну частину роботи, а їхні результати – творчі вироби, дійсно мають бути гарними і подобатися всім, обстановка роботи має бути спокійною і доброзичливою.

На заняттях гуртка педагог повинен ставити собі певні завдання при роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, наприклад: 1. Розвиток творчих здібностей вихованців. 2. Розширення їх художнього світогляду. 3. Розвиток і поглиблення інтересів та нахилів дітей. 4. Активізація мисленнєвої діяльності та розвиток комунікативних навичок вихованців. 5. Розвиток дрібної моторики рук та загально трудових умінь та навичок. 6. Розвиток мовлення, розширення та збагачення словникового запасу вихованців. 7. Організація змістовного дозвілля вихованців; 8. Зміцнення фізичного та психічного здоров'я. 9. Виховання психологічної та практичної готовності до трудової діяльності, естетичного смаку.

Потрібно зазначити, що у гуртковій роботі з використанням предметно-практичної діяльності розширюється сенсорний досвід та знання вихованців про навколишнє середовище, накопичуються життєві поняття на основі сенсорного дотикового сприйняття, навчально-виховних та корекційно-розвиткових вправ. Такі завдання успішно вирішуються в організації гурткової роботи за різними напрямками роботи, а саме: художньо-естетичний, мистецький, туристсько-краєзнавчий, еколого-натуралістичний, науково-технічний, дослідницько-експериментальний, фізкультурно-спортивний або спортивний, військово-патріотичний, бібліотечно-бібліографічний, соціально-реабілітаційний, оздоровчий, гуманітарний тощо.

Гурткова робота нерозривно пов'язана з навчально-виховним процесом, що здійснюється на заняттях і ґрунтується на знаннях і навичках, попередньо набутих вихованцями, вона відрізняється від уроку новими видами практичної діяльності, в іншій предметній зоні на основі принципу добровільності та розширеної свободи дій. Характерною особистістю гурткової роботи є те, що вона не регламентується обов'язковими програмами, а це надає їй гнучкості і дозволяє краще враховувати прагнення кожної дитини, зокрема дітей з особливими освітніми потребами. Провідною метою гурткової роботи можна вважати створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку дітей та учнівської молоді у вільний від навчання час, підготовка до майбутнього життя. Розвиток творчих здібностей вихованців з особливими освітніми потребами, залучення їх до творчої діяльності саме у позаурочний час в деякій мірі уберігає їх від подальшої дезадаптації.

В учнів з особливими освітніми потребами необхідно вселяти впевненість у своїх силах, засновану на бажанні творчо працювати, дізнаватись на заняттях нове, творити.

Організація роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в закладах позашкільної освіти має ґрунтуватися на тому, щоб педагог враховував сильні сторони дитини її потенційний резерв:

- Зорове сприйняття і здібності до наочного навчання, увага до деталей (використання альтернативні чи додаткові комунікації – картки із цифрами і предметами, наочні посібники, піктограми (певні знаки/позначення) і жести та ін.).

- Здатність вчитися на прикладі ровесників і дорослих, прагнення копіювати їхню поведінку (Педагог повинен уважно контролювати свої дії та слова. При необхідності сформулювати конкретну навичку необхідно власним прикладом демонструвати правильний порядок дій. Але при цьому слід звертати увагу на вікові та індивідуальні особливості дітей з особливими потребами – їх пам'ять, увага, мислення, сприйняття, уява, мовлення та ін.).

- Здатність навчатись за індивідуальною програмою розвитку (слід зазначити в ІПР конкретні цілі та завдання, яких може досягнути дитина).

- Мають творчі здібності (звернути увагу на ті здібності, якими володіють діти: люблять співати чи танцювати, виступати на сцені, писати вірші, малювати, ліпити, стрибати бігати, грати в футбол, музикувати тощо).

- Успішно оволодівають навичками роботи на комп'ютері для задоволення своїх потреб (навички, які сприяють у набутті майбутньої професії).

- У дітей з особливими потребами добре розвинена емоційна сфера (подання будь якого матеріалу має бути емоційно-насиченим) [2].

Таким чином, в умовах інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти у дітей з особливими освітніми потребами накопичується певний життєвий досвід, що включає елементи художнього та естетичного розвитку. Такі емоційно-естетичні враження можуть стимулювати дитину займатися творчістю. Знайомство з творами мистецтва, з виробами народних промислів і ремесел позитивно впливають на розвиток творчих здібностей особистості дитини з особливими потребами. Крім того, діти не просто пасивні спостерігачі, але й творці, які беруть участь у процесі перетворення різного роду матеріалів у прекрасні результати своєї діяльності.

Діяльність вихованців з особливими освітніми потребами в умовах закладу позашкільної освіти – це глибока своєрідна сфера їхнього духовного життя, самовираження, самоутвердження, у якій розкривається творча індивідуальність кожної дитини.

### **Література**

1. Базилевська О. О., Чигрина В. А. Естетичне виховання учнів з особливими освітніми потребами в позаурочній діяльності засобами образотворчого мистецтва. *Корекційна педагогіка*. Вип. 25. Т. 1. 2020. С.119-122.

2. Колупаєва А. А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посіб. Київ: Видавнича група «АТОПО», 2011. 274 с.

3. Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів і Положення про позашкільний навчальний заклад: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2001 р. № 433. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/433-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення 03.11.2022).

\*\*\*

**Ковтун А. Ю.**

кандидат психологічних наук, доцент  
кафедри загальної та практичної  
психології Ніжинського державного  
університету імені Миколи Гоголя  
(м. Ніжин, Україна)

### **ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ**

Розвиток сучасного суспільства диктує своєрідний тренд толерантності та поваги до людського розмаїття, встановлення принципів солідарності, що забезпечує захист та повне інтегрування у соціум усіх верств населення, перш за все – осіб з обмеженими можливостями здоров'я, про яких йдеться у даному дисертаційному дослідженні.

Це зумовлено визначенням головної мети соціального розвитку – створення «суспільства для всіх». В основу такого інтегрування покладено концепцію цілісного підходу, яка відкриває шлях до реалізації прав і можливостей для кожної людини, насамперед, передбачає рівний доступ до здобуття якісної освіти.

Принцип доступності сформульовано на засадах дотримання прав людини, викладено в резолюції Генеральної асамблеї ООН від 12 грудня 1997 р., де в якості пріоритетного завдання визначено сприяти забезпеченню рівних можливостей для осіб з обмеженими можливостями здоров'я. Цей принцип зумовлює перенесення акцентів з медичних аспектів інвалідності, піклування про осіб з психофізичними порушеннями, захисту та надання їм допомоги в адаптації до навколишнього середовища на реформування самого соціуму, де особа з психофізичними порушеннями має змогу задовольнити свої потреби, перш за все, потребу здобути якісну.

Інклюзивна освіта стосується відповідей на різноманітність в усіх її формах та створення освітньої системи, яка б підходила усім. Однак інклюзивна освіта широко асоціюється саме з інклюзією людей з інвалідністю та з концептом «особливих освітніх потреб». Люди з особливими потребами дуже часто виключаються з освітньої системи. Близько 90 % дітей з особливими потребами не відвідують школу. І в той же час як багато факторів долучаються до такого виключення – в не найменшій мірі бідність та малодоступність, упередження щодо людей з особливими потребами часто є головною причиною. Частим є припущення, що люди з інвалідністю є неповноцінними людськими істотами, і щодо них нібито можна зробити виключення стосовно універсальних прав людини.

Тому перш, ніж торкнутися заявленої проблеми, слід зазначити абсолютну необхідність ретельного психологічного вивчення дітей, у яких ми констатуємо наявність «особливих потреб». Зараз ця група включає в себе абсолютно різних дітей, починаючи з розумово відсталих і закінчуючи соматичними відхиленнями. Це створює величезну складність практичної роботи з ними і неймовірно низьку ефективність цієї роботи. Тож потребується розробка спеціального надійного психологічного інструментарію для організації діагностичної роботи. Такий же надійних діагностичний інструментарій потрібен для вивчення особливостей взаємостосунків дітей в групі та встановлення вікових нормативів показання рівня

розвитку. Без створення і реалізації відповідної діагностичної бази, ми не можемо говорити про ймовірність будь-якої запланованої ефективної роботи. Все відводиться на надію на випадок.

Наведемо лише один приклад: розумово відсталих і аутичних дітей прийнято зводити в одній групі, маючи, звичайно, на увазі їхню подібність. Між тим, в психології вже дуже давно відомо, що аутизм не може бути спорідненим з інтелектуальною відсталістю; він – протилежний їй за самою своєю природою, адже, щоб закритися в своєму внутрішньому світі, треба як мінімум, цей світ мати, а отже ( і перш за все) мати достатньо розвинений рівень мислення .

Дослідження демонструють ключовий розвиток позитивних наслідків освіти: грамотність жінок та їх освіченість, наприклад, показали, що можуть покращувати здоров'я та шанси на виживання і у матерів, і у їх дітей. Освіта є також необхідною для того, щоб глобальне суспільство було більш відповідальним стосовно екологічних проблем.

Визнається, що освіта є ключовим компонентом подолання бідності. Однак взаємостосунки між освітою і подоланням бідності є складними, і просте залучення дітей до шкіл не вирішує зростаючих проблем бідності, нерівномірного розподілу ресурсів та загальної нерівності і несправедливості, які існують на глобальному рівні.

Інклюзивна освіта є результатом взаємовпливу і взаємодії багатьох спільнот та інстанцій, таких як:

1. громади;
2. активісти;
3. рух за якість освіти;
4. рух за особливі освітні потреби;
5. міжнародні організації на кшталт Організації об'єднаних націй;

6. громадські організації, недержавні організації, мережі на компанії, широкий спектр суспільних ініціатив, які прагнуть звести політику та практику разом та залучити всіх стейкхолдерів.

До психологічних аспектів інклюзивної освіти слід віднести негативні емоційні переживання, нетолерантність та неготовність до прийняття в своє найближче коло інших людей, зокрема людей з особливими потребами. Ксенофобія як страх інаковості, іншості, несхожості паралізує можливості людини діалогічно взаємодіяти з іншими людьми. Зокрема, як не парадоксально це звучить, успішній інклюзивній освіті перешкоджає недостатня освіченість людей, їх недостатня обізнаність щодо того, якими можуть бути люди з особливими потребами, як з ними взаємодіяти, та щодо того, що ці люди – фундаментально такі самі людські істоти, як і люди без особливих потреб.

Слід зазначити, що загалом інклюзивна освіта не є новою ідеєю. Громади практикували інклюзію протягом століть. Дуже важливо віддати цьому повагу та відштовхуватися від цього там, де це можливо, і таким чином інклюзивна освіта стає стабільною, має залученість громади. Така інклюзивна освіта може будуватися на сильних родинних зв'язках, на цінності особистості та спільного буття разом; може використовувати гнучкі формати та місцезнаходження, відповідаючи на індивідуальні освітні потреби; може використовувати будь-яке зручне чи соціальне середовище та всіх членів громади як ресурси; може мати відповідні та функціональні зміст та

методи, такі як кооперативне та співпрацююче навчання, навчання «рівний-рівному», навчання «від дитини до дитини», навчання через практику в реальному житті.

В цілому інклюзивна освіта є продуктом двох освітніх рухів. По-перше, це вдосконалення шкіл, пов'язане з концептами «ефективних шкіл» та «якісної освіти». Те, що відбувається в школах, повинно бути корисним, відповідним для громади, ефективним – одним словом, це повинна бути якісна освіта. Якщо учні, зокрема групи чи окремі індивіди, мають неуспіхи в навчанні, вибувають, повторно зачисляються в класи, вчать речі, які не мають користі або релевантності, якщо над учнями знущаються або вони нещасливі, тоді система потерпає поразку.

По-друге, важливим є концепт особливих освітніх потреб, який відпочатково мав бути широким і відповідати великому спектру труднощів, з якими можуть стикатися всі типи учнів. На практиці цей концепт часто мав більш вузький фокус, але все ще продовжує бути ключовим впливом на розвиток інклюзивної освіти.

Отже, психологічні аспекти інклюзивної освіти охоплюють знання її основних, суттєвих особливостей та роботу з негативними переживаннями осіб, залучених до реалізації інклюзії. Розвиток толерантності може бути тим реальним психологічним механізмом, який забезпечить гармонійну імплементацію інклюзивної освіти для тих, хто її потребує .

Якісна освіта передбачає задоволення особливих освітніх потреб кожного індивіда, в тому числі й з порушеннями психофізичного розвитку, без відриву такої особи від звичного соціального оточення, сім'ї, друзів.

Нажаль наша освітньо-виховна система приділяє не достатньо уваги дитячій особливості, хоча не можемо стверджувати, що робота в цьому напрямку не ведеться.

Сучасні реалії життя дають змогу переконатися в тому, що дошкільні навчальні заклади не можуть будувати свій навчально-виховний процес з опорою лише на «стандартні конвеєрні програми навчання» (за влучним висловом Г. Драйдена) та звичні методи, якими важко задовольнити пізнавальні потреби всіх, хто користується послугами дошкільної освіти.

Присутність «нестандартних» вихованців у загальноосвітньому середовищі можна розглядати як різновид явища стихійної інклюзії, якщо мати на увазі необхідність створення спеціальних умов для їхнього успішного навчання. Цей варіант інклюзії найчастіше завуальований, адже прояви «нестандартності» можуть бути або недостатньо виразними, або такі діти просто не приживаються у колективі з неявних причин. Окреслимо деякі з них.

До психологічних аспектів інклюзивної освіти слід віднести негативні емоційні переживання, нетолерантність та неготовність до прийняття в своє найближче коло інших людей, зокрема людей з особливими потребами. Ксенофобія як страх інаковості, іншості, несхожості паралізує можливості людини діалогічно взаємодіяти з іншими людьми. Зокрема, як не парадоксально це звучить, успішній інклюзивній освіті перешкоджає недостатня освіченість людей, їх недостатня обізнаність щодо того, якими можуть бути люди з особливими потребами, як з ними взаємодіяти, та щодо того, що ці люди – фундаментально такі самі людські істоти, як і люди без особливих потреб.



Принципи доступності та задоволення особливих освітніх потреб осіб з порушеннями психофізичного розвитку стали наріжним каменем інклюзивної освіти, освітньої системи, що базується на принципі забезпечення основного права дітей навчатися в загальноосвітньому закладі за місцем проживання із відповідним психолого-педагогічним супроводом та корекційно-реабілітаційною підтримкою.

«Освіта має надаватися в межах можливого, у загальноосвітніх школах, без будь-якого вияву дискримінації стосовно дітей та дорослих інвалідів». – Така офіційна позиція європейської спільноти була висловлена ЮНЕСКО, Комісією з прав людини. «Оскільки у більшості випадків інвалідність сама по собі не є перешкодою, дискримінація – ось що перешкоджає дитині отримати освіту в загальній системі» .

### **Література**

1. Ковтун А. Ю. Проблеми переживань батьків дітей з особливими освітніми потребами. *Науково-освітня конференція «Разом для здоров'я» («Razem dla zdrowia»)* 5 грудня 2019р. м. Ярослав. Польща. <http://jsaipz.pl/podsumowanie-i-konferencji-naukowo-szkoleniowej-razem-dla-zdrowia/>

\*\*\*

**Лопуга Л. С.**

магістрантка спеціальності «Освітні, педагогічні науки» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

### **ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ З РАС У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Проблема соціальної адаптації дітей з розладами аутистичного спектру (РАС) на різних вікових стадіях так і залишається практично повністю не дослідженою. Аналіз наукових праць, присвячених вищезначеній проблематиці надало змогу визначити, що, з одного боку, це пов'язано з труднощами у психологічній оцінці емоційного стану дитини з аутизмом, а з іншого – з недостатньою розробленістю об'єктивних психологічних критеріїв та психолого-педагогічних умов для корекції та формування у цієї категорії дітей навичок спілкування та адаптації в соціумі.

За дослідженнями ВООЗ, 1 дитина із 160 має будь-який із розладів аутистичного спектру [1]. Це досить не мала статистика, тому і необхідно шукати нові технології навчання таких дітей, де головну роль мають отримати ігрові технології, бо, як показує практика, діти з розладами аутистичного спектру мають наявні проблеми у спілкуванні та адаптації в соціумі. Для таких дітей ігрові технології – це спосіб перейти від самопоглинання до дійсної взаємодії з соціумом, зрозуміти свої почуття та стосунки з однолітками та рідними. Провідна мета ігрових технологій – дати кожній дитині оволодіти різними формами взаємодії та відчути себе важливою частиною колективу.

Як показала практика, саме по собі навчання спілкуванню дітей з аутизмом стає більш ефективним саме у процесі гри, оскільки використовується прийом наслідування (повторення) за педагогом різних рухів, жестів, слів, способів вираження думки, характеру поведінки. Оскільки для розвитку навички спілкування

та встановлення соціальної взаємодії у дітей повинні формуватись певні асоціативні образи, які далі будуть використовуватись при мовленні, формування таких образів під час ігрової діяльності є більш доцільним. Ігрова взаємодія викликає цікавість до гри, що покращує досягнутий комунікативний прогрес. Попереднє знання дитиною мовного контенту покращує сприйняття нею нового в комунікативній взаємодії [3, с. 122-131].

Особливим аспектом організації будь-якої роботи, спрямованої на розвиток дитини з РАС, є взаємодія педагога з її батьками. Щоб досягти бажаного успіху в формуванні навички спілкування у дітей з РАС і закріпити досягнуті результати, необхідно залучати батьків до цього процесу. Адже, це найближчі люди до дитини і які найкраще знають її вподобання, так як дитина поводить себе в різних ситуаціях. Вони, між іншим, повинні: дотримуватись режиму дня, якомога частіше налагоджувати спілкування з дитиною, пояснювати значення слів, стимулювати ігрову та інтелектуальну діяльність, формуючи бажання до реалізації мовленнєвих та комунікаційних функцій. Тому педагогові перед тим, як розпочинати знайомство з дитиною, необхідно поспілкуватися з батьками та уточнити всі тонкощі роботи. Нас цікавить саме гра, тому педагог у інтерв'юванні (опитуванні) батьків може дізнатися про улюблену іграшку або предмет, який найчастіше дитина обіграє, до чого проявляє інтерес тощо.

Таким дітям потрібно показувати на власному прикладі, як грати та вчити їх грати, і найкраще це виходить, коли у ігровому процесі співпрацюють педагоги та батьки. Гра починається зі становлення предметно-ігрових дій, які базуються на особистісному інтересі дитини до певної іграшки або ситуації. Необхідно обов'язково брати до уваги ігрові вподобання дитини (для гри беруть улюблену або добре знайому дитині іграшку). Вчитель або інший дорослий пропонує дитині виконувати предметно-ігрові дії з наслідуванням, декілька разів повторює їх та обов'язково супроводжує мовою. Наслідування – це необхідна сходинка у розвитку ігрової діяльності дитини. Зазвичай, дитина засвоює безліч таких ігор у ранньому віці, спілкуючись з мамою. Такі ігри є важливою частиною спілкування та початком спільної гри з батьками і близькими дитині дорослими. Елементарні ігрові вправи готують дитину до більш складних ігор, де необхідна активна взаємодія, засвоєння ігрових правил тощо [2, с. 99-106].

Далі робота з іграшкою плавно переходить до сюжетно-відображувальної гри. Щоб закріпити сюжетну гру у дітей з розладами аутичного спектру, їх необхідно навчити грати спочатку з близьким для них партнером, і далі вже можна - зі своїм однолітком та об'єднувати у мікрогрупи. У процесі використання ігрових технологій необхідно також пропонувати і різні корекційні вправи, які прості для виконання. І, як результат, у дітей підвищується ситуаційна мотивація та необхідність використовувати різні види спілкування з оточуючими (використовувати вербальні та невербальні засоби комунікації). Якщо такі дії систематично повторювати, то у дітей формуються та закріплюються навички спілкування, а також створюються можливості використовувати їх самостійно.

Ігрову діяльність з дітьми які мають порушення РАС для формування навички спілкування доречно починати з простих завдань: вчити споглядати за предметно-ігровими діями вчителя і повторювати їх за його підтримки, наслідуючи дії,

виховувати цікавість до виконання предметно-ігрових дій з наслідування і показування дій вчителю, розвивати в дітей емоційне ставлення до предмета або іграшки, пробуджувати інтерес до рухливих ігор, залучати дітей до участі в інсценуваннях епізодів знайомих казок та мультиків, вчити дітей гратись з однолітками тощо.

В ігровій роботі з дітьми з РАС для формування навички спілкування бажано використовувати елементи таких програм, як: More Than Words («Більше, ніж слова»); RDI (Relationship Development Intervention); Соціальні історії, відомі також під назвою «сценарії з життя» [Social Scripts] [4, с. 7-9].

Ігри, які найкраще допомагають формувати навички спілкування у дітей з розладами аутичного спектру, можуть бути такі: стереотипні ігри; сенсорні ігри (зорові, слухові, тактильні, рухові, нюхові, смакові); комунікативні ігри. В залежності від функцій, які вони виконують під час динаміки дитячого спілкування, комунікативні ігри було поділено на: ігри, які базуються на тактичних відчуттях, коли діти торкаються один одного, тримаються за руки («Нижній ланцюжок», «Тісто»); пластичні ігри-діалоги у парах, спрямовані на формування навички невербального спілкування («Люстерко», «Повтори, як я»); ритмічно-інтонаційні ігри з іменами – які вчать дитину реагувати на своє ім'я, адже це є дуже важливим для дітей з РАС; ігри-імпровізації, які розвивають уяву та емоційно виразні рухи (за мотивами казок, оповідань «Курочка Ряба», «Коза-дереза», тощо). У комунікативних іграх кожній дитині приділяється увага усіх дітей. Саме вони дають можливість не тільки побачити себе зі сторони, але й відчутти власну значимість у колективі. Звучання власного імені (у іграх з іменами) з вуст оточуючих викликає позитивні емоції і налаштовує на доброзичливі відносини з іншими дітьми.

Отже, формування навички спілкування у дітей з розладами аутичного спектру за допомогою ігрових технологій є дуже актуальне. У процесі ігрової діяльності відбувається активна взаємодія дитини з навколишнім середовищем, з дорослими, близькими людьми та однолітками, збагачується мовлення та відбувається успішна соціалізація таких дітей.

### Література

1. Люди дощу» – хто вони? Або що ви знаєте про аутизм? *Центр громадського здоров'я України / МОЗ*. URL: <https://phc.org.ua/news/lyudi-doschu-khto-voni-abo-scho-vi-znaete-pro-autizm> (дата звернення: 23.10.2022).

2. Євдокимова Н., Чеканова О. Особливості ігрової діяльності дітей з аутизмом *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка*. Київ, 2020, № 34. С. 99-108.

3. Зайченко Г. Д. Формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутичного спектра шляхом використання ігрових прийомів. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць / за ред. В. В. Засенка*. Київ: ТОВ «Наша друкарня, 2013. Вип. 4(2). С. 122-131.

4. Юнусова А. А., Бессонова Є. М. Гра як засіб розвитку комунікативних навичок дітей з розладами аутичного спектра. *Дитина з особливими потребами*. 2016. № 1. С. 7–9.

\*\*\*

**Мальчева Є. М.**

здобувачка вищої освіти 511 ср групи факультету соціально-педагогічних наук та іноземної філології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м. Харків, Україна)

## **ВЗАЄМОДІЯ СОЦІАЛЬНОГО ТА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТІВ У СОЦІАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ**

Нині Україна знаходиться на етапі значних суспільно-політичних й соціально-економічних змін, чим обумовлена трансформація всіх сфер життєдіяльності людини. Оскільки найвищою цінністю є людина, то гуманітарна політика держави ставить за мету гуманізацію всіх галузей суспільного буття, створення умов для самореалізації кожної особистості, спрямованість на формування, розвиток і збереження фундаментальних загально-цивілізованих глобальних цінностей, які виступають базою та стрижнем злагодності та співробітництва у світі. Важливими компетентностями наразі виступають: комунікабельність, вміння працювати в команді, лідерські якості, управління, успішність, налагодження якісного контакту з собою тощо. Останній дозволяє зрозуміти та усвідомити власні інтенції, потреби і бажання, налагодити конструктивні, гармонійні стосунки з соціумом, а також знайти своє місце в ньому й ефективно презентувати себе. Цим обумовлена особлива увага в сучасному суспільстві до соціального розвитку особистості, що здійснюється шляхом розвитку її соціальності, зокрема соціального інтелекту (SQ) та емоційного інтелекту (EQ).

Взаємозв'язок соціального та емоційного інтелекту визнається все більшим числом дослідників різних країн світу. Над цією темою розвитку інтелекту працювали такі зарубіжні та вітчизняні вчені: І. Андрєєва, Л. Виготський, Дж. Гілфорд, Б. Говард, Д. Гоулман, Т. Демиденко, О. Запорожець, І. Керрол, О. Ковальова, М. Кожевнікова, В. Кудрявцев, Дж. Мейєр, О. Милославська, О. Науменко, Л. Неверович, Е. Носенко, О. Слободянюк, С. Стівен, В. Філіповіч та ін. Проте, взаємодія цих інтелектів недостатньо досліджена в соціально-педагогічному контексті.

Соціальний розвиток індивіда є безперервним процесом, від якого залежить, якою особистістю стає людина, якою мірою і як вона реалізує себе в життєдіяльності з іншими. За Н. Гавриш та О. Рейпольською: «Соціальний розвиток особистості виявляється засобом і, водночас, результатом, одним з аспектів її соціалізації» [1, с. 13], яка визначається у соціальній педагогіці як «процес послідовного входження індивіда в суспільне життя, що супроводжується засвоєнням та відтворенням соціального досвіду, внаслідок взаємодії людини зі стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах. У процесі соціалізації формуються соціальні якості, цінності, знання навички людини. Крім того, відбувається перетворення природжених, природних рис, а також засвоєння людиною елементів культури, соціальних норм та цінностей, які існують в суспільстві» [2, с. 17]. Ми можемо зробити висновок, що соціальний розвиток людини відбувається в процесі її взаємодії з соціумом, встановленні та розвитку контактів з іншими, що обумовлено потребами, які виникають у їхній спільній діяльності. Серед

чинників ефективності спільної діяльності учасників певної спільноти вагоме місце посідає здатність кожного з них розуміти поведінку іншого. Така здатність людини отримала назву – соціальний інтелект.

Важливою для нашого дослідження є концепція Дж. Гілфорда, в якій соціальний інтелект представлено як систему інтелектуальних здібностей, незалежну від факторів загального інтелекту і пов'язану насамперед із сприйняттям та переробкою інформації про поведінку. «Соціальний інтелект – це інтегральна інтелектуальна здатність, яка визначає успішність спілкування і соціальної адаптації. Соціальний інтелект об'єднує і регулює пізнавальні процеси, пов'язані з відображенням соціальних об'єктів (людини як партнера по спілкуванню, групи людей). До процесів, які його моделюють, належать соціальна сензитивність, соціальна перцепція, соціальна пам'ять і соціальне мислення» [3, с. 61]. Тобто соціальний інтелект є когнітивною складовою комунікативних здібностей особи. Чим вище рівень соціального інтелекту, тим краще людина розуміє поведінку, мотиви дій, вчинків інших людей, що сприяє її успішній соціальній адаптації. Але успішна взаємодія людини з суспільством і окремими її членами ґрунтується на гармонійній взаємодії людини самої з собою, що передбачає наявність важливого набору людських рис усередині нас, здатність керувати власними емоціями, розуміти свої потреби та шляхи їх забезпечення, наявність внутрішнього потенціалу до позитивних стосунків. Підтвердженням цього є важлива для нашого дослідження думка В. Музичко: «Здатності до соціального пізнання людині замало для того, щоб ефективно налагоджувати контакти з іншими. Спілкування сучасної людини вимагає не лише вмінь, що забезпечують виконання певної соціальної ролі та виявляють різноманітні складові комунікативної компетентності особистості, а й умінь управляти власними емоціями та впливати на прояв емоцій партнера. Ця необхідність посилюється складністю та багатогранністю функціонування сучасного суспільства, його постійними змінами. Людина, як член соціальної спільноти, має нагальну потребу в розвитку потенціалу емоційного інтелекту задля власної ефективної соціальної адаптації та успішної самореалізації» [4, с. 169].

Р. Бар-Он, розробив модель яка дає дуже широке трактування поняття емоційний інтелект. «Він визначає емоційний інтелект як усі некогнітивні здібності, знання і компетентність, що дають людині можливість успішно справлятися з різними життєвими ситуаціями. Р. Бар-Он виділив п'ять сфер компетентності, які можна ототожнити з п'ятьма компонентами емоційного інтелекту, кожен з цих компонентів складається з декількох субкомпонентів: 1) пізнання себе: усвідомлення своїх емоцій, впевненість в собі, самоповага, самоактуалізація, незалежність; 2) навички міжособистісного спілкування: емпатія, міжособистісні взаємини, соціальна відповідальність; 3) здатність до адаптації: рішення проблем, зв'язок з реальністю, гнучкість; 4) управління стресовими ситуаціями: стійкість до стресу, контроль за імпульсивністю; 5) переважний настрій: щастя, оптимізм» [5, с. 12]. Автор підкреслює, що особа з добре розвинутим емоційним інтелектом має високий адаптаційний потенціал під час кризового стану, який виражається у стресовій толерантності та контролі імпульсивності, управлінні стресом через здатність розв'язання проблем, розвинене критичне мислення. Це дозволяє людині проявляти гнучкість,

прилаштовуватися до нових обставин, знаходити оптимальне рішення з опорою на відчуття реальності.

Тож, емоційний інтелект можна вважати підструктурою і фундаментальною основою розвитку соціального інтелекту, які в своїй взаємодії забезпечують соціальний розвиток особистості. Емоційний інтелект визначається як можливість людини керувати емоційними станами, розуміти свої емоції та емоції інших, вміти їх усвідомлювати, керувати та приймати, що позитивно відображається на комунікативних навичках людини, вибудовуванні її гармонійних стосунків з іншими членами суспільства та світом в цілому. Перспективами подальших досліджень є пошук ефективних форм та методів соціальної роботи з розвитку соціального й емоційного інтелекту особистості/ соціальних груп.

### **Література**

1. Гавриш Н., Рейпольська О. [та ін.] Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ: монографія; за заг. ред. О. Рейпольської. Кропивницький: Видавництво Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.

2. Безпалько О. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.

3. Альохіна Н. Соціальний інтелект в структурі соціальної компетентності фахівців фармації. *Вісник Харківського національного університету*. №1046. Вип. 51. Харків, 2013. 60-63 с.

4. Савенкова Л., Сгадова В., Борисенко Л. [та ін.] Психологія спілкування: навч. посіб.; за заг. ред. Л. Савенкової. Київ: КНЕУ, 2015. 309 с.

5. Носенко, Е. Емоційний інтелект як соціально значуща інтегральна властивість особистості. *Психологія і суспільство*. № 4. 2004. 95-109 с.

\*\*\*

### **Новгородський Р. Г.**

кандидат педагогічних наук, доцент,  
докторант Національного педагогічного  
університету імені М. П. Драгоманова  
(м. Київ, Україна)

## **ПЕРСПЕКТИВИ РОЗБУДОВИ СИСТЕМИ ОСВІТИ ДЛЯ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ**

На сьогодні реформа системи освіти спрямована на реорганізацію окремих структур, перебудову управління та фінансування освіти, зміну статусу вчителів, їх підготовки та підвищення кваліфікації; механізмів контролю в освітній системі, зміну типів освітніх закладів, зв'язків між освітніми рівнями та ін. Важливу ланку на сьогодні складає реформування системи освіти щодо дітей з особливими потребами, яка бути тривати певний час і звичайно коригуватиметься відповідно до суспільно-економічної ситуації в країні. Впровадження інклюзивної освіти є достатньо тривалим, відповідальним, і складним процесом, що передбачатиме виважених управлінських рішень, ґрунтовних наукових досліджень. Відомо, що забезпечення дітям з особливими потребами до закладів освіти є недостатнім на сьогодні. Відповідно можемо зазначити, що одним із ключових компонентів успішного впровадження інклюзивного навчання підготовка компетентних

фахівців, які здатні задовольнити потреби дітей з особливими потребами в інклюзивному середовищі.

Проблема підготовки фахівців щодо впровадження інклюзивних форм навчання у межах Нової Української школи стали об'єктом уваги сучасних українських дослідників, зокрема І. Демченко, А. Колупаєвої, О. Мартинчук, І. Малишевської, Х. Сайко, Д. Супрун, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін. Особливу увагу щодо умов для розвитку, навчання і виховання, на нашу думку, складають діти з розладами аутистичного спектру.

Як відомо до системи освіти на сьогодні входять не лише заклади освіти, але й різні науково-методичні установи та науково-виробничі підприємства, сюди ж можна включити державні й місцеві органи управління освітою, а також ті інстанції, які ведуть діяльність в сфері самоврядування в освітній галузі. Складовими компонентами такої структури виступають дошкільна та позашкільна освіта, входить сюди також освіта загальна середня та професійно-технічна, не оминають увагою вищу та післядипломну освіту, а також аспірантуру та докторантуру. Нарівні з іншими видами до структури системи освіти входить і самоосвіта. Тому інклюзія, в свою чергу, висуває багато нових вимог до організації освітнього процесу для дітей з розладами аутистичного спектру. Це створення інклюзивного освітнього середовища, забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії навчання, оцінка спеціальних освітніх потреб дитини, командна робота, співпраця з батьками та іншими фахівцями та інше.

В цілому на сьогодні Міністерство освіти і науки України розробили ряд рекомендацій щодо визначення освітніх труднощів і рівня підготовки в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, зокрема і дітей з розладами аутистичного спектру. Рекомендації включають алгоритм визначення категорій (типологій) освітніх труднощів у здобувачів освіти з особливими освітніми потребами та порядок забезпечення їх підтримки в закладі загальної середньої освіти [2].

На сьогодні інклюзивна освіта визначається як система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дитини на освіту та права навчатися за місцем проживання в умовах загальноосвітнього закладу [1]. Відповідно інклюзивна форма навчання передбачає пристосування закладів освіти та їх загальної освітньої філософії й політики до потреб усіх дітей – як обдарованих, так і тих, котрі мають особливі потреби. Інклюзія потребує змін на всіх рівнях освіти, оскільки це – особлива система навчання, яка охоплює весь різноманітний контингент дітей і диференціює освітній процес, відповідаючи на потреби всіх груп і категорій [2]. Відповідно інклюзія – це процес, який має розглядатися як постійний пошук найефективніших шляхів задоволення індивідуальних потреб дітей з розладами аутистичного спектру.

Особливі освітні потреби передбачають такі види потреб, що виходять за межі загальноприйнятої норми й залежать від розумової, фізичної недостатності або певних труднощів, які пов'язані з навчанням і вихованням дітей і потребують спеціальної медико-соціальної й психолого-педагогічної уваги й послуг для можливостей розвитку їхнього особистого потенціалу.

На думку сучасних дослідників, освітнє середовище є сукупністю локальних середовищ, які повинні забезпечувати дитині з розладами аутистичного спектру розвиток і навчання, її основними елементами є середовищні ресурси, представлені у вигляді середовищних впливів або середовищних умов [5, с. 28]. Дослідники впливів та умов класифікують відповідно до основних сфер освітнього середовища: предметної (приміщення, меблі, навчальне обладнання, навчально-дидактичні матеріали, предмети побуту), просторової (робоче поле, робоче місце, замкнутий простір, маршрути пересування), організаційно-сислової (режим, правила поведінки, дозування), соціально-психологічної (значущі люди, соціальні ролі, соціальні стосунки, соціальні потреби, соціальний статус, соціальні звички, почуття, прихильності) [5, с. 29].

Відповідно до формування такого освітнього середовища, зокрема для дітей з розладами аутистичного спектру, потрібно:

- внести необхідні зміни і доповнення до чинного законодавства з метою приведення його у відповідність до міжнародних стандартів щодо забезпечення і фінансування послуг супроводу в системі освіти осіб з особливими потребами від народження і впродовж життя;

- щоб цілі і орієнтири в освітніх закладах визначалися з урахуванням їх досяжності для всіх дітей;

- здійснювати вдосконалення освітнього менеджменту, фахової підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів відповідно до нової освітньої парадигми;

- вдосконалювати систему взаємодії педагогів з усіма учасниками навчального процесу;

- організовувати навчально-виховний процес на засадах індивідуалізації (адаптація методик викладання, курикулуму до індивідуально-пізнавальних та інших особливостей учнів);

- поширювати практику інклюзивної освіти з метою розширення її функцій;

- впроваджувати інноваційні технології щодо навчання та розвитку;

- охоплювати дітей з розладами аутистичного спектру для навчання та розвитку з якомога більш раннього віку;

- поширювати підтримуюче навчання як концептуальний підхід;

- сприяти системним науковим дослідженням в галузі інклюзивної освіти для дітей з розладами аутистичного спектру;

- запроваджувати системну організаційно-методичну, консультативну, просвітницьку роботу серед освітян, батьків, громадськості стосовно можливостей забезпечення варіативності освітніх маршрутів для осіб з особливими потребами та навчання впродовж життя за умови надання визначеного спектру супровідних послуг;

- розбудовувати державну систему супроводу та надання існуючим закладам освіти нових функцій (консультативна допомога сім'ям, ресурсні бази для інклюзивних закладів, тренінгові бази для педагогів загальноосвітніх шкіл тощо).

Таким чином, можна зазначити, що розбудова системи інклюзивної освіти для дітей з розладами аутистичного спектру полягає у комплексному розв'язанні завдань, пов'язаних із нормативно-правовим, організаційним, кадровим, науково-та навчально-методичним забезпеченням освіти таких дітей і молоді. Відповідно



реалізація таких змін у сфері освіти повинна передбачати координацію зусиль всіх міністерств та відомств, наукових установ, закладів вищої педагогічної освіти та закладів системи післядипломної педагогічної освіти, представників громадських організацій та інших учасників організації освіти для найбільш оптимальних умов організації навчально-виховного процесу для дітей з розладами аутистичного спектру.

### Література

1. Інклюзивна освіта. URL: [https://ispukr.org.ua/?page\\_id=331#.Y3FHJnZBxPY](https://ispukr.org.ua/?page_id=331#.Y3FHJnZBxPY) (дата звернення 04.11.2022).

2. Методичні рекомендації для закладів загальної середньої освіти щодо визначення освітніх труднощів і рівня підтримки в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/2021/12/31/Metod.rekom.dlya.ZZSO.inkl.31.12.pdf> (дата звернення 03.11.2022).

3. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: навч. посіб. / О. В. Гаврилов. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. 308 с.

4. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навч.-наоч. посіб. / Укл. Скрипник Т. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 56 с.

5. Сухіна І. Родинний супровід дітей раннього віку з аутизмом: метод. рек. Київ, 2017. 70 с.

\*\*\*

#### **Ожема А. О.**

магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

### **ОСНОВНІ РІЗНОВИДИ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА**

Сьогодні соціальна реабілітація дітей з особливими потребами передбачає, зокрема, формування і розвиток в них навичок спілкування з ровесниками та дорослими. Як відомо, процес спілкування є для дитини важливим джерелом самопізнання та пізнання оточуючого світу, засобом засвоєння суспільних норм і правил соціальної взаємодії, про що й наголошували дослідники (О. Безпалько, О.Боряк, Н. Дементьєва, Т.Єжова, І. Іванова, А. Капська, Н. Мирошніченко, А. Шевцов, Л. Шипіцина та ін.). Проте, є діти, які з тих чи інших причин не можуть опанувати словесну мову. Порушення різного роду рухової та мовленнєвої активності, знижений інтелект, розлади аутистичного спектру ускладнюють або взагалі унеможливають використання такими дітьми вербальних засобів спілкування. Мову таких дітей важко зрозуміти, а іноді і взагалі вона незрозуміла навіть для найближчих родичів. Через відсутність мови такі діти зазнають додаткових труднощів у соціальній адаптації та встановленні міжособистісних стосунків. Проте, на думку сучасних дослідників, такі труднощі не є непереборними. Навчити дитину висловлювати свої бажання й почуття, будувати взаємини як з рідними, так і зі

сторонніми людьми можливо за допомогою альтернативних та додаткових комунікацій.

Альтернативна і додаткова комунікація (англ. — *alternative and augmentative communication*), за визначенням Міжнародної спільноти з альтернативної та додаткової комунікації — це набір інструментів і стратегій, які використовує людина, щоб виконувати щоденні завдання спілкування. Комунікація має різні форми, такі як мовлення, погляд, текст, вираз обличчя, дотик, рухи тіла та жести, жестова мова, символи, малюнки, використання пристроїв для генерації мовлення тощо. Американська дослідниця *Phelps* зазначає, що АДК включає в себе низку інструментів, технологій і технік втручання, які мають на меті стимулювати та поліпшувати комунікативну компетентність осіб з утрудненими комунікативними потребами [3, с. 14]. Або це спосіб навчити, або, при нагоді, компенсувати постійні чи тимчасові порушення, які призводять до ускладнення суспільного життя і соціальної взаємодії осіб з особливими потребами, особливо у тих, хто має порушення сприймання і відтворення мови і мовлення, як усного, так і писемного.

Навіть звичайна людина може потрапити у ситуацію, коли вона потребує допомоги у спілкуванні. Наприклад, коли людина потрапляє в країну, мову якої вона не знає, або, якщо людина має тимчасове ураження органів мовлення внаслідок хірургічного втручання чи автокатастрофи тощо. На сьогодні виділяють такі форми альтернативної та додаткової комунікації як: мовлення, погляд, текстові повідомлення, жести, вираз обличчя, дотик, жестова мова, піктограми, малюнки, додатки з символами та пристрої для генерації мовлення тощо. АДК є важливою, насамперед для людей із мовленнєвими порушеннями, для людей з розладами аутистичного спектру, порушення інтелектуальної сфери, порушення слуху та інші стани, а також у разі втрати набутого мовлення внаслідок перенесення різного роду захворювань чи травматичних подій тощо.

Якщо у людини порушення мовленнєвого характеру, то, зазвичай, вибір основного комунікативного компонента зумовлений завданнями спілкування і можливістю його досягнення. Тому прийняття рішення про вибір відповідної системи комунікативної підтримки повинен ґрунтуватися на первинних навичках дитини у сфері візуального сприйняття, дрібної моторики, немовленнєвої комунікації (спонтанний погляд, наближення до оточуючих людей, міміка, жести тощо), а також – на вже сформованих мотиваційних чинниках і сферах інтересу [1].



На сьогодні науковці довели, що АДК можуть користуватися як діти, так і дорослі особи. Тобто альтернативна комунікація може застосовуватися людиною в різних напрямках: як постійна, щоденна практика; як тимчасова допомога в період проблем з

комунікацією; як допоміжний засіб для кращого оволодіння мовленням. Окрім цього використання додаткової знакової системи, на якій ґрунтується альтернативна комунікація, сприяє розвитку у людини її абстрактного мислення і символічної діяльності [1, с. 264-270].

Ми підтримуємо думку дослідників, що кожна людина повинна мати можливість використовувати ті засоби комунікації, які є зручними для неї, комбінувати та поєднувати різні засоби та форми спілкування (міміку, жести, піктограми, слова) і з тією швидкістю з якою може. Якщо ж особа за тих чи інших обставин взагалі не може користуватися вербальним мовленням, але може послуговуватися жестами, графічними символами, пристроями або додатками для комунікації, тоді мова йде про альтернативну комунікацію, яка заміщує словесне мовлення. Підхід, який описує комунікацію як спектр вербальних та невербальних засобів спілкування, називається тотальна комунікація. [3, с. 16-17].

Потрібно зазначити, що ефективність комунікації у дітей з особливими потреби, визначається сукупністю деяких характеристик: здатністю розуміти і використовувати мову тіла (міміку, рухи, жести тощо) в процесі комунікації; вмінням розуміти і використовувати міміку, жести та рухи відповідно до їх значення; спроможністю використовувати комунікативну допомогу, яка містить об'єкти, фотографії, зображення різних об'єктів, випадків, символів тощо; здатністю слухати і чути співрозмовника; вмінням використовувати мовлення і вокалізації для вираження інтенцій у різних комунікативних ситуаціях [1]. Відповідно, якщо у дитини не сформовані зазначені параметри комунікації, це в свою чергу може призвести до порушень послідовності їх формування і може виражатися в елементарному нерозумінні базових комунікативних навичок – навичок прохання, навичок слухання, навичок привітання тощо.

Серед основних груп та видів альтернативної та додаткової комунікації виокремлюють [3, с. 22]:

| <b>Групи</b>                                                                          | <b>Різновиди</b>                                                                                                                                                 |
|---------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| комунікація з безпосереднім використанням тіла, у тому числі через тактильні відчуття | жести, міміка, рухи тіла, обмацування, постукування, поглажування                                                                                                |
| комунікація через візуальні образи                                                    | письмо, символи, піктограми, зображення, фотографії                                                                                                              |
| спеціальні електронні засоби комунікації                                              | електронні записники, фотоальбоми, комунікатори, сенсорні екрани, синтезатори мови, іграшки, що розмовляють, комп'ютери та планшети, з функцією управління очима |
| Комбіновані засоби комунікації, які поєднують у собі мовлення, жести й символи        | система Makaton                                                                                                                                                  |

Таким чином, можемо зазначити, що альтернативна та додаткова комунікації в роботі з дітьми з особливими потребами є необхідною й актуальною для сьогодення, оскільки порушення мовленнєвого характеру в подальшому буде зумовлювати проблеми у різних сферах соціалізації зазначених категорій дітей.

### Література

1. Боряк О., Косенко Ю. Альтернативна комунікація як засіб розвитку мовленнєвої діяльності дітей з комплексними порушеннями. *Актуальні питання гуманітарних наук: Педагогіка*. Вип 35, том 1, 2021. С.264-270.

2. Колупаєва А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання: наук.-метод. посіб. Вид. допов. та переробл. Київ: Вид. гр. «АТОПОЛ», 2011. 274 с.

3. Чайка М. С., Усатенко Г. В., Кривоногова О. В. Теорія та практика використання альтернативної комунікації для осіб з особливими освітніми потребами: навч.-метод. посіб. Київ: ФОП Усатенко Г. В., 2021. 80 с.

\*\*\*

**Сипливець Є. О.**

магістрант спеціальності «Освітні, педагогічні науки» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

### **КІНЕЗІОЛОГІЧНІ ВПРАВИ В РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ**

Актуальність означеної проблеми зумовлена популяризацією кінезіології серед різних груп населення, зокрема спортсменів, бізнесменів, молоді, осіб з інвалідністю та ін. Значний доробок у розвиток кінезіології зробили сучасні дослідники як Дж. Гудхарт, О. Рибак, В. Коренберг, В. Заціорський, А. Загревська, Н. Берентштейн, Д. Донської, С. Портаненко та ін.

Кінезіологія – наука про розвиток головного мозку через рух. Це один із напрямів тілесно - орієнтованої терапії, що поєднує в собі знання східної медицини і останніх досягнень західної науки в галузі психології, нейрофізіології, біохімії. Кінезіологія існує вже двісті років і використовується у всьому світі. В Україні цей напрям ще маловідомий, тому стрімко набирає популярності завдяки своїй високій ефективності. Кінезіологія (давньо-грецькою κίνησις "рух" + λόγος "знання") – наука про рухи людини та інших істот, наукова і практична дисципліна, що вивчає м'язовий рух у всіх його проявах [2]. Застосування кінезіології до людського здоров'я включає, зокрема, біомеханіку, ортопедію, психологію спорту, методи реабілітації, спорт і вправи. Тобто, це наука, яка виникла на перетині людинознавчих наук медицини, фізіології, морфології, біомеханіки, біоергономіки, психології, педагогіки. Слід відмітити, що одна із провідних функцій кінезіології – це інтегративної функція, яка охопила у сфері наукових знань – про рухи і рухову діяльність людини, які є необхідними для розвитку медичної сфери, біологічної науки, педагогам і вихователям, вчителям, тренерам і соціальним працівникам, всім тим, кому небайдуже здоров'я дітей, своє здоров'я і здоров'я нації загалом.

Головна ідея кінезіології – це розвиваюча робота, яка повинна бути спрямована від руху до мислення, а не навпаки. На думку, дослідників кінезіології,

розвиток інтелекту безпосередньо залежить від сформованості півкуль головного мозку та їхньої взаємодії. Виходячи з даного висновку, можна констатувати, що дуже важливо використовувати на практиці таку інноваційну технологію щодо тренування «мозку», особливо у дітей з особливими освітніми потребами. Тому, можна сказати, що кінезіологія – це наука про розвиток розумових здібностей і фізичного здоров'я через певні рухові вправи, своєрідна «гімнастика мозку». Відповідно, з її допомогою навчально-виховний процес, реабілітаційні та корекційні процеси для дітей з особливими освітніми потребами стають ефективнішими.

Основна мета кінезіології – розвиток міжпівкульної взаємодії та синхронізація роботи півкуль головного мозку, що сприяє активізації розумової діяльності [3]. Відповідно, серед завдань кінезіології науковці розглядають: розвиток міжпівкульної взаємодії; синхронізація роботи півкуль; розвиток дрібної моторики; розвиток здібностей; розвиток пам'яті, уваги, мислення; розвиток мовлення. Кінезіологію можна вважати як цілісний підхід щодо балансування рухів і взаємодії людських енергетичних систем, що забезпечують життєдіяльність людського організму. Як відомо, будь-яке порушення розвитку в дитячому віці зачіпає і рухову її сферу. Тому сформованість загальної рухової та фізичної активності дитини, а також, артикуляції і пальчикової моторики, є найважливішим показником стану дитини з одного боку. З іншого боку, дослідники зазначають, що саме через рух ми можемо оптимізувати процес підготовки до школи дітей з особливими потребами. Відповідно дітям з особливими потребами кінезіологічні вправи є необхідною складовою для оптимізації діяльності мозку і тіла завдяки таким спеціально організованим рухам. Ці спеціальні вправи дадуть можливість дитячому організму навчитися правильно координувати роботу лівої та правої півкуль мозку. Такі дії суттєво покращують взаємодію інтелекту дитини з її тілом. Доведено, що комплексне кінезотерапевтичне застосування вправ ефективно впливає на розвиток динамічної, кінестетичної і просторової організації рухів, орального праксису (як умови успішного звуковідтворення), процесів пам'яті, концентрації уваги і побудови прийменникове-відмінкових конструкцій у мовленні [1].

Розвиток розумових здібностей і фізичного здоров'я відбувається через певні рухові вправи, які включають в себе: 1. Вправи для розвитку дрібної моторики рук. 2. Розтяжки. 3. Дихальні вправи. 4. Тілесні вправи. 5. Тонус і релаксація. 6. Окорухові вправи. 7. Кінезіологічні казки для дітей [4, с. 167-169]. Фактично комплекс рухів можна розподілити на три основні блоки:

- вправи, що збільшують тонус кори головного мозку (дихальні, масаж біологічно-активних точок);
- вправи, що поліпшують можливості прийому і переробки інформації (руху кінцівками перехресно-латерального характеру);
- вправи, що поліпшують контроль і регуляцію діяльності (руху і пози перехресного характеру) [4].

Такі кінезіологічні вправи можна проводити як під час навчально-виховного процесу, так і під час корекційно-розвиткових занять. Наприклад, використання м'язового тестування допомагає визначити ті зони, де блок або дисбаланс

порушує фізичне, емоційне або енергетичне благополуччя людини. Цей же метод допомагає визначити чинники, що впливають на появу подібного дисбалансу. Важливою умовою використання зазначених вправ є правильне дихання, в протилежному випадку виконувані рухи не матимуть бажаного ефекту.

На сьогодні кінезіотерапію розділяють на такі форми, як: активна, коли дитина рухається самостійно а) лікувальна фізкультура; б) рухливі ігри (для дітей) та пасивна, коли рухи кінцівками дитини здійснюються або спеціалістами, або за допомогою спеціальних апаратів чи пристроїв (масаж, механотерапія, метод витягування тощо).

В подальшій роботі з дітьми з особливими потребами слід кінезіологічні вправи поступово ускладнювати для більшого ефекту: прискорювати темп, виконувати з легко прикушеним язиком і заплющеними очима (вимкнення мовного і зорового контролю), підключати рухи очей і язика до рухів рук, підключати дихальні вправи і метод візуалізації. Кінезіологічні вправи вдосконалюють механізми адаптації дитячого організму до зовнішнього середовища, знижують розвиток порушень організму дитини і роблять життя дитини безпечнішим завдяки таким якостям, як спритність, сила, гнучкість; готують дитину до школи, поступово привчають її витримувати навантаження, проявляти волю; здатні допомогти дитині впоратися зі стресовими ситуаціями і постояти за себе в непростому житті. Проте, є певні застереження при використанні кінезіологічних вправ, наприклад, творчу роботу дітей недоцільно переривати такими вправами; якщо ж діти мають інтенсивне розумове навантаження, то комплекс вправ краще проводити перед заняттям; під час занять проводити такі вправи можна тільки в тому випадку, якщо йде стандартне навчання.

Отже, кінезіологія - наука про розвиток розумових здібностей та фізичного здоров'я спеціальними руховими вправами, які є корисними особливо в корекційно-розвитковій роботі з дітьми з особливими потребами.

### **Література**

1. Кінезіологічні вправи, як засіб розвитку для дітей з особливими освітніми потребами: Метод. рекомендації. Дніпро, 2022. 28 с.

2. Кінезіологія, як наука і навчальна дисципліна в ІФК : лекція 1. / розроб. О. Ю. Рибак, Л. І. Рибак. *Вибрані лекції з кінезіології* : метод. посіб. для студентів ЛДУФК. Львів : [б.в.], 2009. Ч.1. Біомеханічні аспекти рухових якостей. С. 2- 11.

3. Кінезіологія як засіб розвитку мовлення та інтелектуальних здібностей дітей з особливими освітніми потребами. URL: <https://cprpp.mkrada.gov.ua/?p=5417> (дата звернення 03.11.2022).

4. Марценюк М.О. Кінезіологія як сучасна здоров'язберігаюча технологія. *Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі : збірник тез доповідей III Всеукраїнської науковопрактичної Інтернет-конференції, 6 листопада 2020 р., Мукачево / Ред.кол.: Т.І.Бондар (гол.ред.) та ін. Мукачево : МДУ, 2020. 365 с.*

\*\*\*

**Уварова В. О.**

старший референт Апарату Урядового уповноваженого з прав осіб з інвалідністю Секретаріату Кабінету Міністрів України, магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Київ, Україна)

## **ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

За останні роки в освітньому середовищі України відбувся значний прогрес. Прийнято сучасний закон про освіту, оновлено нормативно-правову базу. Дітям з інвалідністю на національному рівні гарантовано доступ до освіти на всіх освітніх етапах нарівні з іншими, передбачено створення належних умов доступності, забезпечення необхідними засобами для навчання, передбачено введення посади асистента вчителя в інклюзивному класі тощо. І справді, щорічне збільшення кількості дітей з інвалідністю, які охоплені інклюзивним навчанням, свідчить про те, що держава робить все правильно.

Реалізація права на освіту дітей з інвалідністю в умовах воєнного стану є дуже актуальним питанням і викликом. Кількість дітей з інвалідністю збільшується через отримані поранення та ушкодження, пережиті стреси, психологічні травми, ПТСР. І ці діти потребують особливої уваги педагогів, тому що мають ООП. Стан дітей з ООП через бойові дії значно погіршився, і це теж слід враховувати, надаючи освітні послуги.

Проблема інклюзивної освіти висвітлена у працях А. Колупаєвої [1], О.Таранченко М. [2], О. Федоренко, та ін. Але питання щодо інклюзивної освіти в умовах воєнного стану ще не було у фокусі досліджень українських науковців. Наша країна переживає такий досвід уперше. І в цьому питанні дуже важлива співпраця з іншими країнами, що перебували у військовому стані та мають успішні напрацювання в сфері розвитку освіти під час таких подій.

Метою цієї публікації є пошук відповідей на питання: як забезпечити якісну освіту та сприяти реалізації права на освіту дітей з інвалідністю в умовах військового стану через вивчення ситуації, окреслення проблематики в сфері освіти для дітей з ООП.

З початком воєнних дій у лютому 2022 року освітній процес на більшій території України був призупинений, а його відновлення супроводжується низкою труднощів. Однією з проблем, що значно загострилася, стала реалізація права на освіту дітей з інвалідністю. Причому в умовах активних бойових дій кількість таких дітей, на жаль, лише зростатиме.

Уже в квітні 2022 року в Міністерстві освіти та науки України було проведено засідання секторальної робочої групи «Освіта та наука» (за участю 145 представників міжнародних партнерських організацій) [3], на якому актуалізували проблеми інклюзивної освіти в умовах воєнного стану. Розглянемо їх далі.

*Проблема №1: травми війни.* Внаслідок збройної агресії РФ українські діти страждають не тільки від поранень, а й втрачають кінцівки, зір, слух, а наслідки цього незворотні. Освітняни мають знайти зовсім новий підхід до дітей з ООП, що виникли через війну.

*Проблема №2: поранені душі.* У поранених дітей ще й психологічні травми. У тих, які не постраждали фізично, є прояви посттравматичного розладу (мутизм, роздратованість, напади агресії, емоційна відстороненість, соматичні прояви та інше). І тут вже потрібна допомога не лише психологів.

*Проблема №3: психологічний тягар для дітей з ООП.* Загостренні під час війни розвиваються у дітей з багатьма діагнозами, що стає проблемою для ефективного їх навчання.

Учасники робочої групи відмітили технічні проблеми, що вимагають коштів для їх вирішення. Діти з ООП нерідко втікали з батьками від бойових дій, збираючи речі похапцем, тож втрачали інвалідні візки, пристрої, книжки зі шрифтом Брайля, інші індивідуальні засоби навчання.

За словами експерта директорату МОН з дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти Оксани Савицької, за матеріалами нині звертаються до країн з досвідом бойових дій, але їх жахає важкість травмування дітей в Україні. Досвід доводиться трансформувати, бо війна у нас, на жаль, унікальна [2].

Як же допомагатимуть учителям? Розробляють онлайн курси для навчання педагогів та шкільних психологів щодо «нової інклюзії». Планується забезпечити вчителів методичними матеріалами, необхідним інструментарієм, чіткими алгоритмами реагування, якщо виникає потреба у кризовій підтримці. Для того, щоб учителі мали сили на таке навантаження, хочуть також створити систему психологічної підтримки педагогів.

Попереду в учителів та шкільних психологів також просвітницька робота з батьками: доведеться інформувати про психологічну травму, посттравматичний стрес. Оскільки, на жаль, багато родин вважають зміни у поведінці дітей тимчасовими: «само мине», «щось дитина злякалася і така з того часу».

Окремо групу вчителів готують до роботи в інклюзивних класах/групах з дітьми з ООП, спричиненими психологічною травмою.

До значно більш тісної співпраці планують залучити 4 тис. спеціалістів інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ). Їх навчать діагностувати специфічні ООП, викликані війною, та залучать опікуватися навчанням таких дітей.

Спеціалісти займаються окремими питаннями дистанційного навчання дітей з ООП. Так, 21 квітня 2022 р. відбувся семінар «Цифрова інклюзія в Україні: використання мобільних додатків для осіб зі спектром аутизму та досвідом комплексної реабілітації».

18 серпня 2022 р. в межах Міжнародної серпневої педагогічної науково-практичної конференції «Освіта, освітяни – незламні у війні» провели секцію «Підтримай дитину! (освіта дітей з особливими освітніми потребами)».

Під час секції розглянули питання навчання осіб з особливими освітніми потребами, надання освітніх послуг дітям, що перебувають на лікуванні або реабілітації в закладах охорони здоров'я; порушили проблему психологічної підтримки здобувачів освіти та педагогічних працівників. Особливу увагу приділили



організації освітнього процесу в 2022/2023 н. р. за новими моделями та організації роботи ІРЦ.

Міністерство освіти і науки працює над втіленням найкращих практик держави Ізраїль із психологічної підтримки дітей, над створенням команд реагування в закладах освіти, розробкою протоколів реагування на різні види надзвичайних ситуацій. Планується, що після апробації цей досвід буде поширений на всю країну [3].

МОН та Кабінетом Міністрів України були прийняті відповідні документи:

Лист МОН № 1/3710-22 від 28.03.22 року «Про роботу інклюзивно-ресурсних центрів та організацію освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами у період воєнного стану» зобов'язує школи приймати за новим місцем проживання усіх внутрішньо переміщених дітей з ООП та організовувати очне, змішане чи дистанційне навчання. Під час дії воєнного стану для створення інклюзивного класу досить заяви одного з батьків та довідки ВПО. Щодо висновку інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ) про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини: якщо він є, треба додати. Якщо був, але його втрачено, можна отримати копію на порталі «ІРЦ» або у відповідному мобільному застосунку. Також висновок може надати місцевий ІРЦ.

Клас чи інклюзивну групу створюють тимчасово, доки дитина з ООП не повернеться додому.

А Кабмін постановою №483 від 26 квітня 2022 р. спростив умови надання освітніх послуг дітям з ООП у період воєнного стану. Зокрема, можливість подання копій документів, не обмеження кількості учнів з ООП в інклюзивних класах, можливість функціонування інклюзивних міжкласних груп з кількістю учнів не більше дванадцяти, можливість надання корекційних та психолого-педагогічних послуг також працівниками ІРЦ та вчителями, дистанційне залучення фахівців ІРЦ, які працювали з дитиною раніше за основним місцем проживання.

Слід зазначити, що законодавчі ініціативи для розвитку інклюзивної освіти є дуже важливими. Але, на жаль, впровадження їх в щоденне життя дуже часто проблематичне. Відкритими залишаються питання:

- неухильного дотримання державних будівельних норм щодо доступності під час реконструкції чи будівництва закладів освіти;
- підготовки фахівців для роботи в інклюзивних класах;
- забезпечення дітей з інвалідністю достатньою підтримкою під час отримання освітніх послуг;
- надання усіх необхідних дитині послуг за місцем проживання.

Як змінилась ситуація з лютого 2022 р.? Багато сімей, в яких є діти з інвалідністю (в Україні вони навчалися в інклюзивних класах або на індивідуальній формі навчання) виїхали за кордон, були вимушені з початку навчального року перевестись на «сімейну форму навчання». Батьки стурбовані перевантаженням дітей. Адже діти вивчають мову країни, в якій перебувають, вчать в школах цих країн, а вечорами опановувати програму української школи. Так як вимушені з початку навчального року перевестись на сімейну форму навчання. Це серйозне навантаження як на дітей, так і на батьків. Частина таких сімей була вимушена

забрати документи дитини зі школи, тим самим право дитини на отримання освіти в українській школі порушується.

Діти, які продовжують навчатись в Україні, в більшості займаються дистанційно. І всі проблемні питання, які виникли під час пандемії, знову стали актуальними. Якщо ж навчання відбувається в закладах освіти, ми маємо звернути увагу передусім на безпеку перебування учнів в таких закладах. Питання, яке постає, а чи доступні укриття для дітей з інвалідністю?

На жаль, маємо ситуацію, коли укриття не доступні для людей з інвалідністю та інших маломобільних груп. Коли ми говоримо про доступність ми говоримо не лише про пандус, а й про облаштований санвузол, наявність необхідних ТЗР, засобів гігієни та інше.

Важлива співпраця між батьками і вчителями. Батьки знають всі особливості дитини, її здоров'я і можуть підказати педагогам, зі свого боку педагогічний колектив повинен мати бажання чути батьків.

Щодо дітей, які мають розлади аутичного спектру та/або психічні порушення розвитку, тут варто якомога заздалегідь підготуватися до ситуацій, коли будуть чутні вибухи або доведеться спускатися у бомбосховища. Батьки ГО «Соціальна синергія» та «Родина для осіб з інвалідністю», які пережили такий досвід у 2014-2015 роках пропонують свої поради [4]: «облаштувати халабуду з ковдр і подушок у куті будинку чи квартири, де стіна не є несучою і періодично привчати дитину накриватися та перебувати там по кілька (десятьків) хвилин; мати навушники для сенсорно чутливих дітей і користуватися ними; зберігати спокій, адже діти з РАС дуже сильно реагують на настрій, поведінку, слова дорослих і все віддзеркалюють».

Підсумовуючи, можна сказати, що навчання в умовах карантину та війни стало викликом, безперечно, для кожної української родини. Під час впровадження дистанційної освіти вкрай важливо пам'ятати про дітей з ООП. Якщо навчання відбувається у закладах освіти, мають бути створені умови для безпечного перебування дітей з інвалідністю. Потребує вирішення питання отримання освіти в Україні для дітей з ООП, що перебувають за кордоном.

Мусимо усвідомлювати, що для дітей з інвалідністю отримання якісних освітніх послуг сьогодні – це можливість у майбутньому здобути професійну чи вищу освіту, працевлаштуватись, реалізувати себе.

Які є шляхи вирішення окреслених проблем:

- плідна співпраця державних інституцій, громадського сектору та міжнародних партнерських організацій задля вирішення проблем дітей з ООП;
- вивчення досвіду впровадження інклюзивної освіти в країнах Європи, США;
- подальша співпраці з освітянами країн, що мають досвід навчання дітей з ООП в умовах війни (досвід Ізраїлю);
- узагальнення досвіду роботи в умовах воєнного стану, поширення його в педагогічних колективах в усіх громадах України.

Актуальність і глобальна вагомість питання викликає необхідність всебічно та ґрунтовно досліджувати проблему реалізації права на освіту дітей з інвалідністю в умовах воєнного стану в Україні.

## Література

1. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).
2. Таранченко О. М. Ефективні технології викладання в інклюзивній школі. *Початкова школа*. 2017. № 5. С. 50-54.
3. <https://mon.gov.ua/ua/news/rozrobleno-poradi-dlya-organizaciyi-inklyuzivnogo-navchannya-pid-chas-vijni2>.
4. <https://m.facebook.com/UNICEFUkraine/photos/a.198585943539278/5059173877480436/>

# РОЗДІЛ V

## ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

\*\*\*

**Алендарь Н. І.**

кандидат педагогічних наук, доцент  
кафедри загальної педагогіки та  
дошкільної освіти Волинського  
національного університету імені Лесі  
Українки (м. Луцьк, Україна)

### ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА У СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Важливою умовою розбудови сучасної освіти, зокрема дошкільної освіти, є соціальне партнерство. Світовий досвід переконує, що досягнути злагоди у суспільстві та підвищити ефективність розвитку будь-якої сфери діяльності можна лише за умов співробітництва всіх сфер суспільства. Одним із найефективніших факторів врегулювання соціальних суперечностей вважається соціальне партнерство.

Соціальне партнерство являє собою форму соціальної взаємодії різноманітних державних інститутів і суспільних груп соціального співтовариства, що дозволяє їм вільно виражати свої інтереси й знаходити цивілізовані способи їхньої гармонізації й реалізації.

Фундаментом поняття «соціальне партнерство» виступає соціальна взаємодія. Згідно Виноградовій Н., соціальна взаємодія – це спосіб соціального буття, що базується на ідеологічному відношенні соціальних суб'єктів і забезпечує єдність і гармонізацію соціальних структур, маючи кінцевою метою вироблення стратегії єдиних дій окремих особистостей, соціальних груп і спільнот [1, с. 10].

Соціальне партнерство у системі освіти є об'єктом особливої уваги дослідників, зокрема П. Байдаченко, Г. Задорожного, О. Іонова, А. Рибіна та ін.

Соціальне партнерство в освіті – провідний механізм досягнення якості освіти, особлива взаємодія освітніх установ з суб'єктами та соціальними інститутами, державними установами, суспільними органами, спрямована на узгодження, реалізацію інтересів усіх учасників цього процесу та досягнення освітньої мети. Соціальне партнерство може стати ефективним інструментом узгодженості інтересів, можливостей різноманітних суб'єктів для розв'язання актуальних проблем в суспільних та професійних галузях [3].

Соціальне партнерство освітньої організації трактується як:

- внутрішнє партнерство в системі освіти між соціальними групами даної професійної спільноти;
- партнерство, в яке вступають працівники системи освіти, контактуючи з представниками інших сфер суспільного виробництва;
- партнерство, ініційоване системою освіти як особлива сфера соціального життя, що вносить вклад в становлення громадянського суспільства [1].

Згідно з класифікацією Міжнародної організації праці, до соціальних партнерів у галузі освіти належать:

- окремі громадяни;
- сім'ї;
- спільнота (державні заклади професійної освіти та їхні мережі, керівництво);
- приватні структури, які опікуються навчанням;
- громадські структури (асоціації, об'єднання);
- робітники та їхні організації (усіх рівнів);
- роботодавці та їхні організації (усіх рівнів);
- держава [2].

Сучасний заклад дошкільної освіти як особлива соціокультурна сфера суспільного життя країни містить у собі великий потенціал для реформування та модернізації українського суспільства. Обов'язкова вимога сьогодення до сучасного закладу дошкільної освіти є побудова ефективної системи соціального партнерства. Адже успішно може розвиватись той заклад освіти, який відкритий для співпраці, швидше реагує на суспільні зміни, шукає нові ресурси та фінансування для розвитку свого закладу.

Соціальне партнерство в дошкільній освіті передбачає формування єдиного інформаційного освітнього простору, налагодження ефективної взаємодії між ЗДО та соціальними інститутами. Основне завдання дошкільної освіти – виховати здорову, щасливу, розумну, впевнену в собі, добру та успішну особистість. Саме тому однією з провідних умов досягнення поставленого завдання є налагодження взаємодії ЗДО з іншими соціальними інститутами.

Діяльність ЗДО, що дотримується усіх принципів соціального партнерства, направлене на постійний пошук нових ресурсів для задоволення освітніх потреб вихованців та їх батьків, запровадження різних інновацій, розробку проектів та програм.

Реалізується соціальне партнерство у закладі дошкільної освіти через систему взаємних консультацій, переговорів, угод на державному, галузевому, територіальному рівнях, укладання колективних договорів, укладання індивідуальних трудових контрактів між роботодавцем та працівником, а також через систему вирішення трудових спорів, узгодження й захисту інтересів сторін.

Педагогічний колектив закладу дошкільної освіти вирішує такі завдання: налагодження взаємовигідної співпраці закладу з органами державної влади і місцевого самоврядування, громадськими організаціями, закладами загальної середньої освіти, закладами вищої освіти.

Основними принципами співпраці ЗДО і соціальних інститутів є:

- встановлення інтересів кожного партнера;
- спільне формування цілей і завдань діяльності;
- усвідомлення своєї ролі, статусу в суспільстві, оцінка своїх можливостей щодо вирішення проблем;
- вироблення чітких правил дій у процесі співробітництва;
- значущість соціального партнерства для кожної із сторін.

До основних форм організації соціального партнерства належать:

- спільні заходи;

- колективно-творчі заходи;
- інформаційно-просвітницькі заходи;
- розробка і реалізація спільних проєктів, акцій;
- гурткова робота із залученням фахівців.

Організація соціального партнерства в освітньому просторі ЗДО, дозволяє створити нові умови для виховання та розвитку підростаючого покоління, підвищити культуру і творчу активність всіх учасників соціального партнерства. Особлива роль у побудові системи соціальних відносин у закладі дошкільної освіти належить директору. Саме директор ЗДО сприяє становленню єдиної системи виховання дітей у сім'ї і в ЗДО, згуртовуючи для вирішення цього завдання педагогічний колектив і батьків, налагоджуючи взаємовигідну співпрацю закладу з органами державної влади і місцевого самоврядування, громадськими організаціями, закладами загальної середньої освіти, закладами вищої освіти.

Директор закладу дошкільної освіти вирішує питання щодо створення умов для реалізації різних програми та проєктів у ЗДО, розробляє стратегію розвитку освітнього закладу з розширення соціального партнерства та структуру управління освітнім закладом, координує діяльність педагогів з реалізації напрямків соціального партнерства, формує громадську думку про освітній заклад.

Отже, формування ефективної системи соціального партнерства в дошкільній освіті при сучасних соціально-економічних та політичних умовах є достатньо складним процесом, який залежить від широкого спектру суб'єктивних і об'єктивних факторів. Саме завдяки налагодженню ефективного соціального партнерства ЗДО можливий постійний позитивний розвиток освітнього середовища ЗДО, розв'язання важливих проблем закладу та підвищення ефективності освітнього процесу в цілому.

### **Література**

1. Молчанова А. О. Соціальне партнерство в діяльності ПТНЗ: Конспект лекції з курсу підвищення кваліфікації для керівників професійно-технічних навчальних закладів за очно-дистанційною формою навчання / ЦІППО АПН України. Київ : ТОК, 2007. 44 с.
2. Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах : монографія. Суми: Еллада-S, 2008. 444 с.
3. Яшук І. П. Основи соціального партнерства в навчально-виховному закладі у творчій спадщині В. Сухомлинського. *Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. Випуск 1.46 (108). 2014. С. 176-180.

\*\*\*

**Боєцька А. С.**

магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя  
(м. Ніжин, Україна)

### **СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ І СІМ'Ї**

Сьогодні в умовах модернізації української освіти та успішного впровадження Концепції «Нова українська школа» виникає потреба в удосконаленні освітнього процесу, який би був спрямований на демократизацію стосунків учителя з учнями та нові підходи до навчання: створення конструктивної співпраці всіх суб'єктів

освітнього процесу; зміна рольових позицій сучасного педагога; відмова вчителя від ролі єдиного наставника та джерела знань і перетворення на коуча, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії учня; використання під час освітнього процесу активних методів навчання, які дають можливості для розкриття творчої особистості, розвитку ініціативності, активізації пізнавальної діяльності учня [3].

Особливу увагу сучасні дослідники звертають на те, що взаємодія сім'ї і школи має полягати не лише в допомозі цих соціальних інститутів одне одному, а й в об'єднанні можливостей, зусиль при організації життєдіяльності школярів [2, с. 51]. Проте, це стає можливим лише за умов організації взаємодії, виходячи з потреб та інтересів дітей і батьків, урахування специфіки конкретного навчально-виховного закладу, ґрунтування на принципах демократичності, рівноправності у взаєминах усіх партнерів цього процесу. Стратегія взаємодії сім'ї і школи має будуватися на системі педагогічних ідей, які є ключовими та актуальними для певного навчально-виховного закладу (Т. Виноградова). Суть полягає в тому, що педагоги під час розроблення цієї стратегії мають передбачити проблеми, які є актуальними для окремих сімей, вибудовувати роботу з батьками на випереджальному принципі, готувати батьків до розуміння відносин з дітьми та їхніх проблем. Важлива роль у цьому відводиться пропагуванню педагогічних знань з метою підвищення педагогічної освіти батьків [1, с. 52].

Однією з передумов успішного запровадження програми взаємодії сім'ї і школи є встановлення належних відносин між учителем і батьками. Саме вчитель відіграє провідну роль в організації та проведенні занять, відборі та структуруванні необхідного матеріалу, забезпеченні сприятливої атмосфери для обміну досвідом сімейного виховання, вільного обговорення проблем, визначення способів їх вирішення. Таким чином, вважаємо, що педагогіка партнерства — один із факторів ефективної взаємодії учасників освітнього процесу. У Концепції «Нова українська школа» наголошується на необхідності не лише впроваджувати компетентний підхід до навчання, а й формувати психологічно безпечне середовище, створювати умови для успішної самореалізації учня як особистості. В основу конструктивної співпраці всіх суб'єктів освітнього процесу (батьки, учителі, учні) покладено спільні цілі, прагнення та переконання. Учителі та учні є рівноправними учасниками освітнього процесу і відповідають за його результат. Це партнерство, засноване на повазі, довірі, рівності, відповідальності, добровільності участі всіх його учасників.

Основою педагогіки партнерства є демократичний спосіб співпраці між учителем, учнем і батьками, які об'єднані спільними цілями та прагненнями, — рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Батьки мають бути залучені до побудови освітньої траєкторії учня. Педагогіка партнерства передбачає безумовну рівність у праві на повагу, довіру, доброзичливе ставлення і взаємну вимогливість.

Сучасні вчені в коло учасників педагогічної взаємодії включають не тільки вчителя і учня (колектив учнів), а й інших суб'єктів: адміністрацію навчального закладу, колег-педагогів, батьків учнів. Характеризуючи даний процес як міжособистісну категорію і особливий вид спілкування, зазначає, що в ньому «активну позицію займають всі його учасники: педагог, батько, дитина. Якщо вчитель є активним суб'єктом педагогічної взаємодії в силу самої сутності своєї професійної

діяльності, то другим основним суб'єктом по праву є учень, так як вся система освіти функціонує саме з метою досягнення прогресивних змін в його особистості (в інтелектуальній і операційній, емоційній і мотиваційно-вольовій сферах). Батьки, будучи свідомо зацікавленими в даних змінах, також повинні брати активну участь у вирішенні освітньо-виховних завдань. Ефективна діяльність педагога немислима без тісної співпраці з педагогічним колективом школи, психологічною службою, органами соціальної допомоги та захисту, батьками. Від чіткої взаємодії вчителя зі шкільним психологом, лікарем, вчителями, вихователями, адміністрацією, родичами учнів, а також позашкільними установами буде залежати успішність вирішення багатьох життєво важливих проблем дітей. Тільки за умови тісної співпраці всіх суб'єктів педагогічної взаємодії, можна домогтися якісного вирішення освітніх, виховних, розвиваючих завдань.

Особливе значення для встановлення ефективною взаємодії з батьками має період навчання дитини в початкових класах, коли батьки залюбки відвідують навчальний заклад, цікавляться навчанням і поведінкою дитини. Це створює позитивні передумови для надання батькам психолого-педагогічної допомоги у сімейному вихованні дитини, її належному розвитку. Найбільш прийнятними для цього формами О. Пухта вважає батьківські збори, батьківський всеобуч, родинні свята, спортивні та культурно-масові заходи. Водночас, визнається потреба упровадження в роботу з батьками елементів освітніх технологій, що допоможе розкрити нові грані співпраці, збагатити батьків психолого-педагогічними знаннями, розвинути навички продуктивного спілкування [4, с. 74].

Таким чином, важливо акцентувати увагу на тому, що педагоги під час розроблення цієї стратегії мають передбачити проблеми, які є актуальними для окремих сімей, вибудовувати роботу з батьками на випереджувальному принципі, готувати батьків до розуміння відносин з дітьми та їхніх проблем. Важлива роль у цьому відводиться пропагуванню педагогічних знань з метою підвищення педагогічної освіти батьків. Поряд із цим, до основних напрямів взаємодії сім'ї і школи пропонуємо включати залучення батьків до життя школи; досягнення узгодженості у підходах до дитини; надання кваліфікованої допомоги і підтримки батькам і дитині у складних педагогічних та життєвих ситуаціях.

### Література

1. Виноградова Т. В. Взаємодія батьків і педагогів – необхідна умова для виховання нового покоління. *Педагогічна скарбниця Донеччини*. 2003. № 2. 51–52 с.
2. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: методичний посібник / Авт. уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. Київ: АПН, 2002. 136 с
3. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Пухта О. Співпраця батьків та школи у вихованні дітей. *Педагогічний пошук*, 2006. – № 3(5). 74–75 с.



\*\*\*

**Вайнола Р. Х.**

доктор педагогічних наук, професор,  
завідувач кафедри соціальної освіти та  
соціальної роботи Національного  
педагогічного університету імені М. П.  
Драгоманова (м. Київ, Україна)

## **УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ КАМПУС: СКЛАДОВІ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА**

У сучасних умовах розвитку освітньої сфери України заклад вищої освіти постає як впливовий соціальний інститут, пов'язаний з фаховим вибором людини, поглибленням її світогляду і остаточним закріпленням професійної соціальної ролі. Незважаючи на значне число наукових публікацій з окремих аспектів проблеми педагогічного потенціалу середовища закладу вищої освіти, його функцій і структури, багато істотних питань залишаються невирішеними, серед них і питання про складові соціально-виховного середовища, в якому перебуває студент щодня; визначення ролі студентського містечка університету як середовища соціалізації студентської молоді. Тому ми вважали за доцільне визначити окремі теоретичні підходи до характеристики впливу соціально-виховного середовища кампусу на соціалізацію студентів.

*Дослідники проблеми соціального середовища закладу освіти визнають необхідність створення нового, модернізованого соціального простору «в якому студент може розвивати власні здібності й обдарування, реалізувати життєву компетентність у професійній та соціальній діяльності» [4, с. 384]. Так М. Братко, наголошуючи на значенні освітнього простору в процесі соціалізації особистості пропонує розглядати його як межі гармонізованого середовища, що підпорядковано завданням розвитку особистості і пропонує термін «школа соціального досвіду» [1, с. 17].*

Узагальнюючи представлені підходи до тлумачення поняття «освітнє середовище», можемо констатувати, що більшість науковців під освітнім середовищем розуміють багаторівневу систему умов/ обставин/ чинників/ можливостей, що визначає забезпечення оптимальних параметрів освітньої діяльності певного освітнього суб'єкту в усіх аспектах – цільовому, змістовому, процесуальному, результативному, ресурсному.

Аналіз характеристик освітнього середовища дозволив нам представити класифікаційні позиції, виходячи з яких освітнє середовище групують за певними ознаками, а саме:

з педагогічних функцій (дидактична, виховна, інтелектуально-розвивальна);

за профілем освітнього закладу, у якому середовище має місце (середовище дошкільного закладу, школи (гімназії, ліцею), коледжу, вузу, середовище університетського округу, регіонально-етнокультурна середовище);

з організаційних структур, представлених в даному середовищі (середовище кафедри, інституту, факультету);

по спільноті залучених в освітній процес учасників (середовище академічної групи, курсу, проектної групи);

за структурно-якісними характеристиками (на підставі адаптивної функції, на підставі інтеграції в культуру, інформаційного компоненту, екологічного компоненту середовища тощо).

Ми усвідомлювали, що необхідність дослідження соціально-педагогічних можливостей освітнього середовища закладу вищої освіти полягає у виявленні його ролі як джерела професійного та особистісного досвіду, стимулів самореалізації майбутнього фахівця в професійно значущих видах діяльності [3].

Проте не варто розглядати освітній простір закладу вищої освіти як однобічний вплив спеціально організованого освітнього середовища. Функціональну природу освітнього простору закладу освіти визначає оптимально побудована педагогічна взаємодія, в якій особистість студента не лише сприймає вплив суб'єктів освітнього простору, а і набуває якостей суб'єкта, обумовлюючи тим самим стан, тактику розвитку освітнього вузівського середовища [3].

Нам більше імпонує підхід до визначення освітнього середовища закладу вищої освіти як цілісної єдності соціально створених умов, у яких: відбувається набуття соціального досвіду, засвоєння певних норм, властивих суспільству цінностей, способу життя, що забезпечують професійну та особистісну самореалізацію та самовираження студентів [2].

Освітнє середовище закладу вищої освіти в педагогічному ракурсі являє собою багатофакторну структуру, що акумулює цілеспрямовано створювані умови взаємодії суб'єктивного світу особистості, що розвивається з його унікальними характеристиками (вибірковість переживань, пошук сенсів, потреба в самореалізації) і об'єктивного світу освітньої установи (індивідуальності викладачів і студентів, науково-педагогічні школи, предметно-просторове оточення, інформаційні потоки), в яких метою і цінністю стає підвищення власної суб'єктності на основі знаходження можливостей для реалізації особистісного потенціалу.

Ми прийmemo за основу визначення освітнього середовища закладу вищої освіти, наведене М. Братко. Дослідниця визначає його як «комплекс умов-можливостей та ресурсів (матеріальних, фінансових, особистісних, технологічних, організаційних, репутаційних) для освіти особистості, що склались цілеспрямовано в установі, яка виконує освітні функції щодо надання вищої фахової освіти, забезпечує можливості для загальнокультурного та особистісного розвитку суб'єктів освітнього процесу» [1, с. 18].

Натомість ми визначаємо освітній простір закладу вищої освіти як педагогічно організовану, особистісно-орієнтовану форму особистісного розвитку майбутнього фахівця [2]. Нами здійснено спробу визначити фактори впливу освітнього середовища закладу вищої освіти на особистісний розвиток студента, майбутнього фахівця освітньої та соціальної сфер, а саме:

- створення еталону суспільного життя, активне піднесення ролі соціально-виховних впливів на формування особистості студента;
- конструктивність соціокультурного оточення, відповідність змісту навчально-виховного процесу новітнім культурним, духовним, матеріальним запитам сучасного студентства;
- комплексний характер загально-педагогічної підготовки майбутнього фахівця;

- загальна педагогізація процесу фахової підготовки, спрямованість освітнього процесу на формування особистості студента;
- підвищення якості надання освітніх послуг майбутнім фахівцям в умовах закладу вищої освіти [2, с. 8].

Даний підхід визначає важливу для нас тезу про те, що процес соціалізації в освітньому середовищі закладу вищої освіти розглядається у зв'язку з розумінням сутності соціально-виховного процесу. Зрозуміло, що інституціональна субкультура закладу вищої освіти, специфіка його соціально-психолого-педагогічного мікроклімату, впливають на процес соціалізації студентства.

Студентське містечко (кампус) постає як специфічне соціально-виховне середовище. Для успішності виконання завдання адаптації та інтеграції студентів в освітнє середовище закладу кампус, окрім звичайних гуртожитків має містити такі складові: бібліотеку, музей закладу, студентських клуб (хаб), коворкінг, консультативні кабінети, освітнє середовище рекреаційної зони (пам'ятні знаки, дошки, барельєфи, пам'ятники, концертну залу, зелену естраду тощо.

Таким чином, ми здійснили узагальнення характеристик освітнього середовища закладу вищої освіти (М. Братко, Р. Вайнола, С. Савченко, Г. Сазоненко), що дозволило нам розглядати його як цілісну єдність соціально створених умов-можливостей та ресурсів (матеріальних, фінансових, особистісних, технологічних, організаційних, репутаційних) для освіти особистості, що склались цілеспрямовано в установі, яка виконує освітні функції, забезпечує набуття соціального досвіду, професійну та особистісну самореалізацію та самовираження студентів. Ми визначили, що студентське містечко (кампус) є особливим соціально-виховним середовищем у структурі освітнього простору закладу. Подальшим завданням ми вбачаємо визначення виховного потенціалу кампусу як середовища інтеграції студентської молоді.

### Література

1. Братко М. В. Освітнє середовище вищого навчального закладу: функціональний аспект. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2015. Вип. 1-2. С. 11-18.
2. Вайнола Р. Х., Рудкевич Н. І. Механізми соціалізації студентської молоді в освітньому середовищі вищого навчального закладу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*: зб. наук. пр. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2016. Вип. 21. С. 3–8.
3. Савченко С. В. Социализация студенческой молодежи в условиях регионального образовательного пространства. Луганск: Альма Матер, 2003. 406с.
4. Сазоненко Г. С. Педагогіка успіху (досвід становлення акмеологічної системи ліцею. Київ : Гнозис, 2004. 684 с.

\*\*\*

**Високос В. В.**

студентка 4 курсу кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка (м. Чернігів, Україна)

### **СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Під час війни та в період активних бойових дій діти, як і дорослі, неодноразово стають жертвами жакливиx подій, які травмують психіку та залишають відбиток на подальше життя. Вони є свідками артилерійських обстрілів та стрілянини, спостерігають за руйнуванням рідного населеного пункту або своїх домівок. Діти можуть бачити поранених, померлих, катування та вбивство, масову загибель людей і зазнавати тяжких втрат. Спостерігати і за пораненнями оточуючих чи бачити як помирають члени їх сімей та друзі. Вони й самі можуть бути поранені. У деяких війнах діти вимушені ставати в ряди військових і тоді на власні очі спостерігати жакливі сцени боїв та проживати весь спектр негативних емоцій. Такий досвід призводить до виникнення психологічних проблем у дітей [1].

Станом на 1 червня 2022 року було визначено, що 100 днів війни в Україні призвели до руйнівних наслідків для дітей у таких масштабах та темпах, яких не було від часів Другої світової війни – заявляє сьогодні ЮНІСЕФ. Три мільйони дітей в Україні та понад 2,2 мільйона дітей у країнах, які приймають біженців, потребують гуманітарної допомоги. Майже двоє з трьох дітей були переміщені в результаті бойових дій [5].

Згідно з даними Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини, щодня в Україні гине двоє дітей та четверо отримують поранення – здебільшого внаслідок нападів із використанням вибухової зброї у населених пунктах. Цивільна інфраструктура, від якої залежать діти, і надалі зазнає пошкоджень чи руйнувань [5].

Відповідно до закону України «Про охорону дитинства» дитина – це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [4].

Закон «Про охорону дитинства» визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні, а також встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини.

Виявляють чимало труднощів у роботі з категорією дітей, які переживають або спостерігали активні бойові дії, з ними доводиться працювати вже зараз і дана проблематика стає лиш актуальнішою та поширенішою в сучасних реаліях.

Дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів – дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства,

була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні [4].

Нам відомо, що фізичні та емоційні стани дитини взаємопов'язані і тому здатні взаємовпливати один на одного. Під час напружених емоційних станів змінюється міміка, темп мовлення, з'являється метушливість, змінюється дихання, пульс, колір обличчя, можуть з'явитися сльози тощо.

Першочергова і основна реакція, яка виникає у відповідь на дію (подразник) ззовні і перевищує норму – це стрес (від англ. stress – напруга, тиск), який є неспецифічною, захисною реакцією організму на зовнішні подразники. Стрес проявляється психічно, фізично, емоційно та дає змогу адаптуватися до змін. Його переживають кожен і кожна. Стрес може викликати будь-що: холод, спека, конфлікти, екстремальні ситуації, різка зміна планів, обман, образа, фізичне навантаження тощо.

Поняття «посттравматичний стрес» об'єднує три типи симптомів – інтрузивні спогади, уникання думок і розмов про важку подію та фізіологічне перезбудження [2].

Відсутність своєчасної допомоги дитині, що зазнала подібного впливу, згубно впливає на життя дитини вдома та у школі. Занепокоєння, полохливість, нічні жахіття, емоційне відчуження, постійний плач, дратівливість та труднощі із зосередженням тощо. Тому дуже важливо надавати дітям допомогу якнайшвидше, аби уникнути тривалого перебування у стані стресу та прискорити відновлення. Тут важливо виділити функції соціального педагога, які коригуються в залежності від обставин навколишнього середовища.

Соціальний педагог у своїй діяльності виконує великий діапазон функцій. Першочергова роль соціального педагога полягає у виконанні функції соціальної допомоги і захисту, бо спектр діяльності фахівця досить широкий і в різних умовах та ситуаціях їх виконання буде суттєво різнитися. Ми акцентуємо увагу на соціально-педагогічну роботу і проаналізуємо її відповідність умовам війни та у післявоєнний час до категорії дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій.

Традиційно, незамінною функцією є діагностична. Ми розглядаємо її ефективною при вивченні та оцінці стану, розвитку певних особливостей та джерел негативного впливу воєнних дій. Таким чином, ми можемо спрямовувати увагу на мікросередовище особистості, досліджувати міжособистісні контакти, реакції та поведінку дитини, взаємозалежність подій та реакцій.

Прогностична функція залишається майже незмінною, але важливою. Ми прогнозуємо на основі спостережень та досліджень посилення негативних чи позитивних сторін соціальної ситуації, тобто, конкретних форм значимих для дитини взаємин з навколишньою дійсністю, у якій вона опиняється у той чи інший період свого життя, через такі ситуації дитина набуває нових навичок і це впливає на розвиток її особистості. Реалізація цієї функції дозволяє спрогнозувати навчально-виховні результати освітнього процесу, бо масштаби впливу воєнних конфліктів по-різному впливають на становлення особистості.

Під час і після активних бойових дій важливим напрямом діяльності соціального педагога стають консультації. Своєчасні рекомендації фахівця з питань соціальної ситуації, підтримки, допомоги особам, що опинилися в складних життєвих обставинах, оточенні проблем і викликів, які людина не в змозі самотійно зрозуміти

або подолати, можуть полегшити соціальну дезадаптацію, зменшити випадання зі звичних соціальних систем.

Захисна функція забезпечує дотримання норм охорони і захисту дітей, їх інтересів. Так як умови війни не можна назвати безпечними, то дана функція набуває більшої актуальності в подальшому аналізі, захисті, представленні інформації та доказів у різноманітних інстанціях.

Профілактика переконує у доцільності значимості соціальних норм та правил поведінки, своєчасна профілактика дійсно може попередити чималу кількість проблем, але в умовах воєнного часу ця функція не може повноцінно реалізуватись, тому що в період активних бойових дій дуже малий відсоток суспільства задумувався, наприклад, про ведення здорового способу життя, у багатьох людей було відсутнє мінімальне забезпечення основних потреб, тоді особистість вже не задумується про правильність своїх дій, ми починаємо зневажати вищі потреби і фізіологічний голод керує нашим організмом і актуальність потреб видового рівня стає низькою або зникає взагалі. Якими б почуттями не була переповнена людина, вона все одно потребує їжі.

Проектна діяльність з одного боку зводиться до проектування ефективних моделей, які будуть відповідати певній системі стратегій, тактик, методик, використання технологій соціальної роботи, а з іншого боку, вироблення у соціальних педагогів умінь прогнозувати процеси й результати засвоєння і відтворення дітьми свого досвіду, що проявляється у основних видах діяльності, спілкуванні, відносинах тощо.

Організаційна функція допомагає налагодити взаємодію усіх суб'єктів, координує діяльність. Вона є досить актуальною, в умовах хаосу, відсутності стабільності або розуміння що робити і як жити далі. Ця функція сприяє соціально корисній діяльності дітей, формує певну систему.

Соціально-правова функція створює підґрунтя правової бази, орієнтування в цих процесах, допомагає апелювати, вивчати, використовувати пропаганду за допомогою основ цих знань.

Зв'язки з громадськістю, контакти соціального педагога мають провідну роль, бо за їх допомогою можна визначити потреби громадськості та способи реалізації допомоги, доставки продукції під час воєнного часу тощо. Варто зазначити про посередницьку функцію, коли соціальний педагог може знайти виходи, забезпечити збереження або відновлення взаємозв'язків, підключити різні структури для вирішення проблем.

Робота соціального педагога вимагає оволодіння знаннями з різних галузей науки, готовності до дії в нестандартній ситуації з хаотично непередбачуваними елементами, здатності до виявлення індивідуальності в соціальній роботі. Важливо оволодіти знаннями, які б стали вихідною основою для розв'язання будь-яких назрілих соціальних завдань та викликів [3].

Перспективи дослідження вбачаємо у теоретичному та емпіричному обґрунтуванні проблематики, подальшого вивчення зазначеної проблеми, яке буде полягати в дослідженні різноманітних проявів, реакцій, аналізу і опису досвіду та більш докладного наочного розуміння функцій соціального педагога в роботі з дітьми відповідно до умов воєнного часу.

## Література

1. Діти та війна. Навчання технік зцілення. Для дітей віком від 8 до 18 років / Патрік Сміт, Атле Диреґров, Вільям Юле / пер. з англ. О. Антонишин; наук. ред. Катерини Явної. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2022. 108 с. URL: [https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/Children\\_and\\_War\\_2022\\_Book.pdf](https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/Children_and_War_2022_Book.pdf)
2. Довідник для фахівців і фахівчинь допоміжних професій соціальної сфери, які працюють з внутрішньо переміщеними особами та постраждалим населенням. Рада Європи, 2022. URL: <https://rm.coe.int/traumatic-events-ukr-/1680a765d4>
3. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка: навч. посіб. Київ: Кондор, 2005. 560 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk674673.pdf>
4. Про охорону дитинства: Закон України від 08.06.2022 № 2402-III. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
5. ЮНІСЕФ: 100 днів війни в Україні призвели до того, що 5,2 мільйона дітей потребують гуманітарної допомоги. URL: <http://surl.li/dpiuj>

\*\*\*

**Вунш Я. В.**

магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

### **ФОРМИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА**

Проблема домашнього насильства, причини та його наслідки висвітлені у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як Н. Абель-Хаді, Ю.Антонян, Л.Волинець, І. Зверєва, Г. Єфремова, Г.Лактіонова, С. Максимова, В.Оржеховська, Н. Філімошкіна, Т.Федорченко та ін. Відповідно, одним з головних завдань соціальної роботи можна визначити захист дитини від проявів жорстокості по відношенню до неї. Саме тому робота соціального працівника повинна бути спрямована на попередження та протидію проявам насильства у родинному колі. Відповідно завдання фахівця соціальної сфери реалізуються через такі функції як: охоронно-захисна, соціально-профілактична, діагностична та попереджувально-профілактична. Реалізація зазначених функцій буде найбільш ефективною при умові взаємодії всіх учасників профілактичної роботи. Профілактична робота соціального працівника має здійснюватися на різних рівнях (загальнопрофілактичний, діагностичний, індивідуальний, груповий) через конкретні форми роботи.

Ми погоджуємося з думкою Н. Заверико про те, що форми роботи соціального працівника – це варіанти організації взаємодії соціального працівника з отримувачами соціальних послуг, що спрямовані на створення умов для позитивної активності дітей і молоді, вирішення відповідних завдань соціалізації, надання допомоги та підтримки» [3]

Сучасні дослідники притримуються думки, що для форм соціальної роботи притаманні певні ознаки: структурність (відповідність обраних форм роботи вимогам щодо етапності їх проведення); функціональність (вдало обрана форма роботи для втілення поставленої мети соціальної роботи; інтегративність (визначається як

здатність впроваджувати нові форми роботи, використовуючи результати попередньої).

Традиційною класифікацією форм роботи, зокрема соціального працівника, класифікуються за визначеними рисами, зокрема, за кількістю членів соціальної роботи, розрізняють такі групи : масові – форми роботи направлені на вплив на велику кількість людей (соціальні акції, фестивалі, флешмоб); індивідуальні – діяльність характеризується роботою з конкретною особою або ситуацією (гра, бесіда, творче завдання, консультація); групові – профілактична робота, яка спрямована на колектив, соціальну групу (тренінги, конференції, лекторії, круглі столи тощо) [5]. За класифікацією відповідно до засобів впливу на отримувачів соціальних послуг форми роботи фахівця соціальної сфери поділяються так: наочні – використовуються з метою активізації сприйняття інформації через органи відчуття (банери, буклети, стінгазети, соціальна реклама); практичні – активізують використання теоретичних знань під час практичного розгляду проблеми (змагання, аукціон, тренінги, квести); словесні – робота проводиться у вигляді викладу думок стосовно певної тематики (лекції, бесіди, диспут, літературні вечори) [5].

I. Зверєва пропонує класифікувати форми роботи соціального педагога у залежності від напрямів діяльності: соціально-педагогічний захист – направлений на виконання охоронно-захисної функції (консультування, супровід); соціальна профілактика – спрямована на ознайомлення з наслідками негативної поведінки (відео конференції, бесіди, лекції); корекційно-реабілітаційна – орієнтована на зменшення негативних впливів на дитину та подолання наслідків жорстокого ставлення (заняття з формування втрачених навичок) [3].

Під час профілактичної роботи соціального працівника з батьками та дітьми щодо попередження від проявів насильства в умовах сім'ї доцільно використовувати різні форми роботи для кращого впливу на особистість кожного учасника цього процесу. Варто звертати увагу, щоб усі форми роботи дозволяли знайомити учасників соціальної діяльності з їх правами та обов'язками з питання протидії домашньому насильству.

На нашу думку, більш дієвими можна визначити такі форми профілактично-попереджувальної роботи в залежності від:

– проведення інформаційної роботи: *відео-лекторії* (показ соціальних роликів щодо профілактики домашнього насильства); *бібліомікси* (форма роботи, за якої проводиться огляд науково-популярної, художньої, навчально-методичної літератури з питань профілактики та протидії насильству; [1]; *«караван історій»* (форма роботи, що включає в себе проведення зустрічей для обговорення цікавих історій, історичних фактів з питання попередження насильства [Інноваційні форми роботи]; *консультація* (передбачає обмін думками між фахівцями різних психологічних, медичних, правових, соціальних сфер та батьками, учнями, педагогами); *консультативні пункти* (можуть створюватися з метою забезпечення клієнтів відомостями про причини, наслідки, форми насильства та отримання консультативної допомоги провідних фахівців – психолога, соціального працівника, медиків, правоохоронних органів ); *сімейні журнали* (узагальнення знань про права дитини та зміни ставлення до проблеми насильства, подолання стереотипного



погляду про те, що насильство в родині – проблема самої родини, а не суспільства); *тематичні акції та інформаційні тижні*.

– форми, які використовують з метою засвоєння отриманих знань та вмінь: *форум-театр; соціальний диктант; бесіда; семінар; аналіз правових ситуацій; тренінги; рольові ігри* [4, с. 11-14]; *квести; шкільні медіації; коворкінг* (організація спільної діяльності педагогів, соціального працівника, учнів та їх батьків з метою обміну думок з приводу проблеми насильства стосовно дитини та допомоги у вирішенні складної життєвої обставини, у якій опинилась дитина, що зазнала насильства зі сторони дорослих членів родини; *«печа-куча»* (специфічна форма діяльності соціального працівника, яка дозволяє створити умови для розгляду доповідей стосовно теми попередження домашнього насильства; *флешмоб* (діяльність направлена на згуртування великої кількості населення, об'єднання заради спільної мети – захисту прав дитини); *геокешинг* (форма проведення суспільної діяльності, за якої одна група учасників визначає завдання та ховає їх на певній території, відмічаючи положення на карті, інша – спрямовує свою роботу на пошук завдань та їх виконання. Метою зазначених заходів є покращення взаємодії між учасниками та спрямування діяльності на допомогу один одному; *робота в малих групах; педагогічний консиліум*.

– з метою визначення поглядів учасників спільної профілактичної роботи, використовують такі форми: *мозковий штурм; дебати; прес-конференція; «відкритий мікрофон»; переговори; творчі виставки; дискусії; круглі столи; методичний брифінг* [1] та ін.

Отже, важливим у роботі соціального працівника з протидії, запобігання та профілактики домашнього насильства по відношенню до дитини є правильний підбір форм взаємодії всіх учасників соціальної роботи (педагогів, батьків, школярів, соціального працівника), врахування індивідуально-типологічних особливостей дитини, з якою будуть проводитись заняття; аналіз та прогнозування їх результату, що дозволить впроваджувати нові профілактичні форми у роботу соціального працівника.

### Література

1. Інноваційні форми роботи. URL: <https://dzhereltse-mudrosti.webnode.com.ua/stor%D1%96nka-b%D1%96bl%D1%96otekarya/vistavki/> (дата звернення 01.11.2022)
2. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Зверєвої. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
3. Стрельченко О. Г., Шевченко Л. В. Співвідношення понять «домашнє насильство» та «насильство в сім'ї»: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 48. Т. 2. С. 11-14
4. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 248 с.

\*\*\*

**Голубєва О. С.**

магістрантка спеціальності «Освітні, педагогічні науки» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

## **РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ В СФЕРІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ**

У сучасних умовах воєнного часу, в умовах невизначеності та нових викликів, потрібні принципово нові рішення, нестандартні підходи та інструменти до їх реалізації як в особистісному розвитку індивідів, плануванні та реалізації їхнього майбутнього, адаптації до нових реалій, так і розвитку всієї країни. Значимість та цінність кожної особистості та її ролі у суспільно-історичних змінах набуває особливої актуальності. За таких обставин, набувають найвищої значущості наші діти, їх навички та вміння, здатність повністю розкривати власний потенціал, створювати нове бажане майбутнє для себе та країни. Саме таких лідерів, які можуть бачити на крок уперед, здатні об'єднати навколо себе людей для досягнення поставленої мети, при цьому поважають себе, мають адекватну самооцінку, усвідомлюють своє місце серед людей, враховують потреби та інтереси інших людей, потребує сучасне суспільство.

За цих обставин, вектор освіти спрямовується на формування в учнівській молоді необхідних, з точки зору соціального замовлення, життєвих компетентностей, а саме: життєвої позиції, мотивів реалізації власного потенціалу, самовдосконалення та саморозвитку лідерських якостей. Особливої уваги набуває розвиток лідерства серед підлітків, оскільки в цьому віці закладаються і формуються основи лідерського потенціалу, який згодом розкривається в дорослому житті. Адже, саме в цей період людина постає перед необхідністю зробити низку важливих життєвих виборів, і для цього їй потрібні певні навички у налагодженні міжособистісних взаємин.

В умовах війни, за необхідності швидкої адаптації до нових реалій, підліткам стає ще складніше розкривати та реалізовувати свій потенціал, бачити перспективи реалізації своїх можливостей. Тому сучасна освіта, позашкільна освіта, як складова освіти, повинні орієнтуватися на формування лідера, творчої особистості підлітка.

Що таке лідерство? З чого починається лідерство? Лідерство — це вплив на людей, щоб вони досягали результатів, демонструючи при цьому якість роботи вище свого звичайного рівня і робили це з бажанням. Воно характеризується наявністю послідовників. Якщо за вами ніхто не слідує, і при цьому ви активно працюєте і розвиваєтесь, то ви лише енергійна вмотивована людина. Також, лідерство можна описати наступною формулою: лідерство = бачення + натхнення + енергія. Відомо, що лідерство буває формальне і неформальне. Вважається, що неформальне лідерство і потрібно розвивати, тоді формальне саме підтягнеться:

- формальне — процес впливу на людей з позиції посади;
- неформальне — процес впливу на людей за допомогою своїх здібностей, уміння або інших ресурсів [2, с. 4].

На сьогоднішній день є велика кількість підходів до опису та розуміння якостей і навичок лідера. Проте, всі вони мають кілька спільних точок дотику:

– для лідера характерна наявність потреби лідирувати, а також прагнення здійснювати владні функції. При цьому наголошується, що лідер повинен реально оцінювати свої лідерські здібності і враховувати складність зовнішніх факторів;

– лідерство являє собою досить складне утворення і припускає наявність у структурі особистості лідера комплексу навичок, якостей і характеристик. Сюди можна віднести здатність вести за собою, яскраву індивідуальність особистості лідера, вміння встановлювати гармонійні взаємини з оточуючими, високий рівень самосвідомості, надійність, відповідальність [7, с. 4]

Підсумовуючи, на нашу думку, лідерство проявляється у наступному:

- наявність послідовників;
- високий рівень якості послуги або кінцевого продукту справи;
- наявність і забезпечення / вплив на забезпечення необхідними ресурсами для досягнення цілей;
- наявність цікавих нестандартних рішень;
- висока швидкість реагування на зміни.

Визначившись з лідерськими якостями, варто розуміти, у якій віковій категорії дитини їх розвиток буде максимально ефективним, у чому полягають їхні особливості. Лідерство виявляється на різних вікових етапах розвитку особистості, але має свої особливості щодо мотивації, висування та ефективності лідерства. Згідно висновкам вчених, досить вдалою із соціально-педагогічної точки зору є наступна вікова класифікація, за допомогою якої можна підібрати методи оптимізації розвитку лідерських якостей вихованців: дошкільне дитинство (3-6 років), молодший шкільний вік (6-10 років), молодший підлітковий (10-12 років), старший підлітковий (12-14 років), ранній юнацький (15- 17 років) [6, с. 4].

До того ж, В. Алфімов наголошує, що підлітковий вік є особливо сприятливий для цілеспрямованого виховання лідерських якостей. Підліткові властиве відчуття дорослості, тобто його ставлення до самого себе як до дорослого, його уявлення чи відчуття себе повною мірою дорослим. Відчуття дорослості в цьому віці не є обов'язково усвідомленим. Однак, воно виступає для підліткового віку специфічною формою самосвідомості, соціальною за своїм змістом[1, с. 4].

Погодимося з вищезазначеними висновками, що підлітковий вік є важливим для педагогічно-виховної організації безпосередніх контактів дитини з різними об'єктами. У цьому віці діти здатні самостійно здійснювати досить складні доручення. Необхідно відзначити, що діти в цьому віці охоче беруть участь у різних заходах, що, безумовно, можна використати в педагогічній практиці. Тому розвиток у підлітків лідерських якостей набуває особливої актуальності для навчальних закладів та закладів позашкільної освіти. Позашкільна освіта є потужним, цілеспрямованим та ефективним джерелом розвитку особистості. Вона спрямована на оволодіння дітьми та учнівською молоддю вміннями і навичками творчої діяльності, забезпечує застосування знань на практиці, сприяє забезпеченню потреб особистості у самореалізації, соціалізації, включенню у суспільні відносини. Тому заклади позашкільної освіти відіграють важливу роль у реалізації проєктів щодо розвитку лідерських якостей підлітків у сучасних реаліях.

Програми розвитку лідерських якостей у підлітків ґрунтуються на національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, яка головною метою освітнього

процесу визначає створення умов для особистісного розвитку та творчої самореалізації кожного громадянина нашої країни [3, с. 4]. Як приклад, можна навести реалізацію проєкту «Усвідомлене покоління», головна мета якого - розвиток усвідомленості, «м'яких» навичок («наскрізних» умінь), лідерства, проєктного мислення і самовизначення; отримання вихованцями прикладних знань в галузі управління проєктами. Даний проєкт реалізується у Києві на базі бібліотек – хабів спілкування за інтересами, також в онлайн форматі для дітей, які не мають можливості офлайн присутності, у тому числі для дітей з інвалідністю. Проєкт передбачає впровадження коучингового підходу в навчання підлітків як технології реалізації сучасної освіти і включає навчання основам коучингу і проєктному мисленню учнів, коучингу і наставництва педагогів, а також проведення просвітницької роботи про актуальності впровадження коучингу в освіту серед батьків. У рамках проєкту «Усвідомлене покоління» проводяться тренінгові заняття з підлітками за програмою «Основи коучингу та проєктного мислення для підлітків», що дає дітям можливість для самовизначення, розуміння себе і своїх можливостей, розвитку самоусвідомленості. В основі коучингу покладено ідею про те, що кожна особистість неповторна, відрізняється власними потребами, цілями, інтересами, мотивами, задоволення яких передбачає індивідуальні способи, форми, підходи до зацікавленості у навчанні професійного та особистісного рівня.

Навчальна програма тренінгових занять для вихованців складається з 3 модулів, в рамках яких розвиваються компетенції, сформульовані на засадах міжнародних підходів (оцінка та навчання навичкам XXI століття (ATS21C), партнерство у навчанні у XXI столітті (P21), доповіді World Economic Forum, OECD та ЮНЕСКО) та Закону України «Про освіту» (2017 р.):

- Усвідомлення, самооцінка, потенціал. Дослідження своїх внутрішніх мотивів, страхів, обмежень. Самомотивація. Формування конструктивної самооцінки через усвідомлення своїх цінностей, сильних сторін, талантів, здібностей і їх розвиток (розкриття потенціалу), здатність бачити свої успіхи і вчитися на помилках. Звільнення від страху осуду і несхвалення оточуючих.

- Емоційний інтелект. Уміння розуміти свої емоції і що за ними стоїть, управління своїм емоційним станом (розвиток емоційного інтелекту EQ)

- Креативність. Розвиток пам'яті і креативності, тобто тих ключових навичок, які незалежно від сфери діяльності є ключовими в умовах VUCA світу та визначено в 5 найважливіших навичок, якими повинні оволодіти вихованці.

- Ініціатива. Здатність перетворювати ідеї в конкретні дії, включаючи, інноваційний підхід і вміння приймати ризик, а також здатність планувати і управляти проєктами з метою досягнення поставлених цілей.

- ✓ «М'які» навички (виявляти гнучкість, бути толерантним, не боятися брати на себе відповідальність, самостійно вирішувати проблеми і завершувати розпочате).

- ✓ Ставити запитання, аргументувати свою точку зору, давати якісний зворотній зв'язок.

- ✓ Конструктивно комунікувати і сприймати критику.

- ✓ Знаходити вихід із конфліктних ситуацій.

- ✓ Вміти працювати в команді.

✓ Вчитися самостійно і навчати отриманим знанням інших; організувати своє навчання і досягати бажаних результатів (індивідуально і в групі, відповідно до особистих потреб і завдяки знанням методик і можливостей).

✓ Управління проектами (прикладні навички): формування проектного мислення (мислення керуючого проектами).

✓ Управління інформацією (пошук, аналіз, оцінка).

✓ Базові інформаційні технології: володіння програмами по створенню і зберіганню інформації, онлайн комунікації.

✓ Створення текстів, презентацій.

✓ Тайм-менеджмент.

✓ Відпрацювання навичок планування та презентації своїх ідей і проектів

✓ Знайомство з основними бізнес-сферами: маркетинг, фінанси, менеджмент, управління людьми [5, с. 4].

У проекті «Усвідомлене покоління» використовуються наступні форми роботи з підлітками: тренінги, бесіди, дискусії, рольові та організаційно-виховні ігри, вправи, перегляди фільмів з подальшим їх обговоренням, творчі завдання, розробку та захист проектів тощо. Набуті лідерами знання, навички та вміння застосовуються у їхній подальшій практичній діяльності. Це допомагає підліткам оволодіти знаннями про психологічні процеси людини та її індивідуальні якості і мають на меті надати дітям можливість з'ясувати особливості спілкування з навколишнім світом, а також навчити усвідомлювати свій вибір і відчувати особисту відповідальність за власні дії не лише перед собою, а й перед суспільством.

Перспектива розвитку цього проекту - запровадження подібного формату розвитку для підлітків в інших закладах позашкільної освіти. Таким чином, можна зазначити, що позашкільна освіта має суттєвий потенціал для реалізації проектів, спрямованих на розвиток лідерських якостей у підлітків відповідно до національної доктрини освіти України та міжнародних підходів до освіти, що є особливо актуальним в умовах сьогодення часу та необхідності підтримки й адаптації підлітків до нових реалій життя.

### Література

1. Алфімов Д. В. Теорія і методика виховання лідерських якостей особистості у сучасній загальноосвітній школі: дис. ... д-ра пед. наук. Донецьк, 2012. 495 с.

2. Закон України про освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 03.11.2022).

3. Засекіна Т.М. Інтеграція в шкільний природничий освіті: теорія і практика: Інститут педагогіки НАПН України: Київ: Педагогічна думка, 2020. 400 с.

4. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; За заг. ред.: І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової: Наук. світ, 2003. 233 с.

5. Тітова Г. В. Особливості формування лідерських якостей в учнів основної школи. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки.* № 3 (50) вересень 2015.

\*\*\*

**Каркач А. В.**

старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти  
Полтавського інституту економіки і права (м. Полтава, Україна)

### **E-LEARNING У СИСТЕМІ ГЕРОНТООСВІТИ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТУ ТРЕТЬОГО ВІКУ**

Важливим аспектом розвитку цифрової культури є використання цифрових технологій у герогогіці та застосування дистанційних технологій (e-learning) у геронтоосвітній діяльності.

Розповсюдженою світовою практикою є функціонування «Університетів третього віку» як соціально-педагогічної послуги, що має на меті реалізацію принципу «навчання протягом усього життя» та адаптації покоління літніх людей до сучасного суспільного життя; підтримка фізичного та інтелектуального здоров'я, розширення світогляду, підвищення якості життя останніх; організація такої діяльності, що створює умови для спілкування, самореалізації та активної участі в житті [1, с. 174-178].

Розвиток цифрових технологій забезпечив масовий доступ літнім слухачам Університету «третього віку» до мережових комп'ютерних технологій. Це призвело до необхідності впровадження цих засобів у організацію геронтологічного навчального процесу [2, с. 12-19], осучаснення практики соціальної роботи [3, с. 119-121], у т. ч. з людьми похилого віку.

Однією з найпопулярніших відкритих навчальних систем є Moodle – система управління навчанням, орієнтована, насамперед, на організацію взаємодії між тим, хто навчає (соціальний працівник-герогог), і тим, хто навчається (слухач літнього віку) [4]. Основне її призначення – організація дистанційного навчання. Використання Moodle може бути джерелом інформації для згладжування ефекту нерівномірності активності слухачів та сприяє у подоланні цифрових нерівностей (англ. – digital inequality), а також суттєво зменшує цифрові розриви (англ. – digital divide) [5].

Пандемія COVID-19 та війна росії проти України висунули нові виклики для системи геронтоосвіти Університетів «третього віку».

Зважаючи на це, у 2021-2022 навчальному році в Університеті «третього віку» територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) управління соціального захисту населення Подільської районної у м. Полтаві ради було запроваджено у тестовому режимі використання навчальної платформи Moodle.

Спілкування між учасниками геронтоосвітнього процесу було організовано кількома способами: традиційними (через e-mail та смс) та за допомогою вебінарів у застосунках Zoom та Google Meet. Вебінар (англ. – webinar) – онлайн-заняття, при якому соціальний працівник-герогог та слухачі літнього віку спілкуються в текстових, аудіо- або відеочатах. Тема розмови ілюструється слайдами, написами та презентаціями. Як правило, вебінари архівуються і стають доступними за необхідності, що є їх безперечним плюсом як засобів навчання, що застосовуються у геронтоосвіті у звичній та дистанційній формі, зокрема.

Система Moodle при використанні в Університеті «третього віку» забезпечує:

- вибір зручного часу та місця для навчання як для соціального працівника-герога, так і для їх слухача;
- міцне засвоєння знань;
- контакт соціального працівника-герога зі слухачем у міру потреби;
- індивідуалізацію навчання слухачів похилого віку;
- економію часу.

З метою визначення задоволеності слухачів Університету упровадженням і використанням навчальної платформи Moodle, нами, у червні 2022 року було проведене емпіричне дослідження в Університеті «третього віку» територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) управління соціального захисту населення Подільської районної у м. Полтаві.

Вибіркова сукупність – слухачі Університету «третього віку» факультетів: цифрових технологій, психологічного та іноземних мов від 60 до 75 років (n = 62). За віковим цензом: 60-64 роки – 65 %, 65-70 років – 25 %, 71-75 років – 10 %. За рівнем освіти: вища – 47 %, середня спеціальна – 41 %, середня – 12 %. Вибірка квотна, гніздова. Похибка до 3 %.

Методи дослідження: аналіз документів, анкетне опитування.

Результати дослідження показали, що за можливості вибору між традиційною формою навчання (офлайн) та онлайн навчанням, 82% респондентів хотіли б продовжувати навчатися очно. Проте 94% опитаних зазначили, що, незважаючи на всі труднощі, зараз навчитися володіти цифровими технологіями – життєва потреба.

74% респондентів вказали, що їм допомогли у процесі навчання методичні матеріали та інструкції, розміщені у дистанційних курсах, 22% відчували недостатність допомоги, 4% не змогли використати їх без сторонньої допомоги.

Дистанційні консультації соціальних працівників-герога допомогли в освоєнні усього навчального матеріалу 52 % респондентів. Проте, 37 % слухачів зазначили, що дистанційні консультації допомогли в освоєнні лише частини навчального матеріалу, а 12% відчували складнощі і зазначили, що дистанційні консультації не допомогли у опануванні навчальним матеріалом.

Вказаний ряд зауважень свідчить про необхідність продовжувати удосконалювати та адаптувати зміст дистанційних курсів під потреби людей літнього віку.

У ході опитування визначилися труднощі, що перешкоджають використанню слухачами платформи Moodle у геронтоосвітньому процесі: невпевненість у собі, своїх знаннях зазначили 79 % респондентів, недовіра до мережі Інтернет загалом і, отже, недовіра до змісту онлайн курсу – 43 %, відсутність практичних навичок роботи з цифровими технологіями – 38 %.

Щодо якості, зрозумілості, доступності матеріалу, викладеного на платформі Moodle, то у 70 % респондентів зауважень не було: усе цілком зрозуміло і доступно для них. На думку 4 % респондентів завдання до курсів надто складні, а за твердженням 11% у завданнях питання поставлені не коректно. Для 15 % виявилось замало часу відведеного для виконання тестових завдань.

Серед респондентів 71 % відповіли, що навчання з використанням платформи Moodle суттєво вплинуло на інтенсивність використання ними цифрових засобів та мережі Інтернет. Так, використовували додаткові ресурси, рекомендовані соціальним

працівником-герогогом, 36 % респондентів, самостійно читали електронні підручники 6 %, до друкованих видань звернулося 7%, самостійно шукали інформацію у мережі Інтернет 22 % літніх слухача, вистачало навчального матеріалу, розміщеного в модулях дистанційного курсу для 29 % респондентів.

Загальне враження від дистанційного навчання для 57 % виявилось цілком позитивним, 4-м% не сподобалися технічні неполадки, що переривали заняття, на недостатність методичних матеріалів вказали 7%, а перевагу традиційному навчанню (оффлайн), як більш привабливому, надали 32% респондентів.

Респондентами під час анкетування було висловлено ряд пропозицій щодо розвитку системи дистанційного навчання за допомогою платформи Moodle, зокрема:

- збільшити кількість факультетів, що розміщують свої матеріали у Moodle;
- активніше використовувати мультимедійні ресурси;
- урізноманітнити приклади виконання завдань.

Платформа Moodle як один з основних способів організації навчання в Університеті третього віку, як форма комунікації соціального працівника-герогога і літнього слухача, близька до партнерства, є сучасним комфортним навчальним електронним середовищем (e-learning), орієнтованим на слухачів літнього віку і посилює їх внутрішню мотивацію до отримання цифрових знань. Застосування віртуальної освітньої платформи Moodle у навчанні в умовах Університету «третього віку» територіального центру соціального обслуговування сприяє підвищенню ефективності геронтоосвітнього процесу і, безперечно, є перспективним при формуванні у слухачів похилого віку цифрових компетентностей, пов'язаних з використанням останніх у своєму повсякденні.

#### **Література**

1. Поліщук В., Пришляк О., Богуцька А. Зарубіжний досвід діяльності Університетів третього віку. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія.* 2017. Вип.1. С. 174–178.

2. Житинська М. О. Освітнє середовище для людей похилого віку: перспективи та можливості розвитку в Україні. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика.* 2014. № 3-4. С. 12-19.

3. Семигіна Т.В. Он-лайн технології у практичній соціальній роботі // *«Інтернет-освіта-наука-2016».* Десята між нар. наук.-практ. конф. (11-14 жовтня, 2016). Вінниця: ВНТУ, 2016. С. 119-121.

4. Триус Ю., Герасименко І., Франчук В.. Система електронного навчання ВНЗ на базі MOODLE: метод. посіб. Черкаси, 2012. 220 с.

5. López Seguí, F. et al.. An Intergenerational Information and Communications Technology Learning Project to Improve Digital Skills: User Satisfaction Evaluation. *JMIR Aging.* 2019. Vol. 2(2).



\*\*\*

**Катруха К. В.**

магістрантка спеціальності «Освітні, педагогічні науки» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

## **ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ**

З війною прийшло надзвичайно багато хвилювань і болю в життя кожного українця. І дало поштовх протиборству добра і зла, що має безпосереднє відношення до питання про сенс існування як кожної окремої людини, так і людського суспільства. Етична культура дає нам систему цінностей, орієнтири в житті, вказує, до чого треба прагнути, а чого слід уникати, та надає сенс таким важливим поняттям, як порядність, праведність, гріховність, свобода, справедливість, істина, духовність, моральність, честь, совість тощо [4].

Етична культура як спосіб розуміння дійсності, є своєрідною дороговказною силою до висоти моральності, людського духу, усвідомлення цінності людського життя. Це активізує гуманістичні принципи виховання підростаючого покоління, утвердження цінностей добра, справедливості, честі, гідності, совісті, обов'язку та відповідальності. У цьому контексті особливого значення набуває виховання в учнів молодших класів морально-культурних засад, у тому числі, формування ціннісного ставлення до себе, оточуючих, Батьківщини, природи.

Проблема етичного виховання знайшла втілення у державній національній програмі «Діти України»; «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки»; законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту»; Указі Президента України «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян»; та інших нормативних документах, де підкреслюється, що в Україні мають забезпечуватися умови для набуття особистістю соціального досвіду, формування гідності на основі осмислення морального досвіду поколінь [2, с. 22].

Виховання етичної культури кожної людини потребує участі, насамперед, сім'ї, ЗМІ, держави, закладів культури та мистецтв. Цей процес надзвичайно складний і тривалий. Велику роль у формуванні етичної культури людини відіграє освіта у всіх її формах і на всіх рівнях. Саме вона існує для виховання та формування особистості, передає новим поколінням знання, досвід, основні цінності й норми, що визначають поведінку людей. Головним призначенням етичної культури є накопичення, розвиток і вдосконалення усього того, що поліпшує життя людини, створює в суспільстві атмосферу гуманності, надихає на творчість [3]. Основною метою освіти нині є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості. Молодший шкільний вік є сенситивним для виховання основ етичної культури, оскільки в цей період закладається підґрунтя світосприйняття, активно формується моральна сфера, етичні цінності, усвідомлення моральних якостей, поведінки, дотримання етикетних норм.

Завдання формування всебічно розвинутої особистості заставляють звернути увагу на діяльність позаурочних шкільних організацій. У цьому плані особливе місце належить гуртковій роботі, де діти працюють за своїми власними інтересами.

Школа не може захистити дітей від негативного впливу середовища, але вона в змозі включити в життя учнів турботи і проблеми найближчого оточення, перетворившись у культурно-духовний центр. У розв'язанні цих завдань незаперечна перевага надається позакласній роботі, утвердивши себе повноцінною ланкою в системі безперервного виховного процесу, реагуючи на зміни в соціальному середовищі, надаючи дітям можливості виходити за межі звичайного в житті, культурі, природі, науці, економіці.

У позакласній роботі відбувається процес формування таких найважливіших характеристик повноцінної людської діяльності, як: позитивне ставлення до свого життя завдяки реалізації себе як особистості в улюбленій діяльності; соціальна відповідальність яка виявляється у турботі про добробут близьких і далеких людей; культурна діяльність на дозвіллі; прагнення до безперервного духовно-творчого самовдосконалення. Цілеспрямоване поєднання шкільної і позашкільної стратегії - запорука повноцінного виховання особистості і тому має велике майбутнє [1]. Співробітництво, взаємодія школи і позашкільних закладів має важливу закономірність: творча діяльність, якою дитина займається у позашкільному закладі, стимулює її пізнавальну активність у школі.

Отже, професіоналізм взаємодії школи і позашкільного закладу починається з усвідомлення їх спільної мети з переходу від стадії з'ясування до стадії точного передбачення шляхів їх налагодження, створення умов подальшого їх розвитку, використовуючи при цьому кожний крок до педагогічної співпраці з іншими впливами, що взаємодіють один з одним і справляють єдиний спільний вплив на особистість вихованця з метою розвитку його етичної культури [5].

### **Література**

1. Гурткова робота у початкових класах у системі трудового навчання і виховання. URL: <https://xreferat.com/71/3381-1-gurtkova-robota-u-pochatkovih-klasah-u-sistem-trudovogo-navchannya-vihovannya.html> (дата звернення : 23.10.2022).

2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : станом на 23 листопада 2018 р. / Кабінет міністрів України. Офіційний вісник України. 2018. № 65. С. 22-89.

3. Державні стандарти початкової освіти, затверджені постановою Кабінету Міністрів України 21 лютого 2018 р.№87 (у редакції постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р.№688).

4. Значення добра і зла в нашому житті. URL: <https://gdz4you.com/literatura/tvory/tvir-na-temu-znachennya-dobra-i-zla-v-nashomu-zhytti-2125/> (дата звернення : 25.10.2022).

5. Співпраця організаторів позашкільного закладу освіти з педагогами школи. URL: <https://yunist.org.ua/metodichniy-viddil/metodichna-skarbnichka/spivpratsya-organizatoriv-pozashkilnogo-zakladu-osviti-z-pedagogami-shkoli.php> (дата звернення : 26.10.2022).

\*\*\*

**Кисорець Л. І.**

завідуюча Радовельським закладом дошкільної освіти № 20 «Струмок» Олевської міської ради Житомирської області (с. Радовель, Україна)

### **ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З СУЧАСНОЮ СІМ'ЄЮ**

Організація освітньої діяльності на засадах партнерства визнано умовою і критерієм оцінки ефективності дошкільної ланки системи безперервної освіти в Україні. Єдність виховних впливів сім'ї і закладу дошкільної освіти відображено в Законі України «Про дошкільну освіту» та Базовому компоненті дошкільної освіти і є одним із базових принципів, що складають загальні демократичні принципи суспільного життя визначають педагогічне партнерство громади та всіх учасників освітнього процесу (засновників закладів освіти, батьків або осіб, які їх замінюють, керівників та працівників закладів дошкільної освіти, фахівців, що надають освітні послуги дітям дошкільного віку, інших фахівців) [3].

У сім'ї закладаються основи розвитку дитини, відбувається її первинна соціалізація, формується ставлення до себе та довкілля. В свою чергу, заклад дошкільної освіти заклад є першим соціальним середовищем, до якого дитина потрапляє із сім'ї та навчається взаємодіяти з однолітками, організувати власну діяльність, відбувається подальше вмотивування її ціннісної ієрархії і поведінки. Ефективність дошкільного виховання значною мірою визначається тими відносинами, що складаються між фахівцями закладу дошкільної освіти і батьками. Саме тому необхідно, щоб дитячий садок та сім'я співпрацювали.

Результати аналізу психолого-педагогічної літератури засвідчують, що співпраця закладу освіти із сім'єю дитини, їх об'єднані зусилля та взаємодія сприяють забезпеченню неперервності виховних впливів та створення сприятливих умов для реалізації єдиних вимог щодо формування і розвитку кожної дитини.

Важливість соціально-педагогічного партнерства, необхідність його розвитку у сфері дошкільної освіти обґрунтовано у працях класиків педагогічної думки А. Макаренка, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Шацький, І. Апелєва, О. Балалєва, О. Безпалько, О. Кононко, К. Крутій, Т. Кулікова, Т. Поніманська, М. Стельмахович, Н. Химич, М. Чепіль та ін [5, с. 14].

Взаємодія дошкільних освітніх закладів з батьками – це найбільш складний аспект педагогічної діяльності фахівця, що пояснюється такими причинами:

- низький рівень соціально-психологічної культури учасників взаємодії (батьків і вихователів), невміння спілкуватися, налагоджувати ділове і особистісне співробітництво;
- невміння батьків аналізувати власну виховну діяльність;
- нерозуміння педагогами дошкільного закладу того, що у визначенні змісту, форм і методів роботи дитячого садка з сім'єю соціальними замовниками виступає сім'я, батьки, а не дошкільний заклад;

- недостатня інформованість батьків щодо особливостей життя та діяльності дітей в дошкільному закладі, а вихователів – щодо умов виховання дитини в родині [1, с. 71].

Головна мета закладу дошкільної освіти – професійно допомогти батькам у вихованні дітей, при цьому доповнюючи і забезпечуючи більш повну реалізацію виховних функцій родини: розвиток інтересів та потреб дитини; розподіл обов'язків і відповідальності між батьками в постійно мінливих ситуаціях виховання дітей; підтримка відкритості у взаєминах між різними поколіннями в родині; вироблення способу життя родини, формування сімейних традицій; розуміння і прийняття індивідуальності дитини, довіра і повага до неї як до унікальної особистості [2, с. 15].

Дослідники Л. Позняк і Н. Ляшенко визначають такі умови ефективної роботи закладу дошкільної освіти з батьками, як: цілеспрямованість, системність; плановість; диференційований підхід з урахуванням багатоаспектності та специфіки кожної сім'ї; вікова диференціація змісту роботи; доброзичливість, відкритість.

У процесі встановлення партнерських відносин між дошкільним закладом і сучасною сім'єю, фахівцям дошкільної ланки необхідно керуватися наступними етапами:

1 етап - «перестановка акцентів». На даному етапі відбувається трансляція батькам позитивного образу дитини. Між вихователем і батьками складаються доброзичливі відносини, встановлюється співробітництво;

2 етап - трансляція батькам знань, які вони можуть застосувати в процесі виховання дитини в сім'ї (особливості спілкування дитини, спільні заняття, ігри тощо). На даному етапі вихователі використовують як традиційні методи і форми, так і творчі, якими користуються в процесі своєї педагогічної діяльності;

3 етап - ознайомлення педагога з проблемами батьків в питаннях виховання дитини. На цьому етапі провідна роль належить батькам. Вихователь при цьому займає позицію партнера;

4 етап - заключний, який визначає перспективи подальшого співробітництва. На даному етапі зовнішня і внутрішня мета повинні збігатися, тобто відбувається «спільне дослідження і формування особистості дитини на основі трансформації стереотипів спілкування з нею» [4, с. 34].

Для реалізації партнерства необхідно використовувати різноманітні форми взаємодії фахівців закладів дошкільної освіти з родинами вихованців, які розуміють як засоби організації спільної діяльності і спілкування батьків та вихователів. Найчастіше використовують індивідуальні та групові форми та методи взаємодії педагогів закладів дошкільної освіти з батьками.

Індивідуальними вважають вступне анкетування, попереднє відвідування дитсадка батьками, співбесіди, консультації, відвідування педагогами вихованців удома, телефонний зв'язок. Метою таких форм та методів є обмін думками з того чи іншого питання щодо виховання дітей; активна участь і вихователя, і батьків [4, с. 121].

Серед групових форм можна виокремити такі, як: батьківські збори, лекції, практикуми, дні відкритих дверей, групові консультації, тренінгові заняття, круглі столи, виставки результатів творчості дітей, свята, клуби взаємодопомоги, школа молодих батьків, гуртки за інтересами, вечори запитань та відповідей, зустрічі з

цікавими людьми, засідання батьківського комітету, створення груп батьків-порадників, опитування, родинний клуб, клуб спілкування, клуб взаємодопомоги тощо [4, с. 121].

Коллективними формами взаємодії вважають батьківські збори та конференції, тематичні зустрічі, дні відкритих дверей, перегляд святкових ранків та розваг, спільні свята, спортивні розваги, дні іменинників, спільні суботники, спільні родинні свята, виставки, конкурси, години відвертої розмови, відпочинок у вихідні дні, зустрічі з адміністрацією дитячого садка [4, с. 122].

Наочно-інформаційні форми роботи є такі: батьківські куточки, тематичні стенди, ширми, планшети, дошка оголошень, інформаційні листи, тематичні виставки, анкетування, скринька пропозицій, індивідуальні зошити, родинні газети, педагогічну бібліотеку, запрошення, вітання, виставки дитячих робіт; реклама книг, публікації у періодиці, в мережі Інтернет, відеофрагменти або фото організації різних видів діяльності, режимних моментів, занять. Вони ознайомлюють батьків з умовами, завданнями, змістом і методами виховання дітей, сприяють подоланню поверхневого судження про роль дитячого садка, надають практичну допомогу сім'ї [4, с. 122].

Встановлено, що достатньо новою, але ефективною формою взаємодії педагогів закладу дошкільної освіти з батьками є семінари-практикуми та тренінги для батьків. Така робота передбачає теоретичне ознайомлення з проблемою та практичне розв'язання конкретних ситуацій.

Отже, приходимо до висновку, що саме заклад дошкільної освіти є унікальним освітнім простором, який є відкритою формою співробітництва, платформою соціально-педагогічного партнерства, мобільною системою, яка має перебувати в режимі розвитку, а також швидко реагувати на зміни соціального складу батьків, їх освітніх потреб і виховних запитів. Зміцнення й розвиток взаємодії закладу дошкільної освіти та батьків забезпечують сприятливі умови життя й виховання дитини, формування основ повноцінної, гармонійної особистості, а використання різноманітних форм взаємодії закладів дошкільної освіти з батьками дозволяє удосконалювати ефективність процесу виховання дітей дошкільного віку.

### **Література**

1. Вихователі і батьки: з досвіду роботи. Упоряд. Л.Загік, В.Іванова. Москва: Просвещение, 1985. 96 с.
2. Дьяченко О. М. Пути активизации самостоятельности дошкольников. *Вопросы психологии*. 2014. № 5. С. 13-19.
3. Закон України Про освіту від 05 вересня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Рудік О. А., Молодушкіна І. В. Взаємодія ДНЗ та сім'ї. Харків: Вид. група «Основа», 2013. 222 с.
5. Сорокоумова Е. А. Педагогическая психология. Краткий курс СПб. : Питер, 2009. 58 с.

\*\*\*

**Лісовець О. В.**

д-р філософії, доцент кафедри  
дошкільної освіти Ніжинського  
державного університету імені Миколи  
Гоголя (м. Ніжин, Україна)

## **НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З СІМ'ЄЮ**

Зміни, що відбуваються в державі та освіті, ставлять нові вимоги до характеру та якості відносин сім'ї та освітнього закладу. Періодично змінюється ставлення держави до сім'ї, стає іншою і сама сім'я. Сьогодні втрачається значна частина сімейно-моральних традицій, змінюється ставлення батьків до дітей, руйнується психологічний мікросоціум сім'ї. У сучасних непростих соціально-економічних умовах, батьки, здебільшого, шукають джерела існування, а не займаються вихованням дітей. Зростає кількість неповних, неблагополучних сімей. Все це ускладнює реалізацію фундаментального права кожної дитини на сім'ю, на її комплексне виховання у сімейному оточенні. І система освіти, визнаючи ключовою роль сім'ї у питаннях розвитку та виховання дітей, також потребує оновлення змісту, організаційних форм освіти батьків, впровадження у практику нетрадиційних методів роботи, створення різних спеціальних служб допомоги (педагогічної, психологічної), що утворюють єдиний освітній простір, здатний допомогти розвитку дитини та її сім'ї.

Сучасні заклади дошкільної освіти стають все більш відкритими для батьків, дітей і громадськості. Значна увага в них приділяється освіті та вихованню батьків як одному із принципово важливих чинників успішного розвитку і виховання дітей. Тим більше, що зміцнення й розвиток тісного зв'язку й взаємодії різних соціальних інститутів (дитячий садок, родина, суспільство) забезпечують сприятливі умови життя й виховання дитини, формування основ повноцінної, гармонійної особистості.

Ідея взаємозв'язку суспільного й сімейного виховання, а також взаємної відповідальності педагогів, батьків й суспільства зафіксована і в нормативній площині, знайшовши своє відбиття у різних нормативно-правових документах нашої держави. Це підтверджує аналіз змісту базових нормативних документів у сфері дошкільної освіти: Законів України «Про освіту» (2017), «Про дошкільну освіту» (2001), «Положення про заклад дошкільної освіти» (у ред. 2021), Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) (2021 р.) та ін.

Так, у *Законі України «Про освіту»* записано, що батьки є учасниками освітнього процесу (ст.52) і зобов'язані закласти основи фізичного, морального й інтелектуального розвитку особистості дитини. А також сприяти виконанню дитиною освітньої програми та досягненню дитиною передбачених нею результатів навчання (ст.55) [4]. Окрім того у Ст. 11 наголошується на обов'язковості «реалізації освітніх програм неформальної освіти для батьків» [4], що свідчить про важливість педагогічної допомоги сім'ї у вихованні і розвитку дитини.

Відповідно до цього міняється й позиція закладу дошкільної освіти у роботі з сім'єю, що підтверджує і *Закон України «Про дошкільну освіту»*, який визначає ЗДО «осередком поширення серед батьків психолого-педагогічних та фізіологічних знань

про дітей дошкільного віку» (ст.11) [3]. Тобто кожний заклад має не лише виховувати дитину, але й надавати освітні послуги батькам з питань виховання дитини. У цьому зв'язку закладу дошкільної освіти повинен визначати умови роботи з батьками, вдосконалювати зміст, форми й методи співробітництва ЗДО й родини у вихованні дітей з урахуванням умов, варіативних освітніх програм і запитів родин.

«Положення про заклад дошкільної освіти» прямо вказує на необхідність партнерства педагогічних працівників і батьків у забезпеченні єдності навчання, виховання і розвитку вихованців у рамках освітнього процесу, створенні безпечного освітнього середовища (п.36) [2]. Тобто педагог закладу дошкільної освіти виступає не тільки вихователем дітей, але й партнером батьків щодо їхнього виховання.

Нарешті, аналіз *Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти)* підтверджує також суттєву увагу до взаємодії ЗДО з сім'ями дітей як учасниками освітнього процесу. В документі вказується, що оскільки сім'я є дієвим, моделюючим, соціальним, комунікативним, культурним інститутом виховання, навчання і самореалізації особистості, то ще більш вагомою є роль партнерської взаємодії педагогічних працівників з членами родини вихованців [1]. Наголошується на необхідності педагогічного просвітництва сімей, які опинились перед численними соціальними, духовними, екологічними викликами сьогодення [1]. Підкреслено, що в цих умовах педагогічний колектив закладу дошкільної освіти має ініціювати різні форми участі батьків в освітньому процесі, управлінні та громадському самоврядуванні ЗДО, а також соціально-педагогічний патронат сімей вихованців [1].

Як бачимо, сучасні тенденції активного залучення сім'ї до освітнього процесу ЗДО суттєво підкріплюються нормативною базою. Що переконливо засвідчує увагу і підтримку держави у цьому напрямі, дозволяючи створити відповідні умови для виховання дитини, повноцінного і гармонійного розвитку її особистості.

### **Література**

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти): затв. Наказом МОН України від 12.01.2021, № 33. URL: [https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro\\_novu\\_redaktsiyu%20Bazovoh\\_o%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoh_o%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf)

2. Положення про заклад дошкільної освіти: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 12 бер. 2003 р. № 305 (в ред. пост. Кабінету Міністрів України від 27 січ. 2021 р. № 86) [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2003-%D0%BF#Text>

3. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 р. № 2628-III. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>

4. Про освіту: Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

\*\*\*

**Опанасенко О. О.**

**Опришко С. В.**

**Яо Ж.**

аспістранти кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя  
(м. Ніжин, Україна)

## **ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗААУДИТОРНОЇ РОБОТИ ЗІ ШКОЛЯРАМИ З ПОЗИЦІЙ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ**

Сьогодення вимагає від людини не лише знань за фахом й володіння критичним мислення, а й здатності адекватно реагувати у ситуації невизначеності, вміння працювати в групі та вибудовувати плани для самоактуалізації. У зв'язку з цим, виникають нові погляди на питання розвитку компетентності людини в ході реалізації професійних завдань та досягнення вершин в особистісному розвитку. Саме компетентнісний підхід сприяє покращенню взаємодії з ринком праці, оновленню змісту, підвищує рівень конкурентоспроможності фахівців та зміщує акценти з освітнього процесу на його результат.

Упродовж останнього десятиліття дослідження компетентнісного підходу в розвитку освітньої галузі в Україні перебуває на чільному місці, адже саме оволодіння людиною базовими компетентностями дасть змогу майбутньому фахівцеві досягнути вершин професійної майстерності та реалізувати себе як особистість.

Започаткування ідеї компетентнісного підходу відбулося у 80 - 90 роках ХХ ст. американськими науковцями Р. Бояцірс, Дж. Маккелланд, Л. Спенсер. Вони розглядали спочатку компетентність, професійну компетентність, професійні компетенції як основний результат освіти, його мету. Послідовниками компетентнісного підходу в освіті були А. Андрєєв, В. Байденко, В. Болотов, А. Дахін, Е. Зеєр, І. Зимова, Т. Іванова, Т. Ісаєва, В. Краєвський, В. Ландшеєр, О. Лебєдєв, П. Лернер, А. Маркова, Р. Мільруд, О. Новіков, А. Петров, Дж. Равен, В. Рябов, Ю. Татур, Ю. Фролов, І. Фрумін, А. Хуторський, В. Шадріков, С. Шишов, Є Шортт, які з різних позицій розглядали визначення поняття «компетентність», «компетенція», «компетентнісний підхід» [5].

Компетентнісний підхід, як нова освітня парадигма, має об'єктивний характер і обумовлений суттєвими соціальними та економічними змінами у сучасній цивілізації, що визначили нову тенденцію руху від «кваліфікації» до «компетенції». Його основою є ідея міжнародного визнання результатів освіти, яка практично втілюється у вигляді реформ Болонського процесу [3]. На нашу думку, розуміння компетентнісного підходу, стратегія його впровадження мають бути співставлені не з уже наявними науковими розробками, але й зі змінами нормативно-правового, економічного, соціально-психологічного статусу, що відбуваються в освіті, у першу чергу, перспективами європейської інтеграції України. В таких умовах процес позааудиторного навчання та виховання набуває особливого значення як фактор розвитку суспільства через професійний розвиток кожної особистості. Він



перетворюється в процес придбання суб'єктом учіння досвіду діяльності з метою досягнення професійно та соціально значущих компетентностей (компетенцій). Звідси, саме компетентнісний підхід може стати ефективною методологією побудови практично орієнтованої освіти в XXI столітті.

Підвищення значущості соціальної освіти і, особливо, якісної професійної підготовки працівників освітньої сфери на сучасному етапі політичного і соціально-економічного розвитку в нашій країні пов'язане з появою великої групи людей, що потребують висококваліфікованої допомоги фахівців-професіоналів. Тому сучасна стратегія соціальної політики держави у сфері освіти спрямована на створення багаторівневої системи професійної підготовки кадрів, здатної забезпечити суспільство професійними фахівцями у різних сферах суспільного розвитку.

Формування професійної компетентності - це продуктивний процес розвитку і саморозвитку особистості, освоєння та самопроєктування професійно орієнтованих видів діяльності, визначення свого місця у світі професій, реалізація себе в професії й самоактуалізація свого потенціалу для досягнення вершин професіоналізму. Дієвість професійного становлення майбутнього фахівця залежить від наступних умов: психологічної відповідності вимогам професії; спрямованості на діяльність (наявність стійкого інтересу й схильності до професії); змісту й технологій професійно-освітнього процесу в навчальному закладі тощо.

Спрямованість позааудиторної роботи з вихованцями освітнього закладу на формування у них професійних компетентностей за попереднім вибором учня старших класів – важливі орієнтири сучасної педагогічної та виховної практики.

Поняття професійної компетентності розглядали на різних рівнях і під різними кутами зору вітчизняні й зарубіжні науковці. Серед українських науковців питання практичної професійної роботи розглядають В. Андрущенко, В. Бех, І. Грига, І. Зверєва, М. Лукашевич, І. Мигович, В. Полтавець, Г. Попович, Н. Лавринченко, О. Карпенко, В. Сидорова, Т. Семігіна, А. Ярошенко та ін., де поняття компетентність розглядається як здатність/вміння мобілізувати в конкретній ситуації знання і досвід, які здобуті особистістю у практичній діяльності [2], здатність особистості приймати та відповідати на особисті виклики та соціальні потреби; систему цінностей, знань, навичок і ставлень.

Поняття компетентності Міжнародний департамент стандартів для навчання визначає як здатність кваліфіковано виконувати свою професійну діяльність, завдання, роботу відповідно до означених стандартів навчання, досягнень, освіти. При цьому зазначається, що поняття компетентність містить певний набір знань, навичок і ставлень, які дають можливість фахівцю ефективного діяти / виконувати певні функції, що спрямовані на певний результат, досягнення стандартів у певній діяльності [3].

Австралійський дослідник Т. Гоффман визначає три способи прояву компетентностей: видимі – реєструють результати діяльності; стандарти виконання діяльності; особистісні властивості, ефективні для певної діяльності. У даному випадку компетентність розуміється в контексті з діяльнісним результатом не як певну вимогу, норму підготовки здобувачів освіти, а як сформованому реальну якість особистості, практичний досвід діяльності; як загальну здатність, яка формується на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, набутих завдяки навчанню та

життєдіяльності [4]. Важливо, що компетентність як набуту здатність особи до ефективної діяльності не варто ототожнювати у певних ситуаціях з компетенцією як наданим особі повноваженням [3].

Вітчизняні вчені (А. Деркач, Ю. Жуков, В. Зимова, В. Кузьмін, Н. Кузьміна, Л. Петровська, О. Поліщук, П. Растянников, І. Семенов, О. Ситников, Ю. Татур, А. Хуторський, Є. Яблокова та інші) визначають компетентність, як: поєднання психологічних якостей, психологічного стану, що дозволяє діяти самостійно й відповідально, оволодінням людиною здатністю й умінням виконувати певні функції; досконале знання своєї справи, виконуваної практичної роботи, складних зв'язків, явищ і процесів, можливих способів і засобів для виконання намічених цілей; здатність окремої особистості або громадського органу правильно оцінити ситуацію і прийняти у зв'язку з цим відповідне рішення, що дозволяє досягти практичного чи іншого результату [1; 5].

З розглянутих вище теоретичних позицій компетентнісного підходу, організація позааудиторної роботи з учнями у період їх ранньої юності спрямовується на розвиток у вихованців компетентностей різного змісту, а саму компетентність розуміємо не як вроджену якість людини, а як таку, що розвивається й поглиблюється в результаті роботи особистості над собою, її самоосвіти і самобутності; рівень умінь особистості, що відображає ступінь відповідності певної компетентності і дозволяє діяти конструктивно у мінливих соціальних умовах.

Отже, концептуальна сутність даного підходу полягає у наданні вихованцю освітнього закладу можливості оволодіти чітко визначеною системою професійних компетентностей, у використанні специфіки діяльнісного та особистісно орієнтованого підходу на протиположний знаннево орієнтованому підходу як умови покращення якості підготовки майбутніх фахівців і модернізації освіти загалом. Процес реформування системи освіти пов'язаний з розробленням і впровадженням компетентнісного підходу в систему підготовки фахівців у майбутньому.

#### Література

1. Безпалько О. В. Компетентнісний спектр майбутнього соціального педагога як основа професіоналізму. *Проблеми освіти: збірник наукових праць*. Житомир - Київ, 2015. № 84. С. 60–64.
2. Бех І. Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Режим доступу: <http://www.ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>.
3. Брюханова Н. Підходи до розуміння компетентності та компетенції в освіті. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2017. № 4. С. 40-49.
4. Онопрієнко О. В. Концептуальні засади компетентнісного підходу в сучасній освіті. *Шлях освіти*. 2017. № 3. С. 32-37.
5. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 58–64.

\*\*\*

**Острянін В. В.**

магістрант спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя  
(м. Ніжин, Україна)

## **ГЕНЕЗА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ**

Освіта та здоров'я – взаємодоповнювальні компоненти успішного повсякденного буття дітей та молоді. Результати різноманітних досліджень дають змогу стверджувати, що дітям потрібні не лише знання, а й життєві навички, які допомагають робити життєвий вибір, досягати цілі, коригувати поведінку, оцінювати ризики, покращувати здоров'я та якість життя. Нині в українській освіті акцентовано необхідність формувати і розвивати здоров'язбережувальну компетентність кожного учня, що забезпечує якісно вищий рівень готовності підростаючої особистості до самостійного життя, адже вона, набувши комплексу знань щодо ціннісного ставлення до життя і здоров'я, компетентна у вирішенні різноманітних проблем, пов'язаних зі здоров'ям.

Історія розвитку знань про здоров'я має понад 2000 років і кожна епоха, кожне суспільство вносили до скарбниці знань про здоров'я свої погляди і свій досвід.

*Східна цивілізація* прагнула поліпшити загальний стан організму та привести його до гармонії з навколишнім світом шляхом *психорегуляції*. *Індія* розробили одну з найдавніших систем фізичної культури – *хатха-йогу*, настанови якої актуальні навіть у наш час: «Прокидайтесь з думкою про те, що ви здорові, і лягайте з такою самою думкою» – індійська мудрість. Їх настанови спрямовані «всередину» організму та забезпечують стабільні оздоровчі ефекти у поєднанні з фізичними вправами. Видатний арабський лікар і філософ *Ібн Сіна* вважав, що лікувати треба не хворобу, а хворого, враховувати особливості його душевного стану, бо людська душа є розумна душа і «необхідно», щоб вона мала добродійливі моральні якості.

*Західна цивілізація* також пов'язувала вчення про здоров'я й правильний спосіб життя з етичними нормами та настановами конкретної соціальної культури, проте, у той же час, винайшла засіб, який сприяв оздоровленню людей, забезпечував їх ефективну підготовку до праці та військової справи через розвиток і стимуляцію рухових якостей – сили, швидкості, витривалості та спритності. Заняття фізичними вправами і масажі, що виконувалися за спеціальною методикою, оздоровлювали людей, а різноманітні спортивні змагання від гладіаторських поєдинків до Олімпійських ігор служили не тільки для демонстрації рухових можливостей, а й як могутній стимул для розвитку фізичних здібностей людини та засіб збереження і зміцнення особистого здоров'я. Оскільки проблема здоров'я і здорового способу життя хвилювала також і давньогрецьке суспільство, то її не обминули увагою найвидатніші грецькі філософи. Так, на думку *Сократа* (470 – 399 рр. до н. е.) здоров'я й щастя тотожні. Тільки доброзичлива людина може бути здоровою, бо здоров'я – породження добра, хвороба – породження зла. Важливими у наш час є погляди на проблему здоров'я та здорового способу життя таких видатних мислителів, як *Платона* (бл. 428-347 рр. до н.е.) і *Аристотеля* (384-322 рр. до н.е.).

Платон першим показав, що бути гарною людиною і бути щасливою людиною – це дві сторони одного й того ж: він відрізняв існування душі та існування тіла і визначав здоров'я як рівновагу пропорційного співвідношення духовного та тілесного. Послідовник Платона Аристотель вважав, що всі живі істоти, які існують у світі, глибоко різняться одна від одної. Так, наприклад, жінка фізично слабша від чоловіка, а через це її здоров'я відрізняється від чоловічого. З ім'ям Аристотеля пов'язаний дуже важливий для теми здоров'я термін «катарсис», тобто очищення. Так він назвав процес звільнення душі від страждань і вважав, що страждання людини закінчуються тоді, коли вона усвідомлює їх неминучість. Головною метою життя давньогрецького філософа-матеріаліста *Епікура* (341-270 рр. до н.е.) вважалось поєднання відсутності страждань, здоров'я тіла та душевний стан – атараксія (від ataraxia – відсутність хвилювань). За Епікуром той, хто досяг здоров'я душі і пізнав природу звільняється від страху смерті, забобонів. Добре розвинута для тих часів медицина була готова до розв'язання будь-якої проблеми душі та тіла. Яскравим представником цієї науки був відомий реформатор античної медицини грецький лікар *Гіппократ* (460 - 370 ст. до н. е.), який у своїх працях поклав основу розвитку клінічної медицини. Він вважав, що всі хвороби виникають через невпорядковане сполучення основних елементів людського організму (крові, флегми, жовтої та чорної жовчі) [1]. В цілому античні філософи і мудреці вважали, що для збереження здоров'я потрібно бути у всьому поміркованим, дотримуватися так званої «золотої середини». Важливо сприяти цілісності організму як у фізичному так і у душевному стані. Прикладом гармонізації душі й тіла може слугувати такий відомий з античних часів метод як комплекс гімнастичних вправ у супроводі музики (гімнастика оздоровлює тіло, а музика возвеличує душу).

Античні погляди на здоров'я особистості відображаються й у філософській думці *середньовіччя*. Мислителі Середньовіччя почали звертати більше уваги на емоційне життя душі, але якщо одні з них вважали безпристрасність – ознакою душевного благополуччя, то інші ознаку здоров'я та сили душі вбачали саме у пристрастях (так, якщо *Авіцена* (980-1037 рр.) за основний критерій здоров'я мав врівноваженість, то *Бенедикт Спіноза* (1632-1677 рр.) вважав свободу тотожну блаженству душі. *Відродження* (XIV-XV1 ст.) у країнах Західної і Центральної Європи, стало перехідним періодом від середньовічної культури до культури нового часу. Характерним для цієї епохи є звернення до культурної спадщини античності на тлі нових змінених уявлень про Всесвіт, мистецтво, процеси наукових досліджень, політику, релігійні ідеї. Відбуваються суттєві зміни філософських поглядів до життя: вони проникнуті вірою у безмежні можливості людини, її волі й розуму («Ми краще можемо пізнати нашу душу, ніж наше тіло») [1]. Видатні філософи *Нового часу* остаточно зарахували людину до природного світу. На думку *Б. Паскаля* (1724-1804 рр.) здоров'я людини, як і все інше в її житті, залежить від її свідомості, від того, наскільки людина усвідомлює необхідність турботи про саму себе. Розумний підхід людини до власного здоров'я підтримував і *Е. Кант* (1724-1804 рр.), який висловлював думку про те, що бажання людини й її власні постійні турботи допоможуть зберегти здоров'я на довгі роки. Для нашого дослідження особливо важливим є висновок німецький філософ *Г. В. Ф. Гегеля* (1770-1831 рр.) про те, що робота розуму, тобто духу, людини полягає в тому, щоб зробити тіло зручним і

слухняним для душі, тобто опанувати своїм фізичним буттям. Засновник філософського напрямку – філософії життя – *Ф. Ніцше* (1844-1900 рр.) розумів душевне здоров'я як ознаку сили, бадьорості, задоволення життям і вважав ознакою нездоров'я та слабкості бажання уникати вираження почуттів, контролювати їх за допомогою розуму. Міркуючи про те, як перемогти хворобу, він пройшов до висновку, що серед основних способів видужання та здоров'я є самодисципліна, боротьба з усяким проявом злості, заздрості, страху та прийняття тих умов, з якими людину зіштовхує життя.

Отже, справжню епоху в науці та могутній вплив на подальший розвиток ідей щодо норми здорового способу життя як органічної складової морального виховання дітей, важливою характеристикою індивідуального стилю життя, яке сприяє збереженню здоров'я виявили великі педагоги XVII-XIX ст. Я.А. Коменський, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці) [1].

Українська етнопедагогіка велику увагу до природних засобів оздоровлення дітей обумовлює урахуванням особливостей природи, дитини. Наші пращури працювали на землі з ранньої весни до пізньої осені. Свіже повітря, сонце, поєднання тваринної, переважно молочної, і рослинної їжі, яка багата на вітаміни та мікроелементи, фізична навантаженість, яка тонізує серцево-судинну та м'язову системи, сприятливо позначалися на їх здоров'ї. У посильній праці завжди брали участь діти, а прикладом їм слугували батьки, які прищеплювали елементи патріотизму до рідної землі, дбали про загартування, гармонійний розвиток, навчали вправності, спритності, уміння володіти собою та взаємодіяти з навколишнім світом, використовувати для свого зміцнення і збереження здоров'я силу води, сонця, роси, рослин, слова. Своє ставлення до здорового способу життя народ висловлював у приказках і прислів'ях:

- Як дитина бігає та грається, то їй здоров'я усміхається.
- Здоров'я – всьому голова.
- Щоб працювати, треба силу мати.
- Без здоров'я немає щастя.
- Держи голову у холоді, а живіт у голоді – будеш здоровим.
- Не просимо хліба у Бога, а просимо, здоров'я [2].

Друга половина XIX століття характеризується активізацією наукової думки щодо охорони здоров'я дітей, профілактично - інформаційної пропаганди здорового способу життя, просвітництвом знань про здоров'я та здорову людину. Найбільш відомі представники науки та практики цього періоду (*С. Боткін, П. Лесгафт, М. Пирогов, І. Сеченов*) почали акцентувати більше уваги на аспекти здорового способу життя та вплив на людський організм факторів навколишнього середовища, сил природи, космосу. Вчені помічали, що для гармонійного існування молодої людини необхідно у неї формувати навички здорового способу життя [1].

Розглядаючи проблему здорового способу життя в українській педагогічній науці, ми збираємось на праці вітчизняних педагогів, які вивчали проблеми формування гармонійно розвиненої особистості й здорового способу життя, організації навчальної діяльності на принципах збереження і зміцнення здоров'я учнів. Надбанням європейської та світової педагогічної культури стала наукова педагогічна система *К. Ушинського* (1824-1870 рр.). Він прагнув до демократизації

народної освіти, затвердив ідею виховуючого навчання, підходив до проблеми виховання здорового способу життя як до освітнього процесу. Використання українськими педагогами і просвітителями XIX ст. кращих надбань європейської і вітчизняної культури в галузі освіти та збереження здоров'я дітей стало постулатом наступним поколінням вітчизняних діячів освіти *В. Короленку, Т. Лубенцю, А. Макаренку, С. Русовій, І. Синиці, В. Сухомлинському* та ін. [1].

Посилення в умовах сьогодення уваги держави до проблем здоров'я населення пов'язане із зафіксованою в останні десятиліття тенденцією до його погіршення. У цих умовах зросла соціальна й педагогічна значимість збереження здоров'я дитини у процесі педагогічної діяльності. Дослідження, які провели *Е. Бабаян, В. Оржеховська, О. Пилипенко, П. Сидоров, І. Стрельчук*, виявили ряд причин, що істотно впливають на погіршення здоров'я учнівської молоді: серед молоді знизилась мотивація на здоровий спосіб життя, багато конфліктів у родинах, зловживання батьками алкогольних напоїв, складна криміногенна ситуація, комерціалізація статевого стосунків, ранній початок статевого життя, незадовільна організація харчування дітей. З'явилася велика кількість праць і методичних розробок, у яких висвітлено важливі проблеми здоров'язбереження та вказано шляхи їх розв'язання. У першу чергу це: антиалкогольна й антинаркотична освіта; формування і збереження психічного здоров'я, психокорекційна робота з дітьми та підлітками; статеве виховання як важливий аспект формування уявлень про здоровий спосіб життя та ін. [2].

На сучасному етапі коло науковців пропонують розглядати динаміку явища «здоровий спосіб життя» людини з позиції взаємодії об'єктивних і суб'єктивних факторів. У нашій державі розв'язанням проблем формування навичок здорового способу життя у дітей та молоді, валеологічного виховання на рівні партнерської взаємодії займалися і займаються група вчених та практиків: *М. Амосов, Т. Бойченко, Н. Вадзюк, О. Дубогай, В. Горащук, С. Омельченко, В. Оржеховська, В. Туташинівський* та ін.

Таким чином, у розв'язанні цього питання важливо вивчати й осмислювати багатий історичний досвід нашого народу, готувати педагогів до здоров'язбережної та здоров'ятворчої діяльності. З цією метою в Україні була розроблена Концепція безперервної валеологічної освіти, яка увійшла до Державної програми національної освіти.

### Література

1. Антологія педагогічної думки Української ССР / Сост. Н.П.Калениченко. Педагогіка, 1988. 640 с.
2. Ващенко О. Здоровий спосіб життя – важливий чинник виховання особистості: теоретико-методологічний аспект. *Початкова школа*. 2004. № 4. С. 48–50.
3. Кочерга О., Роговик П., Васильєв О. Психічне здоров'я і творчість. *Початкова школа*. 2007. №10. С. 53-57.

\*\*\*

**Пихтіна Н. П.**

кандидат педагогічних наук, доцент  
кафедри дошкільної освіти Ніжинського  
державного університету імені Миколи  
Гоголя (м. Ніжин, Україна)

## **ГІПЕРАКТИВНІСТЬ У ДОШКІЛЬНИКІВ: СУТНІСТЬ, РІЗНОВИДИ, ЧИННИКИ ДЕТЕРМІНАЦІЇ, СТАН ТА МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ**

Явище гіперактивності та дефіциту уваги у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку стає сьогодні суттєвою проблемою психічного розвитку дитини, її соціалізації, засвоєння відповідних програм виховання і розвитку дітей, їх шкільного навчання (Л. Алексєєва, О. Лютова, Г. Моніна, О. Романчук, А. Сиротюк).

Поняття «гіперактивність» відображає стан, при якому активність і збудливість людини перевищує норму [4]. До зовнішніх ознак гіперактивності психологи відносять відволікання, неухважність, імпульсивність, підвищення рухової активності. Гіперактивність констатується у багатьох формах дитячої активності.

Вона часто супроводжується синдромом дефіциту уваги (СДУ). У таких дітей підвищений тонус м'язів, проблеми з концентрацією уваги і сном. Вказані симптоми починають яскраво проявлятися, коли дитина починає відвідувати заклад дошкільної освіти і виникає проблема з адаптацією до нових умов виховання.

Тож прояви гіперактивності загалом виявляються у нездатності дитини до регуляції власної поведінки, зниженні її можливостей до самокерування. Первинну роль у цьому відіграє надмірна рухова активність дитини, що зумовлює такі прояви дефіциту функцій її уваги, як недостатню стійкість та концентрацію, підвищення відволікання та розсіювання.

Існує три групи концепцій, які пояснюють її сутність та природу гіперактивності у дітей, причини її виникнення. Концепції першої групи надають виключно біологічне пояснення гіперактивному розладу та пов'язують це з фізичними травмами, дією інфекційних, імунних, генетичних чинників [2].

Концепції другої групи надають перевагу соціальним чинникам: наслідування батьківської гіперактивної поведінки, виражені сімейні дисгармонії, недостатність батьківської любові, емоційна депривація, педагогічна занедбаність тощо. Потужний негативний вплив на гіперактивну дитину можуть мати такі соціальні фактори як неблагополучне сімейне середовище, зокрема, неповна сім'я, низька рівень педагогічної обізнаності батьків та їх позитивне підкріплення неадекватної поведінки дитини. Це поглиблює порушення уваги; зумовлює зростання імпульсивності, гіперактивності дитини, обмежує організованість її поведінки [1].

В межах теорій цієї групи існує гіпотеза, згідно з якою гіперактивність формується під впливом середовища, загальних несприятливих соціальних умов, які діють опосередковано, серед них – безробіття, низький рівень освіти, недостатність навчального супроводу, зловживання алкоголем та іншими психоактивними речовинами [4].

Концепції третьої групи притримуються багатофакторного впливу біологічних та соціальних чинників. Існує припущення, що гіперактивність у дітей формується під впливом середовища, загальних несприятливих соціальних умов, які діють

опосередковано, серед них – безробіття, низький рівень освіти, недостатність навчального супроводу, зловживання алкоголем та іншими психоактивними речовинами [3].

Загальною тенденцією для усіх концепцій є визнання важливості психологічних, педагогічних та соціальних заходів щодо покращення адаптивності, умов розвитку та самореалізації гіперактивних дітей.

Наслідки гіперактивної поведінки дітей дошкільного віку проявляються в психічному та соціальному аспектах. Можуть мати тривалий негативний вплив на самооцінку, соціальну адаптацію та самореалізацію дитини. В окремих випадках ці наслідки мають місце також і у дорослому віці [1].

Більшість дослідників виділяють три основні блоки ознак синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ): *рухова активність, порушення уваги, імпульсивність*. Відповідно до цього, ми визначили критерії вияву гіперактивності у дошкільників: «*рухова активність*», «*неуважність*», «*імпульсивність*» з відповідними показниками.

Важливими аспектами діагностики у нашому дослідженні визначені спостереження за дитиною та опитування батьків і вихователів. Спостереження мало дві проекції з втручанням та без втручання дослідника.

Експериментальна методика передбачала реалізацію низки етапів. На першому етапі відбувалось опитування батьків (бесіда), на другому - відносно спочатку неструктуроване спостереження за поведінкою дитини, потім спостереження з втручанням. На третьому етапі здійснювалось інтерв'ювання вихователів.

Для психолого-педагогічної діагностики проявів гіперактивності у дітей дошкільного віку, обрана експериментальна група ЗДО з 15 дітей.

Щодо *особливості рухової активності* дітей, нами виявлено, що п'ятеро (33 %) дітей із п'ятнадцяти, що відвідували групу, мають дуже високий рівень активності у руховій сфері, під час прогулянки, у різних режимних моментах: у пасивному сидінні, у ходьбі та бігу.

Оцінки імпульсивності дітей експериментальної групи розподілились таким чином: 7 дітей – середня імпульсивність, 4 дитини – низька, 4 - висока. Діти, у яких констатувались інші показники за критеріями рухова активність, погана концентрація уваги, мали високу і середню імпульсивність.

Тест «Прогресивні матриці Равена» (ПМР) нами використаний для *діагностики рівня інтелектуального розвитку і оцінки здатності до логічності мислення*. Діти, що демонстрували гіперактивність за іншими критеріями, виконуючи це завдання, затратили найбільше часу та набрали менші суми балів, ніж інші діти. Це було пов'язано перш за все з тим, що ці діти не могли сконцентрувати свою увагу на завданні, постійно відволікалися, балувалися.

Таким чином, прояви гіперактивної поведінки загалом виявляються у обмеженні регуляції дитиною власної поведінки, у зниженні її здатності до самокерування.

Природу гіперактивності пояснюють три групи концепцій: біологічне пояснення гіперактивного розладу, як наслідок фізичних травм, інфекційних, імунних, генетичних чинників чи їх спільної дії; пояснення з позицій соціальних чинників (наслідування батьківської гіперактивної поведінки, виражені сімейні дисгармонії,



недостатність батьківської любові, емоційна та тактильна депривація, педагогічна занедбаність тощо); поєднання впливу біологічних та соціальних чинників та визнання важливості немедикаментозних медико-психологічних, педагогічних та соціальних заходів щодо розвитку і самореалізації гіперактивних дітей.

Внаслідок практичного вивчення стану виявлення гіперактивності у дошкільників, нами встановлений суттєвий зв'язок між такими показниками, як дитяча рухова активність та розгальмованість, імпульсивність та порушення уваги у дошкільному віці. Найбільше він констатувався між показниками рухової активності та імпульсивності дитини. Наступним по значущості виявлений зв'язок між руховою активністю та порушенням уваги.

В експериментальній групі дітей ЗДО чисельністю 15 осіб, нами виявлені 5 дітей (33%) з ознаками гіперактивної поведінки: рухова активність, порушення уваги, імпульсивність.

### Література

1. Гуртавцова А. Гіперактивність: особливість характеру чи нездоров'я? *Дошкільне виховання*. 2013, № 11. С. 16–19.
2. Максименко С. Д. Основи генетичної психології. Київ, 1998. 218 с.
3. Оклендер В. Окна в мир ребенка: Руководство по детской психотерапии; пер. с англ. Москва: Класс, 2001. 336 с.
4. Романчук О. Гіперактивний розлад з дефіцитом уваги у дітей. Львів: Джерело-Крео, 2008. 326 с.
5. Тохтамиш О. М. Дитяча гіперактивність: виникнення, розвиток, методи психосоціальної допомоги. *Актуальні проблеми психології. Том I. Соціальна психологія. Організаційна психологія. Економічна психологія: Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України* / За ред. Максименка С. Д., Карамушки Л. М. Київ: Міленіум, 2005. Част.14. С.154-156.

\*\*\*

#### Скорбач А. В.

магістрант спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

### ФОРМИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Соціально-педагогічному аспекту девіантної поведінки присвячені дослідження О. Александровської, О. Безпалько, Р. Вайноли, І. Звереві, А.Капської, І. Козубовської, В.Оржеховської, Н. Пихтіної, М. Рожкова тощо. Саме на думку цих дослідників, важливою умовою ефективної профілактичної роботи є співробітництво закладів освіти і сім'ї, яке передбачає належний рівень педагогізації батьків. Саме на таких засадах створюються програми «Школи молодих батьків» та «Педагогічної культури молоді сім'ї». Такі програми ґрунтуються на системі вже перевірених досвідом багатьох поколінь найважливіших сімейних цінностей – здоров'я, любов та взаємоповага членів родини, матеріальне благополуччя і духовність сім'ї. В основі цих програм лежить особистісно-орієнтовний підхід, який на сьогодні є найбільш ефективним у роботі з сім'єю, який враховує конкретні життєві та індивідуальні

особливості всіх учасників цього процесу. Відповідно орієнтовані і програми з етно-та родинної педагогіки.

Тісний взаємозв'язок фахівців соціальної сфери та родини може розвиватися завдяки просвітництву батьків і залученню їх до соціально-виховної роботи. Рівень педагогічної освіченості батьків залежить від традицій у сім'ях, в яких вони виростили, набутих знань, життєвого досвіду, здатності до саморозвитку [2]. Педагогічна освіченість батьків нерідко відстає від реальної педагогічної ситуації, суспільних потреб, очікувань дитини. Тому працівники соціальної сфери повинні ставити собі за мету постійний розвиток соціально-педагогічної освіченості батьків, вдаючись до різних методів та форм роботи з ними.

У роботі з батьками дітей з девіантної поведінки використовують різноманітні форми роботи. Проаналізуємо орієнтовно ті, які на нашу думку, є найбільш ефективним в роботі з батьками. Одна з них – це *відвідування батьків удома*. Така форма роботи допомагає соціальному працівнику встановити зв'язок з всіма членами родини, з'ясувати її загальну та педагогічну культуру, умови життя дитини, її місце в сім'ї, ставлення до неї дорослих, ознайомитися з досвідом батьківського виховання, дати рекомендації і дійти згоди щодо єдиних вимог до дитини [2].

Під час відвідування сім'ї соціальний працівник може поставити собі за мету: а) ознайомитися з умовами життя дитини; б) налагодження співпраці з різними інститутами соціалізації (школа, позашкільні заклади) і встановлення єдиних вимог до учня; в) допомога в організації режиму дитини; г) обговорення з батьками відхилень у поведінці дитини і вжиття необхідних заходів щодо їх запобігання та їх подолання; д) залучення батьків до соціально-виховної роботи закладів освіти та їх просвіта; е) вивчення досвіду виховання в сім'ї; ж) вивчення відомостей про дитину та її зв'язки (особиста справа школяра, класний журнал, бесіди з учителями, з самим учнем, успішність, особливості поведінки, стосунки з педагогами, товаришами). Можемо зазначити, що відвідування батьків вдома сприятиме налагодженню контактів із сім'єю, з'ясуванню її загальної та педагогічної культури, умов життя дитини, консультуванню щодо єдиних вимог до дитини та відхилень у поведінці, використанню різних заходів запобігання та попередження девіантної поведінки дитини тощо [2].

Запрошення батьків на консультацію. У разі необхідності соціальний працівник може запросити батьків дітей з девіантною поведінкою «на розмову». Зазвичай, це конфіденційні зустрічі та розмови про девіантну поведінку дитини (зловживання психоактивними речовинами, бродяжництво, втечі зі школи та дому тощо). Консультативна бесіда (безпосередні зустрічі, онлайн зустрічі, телефонне консультування) з батьками має відбуватися у сприятливій психолого-педагогічній атмосфері, доброзичливості, довіри та конфіденційності. Консультативна бесіда має мати двосторонній характер у вигляді запитань та відповідей, порад та рекомендацій.

З метою пропаганди педагогічних знань серед батьків організують бесіди і лекції (відео-лекторії), «круглі столи» на соціально-педагогічну тематику. Їх проводять фахівці соціальної сфери для батьків дитини, окремо для батьків школярів різних за віковими особливостями дітей. Про те такі форми роботи ефективні лише тоді, коли ґрунтуються на конкретні факти, проілюстровані конкретними прикладами з питань сімейного виховання. Ефективними вважаються сімейні тематичні вечори і

вечори запитань та відповідей, на які запрошують різних фахівців, наприклад, працівників правоохоронних органів, лікарів та інших фахівців, причетних до проблем виховання підростаючого покоління. До просвітницьких форм роботи з батьками можна віднести диспут, якщо в закладах освіти формуються батьківські колективи, де кожен може відверто висловитися стосовно проблеми поведінки дітей. Диспут не лише збагачує батьків знаннями з педагогіки, конфліктології, психології, більш тісним контактам з учителями, а й створює додаткові можливості для врахування індивідуальних особливостей батьків при засвоєнні ними педагогічної інформації. Також, до просвітницьких та профілактичних форм роботи можна віднести: усні журнали, прес-конференції, батьківські університети, виконання батьками практичних завдань, ознайомлення з педагогічною літературою, перегляд фільмів на зазначену тематику, вечори сімейних традицій, виставки «Світ захоплень нашої сім'ї», прикладної, декоративної творчості, родинних альбомів, колекцій тощо.

Потрібно використовувати широкий спектр форм роботи з сім'єю дитини з девіантною поведінкою. Зокрема, традиційні й нетрадиційні види пропагування педагогічних знань: дерево родоводу (зустрічі поколінь); у сімейному колі (індивідуальні консультації, зустрічі з лікарями, психологами, юристами); родинний міст (зустрічі з батьками та обговорення проблем виховання); день добрих справ (спільна трудова діяльність педагогів, батьків і дітей); вечір великої розмови (участь педагогів, батьків, учнів в організації відпочинку, ігри, вистави, батьківський ринг (вирішення педагогічних ситуацій); дні довіри (консультації різних фахівців); сімейні свята в закладах освіти (спільні святкування днів народження дітей, календарних, народних свят та інші).

В останнє десятиріччя практикуються нові форми профілактичної роботи з батьками та дітьми щодо профілактики девіантної поведінки, що передбачають активну співпрацю з батьками під час їх проведення. Батьківські тренінги – це активна форма діяльності з батьками, які мають на меті змінити взаємодію з власною дитиною, зробити спілкування більш довірливим та щирим, напрацювання практичних умінь та навичок, соціальних установок. Завданнями таких тренінгів є: сприяння усвідомленню основних особливостей психічного розвитку дитини; розвиток умінь будувати діалогічну взаємодію при розв'язанні конфліктних сімейних ситуацій; сприяння критичному осмисленню стійких стереотипних установок у сімейному вихованні; розширення та збагачення знання щодо ролі емоційної сфери у становленні особистості дитини та відпрацювання навичок емпатійного реагування на дитячу поведінку; виховування педагогічної компетентності батьків. Успішність таких тренінгів залежить від активності та регулярності відвідування батьками цих заходів. Частіше тренінги проводяться у формі дискусій з використанням проблемних питань, далі готуються відповіді на питання з проблем виховання, ділових та рольових ігор, лекцій-діалогів [1, с. 41-43].

Проте, варто додати, що значну роль у педагогічному навчанні батьків відіграє їх самоосвіта – це і читання науково-популярної літератури з питань психології конфлікту, сімейного виховання, тематичні телепередачі, спільний перегляд фільмів, участь в онлайн ве-бінарах, тренінгових онлайн курсах.

Велику роль щодо роботи з батьками дітей з девіантною поведінкою на сьогодні виступають створені різноманітні «Центри соціально-педагогічної підтримки для

батьків», які можуть створюватися при закладах освіти та центрах соціальних служб. Основна мета таких центрів – це підтримка та озброєння батьків соціально-педагогічними знаннями щодо нормальної соціалізації дитини, відновлення та збереження її психофізичного здоров'я в умовах сім'ї.

Таким чином, можемо зазначити, що систематичність і комплексність використання різноманітних форм роботи з сім'єю щодо профілактики девіантної поведінки дітей, є необхідною складовою ефективною соціальною роботою з батьками.

### Література

1. Веселка Ю. Б. Інноваційні форми роботи з батьками обдарованих дітей. *Освіта і розвиток обдарованої дитини*. № 4 (23) /04/2014. С. 41-43.

2. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» у 2 част. Ч. 1. Теоретична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. Київ, 2016. 188 с.

3. Гергелюк А. В. Вдосконалення форм і методів роботи з батьками важковиховуваних учнів через діяльність Центру педагогічної підтримки для батьків: навч.-метод. посіб. Березнівська загальноосвітня I-III ступенів школа № 2. Березне, 2013. 43 с.

\*\*\*

**Созонова О. І.**

магістрантка спеціальності «Освітні, педагогічні науки» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

### **ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ ВІД ПАР У СФЕРІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

У світовій практиці фахівці з профілактики наркотичних проблем використовують метафору «світлофора», що ілюструє розподіл загальної кількості людей на три групи і стратегію профілактичних дій відповідно до кожної з них:

- «Зелена група» – це група здорових людей, які вживають алкоголь помірно (помірно) або не вживають психоактивні речовини взагалі;
- «Жовта група» – це група людей, які вживають психоактивні речовини з ризиком для здоров'я, але ще не мають хімічної залежності від них;
- «Червона група» – це група людей, вживання психоактивних речовин яких призвело до виникнення хімічної залежності та інших проблем.

Згідно з прийнятим у 1998 році міжнародним документом «Політика досягнення здоров'я для всіх у XXI столітті» усі держави-члени Євробюро ВООЗ, у тому числі й Україна, повинні здійснювати політику формування здорового способу життя населення, і особливо молоді, на державному, регіональному та місцевому рівнях за підтримки відповідних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.

Національна система освіти функціонує в правовому полі, що ґрунтується на Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про охорону дитинства», на Указі Президента України

та Указі «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні», яким визначено найважливіші шляхи реформування освіти. Відповідно, Міністерством освіти і науки України розроблено та схвалено Урядом Концепцію розвитку освіти. Вона спрямована на удосконалення національної системи освіти, здійснення освітньої політики і стратегії, переорієнтації освіти на забезпечення доступу громадян до якісної освіти, культурних і національних освітніх прав та запитів усіх громадян, реалізації принципу безперервної від дошкільної до післядипломної освіти, адаптація її до соціально орієнтованої економіки та інтеграції української освіти у європейський та світовий простір, зокрема виконання положень Болонської декларації.

З метою вдосконалення профілактичної діяльності щодо вживання алкоголю та наркотиків держава сприяє:

- розповсюдженню інформації про шкоду, яку алкоголь та наркотики можуть завдати здоров'ю та життю окремих осіб, сімей, громади та спільнот, суспільства в цілому, використовуючи для цього заходи громадської просвіти або засоби масової інформації;

- проведенню кампаній у засобах масової інформації з тим, щоб посилити серед громадськості підтримку існуючих або нових стратегій, які направлені на зменшення тієї шкоди, що може бути нанесена вживанням алкоголю та наркотиків;

- наданню всім молодим людям можливості отримати орієнтовану на набуття навичок освіту в рамках інтегрованої та цілісної програми антиалкогольної та антинаркотичної просвіти, що базується на принципах створення безпечного та сприятливого для здоров'я середовища, використовуючи дозволені державою форми та методи проведення цієї роботи;

- забезпеченню того, щоб антиалкогольна та антинаркотична просвіта (починаючи з дошкільного рівня), була включена в навчальні програми дошкільних та шкільних установ одночасно з відповідними навчальними програмами для батьків.

За даними Міністерства освіти і науки України станом на 2014 рік інформаційно-профілактична освіта щодо алкоголю та наркотиків (обсягом лише 1-5 академічних годин на рік) передбачена в навчальній програмі «Основи здоров'я» 5-9 класів загальноосвітніх закладів України. В існуючій в Україні шкільній системі освіти, профілактика алкогольних та наркотичних проблем для школярів 1-4 років навчання не передбачена взагалі. Аналіз ситуації щодо наркотичних та алкогольних проблем серед дітей та підлітків вказує на те, що не існує чіткої межі першим початком вживання ПАР. Тому є ризик намагання прив'язати профілактичні програми до певного віку. Профілактична антиалкогольна та антинаркотична робота повинна починатися раніше того віку, який виявлений у міжнародних дослідженнях, як вік першого вживання. Ефективні профілактичні програми розпочинаються впроваджуватись заздалегідь, до проявів ризикованої поведінки (в умовах школи це в 6-7 років). Ефективність профілактичних дій серед учнів пов'язана, передусім, із компетентністю тих дорослих, які знаходяться поряд з ними. Це їхні батьки та персонал школи. У шкільній системі освіти відсутні систематичні структуровані профілактичні програми, зорієнтовані на батьків учнів 1 - 11 класів і персонал загальноосвітніх навчальних закладів [1].

Відомо, що підлітки проводять значну частину свого життя саме в школі. Тому

саме, школа відіграє важливу роль у створенні умов для здобуття ними знань, формуванні ставлень та виробленні навичок, які потрібні, щоб уникнути та запобігти ризиків для власного здоров'я, наприклад, пов'язаних із вживанням наркотиків. Шкільне середовище має можливості щодо мобілізації певних ресурсів: кадрове забезпечення, наявність відповідного простору, технічного оснащення, відповідних умов (час, місце, зв'язок з батьками учнів). Школа – це ефективне місце для розробки та впровадження політики запобігання вживанню щодо алкоголю та наркотиків.

До переліку основних нормативних документів, регулюючих роботу Міністерства освіти і науки України в рамках профілактичної діяльності щодо паління, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед молоді належать:

Наказ про розвиток освіти, що визнає популяризацію здорового способу життя серед молоді, є одним із напрямів державної політики щодо розвитку освіти. (Президент України, 2002). Наказ щодо заборони паління та проведення профілактичної роботи в навчальних закладах, серед заходів якого рекомендуються наступні:

- розробка тем для профілактики тютюнопаління до програм навчальних закладів;

- створення рубрик з питань протидії тютюнопаління у періодичних педагогічних ЗМІ;

- розробка та організація впровадження інформаційно-освітніх програм, психологічних тренінгів; (розробка навчальної програми із тютюнопаління для школярів; впровадження системи морального та матеріального заохочення педагогічних та науково-педагогічних працівників, які не палять та займаються науково-просвітницькою діяльністю щодо формування здорового способу життя серед молоді);

- моніторинг навчальних програм із профілактики

- проведення конкурсів на кращі зразки інформаційно-просвітницьких матеріалів;

- розширення мережі шкіл сприяння здоров'ю;

- проведення уроку здоров'я у Всесвітній день здоров'я та започаткування акцій щодо припинення паління молоддю у Всесвітній день без тютюну;

- співпраця з батьками задля вироблення спільних дій щодо зменшення тютюнокуріння серед молоді;

- взяття на облік всіх школярів що палять та застосування індивідуальної профілактики;

- залучення працівників соціальної сфери до участі в міжнародних програмах популяризації здорового способу життя.

Указ про стратегію розвитку освіти в Україні до 2021 року, яка визнає напрямом формування здорового способу життя однією із складових виховання та збереження здоров'я молоді. (Президент України, 2013).

Закон про освіту, який визнає формування культури здорового способу життя одним із принципів освітньої діяльності. (ЗУ, 2017).

До переліку основних нормативних документів, регулюючих роботу Міністерства соціальної політики України в рамках профілактичної діяльності щодо паління, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед молоді належать:

Наказ про соціальні послуги з профілактики, в якому профілактична програма, поміж усього іншого, визначається як комплекс заходів, спрямований на попередження негативних явищ та надання допомоги особам, які опинилися у складних життєвих обставинах, спричинених станом здоров'я. (Міністерство соціальної політики України, 2015).

Наказ про соціальний супровід сімей чи осіб, які опинились у СЖО, де соціальні обставини включають і ті, що були спричинених станом здоров'я. (Міністерство соціальної політики України, 2016)

Наказ про послугу соціально-психологічної реабілітації наркозалежних осіб, спрямований в тому числі і на запобігання негативним соціальним явищам. (Міністерство соціальної політики України, 2020) [2].

Побіжний аналіз проблеми дає підстави акцентувати увагу на тому факті, що інтеграція України до світової та європейської спільноти, виконання визначених Організацією Об'єднаних Націй цілей сталого розвитку вимагає удосконалення політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, відповідно до принципів інтегрованого та збалансованого підходу, що має відповідати потребам забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю, безпеки громадян, підліткової спільноти тощо.

### **Література**

1. Вієвський А. М., Жданова М. П., Сидяк С. В., Грищенко А. І., Лепеха К. І., Таран С. П., Юдін Ю. Б. Зріз алкогольної ситуації в Україні 2012. Київ, 2012.

2. Інформаційний дайджест з алкогольних та наркотичних проблем. Соціально-економічні проблеми ВІЛ/СНІДу, наркоманії та алкоголізму в Україні та шляхи їх розв'язання.

\*\*\*

#### **Шеремет Ю. С.**

магістрантка кафедри соціальних технологій Факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету  
(м. Київ, Україна)

### **СПОСОБИ КОРЕКЦІЇ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ**

Як відомо, існує багато методів діагностики суїцидальної поведінки, але точна оцінка суїцидальних намірів залишається неясною, тому ні соціологи, ні психологи не можуть контролювати всі ситуації, які можуть призвести до суїциду.

Однак, необхідність вирішення цієї суспільно значущої проблеми всіма доступними засобами споконвічно спонукає до пошуку методів діагностики, які дозволяють виділити «групи ризику суїцидальної поведінки». Особливо потрібна ця робота для дітей віком від 13 років. Дуже важливо розробити комплекс психодіагностичних методик, які дозволяють своєчасно виявляти кризи та надавати необхідну психотерапевтичну допомогу.

Психологи часто включають діагностичні блоки, які дозволяють досліджувати схильності та потреби людини. Часто вибираються діагностичні методи проєкту, як:

- ТАТ (тематичний апперцептивний тест);
- проба Г.Роршаха (кольорові плями);

- тест Розенцвейга, що дозволяє дослідити ступінь соціальної адаптації та спосіб реагування на складні ситуації;

- методика піктограм.

Крім зареєстрованих методик, психологи та психотерапевти використовують різні методи та процедури для перевірки ефективності психотерапії з клієнтами, схильними до суїциду.

Суїцидальна поведінка є не тільки психологічною, а й багатогранною соціальною проблемою, тому профілактичні заходи рекомендується здійснювати одночасно у двох напрямках: заходи, спрямовані на соціально-економічну сферу (метою яких є зниження інтенсивності фактори ризику внаслідок самогубства); заходи щодо вдосконалення системи охорони здоров'я. [2, с. 30].

Також існує міжнародне товариство із запобігання самогубствам, одним із головних принципів якого є анонімність. Усвідомлення того, що особистісні проблеми людини не оприлюднюються, робить пацієнта більш спокійним і кращим для розуміння. Важливою ланкою у профілактиці суїцидів є анонімна телефонна служба («Телефон довіри»). Мета телефонної послуги – допомогти абоненту впоратися з кризовою ситуацією, надавши кожному, хто думає про самогубство в кризовій ситуації, людину, яка готова вислухати.

ВООЗ рекомендує використовувати три концептуальні моделі запобігання самогубствам: превентивну, соціологічну та екологічну.

Превентивна медична модель розглядає спроби суїциду, насамперед, як заклик про допомогу, що призводить до депресії та психічного стресу. Консультування, медикаменти, психотерапія та деескалація аутоагресії є основою цієї моделі.

Соціологічні моделі спрямовані на виявлення факторів і груп ризику для адекватного контролю суїцидальності.

Екологічна модель досліджує зв'язок між суїцидальністю та факторами зовнішнього середовища в конкретних соціокультурних контекстах. Основною метою реалізації цієї моделі є контроль та обмеження доступу до різних засобів та інструментів автоматичної агресії.

Профілактичні заходи щодо попередження суїциду включають регулярне спостереження за особами, які мають суїцидальний ризик, телефонну «гарячу» та анонімну психологічну консультацію, невідкладну психіатричну допомогу у певних ситуаціях. Сьогодні в Україні створено кілька суїцидальних центрів, служб соціально-психологічної підтримки та є можливість надавати професійну допомогу людям, які опинилися у складній життєвій ситуації [4, с. 249].

Особливо, відповідальним кроком у профілактиці суїциду є соціальний супровід суїцидентів. На практиці існують три основні способи допомоги людині, яка замислюється про самогубство: своєчасна діагностика та відповідне лікування суїцидента; активна емоційна підтримка депресивної людини; позитивна спрямованість на усунення негативних ситуацій.

У великих містах України незалежні спеціалісти-науковці регулярно пропонують спеціалізовану допомогу суїциду. Основні лікувальні заходи спрямовані на зменшення проявів психопатології. Психотерапевтична робота з суїцидальними людьми проводиться нерегулярно. В Україні ще не затверджені нормативно-правові акти щодо супроводу хворих із симптомами аутоагресії, не розроблено систему



спеціальної психологічної, психіатричної та психотерапевтичної підтримки, організаційних, діагностичних, лікувальних та реабілітаційних заходів.

Те, що в Україні немає спеціалізованої суїцидальної служби, пояснюється тим, що в нашій країні відсутня така професія (заняття), як суїцидолог. Це безпосередньо впливає на відсутність прямого державного фінансування програм, спрямованих на роботу з агресивними людьми. Організацію систем евтаназії слід вирішувати на національному рівні.

Лише в останні кілька десятиліть смерть і вмирання стали темою, яка заслуговує на увагу в галузі охорони здоров'я та соціології. Ця тема має бути частиною навчальних програм шкіл та інших навчальних закладів.

Отже, для успішної профілактики суїцидальної поведінки підлітків необхідна не тільки своєчасна діагностика, а й соціальний супровід суїцидентів, анонімна психологічна консультація, психіатрична допомога.

### **Література**

1. Ануфрієв М. І. Проблеми профілактики суїцидів серед працівників органів та підрозділів внутрішніх справ України. *Психологія суїцидальної поведінки: Діагностика, корекція, профілактика: зб. наук. пр.* / За заг. ред. С. І. Яковенка. Київ: РВВ КІВС, 2000.

2. Калініна Ю. Запобігання суїцидальній поведінці серед підлітків. *Психолог.* 2005. - №35. С. 26-32.

3. Кобильченко В. В. Проблема підліткового суїциду. *Психологія суїцидальної поведінки: Діагностика, корекція, профілактика: зб. наук. пр.* / За заг. ред. С. І. Яковенка. Київ: РВВ КІВС, 2000.

4. Погодін І. А. Суїцидальна поведінка: психологічні аспекти [для студ. ВНЗ.] Київ: Флінта, 2011. С. 246-277.

Наукове видання

Редактори

**Лісовець** Олег Васильович  
**Борисюк** Світлана Олексіївна

**ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ У СИСТЕМІ ІНСТИТУТІВ  
СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ**

*Збірник матеріалів*

*IV Міжнародної науково-практичної конференції  
10 листопада 2022 року*

Технічний редактор – І. П. Борис

Верстка, макетування – О. В. Лісовець, А. В. Новгородська

Книга друкується в авторському редагуванні.

---

Підписано до друку  
Гарнітура Arial  
Замовлення №677

Формат 60x84/16  
Обл.-вид. арк. 15,60  
Ум. друк. арк. 12,61

Папір офсетний  
Ел. видання

---



Ніжинський державний університет  
імені Миколи Гоголя.

м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4  
(04631)7-19-72

E-mail: [vidavn\\_ndu@mail.ru](mailto:vidavn_ndu@mail.ru)  
[www.ndu.edu.ua](http://www.ndu.edu.ua)

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи  
ДК № 2137 від 29.03.05 р.